T.C
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı

ÖZBEK DESTANLARINDAN POLKEN RİVAYETİ GÖROĞLİNİNG TUGİLİŞİ (vr. 7-47) ADLI ESERİN DESTAN DİLİ EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sema AKAN
(Yüksek Lisans Tezi)

İSTANBUL - 2019

T.C
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı

ÖZBEK DESTANLARINDAN POLKEN RİVAYETİ GÖROĞLİNİNG TUGİLİŞİ (vr. 7-47) ADLI ESERİN DESTAN DİLİ EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sema AKAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Prof. Dr. Mesut ŞEN

İSTANBUL –2019

Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
©2019

ONAY

Sema AKAN tarafından hazırlanan "Özbek Destanlarından Polken Rivayeti Göroglining Tugilişi (vr. 7-47) Adlı Eserin Destan Dili Eğitimi Açısından İncelenmesi" konulu bu çalışma, 16/10/2019..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	**İmza**
TEZ DANIŞMANI	Prof. Dr. Mesut ŞEN	.....
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA	.....
JÜRİ ÜYESİ	Dr. Öğr. Üyesi Dilek HERKMEN	.....

ÖZGEÇMİŞ

2007 Orhan Cemal Fersoy Lisesinden mezun olma

2011 Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalından mezun olma

2013 Şehit Binbaşı Bedir Karabıyık Çok Programlı Anadolu Lisesi öğretmenliği

2013 Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Görev Yaptığı Kurum: Şehit Binbaşı Bedir Karabıyık Çok Programlı Anadolu Lisesi

E-Posta: sema.adiguzel@gmail.com

ÖN SÖZ

Milli değerlerin bir taşıyıcısı olan ve gerçek hayatın içinden doğan destanlar, milli şuurlanmayı destekleyerek milletler için en büyük işlevlerinden birini ortaya koyar. Destan türü kuşaklar arasındaki kopmaları engelleyerek nesiller arasında güçlü bir bütünlük sağlar. Tarihin içinden doğan destanlar, toplumların tarih içindeki yerlerine işaret ederek önemli bir işlevi yerine getirir.

Toplumların en temel zenginliklerinin başında gelen eğitimde destanların yeri yadsınamayacak derecede büyüktür. Gerçeklikle kurgunun birleştiği yerden doğan destanlar, çocukların olağanüstülüklerle zevk almasını sağlarken milli kültürünü tanıyıp model almasına vesile olabilen önemli metinlerdir.

Öğretmen kimliğini kazanmış bir birey, eğitim ve öğretimin yanısıra en büyük zenginliklerinden biri olan kültürel birikimini de öğrencisine aktararak vazifesini hakkıyla yerine getirmeye çalışır. Bu bağlamda hem kültürel hem milli hem de tarihi yönüyle edebi metinler içinde öne çıkan destanlar, edebiyat ve tarih eğitiminde büyük önem arz etmektedir.Şaman, kam, baksı, ozan gibi öğretmenlik vazifesini yerine getiren anlatıcıların vesilesiyle nesilden nesile aktarılan Türk destanları, Türk milletinin tarihine, gelenek ve göreneklerine, yaşayış biçimlerine vs. ışık tutması açısından önem arz ettiği için incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucu toplumumuzun eğitim tarihi hakkında birtakım bilgilere ulaşılmış, eğitim ve dil sorunlarına dikkat çekilerek destanların ışığında toplumda zaman içinde farklı isim alan eğitimcilerin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Yapılan araştırmalar ve kaynak taramaları sonucunda destan dilinin eğitimdeki önemi açısından bir çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmüştür.

Bu nedenle çalışmamızda, Türk dili ve edebiyatı eğitimi bağlamında Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Göroğlining Tugilişi adlı destandan (7/47 sayfalar) haraketle, eğitim dilinde destanların rolü ve destan dili sorunlarına dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Bu çalışma, Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Göroğlining Tugilişi adlı eserin 7. sayfasından başlayarak 47. sayfasına kadar olan kısmı kapsamaktadır. Göroğlining Tugilişi adlı eser Köroğlu destanı'nın Özbek Türkçesi varyantlarından biridir. Polkän Şair'in sekiz mektepten biri olan Nurata Destancılık Mektebi'ne dahil olup destancılık mektebinden yetişmiş olması da çalışmamızın eğitim-öğretimle ilgili yanına ışık tutmaktadır.

Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olan Özbek Türkçesi ile yazılan bu eser yer yer karışık saha özelliği göstermektedir. Bu bağlamda da Türk dilinin hem doğu hem de batı Türkçelerine ait özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bahşı Rahmetulla Yusuf oğlu'nun ağzından alınan Göroğlining Tugilişi destanının varyantı üzerine yapılan çalışma haricinde çalışmamıza yakın bir araştırma göremediğimiz için Göroğlining Tugilişi Destanı'na yeni bir soluk getirecek olmasıyla bu eser, Türk dili açısından olduğu kadar Türk halk edebiyatı açısından da önem taşımaktadır.

Çalışmamız giriş, ilgili araştırmalar/alanyazın, yöntem, bulgular, sonuç ve kaynakça olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde kısaca kültür, öğretmen ve öğretmenlik mesleği üzerinde durulurken destan dili incelemesi ile eğitim arasında nasıl bağlantı kurulduğundan bahsedildi.

İlgili araştırmalar/alanyazın bölümünde eğitimin işlevi, çağdaş eğitimin amacı, edebiyat ve eğitim arasındaki bağ ve dilin kaynağı olan anadil, destan dili ve bahşılıkgibi konular üzerinde duruldu ve destanımızın anlatıcısının eğitimci kimliği ile bahsedilen konular arasında ilişki kuruldu.

Yöntem bölümünde araştırmamız için literatür taramasının ne kadar önemli olduğuna vurgu yapıldı.

Bulgular bölümünde destan kelimesinin kökeninden kısaca bahsedilirken, Türk edebiyatındaki destanların Türk milleti için ne manaya geldiği, destanların kaç bölümde ele alındığı hakkında bilgiler verildi. Sonrasında çalışmamıza konu olan Göroğlining Tugilişi Destanı adlı eser hakkında belli başlı bilgilerden bahsedildi. Bunların yanında eserde geçen imla, ses ve şekil özelliklerine ait örnekler bulundu. Eserin belirtilen sayfalarının tıpkıbasımına ve transkripsiyon alfabesi ile Latin harflerine aktarılmış haline yer verildi. Bu bölümde Selami FEDAKAR'ın Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi adlı makalesinden, Mustafa Volkan COŞKUN'un Özbek Türkçesi Grameri, Levent DOĞAN'ın Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı ve Muharrem ERGİN'in Türk Dil Bilgisi adlı kitabından çokça istifade edildi. Bahse konueserde geçen kelimelerin alfabetik açıklamalı dizini yapıldı. Toplam 8987 kelime incelendi. Bunların 4138 tanesi alt madde, 1953 tanesi madde başı olarak ele alındı. Özbek Dilinin İzahlı Lugati (5 ciltlik) de dahil olmak üzere hiçbir sözlükte karşılığı bulunamayan on yedi tane kelimeye rastlandı. Burada sadece kelimeler değil kelime grupları ya da birleşik yapılar da gösterildi. Dizinde geçen kelimelerin ve birleşik yapıların anlamları verildi. Her bir farklı anlam, sıra numaralarıyla belirtildi.

Sonuç bölümünde ise incelenilen destan ile eğitim arasında ilişki kurulup destan dili eğitiminin nasıl olması gerektğine dair görüşler bildirildi.

Kaynakça bölümünde de araştırmamızın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için yararlanılan önemli eserlere yerverildi.

Tez konusunda yardımlarını esirgemediği ve her takıldığım yerde sabırla bana destek olduğu için sevgili hocam Mesut ŞEN'e müteşekkirim. Tezimi yazdığım aşamada beni her daim destekleyip cesaretlendiren başta anne ve babama, her konuda en büyük destekçim olan sevgili eşim Tolga AKAN'a, hep benimle olan sevgili kızım

Ece AKAN'a, bilişim konusunda beni aydınlatan değerli öğrencim Samet YÜREKDELER'e ve her konuda beni yüreklendiren Beyza DEMİRCİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Sema AKAN

İstanbul, Haziran 2019

ÖZET

Çağatay Türkçesi, Orta Asya'da 15. yüzyıl başlarında başlayan ve 20. yüzyılın başlarına kadar süregelen dönemin adıdır. Çağatay Türkçesi, dilde birliğin önemine vurgu yapan Türk aydınları tarafından 1924 yılına kadar Türkistan'da ortak yazı dili olarak yaşatılmaya çalışılmış ancak o tarihten sonra yerini Özbek Türkçesi almıştır. Çalışmamızda ünlü Özbek şairi Mühämmädkul Camurad Oġli Polkän'ın rivayeti olan ve Özbek Türkçesi ile neşredilmiş Göroġlining Tugilişi adlı destanın 7-47. sayfaları incelenmiştir.

Çalışmamız yedi bölümden oluşmaktadır. En önemli bölüm bulgular bölümüdür. Bu bölümünde; destan, Türk edebiyatında destan, Köroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. Göroġlining Tugilişi adlı eserden bahsedildi ve ilgili sayfaların özeti yapıldı. Ses ve şekil bilgisi üzerinde duruldu. Eserin transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarımı sağlandı ve tıpkıbasımına yer verildi. Metnin açıklamalı dizini oluşturuldu.

Çağatay Türkçesinin bir devamı niteliğinde olan Özbek Türkçesi ile yazılmış olan Göroġlining Tugilişi adlı destan, karışık saha özelliği göstermesi ve Köroğlu Destanı'na ait bir rivayet olduğu için Türk dili açısından önemli bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Göroġlining Tugilişi, Köroğlu Destanı, destan, Çağatay Türkçesi, Türk dili, Özbek Türkçesi.

ABSTRACT

Chagatay Turkish is the given name to the era that took place in Middle Asia from the beginning of the 15.th centurytill the beginning of 20.th century. Turkish luminaries who strongly believed in the significance of language unity kept Chagatay Turkish alive until 1924 by means of using it as the common written language. However, after that date Uzbek Turkish took the place of Chagatay Turkish. In this study, we studied the 7-47.th pages of the Göroġlining Tugilişi Epic, which was storied by the renowned Uzbek poet Mühämmädkul Camurad Oġli Polkän in Uzbek Turkish.

Our study is coprimised of seven parts. Most substantial part is the ‘findings’ part. In this part; epic, epic in Turkish Literature, Köroğlu Epic and their variences were discussed. Göroġlining Tugilişi was mentioned and related pages of the Epic are summarized. The sound and the form of the language are discoursed. In this study we transcripted the great literary work into Latin alphabet by employing the Transcription alphabet. We included the facsimile of the work. An annotative index of the text was composed.

Epic of Göroġlining Tugilişi written in Uzbek Turkish, which is the follower of the Chagatay Turkish, bares the qualifications of several Turkic Languages and it is a direct variance of the Epic of Köroğlu. And this makes it utterly essential in terms of Turkish Language.

Key Words:Göroġlining Tugilişi, Köroğlu Epic, Saga, Chagatay Turkish, Turkish Language, Uzbek Turkish.

İÇİNDEKİLER

ONAY ..... **i**

ÖZGEÇMİŞ ..... **ii**

ÖN SÖZ ..... **iii**

ÖZET ..... **vii**

ABSTRACT ..... **viii**

İÇİNDEKİLER ..... **ix**

TRANSKRİPSİYON ..... **xv**

KISALTMALAR ve İŞARETLER LİSTESİ ..... **xvii**

BÖLÜM I: GİRİŞ **1**

1.1. Problem 1

1.2. Amaç 2

1.3. Önem 3

1.4. Sınırlılıklar 3

1.5. Sayıltılar 4

1.6. Tanımlar 4

1.6.1. Eğitim 4

1.6.2. Öğretmen 4

1.6.3. Öğretmenin Nitelikleri 4

1.6.4. Destan 5

1.6.5. Şive 5

1.6.6. Şaman 5

1.6.7. Kam 5

1.6.8. Baksı 5

1.6.9. Oyun 5

BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR/ALANYAZIN **6**

2.1. Eğitim, Dil Eğitimi, Destanların Eğitimdeki Yeri 6

2.2. Destan Dili ve Bahşılık 7

BÖLÜM III: YÖNTEM 9
3.1. Araştırmanın Modeli 9
3.2. Evren ve Örneklem 9
3.3. Veri Toplama Araçları 9
3.4. Verilerin Toplanması 9
3.5.Verilerin Çözümlenmesi 9

BÖLÜM IV: BULGULAR 10
4.1. Giriş 10
4.1.1. Destan, Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan 10
4.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları 11
4.1.3. Göroġlining Tugilişi Adlı Eser Hakkında Bilgi 12
4.1.4. İncelememize Konu Olan Eserin 7-47 Sayfalarının Özeti 12
4.2. Dil İncelemesi 14
4.2.1. Yazılış (İmla) Özellikleri 14
4.2.1.1. Ünlülerin Yazılışı 14
4.2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı 14
4.2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı 14
4.2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı 15
4.2.1.1.4. u, ü ünlülerinin yazılışı 15
4.2.1.1.5. o, ö ünlülerinin yazılışı 15
4.2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı 15
4.2.1.2.1. k ünsüzünün yazılışı 16
4.2.1.2.2. g ünsüzünün yazılışı 16
4.2.1.2.3. h ünsüzünün yazılışı 16
4.2.1.2.4. ‘ yumuşatma işaretinin yazılışı 16
4.2.1.3. Mi Soru Ekinin Yazılışı 17
4.2.2. Ses Bilgisi 17
4.2.2.1. Ünlüler 17
4.2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri 17
4.2.2.1.1.1. e > é değişmesi 17
4.2.2.1.1.2. ı > i, o > ö ve u> ü değişmesi 18
4.2.2.1.2. Ünlü Uyumu 19
4.2.2.1.2.1. Kalınlık - İncelik Uyumu 19

4.2.2.1.2.2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu 19
4.2.2.1.2.3. Ünlü uyumlarına tâbi olmayan ekler 20
4.2.2.1.3. Ünlü Düşmesi 23
4.2.2.1.4. Ünlü Birleşmesi 23
4.2.2.1.5. Ünlü Türemesi 23
4.2.2.2. Ünsüzler 23
4.2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri 23
4.2.2.2.1.1. b > p değişmesi 23
4.2.2.2.1.2. t > d değişmesi 23
4.2.2.2.1.3. ġ/g > v değişmesi 24
4.2.2.2.1.4. d > y değişmesi 24
4.2.2.2.1.5. y> c değişmesi 24
4.2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi 24
4.2.2.2.2.1. r ve l düşmesi 24
4.2.2.2.2.3. h düşmesi 24
4.2.2.2.3. Ünsüz Türemesi 24
4.2.2.2.3.1. Başta ünsüz türemesi 25
4.2.2.2.3.2. Ortada ünsüz türemesi 25
4.2.2.2.4. Ünsüz ikizlenmesi/ İkizleşmesi 25
4.2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi 25
4.2.2.2.6. Sedalılaşma 25
4.2.2.2.7. Göçüşme (Metatez) 25
4.2.2.2.8 Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi 26
4.2.3. Şekil Bilgisi 26
4.2.3.1. İsim 26
4.2.3.1.1. Çokluk Eki 26
4.2.3.1.2. İyelik Ekleri 26
4.2.3.1.3. İsimlerde Tamlama 27
4.2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları 28
4.2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları 28
4.2.3.1.4. İsim Çekimi Ekleri 28
4.2.3.1.4.1. Yalın (Nominatif) Hâl :eksiz 28
4.2.3.1.4.2. İlgi (Genitif) Hâli :+ning 29
4.2.3.1.4.3. Yükleme (Akkuzatif) Hâli :+ni 29

4.2.3.1.4.4. Yönelme (Datif) Hâli : +gä 29
4.2.3.1.4.5. Bulunma (Lokatif) Hâli :+dä 29
4.2.3.1.4.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli :+dän 29
4.2.3.1.4.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri : +däy 29
4.2.3.1.4.8. Yön (Direktif) Ekleri : +gäri 30
4.2.3.1.5. Sayı İsimleri 30
4.2.3.1.6. İsim Yapım Ekleri 30
4.2.3.1.6.1. İsimden İsim Yapma Ekleri 30
4.2.3.1.6.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri 32
4.2.3.2. Sıfat 32
4.2.3.2.1. Niteleme Sıfatları 33
4.2.3.2.2. Belirtme (Tayin) Sıfatları 33
4.2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları 33
4.2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları 33
4.2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları 33
4.2.3.2.2.2.2. Üleştirme Sayı Sıfatları 34
4.2.3.2.2.3. Soru Sıfatları 34
4.2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları 34
4.2.3.3. Zarf 34
4.2.3.3.1. Zaman Zarfları 34
4.2.3.3.2. Yer Zarfları 34
4.2.3.3.3. Miktar Zarfları 34
4.2.3.3.4. Tarz (Suret) Zarfları 35
4.2.3.4. Zamir 35
4.2.3.4.1. Şahıs Zamirleri 35
4.2.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri 36
4.2.3.4.3. İşaret Zamirleri 36
4.2.3.4.4. Soru Zamirleri 36
4.2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri 36
4.2.3.5. Edat 36
4.2.3.5.1. Ünlem Edatları 36
4.2.3.5.1.1. Ünlemler 37
4.2.3.5.1.2. Seslenme Edatları 37
4.2.3.5.1.3. Gösterme Edatları 37

4.2.3.5.1.4. Sorma Edatları 37
4.2.3.5.1.5. Cevap Edatları 37
4.2.3.5.2. Bağlama Edatları 37
4.2.3.5.2.1. Karşılaştırma Edatları 37
4.2.3.5.2.2. Cümle Başı Edatları 37
4.2.3.5.2.3. Sona Gelen Edatlar 38
4.2.3.5.2.4. Kuvvetlendirme Edatları 38
4.2.3.5.3. Son Çekim Edatları 38
4.2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları 39
4.2.3.6. FİİL 39
4.2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri 39
4.2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri 39
4.2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri 40
4.2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk 41
4.2.3.6.3. Fiil Çekimi 41
4.2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri 41
4.2.3.6.3.1.1. 1.grup şahıs ekleri 41
4.2.3.6.3.1.2. 2. grup şahıs ekleri 42
4.2.3.6.3.1.3. 3. grup şahıs ekleri 42
4.2.3.6.3.2. Fiil Kipleri 42
4.2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri 43
4.2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman 43
4.2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman 43
4.2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman 43
4.2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman 43
4.2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman 44
4.2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri 44
4.2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi 44
4.2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi 45
4.2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi 45
4.2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri 45
4.2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri 46
4.2.3.6.5.1. Hikâye Tarzı 46
4.2.3.6.5.2. Rivayet Tarzı 46

4.2.3.6.6. Fiillerde Soru 46
4.2.3.6.7. Birleşik Fiiller 47
4.2.3.6.7.1. Bir isim ile bir fiilden meydana gelen birleşik fiiler 47
4.2.3.6.7.2. Tasvir fiilleri 47
4.2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili 47
4.2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili 47
4.2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili 48
4.2.3.6.7.3. Yarı Tasvir Fiilleri 48
4.2.3.6.8. Sıfat - Fiiller (Partisipler) 48
4.2.3.6.9. Zarf - Fiiller (Gerundiumlar) 48
4.3. METİN 50
4.3.1. Göroġlining Tugilişi Destanı 50
4.4. Açıklamalı Dizin 94
4.5. Tıpkıbasım 180

BÖLÜM V: SONUÇ 222

BÖLÜM VI: KAYNAKÇA 225

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

А	a, ä
Б	b
В	v
Г	g
Д	d
Е	é, yé
è	yå
ж	c
з	z
и	ı, I
й	y
к	k
л	l
м	m
н	n
о	ā, å, o
п	p
р	r
с	s
т	t

у	u, ü
ф	f
х	ḫ
ц	ts
ч	ç
ш	ş
ъ	‘
э	é
ю	yu, yü
я	ya, yä
ў	o, ö
қ	ḳ
ғ	ġ
ҳ	h

KISALTMALAR ve İŞARETLER LİSTESİ

a.g.e. : Adı geçen eser

Ar. :Arapça

Bk. :Bakınız

C. : Cilt çev.

Çev. :Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâmAnsiklopedisi

Fars. :Farsça

hzl. : Hazırlayan

Krş. :Karşılaştırınız

mec. : Mecaz,mecazen

R. : Rusça

S. : Sayı

s. : Sayfa

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

vb. : vebenzeri

vd. : vediğerleri

+ : İsim tabanına gelen ekten öncekullanılır.

- : Fiil tabanına gelen ekten öncekullanılır.

/ : Eklerdeki şekilleri gösterir. Dizinde sayfa numaraları ile satır numaralarını ayırmak içinkullanılır.

< : Kelimenin kaynağınıgösterir.

(?) : Okunamayan kelimeleri veya şüpheli durumu belirtir.

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem

Kültür; içgüdüsel ve kalıtımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içerisinde kazandığı alışkanlıklardır. İnsanoğlunun düşünsel, inançsal, duygusal etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan yaratılar, değerler ve kuşaktan kuşağa aktarılan davranışlar bütünüdür. Bu kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında ise eğitimin payı yadsınamaz derecede büyüktür. (Gümüştekin, 2015, s.2). Bu nedenle eğitim, bir toplumun medeniyet yolunda sağlam adımlar atabilmesi için gerekli olan en önemli unsurların başında gelmektedir. Eğitimin amacı; kişileri yaşadığı toplumun ve çağdaş dünyanın uyumlu bir üyesi haline getirmek, onları çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmaktır. Bu hususta da öğretmenlerin üzerine büyük bir görev düşmektedir.

Öğretmen; eğitim, öğretim ve bununla ilgili yöntem ve yönetsel görevlerde bulunan, davranışları, eğitim ve öğretimin ve bununla ilgili tüm bilimlerin, felsefelerin bulgularına dayanan, değişme ve gelişme için bilgilerin, fikirlerin ve kişiliklerin sevgi, saygı ve serbestçe etkileşimine imkan veren, bunun sağlanmasını amaçlayan, teşvik eden demokratik tutum ve uygulamaların oluşmasına yardım ve katkı sağlayan kişidir. (Değirmencioğlu ve Küçükahmet, 1999; Oğuzkan, 1998).

Geçmişten günümüze öğretmenlik mesleği Türk edebiyatında farklı isimlerle karşımıza çıksa da toplum için yapmış oldukları vazife, çağlara uyum sağlayarak, aynı şekilde devam etmiştir. Türk edebiyatının Destan Dönemi'nden itibaren öğretmenlik mesleğini ele alacak olursak Destan Dönemi'nde (Sözlü Edebiyat Dönemi) çağımızdaki öğretmen kavramı kam, baksı, şaman ve oyun adı verilen şairler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen şairler çok yönlü olarak tarihimizde yerlerini almışlardır. Şairliklerinin yanısıra topluma adalet dağıtan kadılıktan sünnetçiliğe, sihirbazlıktan tören organizatörlüğüne, hekimliğe kadar birçok alanda bilgi sahibi olan bu kişiler bir nevi öğretmen rolündeydiler. Destan Dönemi'nden günümüze kadar öğretmenlik mesleği modern hayatın getirdikleriyle

birlikte kendini yenileyerek gelişimini sürdürmektedir. Çalışmamızda kam, baksı, şaman ve oyun geleneğinden çağımızdaki modern öğretmen modeline kadar bütün öğretmenlerin kültürel birikimini gelecek nesle aktarmasındaki rolü, bu aktarımı yaparken çağdaş öğretmenlerin, kültürel etkileşim çerçevesinde, Türk cumhuriyetlerinin edebiyatları hakkında bilgi sahibi olması ve Türk destan dönemlerini, özellikle de Özbek destan dili dönemini, inceleme konusu üzerinde durulacaktır.

Çalışmamıza konu olan Özbek Destanlarından Polkän rivayeti Göroğlining Tugilişi adlı metin Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarından Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN'ın Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı'ndan, Mustafa Volkan COŞKUN'un Özbek Türkçesi Grameri adlı kitabından, Z. M. MARUFOV'un Uzbek Dilinin İzahlı Lughati'nden, Berdak YUSUF Mehmet Mâhur TULUM'un Sözlük adlı eserden yararlanarak incelenmiştir.

" Eğitimde kam, baksı, şaman ve oyunun etkisi nedir, destanların toplumsal eğitimde ne gibi katkıları vardır, çağdaş öğretmenlerin destan dilini kullanmalarının öğrencilere katkısı nedir, Özbek Türklerinin kültürüyle Türkiye Türklerinin kültürleri arasında ne gibi benzer ve farklı yön bulunmaktadır?" şeklinde sorular problemin temelini teşkil etmektedir.

1.2. Amaç

Özbek destanlarından biri olan Polkän Rivayeti Göroğlining Tugilişi adlı eserden hareketle bu araştırmanın amacı; edebiyat eğitimi ve öğretimi açısından destanların önemini vurgulamak, Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde ve toplumun eğitiminde destanların rolünü, Türk dilinin farklı şiveleri arasındaki kültürel bağlar ve dil benzerlikleri ile bu bağların ve benzerliklerin gelecek kuşaklara aktarılmasında günümüz öğretmenlerinin görevini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç sebebiyle Türk dilinin farklı bir şivesi tercih edilmiş ve Özbek destanlarından olan Göroğlining Tugilişi adlı eser seçilmiştir. Bu eseri seçmemizin sebeplerinden biri de destanın söyleyicisi olan Polkän Şair'in Özbek destan mekteplerinden gelen eğitimci

kimliği ve metnin dilinin dil eğitimi açısından incelenmesidir. Polkän Şair Güney Özbekistan'daki destancıların oluşturduğu Nurata Destancılık Mektebi'ne mensuptur.

1.3. Önem

Çalışmadan elde edilecek bulgular, Türk dilinin gelişimine, Türk dilinin şiveleri arasındaki kültürel bağların güçlenmesine, Türk eğitim tarihine katkı sağlaması, öğretmen-eğitimci kimliğinin önemine vurgu yapması ve günümüzde Türk dilinin gramerini iyi bilen öğretmen yetiştirilmesinde dikkat edilmesi gereken noktalara değinmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışmanın, araştırmacıların konu ile ilgili yapacakları yeni çalışmalara da ışık tutacağı öngörülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma;

İncelememize konu olan Göroğlining Tugilişi adlı destan (7-47 sayfalar) sayfa sayısı olarak sınırlıdır.

Araştırmamıza konu olan Göroğlining Tugilişi adlı destanda bazı sayfalardaki satırlar, metnin hatalı kopyalanmasından ötürü okunamaması ile sınırlıdır.

Konu açısından, Türk dili ve edebiyatı eğitimi kapsamında Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Göroğlining Tugilişi Destanı'nın, destan dili açısından incelenmesi olarak sınırlıdır.

Zaman açısından, Özbek destanlarından Sovyet döneminde derlenenler ile sınırlıdır.

Örneklem açısından, kahramanlık konulu Özbek destanlarının dil özellikleri ile sınırlıdır.

1.5. Sayıltılar

Türk destanlarının az ya da çok, toplum-eğitim çerçevesinde karşılıklı ilişki içinde olduğu, Türk dilinin şiveleri arasında benzerlik ve farklılıkların olduğu söylenmiştir.

İncelenecek eserlerin değerlendirilmesinde objektif olunacağı varsayılmıştır.

Faydalanılan kaynakların doğru olduğu kabul edilmiştir.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Eğitim

Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. (Ertürk, 1997, s.2; Aktaran: Cafoğlu, 2010, s.14).

1.6.2. Öğretmen

Resmi ya da özel bir eğitim kurumunda öğrencilerin öğrenme yaşantılarına kılavuzluk etmek ve yön vermek amacı ile görevlendirilmiş kişi. (Öncül, 2000, s.866).

1.6.3. Öğretmenin Nitelikleri

Bir öğretmenin, bir eğitim görevine elverişli olup olmadığını gösteren, öğrenim derecesi, deneyimi, bedensel, toplumsal ve anlıksal özellikleri… gibi nitelikler. (Öncül, 2000,s.867).

1.6.4. Destan

Milletlerin eski çağlardaki din, fazîlet ve millî kahramanlık mâcerâlarını, başlarından geçenleri dile getiren büyük manzum hikâye, dâsitan, epope. (Kubbealtı Lugati).

1.6.5. Şive

Bir dilin, bilinen târihî seyri içinde ondan ayrılmış olup bâzı ses ve şekil farklılıkları gösteren kolu (Kubbealtı Lugati).

1.6.6. Şaman

Şamanizm inanışında âyinleri yöneten ve ruhlarla ilişki kurduğuna, bu yolla hastaları iyi ettiğine, işlerde istenen sonuçları aldığına inanılan kimse, kam (Kubbealtı Lugati).

1.6.7. Kam

Şaman (Kubbealtı Lugati).

1.6.8. Baksı

Bilgin, öğretmen, saz şairi, âşık, hekim (TDK Büyük Türkçe Sözlük).

1.6.9. Oyun

Ozan (TDK Büyük Türkçe Sözlük).

BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR/ALANYAZIN

2.1. Eğitim, Dil Eğitimi, Destanların Eğitimdeki Yeri

Eğitimin işlevi, topluma sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabilmeleri için insanları etkilemektir. Bu etkileme, geçmişteki sosyal ve ulusal değerleri tanıtıp benimsetme, bugünün gerçeklerini gösterme ve geleceğe dönük değerler, hünerler kazandırma yoluyla olur. Çağdaş eğitimin amacı, dünü koruyarak yarını güven altına almaktır. Kısacası eğitimden beklenen üç esas, dünü tanıma, bugünü kavratma ve yarına hazırlamadır.

Edebiyat ve eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Edebiyat sözcüğünün kökünü oluşturan ve "terbiye = eğitim" anlamına gelen "edeb" kelimesi de bunu açıkça gösterir. Edebiyatın da eğitimin de konusu insandır. (Kavcar, 1982, s.1). Edebî eserlerin büyük bölümü, insanları çeşitli bakımlardan eğitmek amacıyla yazılmıştır. Edebiyat eserleri insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar. Kısacası, edebî eserler hem bireysel hayatla hem de sosyal hayatla ilgili olarak, iyiye, güzele ve doğruya yönelme, yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir. (Kavcar, 1982, s.7). Bu anlamda destan ve mitolojilerde sergilenen tutum ve davranışlar, kişilerin toplumla olan ilişkilerinde, ihtiyaç ve sorumluluklarının aydınlanmasında ve eğitim alanında en iyi rehberdir. Kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımında son derece etkili olan destanlar, her seviyedeki insanın eğitiminde son derece etkilidir. Çünkü destan, dinleyicinin ve okuyucunun dikkatini çeker, derse karşı ilgiyi arttırır, bilginin en kolay şekilde sunulmasını sağlar. Özellikle çocukların eğitiminde daha da etkilidir. (Gülçür, 1994).

Anadil, en önemli anlaşma ve iletişim aracıdır. Bütün bilişsel yeteneklerin geliştirilmesi anadil ile gerçekleştirilmektedir. Milleti millet yapan ve o milletin bireylerinibirbirine bağlayan temel unsurların en başında gelen anadili, kullanıldığı toplumdaki bireylere ortak bir "evreni anlama ve anlatma yolu" kazandıran, insanın zihninde evreni biçimlendiren bir düşünce dizgesi olarak karşımıza çıkar. (Kilimci,

1998, s.226). Kültürün kazanıldığı eğitim sürecinde başvurulan en önemli belki de tek araç dildir, anadildir. Sadece bir iletişim aracı tanımlaması içine sığdırılamayacak anadili eğitiminin başlıca amacı, bireyin içinde yaşadığı ailenin, toplumun dilini anlamak ve onu geliştirmektir (Beşir, 1993, s.5).

2.2. Destan Dili ve Bahşılık

Bahşılık; Türkmen, Özbek ve Karakalpak Türklerinin yaşadığı bölgelerde destan anlatıcılarının ve çeşitli şiirleri söyleyenlerin oluşturduğu bir gelenektir. Özbek folklorunun büyüklerinden Hadi Zarif, bahşı sözünün Buryatçadaki bahşa sözünden alındığını, bugün bahşı sözünün Özbekçe'de iki anlama geldiğini; birincisinin destan anlatan bahşı, ikincisinin ise XX. asrın yarısına kadar halk içinde devam etmiş olan bahşılığın hastayı fal açarak kendine özgü birtakım usullerle iyileştirenler için söylendiğini belirtir. Sözlü ortamda usta-çırak ilişkisi içinde yetişen bahşılar; dutar, dombıra veya kopuz adı verilen müzik aleti ile sanatlarını icra etmişlerdir. Hayatlarını destan anlatımı ve destanların dışındaki şiirleri söyleme üzerine kuran bahşılar aynı zamanda büyük bir geleneğin de taşıyıcılığını yapma görevini üstlenmişlerdir. (Şahin, 2006).

Özbek destan anlatıcıları olan bahşılar, Sözlü Kompozisyon Teorisi'nin ortaya koyduğu unsurlar bakımından oldukça zengin bir yapı arz etmektedir. Bu yapının oluşmasında, Özbek destan geleneğinin farklı tarzlara sahip destan mektepleri oluşturacak kadar gelişmiş olmasının etkisinin yanında, Özbek bahşılarının çok sistemli bir usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş olmasının da büyük bir etkisi vardır. Özbek destan geleneğinde acemi bir anlatıcının usta bir anlatıcı olana kadar birkaç yıl boyunca eğitim görmesi gerekmektedir. Usta bir anlatıcı olmaya karar veren çırağın eğitiminde belli aşamalar söz konusudur.

Özbek bahşılarının bazıları, destanlarını neredeyse hiç değiştirmeden, ustalarından öğrendikleri gibi anlatırken; usta destan anlatıcıları olan bahşılar, dinleyicilerin taleplerini de göz önüne alarak, ustalarından öğrendikleri formülleri ve temaları geliştirmişler ve zaman içinde bu unsurların yenilerini oluşturmuşlardır. Özbek bahşıları arasında yüksek yaratıcılık kabiliyetine sahip olan Ergaş Cumanbülbüloğlu, Fazıl Yoldaşoğlu, İslam Nazaroğlu, Mühämmädkul Camurad Oğli Polkän gibi usta

anlatıcılar gösterilen saygının bir ifadesi olarak da “Halk Şâiri” unvanını almışlardır. (Fedakar,2004).

Bu araştırmalar neticesinde incelemiş olduğumuz eserimizin anlatıcısı Mühämmädḳul Cāmurād Oġli Polkän’in Özbek destan mekteplerinden gelen eğitimci kimliği göz önünde bulundurularak kapsamlı bir Özbek Türkçesi destan dili incelemesi yapılmıştır.

Bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere araştırma konumuz ile ilgili farklı çalışmaların olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların ve benzeri çalışmaların araştırmamıza ışık tutacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Göroğlining Tugilişi destan dili açısından inceleneceği için araştırma, "literatür taraması" modeline uygun olarak düzenlenmiştir. Bu amaçla, konu ile ilgili kaynaklar taranmış, tez ve makaleler incelenmiş, örneklem olarak seçilen destan okunup belirlenen başlıklar altında değerlendirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreninde, Sovyet döneminde derlenen Özbek destanları, örnekleminde ise, bu destanlar arasında, kahramanlık konulu Göroğlining Tugilişi yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma ile ilgili kitap, sözlük tez, makale vb. yazılı kaynaklar taranıp analiz edilmiş, bu çalışmada, veri aracı olarak "doküman incelemesi" tekniği kullanılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Veriler, literatür taraması sonucu ulaşılan kaynakların, doküman incelemesi tekniği ile analiz edilmesiyle toplanmıştır.

3.5.Verilerin Çözümlenmesi

Literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler, doküman incelemesi tekniği ile analiz edilmiş, Sovyet döneminde derlenen Özbek destanlarından Polkän rivayeti olan Göroğlining Tugilişi dil özellikleri tespit edilmiştir.

BÖLÜM IV: BULGULAR

4.1. Giriş

4.1.1. Destan, Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan

Destan kelimesinin aslı Farsça dâstandır. Türk söyleyişi bu kelimeyi destan sesiyle Türkçeleştirmiş ve çeşitli mânâlarda kullanmıştır. Türkçede destan, hem légende (lejand) hem epopée karşılığıdır. Ayrıca Anadolu'daki Türk edebiyatında sosyal, tarihî ve mizahî mevzularda söylenen milli bir nazım şeklinin ve çeşidinin de adı destandır. (Banarlı, 1987, s. 1-2).

Destanlar milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikayeleridir. (Banarlı, 1987, s. 1).

Milletlerin tarihten önceki devirlerinde veya tarihlerinin kuruluş asırlarında oluşmaya başlayan destanlarda her olay, destanın konusu olmaya bir adaydı. Bu yüzden ki insanı ve toplumu ilgilendiren hemen her olay, destanların konusu olabilir.

Türk destanları diğer pek çok türkolog gibi Banarlı tarafından da iki bölümde ele alınmıştır. Banarlı Türk destanlarını, İslamiyet'ten Önceki Türk Destanları ve İslamiyet'ten Sonra Türk Destanları şeklinde tasnif etmektedir. Bu tasnif tabiatiyle Türk tarihinin çok büyük iki devresine uygun bir bölünüştür. (Banarlı, 1987, s.11). Bu bağlamda Yaratılış Destanı, Alp Er Tunga Destanı, Şu Saka Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Kurttan Türeyiş Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş ve Göç Destanı, Manas Destanı ve Cengiznâme İslamiyet'ten önceki Türk destanları arasında iken Satuk Buğra Destanı, Battal Gazi Destanı, Dânişmendnâme, Saltuknâme ve nihayet Köroğlu Destanı da İslamî dönem Türk destanları arasında sayılmaktadır. (Yetiş, tarihsiz, s.202-205).

İslâmî dönem Türk destanları arasında yer almakla beraber Köroğlu destanında dinî bir özden söz etmek mümkün değildir. Ancak hikâyelerin musannif ve nâkilleri kendi mezhep ve tarikat özelliklerini yer yer hikâyelerde yansıtarak bunların belli

yerlerinde dinî öğütlere, dualara, peygamber ve evliya kıssalarına yer vermiş, hikâyelere İslâmî bir muhteva kazandırmaya çalışmışlardır. (Sümer ve Albayrak, tarihsiz, s. 268-270).

4.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları

Köroğlu çok geniş bir sahada anlatılan ve okunan tarihi bir şahsiyettir. Türk milleti tarafından çok sevilen ve değer gören Köroğlu'nun nereli olduğu, bu konuda çeşitli görüşler olmasına rağmen, tam olarak bilinmemektedir.

Bugün "Bulungur", "Korgan", "Şehrisebz", "Narpay", "Şerabad", "Kotuk Kışlak", "Harezm" gibi 10'a yakın destan ekollerinin bulunduğu Özbekistan'da Köroğlu destanının 60'tan fazla kolu ve bu kollara ait 250'ye yakın varyantların olduğu bilinmektedir. (Muradov, 1995, s.394-401)

Özbekistan'daki meşhur folklorcularının önde gelen isimlerinden biri olan Hadi Zarif ile Mansur Afzalov ve Büyük Kerim'in de dahil olduğu bir grup araştırmacı 1926 yılından itibaren Mühämmädkul Camurad Oġli Polkän, İslam Nazaroğlu, Fazıl Yoldaşoğlu, Ergaş Cumanbülbüloğlu gibi bahşılardan Köroğlu destanını derlemişlerdir.

1926 yılında başlayan derleme faaliyetleri sırasında, Polkän bahşıdan: "Gülnar Peri", "Avazhan", "Miskal Peri", "Böteköz", "Göroġlining Tugilişi ve Yaşlıgi", "Arap Reyhan", "Görogli ve Arap Reyhan", "Avazın Evlenişi", "Temirhan Padşa", "Hıdıreli Elbegi", "Berdiyer Atalık" ve "Yunus Peri"; Fazıl Yoldaşoğlu'ndan: "Melike Ayyar", "Zülfizer Bilen Avaz", "Balagerdan", "Nuralihan" ve "Goroglining Avazni Alıb Kelişi"; İslam Nazaroğlu'ndan: "Gülihıraman", "Nigarhan ve Zamanbek" vee "Hırmandali"; "Ergaş Cümanbülbüloğlu'ndan ise: "Dalli", "Kunduz Bilen Yuldüz", "Ravşanhan", "Huşkeldi" ve "Haldarhal" gibi kollar derlenir. Bunların bir kısmı derlendiği yıllarda yayımlanır bir kısmı da Özbekistan Cumhuriyeti Ssr. Fenler Akademisi A.S. Puşkin Dil ve Edebiyat enstitüsü (Bu enstitünün adı, Özbekistan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra, Alişir Nevaî Dil ve

Edebiyat Enstitüsü şeklinde değiştirilmiştir) Hadi Zarif Folklor Arşivi ile bazı şahsi arşivlerde saklanmaktadır. (Muradov, 1995, s.127-140)

4.1.3.Göroğlining Tugilişi Adlı Eser Hakkında Bilgi

Köroğlu destanlarının iki büyük kolu olduğu kabul edilir. Birincisi Kafkas ve Yakın Doğu versiyonları (Türk, Azerbeycan ve diğerleri), ikincisi Orta Asya versiyonları (Özbek, Kazak, Karakalpak, Türkmen ve diğerleri). (İmamov, Mirzaev, Sarimsakov; 1990, s. 243).

İncelememize konu olan destan Alişir Nevaî Dil ve Edebiyat Enstitüsünde muhafaza edilen eserlerin kayıtlarından ibaret olup 1965-1967 yıllarında Taşkent'te 8 cilt olarak çalışılan (Göroğlining Tugilişi, Äväzẖån, Çembil Kamalı, Gülnar Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Hurşiyed ve Yunus Peri), Fen Neşriyatı ve Gafur Gulam Bedii Edebiyat Neşriyatı öncülüğünde Mälik Murådåv tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazılmış, Mühämmädkul Camurad Oğli Polkän'ın rivayetidir. Destan nazım-nesir karışık bir surette yazılmışsa da nazım bölümlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mensur kısımları asıl hikayenin anlatıldığı bölümlerdir.

4.1.4. İncelememize Konu Olan Eserin 7-47 Sayfalarının Özeti

Eskiden Yavmit isminde bir şehrin Adilhan adında bir padişahı vardır. Bu padişahın da Urayhan ve Ahmetbek isminde iki oğlu ve Bibi Ayşe adında bir de kızı vardır. Mari yurdunun da Kaviştihan adlı bir hanı ve bu hanın da Tolibay adlı atlardan anlayan bir oğlu vardır. Tolibay atlardan çok iyi anlayan, usta bir kişidir.

Bir savaşta Adilhan, Tolibay'ı esir eder. Tolibay'ı, atlardan anlayan usta bir kişi olduğu için, kızı Bibi Ayşe ile evlendirir ve Tolibay sinçi ile Bibi Ayşe'nin Ravşanbek adında bir oğlu olur.

Teke-Türkmen isimli yurdun Cıgalıhan adında beyi ve bu beyin de Gacdumbek adlı bir oğlu ile Bibi Hilal adlı bir kızı vardır.

Adilhan'ın torunu olan Ravşanbek ile Cıgalıhan'ın çocukları olan Gacdumbek ile Bibi Hilal dağda gezerler. O esnada Zerger'in padişahı Şahdarhan Adilhan ile savaşır. Şahdarhan'ın adamları Adilhan'ın şehrinden olan çocukları esir eder. Bunların arasında Tolibay ile Bibi Ayşe'nin oğlu Ravşanbek ile Cigalıhan'ın çocukları Gacdumbek ve Bibi Hilal de vardır.

Bir gün Şahdarhan bir rüya görür ve bu rüyadan çok etkilenir. Yusuf adında bir kişiye rüyasının tabirini sorar ve rüyasını yorumlatır. Tahtını Yavmit'ten gelen iki kişinin devireceğini öğrenir. Şahdarhan buna rağmen Ravşanbek ile Gacdumbek'i öldürtmez.

Ravşanbek pazarda köle olarak satıldığında Gacdumbek onu alır ve kardeşi Bibi Hilal ile evlendirir.

Bir gün Ravşanbek gezerken bir atın kurumuş kafasına rastlar ve babasından edindiği tecrübelerle bu kurumuş kafanın zamanında bir savaş atı olduğunu söyler.Bunu Şahdarhan duyar ve atlarının içinde hangilerinin savaş atı olduğunu öğrenmek için Ravşanbek ile Gacdumbek'i yanına çağırır. Ravşanbek atlara tek tek bakar ve hiçbirinin savaş atı olmadığını söyler, Şahdarhan sinirlenir. Ravşanbek o esnada yoldan geçen helvacının zayıf atını göstererek o atın kıymetli bir savaş atı olduğunu söyler. Bunu duyan Şahdarhan hiddetlenir ve bu sözünün üzerine Ravşanbek'in gözlerini oydurtur. Helvacının övdüğü atını da alıp Ravşanbek'e verir. Bu ata Ravşanbek güneş girmeyen bir yerde altı ay bakar ve at binilecek duruma geldiğinde Gacdumbek ile bu ata binerek asıl yurtlarına doğru kaçarlar. Onları Şahdarhan'ın iki bin kişilik atlı askeri kovalar ama bunlardan sadece üç tanesi Ravşanbek'in atının hızına yaklaşabilmiştir. Bu atları da Ravşanbek ile Gacdumbek atlatırlar.

4.2. Dil İncelemesi

4.2.1. Yazılış (İmla) Özellikleri

Göroğlining Tugilişi Destanı'nın incelememize konu olan bölümünde, genellikle Eski ve Yeni Özbek imlasının özelliklerine rastlanmaktadır. Ünlü Özbek halk şairi ve destan anlatıcısı Mühämmädḳul Cāmurād Oġli Polkän'in rivayeti olan destan, Kiril alfabesi kullanılarak yazıya geçirilmiştir.

4.2.1.1. Ünlülerin Yazılışı

4.2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı

Metnimizde geçen (a) ünlüleri kiril alfabesiyle (a) ve (o) şeklinde yazılırken çalışmamızda (a, ä, å) şeklinde transkribe edilmiştir. İçerisinde kalın ünsüz barındıran, kendisinden önce veya sonra kalın ünsüz gelen kelimelerde (a) olarak transkiribe edilmiştir: a*ḳl* (akıl) (ақл) 20/33. İnce ünsüzlü kelimelerde, kendisinden önce veya sonra ince ünsüz gelen kelimelerde ve tek şekilli eklerde (ä) şeklinde okunmuştur.: äcäl (ecel) (ажал) 26/23, ävväl (Evvel, önce, ilk) (аввал) 21/03, ḳaddingdän (16/29). (O) olarak yazılan ses ise å olarak okunmuştur: bälå (bela) (бало) 37/06, mål (mülk, servet) (мол) 43/40. Bunların yanında iki sesli я harfinde ya-yä olarak: yaḫşi (iyi, güzel) (яҳши) 22/02, suyäk (kemik) (суяк) 26/07, yäksån (Aynı seviyede, düz) (яксан) 10/38. Yine iki sesli ё harfinde ise yå olarak okunması tercih edilmiştir: bäyån (açıklama) (баён) 16/15.

4.2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı

Üzerinde çalıştığımız metinde (e) ve (э) olmak üzere iki farklı e sesi bulunmaktadır. Kiril alfabesindeki kapalı (e) ünlüsü kelime başında (ye) şeklinde okunmuştur: yelkä (omuz) (елка) 20/07. (э) ünlüsü ise (e) şeklinde yazılmıştır: eçki (keçi) (эчки) 25/14.

4.2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı

Çalışmamızda ı ve i ünlüleri kiril alfabesinde и şeklinde belirtilmiştir. İçinde kalın ünsüz barındıran kelimelerde, kendisinden önce veya sonra kalın ünsüz gelen kelimelerde ı şeklinde yazılmıştır: iḫtiyår (Seçme, ihtiyar) 34/35, içinde ince ünsüz barındıran kelimelerde, kendisinden önce veya sonra ince ünsüz gelen ve tek şekilli eklerde i olarak okunmuştur: indä- (seslenmek) (инда-) 12/21, ingränib (inleyip) (ингранiб) 24/27.

4.2.1.1.4. u, ü ünlülerinin yazılışı

Çalışmamızda (u) ve (ü) ünlüleri Kiril alfabesinde (y) şeklinde belirtilmiştir. Metni okuma esnasında genellikle sözlükteki şekillerine ve Türkiye Türkçesindeki hallerine bağlı kalınmaya çalışılmıştır: uḫlä- (uyumak) (ухла-) 13/01. Ayrıca iki ses niteliğinde olan ю harfi okunurken de Türkiye Türkçesine uygun olarak bazı kelimelerde yu bazı kelimelerde yü şeklinde okunmuştur: yupḳa (ince) (юпка) 20/16, yüklä- (yüklemek) (юкла) 29/12.

4.2.1.1.5. o, ö ünlülerinin yazılışı

Çalışmamızda (o) ve (ö) sesleri Kiril alfabesinde (ў) harfi ile karşılanmıştır. İçinde kalın ve ince ünsüz harf barındıran kelimelerin durumuna göre okuma işlemi gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da genellikle Türkiye Türkçesine uygun bir okumaya bağlı kalınmıştır: orin (yer, görev) (ўрин) 27/28, ortä (merkez) (ўрта) 27/19, ölim (ölüm) (ўлим) 22/06.

4.2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Metnimizdeki ünsüzlerden 6 tanesinin yazılışı metnin genel okunuş özelliklerini etkilemiştir. Bu ünsüzlerden 3 tanesi (қ / ḳ, ғ / ġ, х / ħ) Özbek Türkçesinde kalın ünsüz, 3 tanesi (к / k, г / g, ҳ / h) de ince ünsüz olarak geçmektedir. Metnimizdeki kalın ünsüzlü kelimeler ve bu ünsüzlerin kendisinden önce veya sonra gelen ünlüler kalın olarak okunmaya çalışılmış; içinde ince ünsüz barındıran kelimeler, ince

ünsüzün kendisinden önce veya sonra gelen ünlüler ince olarak okunmaya çalışılmıştır. Ancak tek şekilli eklerin kısmen bu durumu bozduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında yumuşatma işareti olarak kullanılan ь / ‘ ifadesi de Arapça kökenli sözcüklerde gözlemlenmiştir: şu’lä (ışık) (шуьла) 13/15, in’åm (ihsanda bulunma) (иньом) 42/06, ma’ķul (makul) (маъқул) 08/15, mä’şuķ (sevgili) (маъшуқ) 38/12.

4.2.1.2.1. k ünsüzünün yazılışı

Metnimizde k ünsüzü kalın (қ) ve ince (к) olarak iki şekildedir. Kalın olan (ķ) ile gösterilirken ince olan (k) şeklindedir: kärnäy (boru, çalgı) (карнай) 09/02, keçäsi (geceleyin) (кечаси) 47/15, kel- (gelmek) (кел-) 32/40, ķattıķ (sert) (қаттиқ)10/15, ķatåri (gibi) (қатори) 27/28, ķaysi (hangi) (қайси) 16/16.

4.2.1.2.2. g ünsüzünün yazılışı

Metnimizde g ünsüzü kalın (ғ) ve ince (г) olarak iki şekildedir. Kalın olan (ġ) ile gösterilirken ince olan (g) şeklindedir: gäp (söz) (гап) 21/30, gäråv (rehin, ipotek) (гаров) 20/36, ġanimät (fırsat) (ғанимат) 23/14, ġunçä (gonca) (ғунча)15/15.

4.2.1.2.3. h ünsüzünün yazılışı

Metnimizde h ünsüzü kalın (х) ve ince (ҳ) olarak iki şekildedir. Kalın olan (ҳ) ile gösterilirken ince olan (h) şeklindedir: häsrät (dert, acı) (хасрат) 30/07, hökiz (öküz) (хукиз) 14/24, hål (durum,vaziyet) (хол) 38/12; ҳocäyin (sahip, patron) (хўжайин) 46/32, ҳorsin- (iç çekmek) (хўрсин) 38/17.

4.2.1.2.4. ‘ yumuşatma işaretinin yazılışı

Metnimizde Arapça kökenli sözcüklerin bazılarında yumuşatma işareti (ь) şeklinde yazılmış (‘) şeklinde transkribe edilmiştir: şu’lä (ışık) (шуьла) 13/15, ma’ķul (makul) (маъқул) 08/15, mä’şuķ (sevgili) (маъшуқ) 38/12.

4.2.1.3. Mi Soru Ekinin Yazılışı

Metnimizde mi soru eki tek şekillidir ve daima kelimelere bitişik yazılmıştır: ötärmisän (geçer misin) (ўтармисан) 34/14, tåşärmisän (taşar mısın) (тошармисан) 33/26, bårmi (var mı?) борми 27/30.

4.2.2. Ses Bilgisi

4.2.2.1. Ünlüler

Özbek Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki a (a, ä, å, ā), e (e, э), ı-i (и), o-ö (ў), u-ü (y) ünlülerinin yanısıra iki ses niteliği taşıyan (я /ya, yä; ю / yu, yü; ё / yå) harflerle de ünlüler karşılanabilmektedir.

4.2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

Türkçe kelimelerin köklerinde ve eklerindeki bazı ünlüler, birtakım tesirlerle değişikliğe uğramaktadır. Metnimizin incelediğimiz kısmında görülen ünlü değişmeleri şunlardır:

4.2.2.1.1.1. e > é değişmesi

Eski Türkçe kök hece e'si Hakaniye ve Harezm Türkçelerinde korunmakla birlikte yer yer kapalı e (é) ya da i'ye çevrilmektedir. Çağatay Türkçesi ise tamamen kapalı e (é) ya da i tarafındadır. (Şen, 2016, s. 155). Eski Türkçede esasen e olan ve Türk dilinin daha sonraki dönemlerinde kapalı e (é) yahut i'ye dönüşen kök hece vokallerinin nasıl okunması gerektiği konusunda herhangi bir birlikten söz etmek mümkün değildir. W. Radloff başta olmak üzere bir grup Türkolog bu sesi, yazımına dikkat etmeksizin e şeklinde okurken başka Türkologlar kapalı e (é) veya i şeklinde okumayı tercih etmektedirler. (Eckmann, 2014, s. 84).

Biz bu kök hece vokallerini, Çağataycanın devamı olan bugünkü Özbekçedeki ä telaffuzunu da göz önünde bulundurarak kapalı e şeklinde okumayı tercih ettik.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Eski Türkçedeki kök hece e vokallerinin tamamı Çağatay Türkçesinde kapalı e ya da i tarafındadır ve Özbek Türkçesi de bu Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu için geleneği sürdürmüştür.

Eski Türkçede e olup metnimizde daima kapalı e ile yazılan kelimelerden bazıları şunlardır: ertä (yarın) (эрта) 10/16, esli (akıllı) (эсли) 7/07, elçi (arabulucu) (элчи) 8/15.

4.2.2.1.1.2. ı > i, o > ö ve u> ü değişmesi

Kiril alfabesinde ı ve i; o ve ö; u ve ü aynı harf ile belirtilir. Bu nedenle ı ve i; o ve ö; u ve ü harflerinin yanlarında bulunan ünsüzlerin kalınlık-incelik durumlarına bakarak ı ve i'yi; o ve ö'yü; u ve ü'yü birbirinden ayırt edebiliriz. Büyük ünlü uyumunda kalın ünlü kalın ünlüyü, ince ünlü ince ünlüyü takip eder. Ancak Özbek Türkçesinde kalınlık-incelik uyumunun olmadığı görülmektedir. Türkçe kökenli ve alıntı kelime taabanlarında kalınlık-incelik durumu mevcut değildir: äççıķ (acı) (аччик) 17/07, ädđåd **(**Ecdad) (аЖдод) 16/11. Nitekim Özbekçede kalın ünsüzlerin bulunduğu kelimelerde bu ünsüzlerden sonra veya önce gelen ünlüler kalın okunmaktadır. Ancak +ni, +dä, +im, +ning, -sä, +däy gibi tek şekilli eklerle veya birleşik sözcüklerdeki ince ünsüzlerle bu kalın ünsüzler yan yana geldiğinde bazı okuma farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Bundan dolayı bugün, Güney–Batı ağızlarında bu sesleri bazıları kalın bazıları ise ince okumaktadır. Mesela, biri çölni okurken, bir diğeri çolni; biri yür- (veya yüri-) okurken, bir diğeri yurı-; biri oġrı okurken bir diğeri oġri vb. okumaktadır. (Akalın, 1989, s. 27). Bahsedilen farklı okumalardan hangisinin daha doğru olduğunu tespit etmek pek mümkün olmadığı için kelimeleri kalın ya da ince ünlülü okumak tercih meselesidir. Bu bağlamda Göroğlining Tugilişi Destanı'nda geçen ilgili kelimeler için yaptığımız tercihlerde, kelimelerin Özbekçedeki söylenişleri ve bu kelimelerin bazılarının da Türkiye Türkçesindeki karşılıkları dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Metnimizde bu duruma örnek teşkil edebilecek kelimelerden bazıları şunlardır: ivitib (yumuşatıp) (ивитиб) 32/35, keyin **(**sonra) (кейин) 9/25, çöldä (çölde) (чўлда) 41/20, ölik (ölmüş) (ўлик) 8/12.

4.2.2.1.2. Ünlü Uyumu

Türkçede kelimelerin köklerinde ve kök ile ekler arasında bazı uyumlar vardır. Bu uyumlar Türkçe kelimelerde ancak belirli seslerin bir arada bulunmasını gerektirir. Bu ise Türkçenin kendine özgü ahengi olan bir dil olduğunu ortaya koyar. Uyumların temeli asimilasyona dayanarak ortaya çıkar. Dilimiz bu benzeşme kanunları neticesinde söyleyişe daha uygun bir karakter kazanmıştır. Bahsedilen ünlü uyumlarından biri Türkçenin en kuvvetli uyumu olan kalınlık-incelik uyumudur. Bu uyuma büyük ünlü uyumu da denmektedir. Genel olarak Türkçe olan kelimelerin hemen hemen hepsi bu kurala uyar. Diğeri ise düzlük-yuvarlaklık uyumudur. Bu kural ise kalınlık-incelik uyumu kadar kuvvetli olmadığı için küçük ismini alarak küçük ünlü uyumu olarak belirtilir.

4.2.2.1.2.1. Kalınlık - İncelik Uyumu

Özbek Türkçesinde kalın ünlüler a, å, ı, o, u ünlüleri, ince ünlüler e,ä,i,ö,ü ünlüleridir. Büyük ünlü uyumunda kalın ünlü kalın ünlüyü, ince ünlü de ince ünlüyü takip eder. Ancak Özbek Türkçesinde kalınlık-incelik uyumunun olmadığı görülmektedir. Türkçe kökenli ve alıntı kelimelerde uyum mevcut değildir. Bunun en temel sebebi ise birçok ekin tek şekilli olarak kendini göstermesidir.

4.2.2.1.2.2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

Bu uyum kalınlık-incelik uyumu kadar kuvvetli olmadığı için küçük ismini alır. Küçük ünlü uyumu bir diğer ismiyle düzlük-yuvarlaklık uyumu, Osmanlı Türkçesinin son yüzyıllarında şekillenmeye başlamış, günümüzde özellikle ağızlarda gittikçe kuvvetlenmeye doğru gitmştir.

Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde bulunan uzun a ünlüsü, Özbek Türkçesinde (å) ünlüsüne dönüşmektedir. Arapça, Farsça veya Özbek Türkçesi kelimelerdeki uzun olmayan (a) ünlüsü (ẖ, ḳ, ġ) ünsüzlerinin dışındaki ünsüzlerin yanında çoğunlukla (ä) ünlüsüne dönüşmekte, bazen de (a) olarak kalmaktadır. Yani (ä) ve (å) ünlülerinin kökeni (a) ünlüsüdür. Günümüz Özbek Türkçesinde a, ä, e, i, ı ünlüleri düz ünlü; o, ö, u, ü, å ünlüleri yuvarlak ünlü; u, ü, i ünlüleri dar ünlü; e ve ı ünlüleri yarı dar; å ünlüsü, yarı geniş ile geniş arasında bir ünlü; a ünlüsü ise geniş bir ünlüdür. o ve ö ünlüleri ise hem yarı dar, hem de yarı geniş birer ünlüdürler.

Özbek Türkçesi kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uyumunun olmadığı görülmektedir. Türkçe kökenli ve alıntı kelime tabanlarının çoğunluğunda düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur.

Özbek Türkçesinde kelime tabanları ve çekim ekleri arasında da düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Bunda etkili olan unsurların başında çekim eklerinde ve yapım eklerinde ünlü olarak çoğunlukla "düz i ünlüsü"nün bulunması gelmektedir: ķoşinning (toplanmak) (қўшиннинг) 10/08, ölim (ölüm) (ўлим) 22/06.

4.2.2.1.2.3. Ünlü uyumlarına tâbi olmayan ekler

Özbek Türkçesinde ünlü uyumlarına tâbi olmayan ve Göroğlining Tugilişi Destanı'nın incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan ekler şunlardır:

İyelik eki +(i)m; +(i)ng; +i, +si; +(i)ngiz; +(i), +si: aķlim (aklım) 18/17, åldingiz (huzurunuz) 45/17, årķasi (arkası) 9/15.

Görülen geçmiş zaman eki -di: åşirdi (Önemsedi) 40/16, åtdi (attı) 12/12, soķdi (soktu) 34/25.

Emir eki –(ä)y, -gin; -sin; -(ä)ylik; -ingiz; -(i)ng(lär); -sinlär: äytäy (sor eylemi 1.tekil şahıs çekimi) 31/10, ålgin (al) 18/14, bersin (versin) (10/37), båräylik (varmak eylemi 1. çoğul şahıs çekimi) 11/02, beringiz (verin) 8/10, beringlär (versinler) 30/20.

Zarf-fiil eki ve birinci tip duyulan geçmiş zaman eki –(i)b: berib (verip) 11/05, bildirib (haber verip) (11/28), çälkäşib (karışıp) 39/19.

İlgi durumu eki +ning: bedåvning (atın) 40/37, bizning (bizim) (8/39), cånivårning (canavarın) 28/12.

Yükleme durumu eki +ni: dävrånni (devri) 22/10, dådni (feryadı) 23/04.

Yönelme durumu eki: +gä, +kä: dårgä (halata) (18/19), bälågä (belaya) (37/06), fäläkkä (dünyaya) (34/19), kökkä (göğe) (09/05), Özbekkä (Özbek'e) (47/31), pådşåhlikkä (padişahlığa) (19/21).

Bulunma durumu eki +dä: pådşåhlikdä (padişahlıkta) 40/02, årädä (boşlukta) (27/19).

Çıkma durumu eki +dän: ävväldän (önceden) (10/29), båzårdän (pazardan) (22/09), cåndän (candan) (47/15), ķıyåmätdän (kıyametten) (15/30).

Vasıta durumu bilän edatı ile yapılır: färåsät bilän (anlayış ile) (14/37), gäp bilän (söz ile) (43/30).

Eşitlik-benzerlik durumu eki +däy: güldäy (gül gibi) (24/29), kärvåndäy (kervan gibi) (25/11), oķdäy (ok gibi) (43/36).

Soru eki +mi: ötärmisän (geçer misin) (34/14), tåşärmisän (taşar mısın) (33/26), çölmidi (çöl müydü) 37/24.

İsimlerde şimdiki zaman +dir ve fiilden fiil yapma (faktitif) eki –dir: åmanätdir (emanettir) (17/33), ġanimätdir (ganimettir) (314/17), kuydir- (koydurmak) (47/24).

Fiilden isim yapma eki -ġu: ķayġu (Kaygı, tasa) (26/31).

İsimden isim yapma eki +li, +lik: därdli (dertli) (37/05), künlik (günlük) (12/28), boşlik (boşluk) (12/22).

İsimlerde görülen geçmiş zaman olumsuzu emäs: låzim emäs (lazım değildi) (08/17).

İsimlerde duyulan geçmiş zaman ekän: kim ekän (kim imiş) (10/19).

Birinci tip şimdiki zaman eki –yäp: kelyäptı (geliyordu) (35/06).

İkinci tip şimdiki zaman eki –(ä)yåtir: båräyåtirsälär (varıyorsalar) (24/23).

Sıfat-fiil ve beşinci tip gelecek zaman eki –äyåtgän, -ädigän: keltäyåtgän (gelecek) (30/27), ḳılädigän (kılacak) 46/23.

Şart kipi –sä: ḳıstäsä (zorlasa) (42/41)

İstek kipi -gäy: bolgäy (gide) (37/16).

Zarf-fiil eki –ä: ḳåçäber- (kaçıver-) (43/10).

Zarf-fiil eki –gäni : bermagäni (vermediği) (30/19), degäni (söylediği) (28/22).

Olumsuz zarf-fiil eki –mäy(in): olmäy (olmadan) (43/08).

Zarf-fiil fonksiyonundaki birleşik şekil –gändä : yıġlägändä (ağladığında) (15/29).

İkinci grup fiil şahıs ekleri –m; -ng, -ngiz; -k; -nglär: ketdim (vardım) (32/04), oyding (oydun) 39/24, beringiz (verin) (08/10), çıkdik (varmak) (45/09), ḳılınglär (yapınız) (11/27).

Yukarıda bahsedilen eklerin uyuma girmeme sebeplerinden bir tanesi de Eski Türkçedeki aslî şekillerini devam ettirmeleridir.

4.2.2.1.3. Ünlü Düşmesi

Türk dilinin her devresinde olduğu gibi vurgusuz orta hecenin dar ünlüsünün düşmesi Özbek Türkçesinde de görülür. Bunun dışında zarf-fiil eki ve birinci tip

duyulan geçmiş zaman eki –(i)b alan bazı sözcüklerde ünlü düşmesi gözlenmiş ve düşmenin etkisiyle b sesi p'ye dönüşmüştür: åġızi >åġzi (ağzı) (16/27), oġıli >oġli (oğlu) 12/02.

4.2.2.1.4. Ünlü Birleşmesi

Ünlü ile biten bir kelimeden sonra ünlü ile başlayan başka bir kelime geldiğinde iki ünlüden biri düşer ve böylece iki kelime birleşerek tek bir kelime oluşturur. Bu duruma ünlü birleşmesi adı verilir: şul < şu+ol (37/26).

4.2.2.1.5. Ünlü Türemesi

Metnimizde ünlü türemesine uğrayan Farsça kökenli şu örneğimiz mevcuttur: şehr > şähär(30/17).

4.2.2.2. Ünsüzler

4.2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Bir ünsüzün yerini başka bir ünsüze bırakması olayına ünsüz değişmesi denir. Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz değişmeleri aşağıdaki gibidir.

4.2.2.2.1.1. b > p değişmesi

Özbek Türkçesinde, Eski Türkçe kelime başı b- sesinin tonsuzlaşması çok seyrek olarak görülür. Diğer durumlarda bu ünsüzün Eski Türkçedeki biçimini koruduğu görülmektedir. Metnimizde b > p değişimine örnekler mevcuttur: biş- > piş- (Pişmek) (41/11), bişir- > pişir- (Pişirmek) (25/34).

4.2.2.2.1.2. t > d değişmesi

Göroġlining Tugilişi Destanı'nda t > d değişiminin söz konusu olduğu bazı kelimeler şunlardır: te- > de- deb (Deyip) (42/17), degän (Diyen) (09/20).

4.2.2.2.1.3. ġ/g > v değişmesi

Özbek Türkçesinde iç ses durumunda olan -ġ-/-g-'lerin bazı kelimelerde v'ye çevrildiği bilinmektedir. Metnimizde -aġu/-egü > -åv değişimine örnek teşkil eden kelime mevcuttur: biregü > biråv biråvi (46/38).

4.2.2.2.1.4. d > y değişmesi

Eski Türkçenin "d" ünsüzü, Özbek Türkçesinde "y" ye dönüşmüştür. Göroğlining Tugilişi Destanı'nda şu kelimelerde bu değişimi görmekteyiz: adır- > äyir- (Ayak) (38/07), kedim > kiyim (giyim) 39/06, adruķ > äyri (ayrı) (13/32).

4.2.2.2.1.5. y>c değişmesi

Eski Türkçenin "y" ünsüzü, Özbek Türkçesinde "c" ye dönüşmüştür: cönä- (yönelmek) (9/15).

4.2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Kelimelerde, "r" gibi akıcı veya "y,h" gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayıdır. Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz düşmesi örnekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.2.2.2.1. r ve l düşmesi

Metnimizdeki r düşmesi örnekleri: birle > bilän (İle) (10/38), er- > e- (İmek) (07/02). Ancak bu düşmelerin Özbek Türkçesinden önceki devirlerde meydana geldiği unutulmamalıdır. Yine akıcı bir ses olan l'nin de bazı kelimelerde düştüğü görülmektedir: bol-ib > bop (Olup) (36/05), ķıl-ib > ķıp (Kılıp) (29/22).

4.2.2.2.2.2. h düşmesi

Kelime sonunda sızıcı özelliğe sahip h ünsüzünün kaybolması olayıdır: günåh>günå (günah) (20/26).

4.2.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Kelime ön, iç ve son seslerinde kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır.

4.2.2.2.3.1. Başta ünsüz türemesi

Ünlü ile başlayan bir kelimenin başına fazladan ve kelimenin aslında olmayan bir ünsüz gelmesi olayıdır: öküz > höküz (öküz) (14/24).

4.2.2.2.3.2. Ortada ünsüz türemesi

Kelime iç seslerinde kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır.
ål+idän>åldidän (önünden) (18/35).

4.2.2.2.4. Ünsüz ikizlenmesi/ İkizleşmesi

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin tekrarlanma olayıdır:
iki>ikki (iki) (07/03), dokuz >tokkiz (dokuz) (11/35), >otuz > ottiz (otuz) (33/09).

4.2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi

Kelime içindeki bir sesin, niteliği veya boğumlanma noktası bakımından yanyana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayıdır.
Özbek Türkçesinde ünsüz benzeşmesi kuralının olmadığı söylenebilir. Çünkü ekler tek şekillidir: tüşdän (rüyadan) (09/25), yålğızlıkdän(yalnızlıktan) (09/20).

4.2.2.2.6. Sedalılaşma

Bazı sert sessizlerin, kendilerinden sonra sesliyle başlayan bir ek gelmesi sonucu sedalılaşmasıdır. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır: bårlik >bårligi (varlığı) (25/39), kämlik >kämligi (yokluğu) (30/26), etäk >etäging (eteğin) (17/29).

4.2.2.2.7. Göçüşme (Metatez)

Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayına göçüşme (metatez) adı verilir. Destanımızda tespit ettiğimiz metatez örneklerinden birkaçı şöyledir:yåğmır>yåmğır (yağmur) (22/32), kiprik> kirpik (kirpik) (41/21).

4.2.2.2.8 Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

Son hecede dar ünlü bulunan kelimelerin bir grubu isim çekim veya iyelik ekleri aldıklarında, vurgunun isim çekim veya iyelik ekli heceye kayması neticesinde, iç hecede kalan dar ünlülerin düşmesi olayıdır: oġıl >oġli (oğlu) (07/16), åġız >åġzı (ağzı) (16/05).

4.2.3. Şekil Bilgisi

4.2.3.1. İsim

İsimler; canlı veya cansız, somut veya soyut varlıkları tanımak ve tanıtmak için kullanılan kelimelerdir. İsimler; özel isimler, cins isimler, somut isimler, soyut isimler, topluluk isimleri gibi türlere ayrılır.

Özel isimler: Rävşänbek, Rüstämbek, Soḳım.
Cins isimler: maḳtäb, imån.
Somut isimler: ip, äsäl, däryå.
Soyut isimler: aḳl, ışḳ, ġäm.
Topluluk isimleri: läşkär (ordu).

4.2.3.1.1. Çokluk Eki

Özbek Türkçesinde, isimlerde veya zamirlerde aynı türden birden çok varlığı ifade etmek için +lär eki kullanılır. Özbek Türkçesinde çokluk eki sadece +lär şeklinde kullanılmaktadır: läşkärlär (askerler) (9/08), märdlär (mertler) (38/23), mehmånlär (misafirler) (12/20).

4.2.3.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu belirten çekim ekleridir. Özbek Türkçesinde iyelik ekleri şunlardır:

Teklik 1. şahıs +m

Özbek Türkçesinde ve metnimizde teklik 1. şahıs iyelik eki +m şeklindedir: åtäm (atam) (44/39), tilläm (altınım) (13/11), töräm (beyim) (37/19), aḳlim (aklım) (18/17).

Teklik 2. şahıs +ng

Teklik 2. şahıs iyelik eki +ng şeklindedir: tåşing (taşın) (31/04), tulpåring (savaş atın) (42/28).

Teklik 3. şahıs +i, +si

Teklik 3. şahıs iyelik eki ünlü ile biten kelimelerden sonra +si; ünsüz ile biten kelimelerden sonra +i şeklindedir: beki (beyi) (07/08), äkäsi (ağabeyi) (18/35), bälåsi (belası) (34/11).

Çokluk 1. şahıs +miz

Özbek Türkçesinde çokluk 1. şahıs iyelik eki +miz şeklindedir: gülmiz (gülümüz) (26/37).

Çokluk 2. şahıs +ngiz

Özbek Türkçesinde +ngiz şeklinde olan çokluk 2. şahıs iyelik ekinin metnimizdeki örneklerinden bazıları şunlardır: åtingiz (atınız) (31/09), Özingiz (kendiniz) (10/32), sözingiz (sözünüz) (08/15).

Çokluk 3. şahıs +i

Çokluk 3. şahıs iyelik eki +i, +si şeklindedir: mehri (sevgileri) (34/34),) (20/25).

4.2.3.1.3. İsimlerde Tamlama

Bir ismin başka bir isimle ilgi durumu eki alarak veya almadan oluşturdukları kelime grubuna isim tamlaması denir. Arada ilgi durumu ekinin kullanılıp kullanılmamasına veya tamlayanın da bir ad tamlaması olup olmamasına göre isim tamlamaları; belirtili isim tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması olmak üzere iki grupta ele alınır.

4.2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları

Belirtili ad tamlaması, tamlayan adın sonuna ilgi durumu eki, tamlanan adın sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlamadır.(Korkmaz, 2009, s. 271) Metnimizde bulunan bazı isim tamlamaları şöyledir: kättäsining äti (büyüğünün atı) (07/02), Åyşäning boyi (Ayşe'nin boyu) (07/25), Rävşänbekning ågzi (Rävşänbek'in ağzı) (16/05).

4.2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Bu tamlama türünde, adından da anlaşılacağı üzere, tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır, tamlanan ek almıştır. Metnimizde bulunan bazı isim tamlamaları şöyledir: Täkä yurti (Täkä yurdu) (44/18), yåvmit eli (yåvmit halkı) (10/06).

4.2.3.1.4. İsim Çekimi Ekleri

Ad çekimi, adların birbirleri veya fiiler ile olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere, belirli eklerle birleşerek aldıkları şekillerdir.

Türkçede kurulan ilişkinin türüne göre değişen başlıca ad çekimi ekleri ve yüklendikleri görevler şunlardır: yalın (nominatif) hâl, ilgi (genitif) hâli, yönelme (datif) hâli, yükleme (akkuzatif) hâli, bulunma (lokatif) hâli, uzaklaşma (ablatif) hâli, eşitlik (ekvatif) hâli, yön gösterme (direktif) hâli, vasıta (instrumental) hâli.

4.2.3.1.4.1. Yalın (Nominatif) Hâl :eksiz

Yalın durum, adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumudur. (Korkmaz, 2009, s. 267) Bu durumdaki bir ad yalnız çokluk ve iyelik ekleri alabilir. Metnimizde yalın duruma örnek olarak tespit ettiğimiz bazı örnekler şöyledir: ärpä (arpa) (31/20), ķamçı (kırbaç) (17/07), ķıliç (kesici alet, silah) (09/32).

4.2.3.1.4.2. İlgi (Genitif) Hâli :+ning

İlgi hâli eki, eklendiği isim ile başka bir isim arasında, görevi itibariyle ilgi bağı kuran ektir. Bu hâlin eki +ning'dir. (Coşkun, 2017, s. 84) Metnimizde ilgi durumuna örnek olarak tespit ettiğimiz bazı örnekler şöyledir: båġning (bostanın) (22/09), butḫånäning (tapınak) (08/32), pådşåhning (padişahın) (30/02).

4.2.3.1.4.4. Yükleme (Akkuzatif) Hâli :+ni

Yükleme hâli eki, fiilin etkilediği ismin, içinde bulunduğu hâli gösteren ektir. Bu hâlin eki +ni'dir. Özbek Türkçesinde tek tür yükleme hâli eki vardır: +ni. Metnimizin incelediğimiz kısmında genel yükleme hâli eki +ni olarak karşımıza çıkmaktadır: hålväni (helvayı) (28/26), bäççäni (çocuğu) (15/03).

4.2.3.1.4.3. Yönelme (Datif) Hâli : +gä, +kä

Ekleri +gä, +kä ekleridir. +kä eki, sonu k ve ķ ile biten kelimelere eklenir.

Metnimizde yönelme durumuna örnek olarak tespit ettiğimiz bazı örnekler şöyledir: pådşåhgä (padişaha) (30/26), Hämzägä (Hamza'ya) (18/10), Gäcdumbekkä (Gäcdumbek'e) (12/22).

4.2.3.1.4.5. Bulunma (Lokatif) Hâli :+dä

Bu hâlin eki +dä'dır. Metnimizde bulunma durumuna örnek olarak tespit ettiğimiz bazı örnekler şöyledir: köçädä (sokakta) (27/37), pådşåhlikdä (padişahlıkta) (40/02).

4.2.3.1.4.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli :+dän

Özbek Türkçesinde uzaklaşma eki +dän şeklinde karşımıza çıkmaktadır: cåndän (candan) (47/15), düşmändän (düşmandan) (19/14), hålväçidän (32/20).

4.2.3.1.4.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri : +däy

Eşitlik-benzerlik hâli eki, isimlerde ve isim soylu kelimelerde nitelik ve nicelik bakımından karşılaştırma görevi üstlenen bir ektir. eşitlik - benzerlik hâli ekleri +däy ekidir. Bu ek genellikle eşitlik, benzerlik ve miktar fonksiyonlarıyla çokça

kullanılmaktadır. Metnimizde bulunan örnekler şöyledir: çöpdäy (çöp gibi) (47/08), ḳalämdäy (kalem gibi) (12/29).

4.2.3.1.4.8. Yön (Direktif) Ekleri : + gäri

Bu hâlin eki, fiildeki oluş ve kılışın yönünü göstermek için yönle ilgili yer ve zaman adlarını yön gösterme haline sokan ektir. Metnimizden örnek şöyledir: ilgäri (ileri) (41/18).

4.2.3.1.5. Sayı İsimleri

Göroġlining Tugilişi Destanı'nın incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan sayı isimlerinden bazıları şu şekildedir: bir (bir) (07/01), ikki (iki) (36/30), üç (üç) (12/11), tört (dört) (09/33), beş (beş) (07/26), yetti (yedi) (45/03), säkkiz (sekiz) (14/35), ottiz (otuz) (33/09), säksån (seksen) (27/29), toḳsån ming (bin) (21/12). Özbek Türkçesindeki sayı isimleri, ufak farklılıkları saymazsak, Türkiye Türkçesindeki sayı isimleriyle büyük benzerlik göstermektedir.

4.2.3.1.6. İsim Yapım Ekleri

Üzerinde çalıştığımız metnin 7. ve 47. sayfalar arasında tespit edebildiğimiz isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.3.1.6.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

Özbek Türkçesinde eklerle genişletilme yolu oldukça zengindir. İsimden isim yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan yapım ekleridir. Özbek Türkçesinde isimden isim yapma ekleri şunlardır:

+åç: İşlek olmayan bir ektir, üzerinde çalıştığımız metinde sadece bir örneğine rastlamış bulunmaktayız: yäläṅġ + åç >yäläṅġåç (Çıplak) (09/32).

+år: Sayı isimleri yapar. Bir sayısına eklenir: birår (birer) (25/29).

+åv: Bu ek sayı isimleri yapmakta kullanılır. Beraberlik ifadesi taşır. On sayısına kadar kulanılır: biråv (birisi) (46/38).

+çi: Türkçenin en işlek eklerinden biri olan bu ekin başlıca görevi isimlerden meslek ve uğraşı isimleri yapmaktır. Metnimizde şu örneğe rastlanmıştır. ḫäzinäçi (hazineci) (24/14).

+dåş: Çok sık kullanılmayan bu ek, ortaklık ve beraberlik bildirir: émçäkdåş (Süt kardeş) (26/39), sirdåş (Sırdaş)(26/28), ḳarindåş (akraba) (45/07).

+gi: Bu ek bulunma, bağlılık ve aitlik ifade etmektedir.Bu yapım eki zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar: endigi (şimdiki) (11/06), ḳolidagi (kolundaki) (23/31).

+kinä, +ḳınä: Küçültme ve sevgi isimleri yapar. Çok işlek bir ektir: yüräkkinä (gönülcüğü) (33/27), kiçkinä (küçücük) (07/04), åḳḳınä (beyaza yakın) (41/21).

+käk: İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde bu eke bir örnek vardır: erkäk (erkek) (12/14).

+li: İsimden isim ve sahip olma anlamında sıfat türetir. Metnimizdeki bazı örnekleri: äcälli (eceli gelen) (26/18), Därdli (dertli) (37/05).

+lik: Eski Türkçe döneminden beri kullanılan Türkçenin işlek eklerinden biridir. Soyut isimler yapar: eslik (mantıklı) (29/22), körgilik (güzellik) (33/02). Meslek ismi yapar: elçilik (elçi olma durumu) (10/22), ḳılıçbåzlık (eskrim) (11/31).

+råḳ: Bu ek sıfatlara eklenir, karşılaştırma fonksiyonunda kullanılan bu ek kalıplaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır: uzåḳråḳ (Uzak olan yer) (12/25).

+siz: İsimlerden isim ve sıfat yapan bu ek +li ekinin olumsuzudur. ḫäbärsiz (habersiz) (46/32).

+tä: Sayı isimlerine gelerek onlara tane anlamı katar: törttä (dört tane) (22/07).

4.2.3.1.6.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-gin: Çoğunlukla tek heceli fiil köklerine gelerek isimler türeten bir ektir. Metnimizde örnekleri vardır: ḳızgin (kızgın) (19/31), tizgin (dizgin) (33/20).

-ḳ/-k: Somut ve soyut manada isimler yapar: ölik (Ölü) (08/12).

-im: Birkaç fonksiyonu olmakla birlikte fiillere gelen -m eki çoklukla tek seferde veya kısa sürede oluşan işlere ad olur: kiyim (Giyim) (39/06), ölim (Ölüm) (22/06).

-måḳ: Mastar eki olarak da bilinen bu ek, bütün fiil kök veya gövdelerine getirilebilir. Fiilerdeki hareket ve oluşun soyut ismini yapar: äytmåḳ (söylemek) (36/36).

-iş: Fiillerden hareket ve oluş isimleri yapan bir ektir: turiş (duruş) (34/39).

-z: Topluluk veya ikilik bildirir. İşlek bir ek olmayıp kalıplaşmış bazı kelimelerde görülmektedir: köz (Göz) (25/35).

-äk: Bir hareketin yerini veya sonucunu bildiren isimler, alet isimleri ve sıfatlar yapar: kiyim-kéçäk (Giyim ve azık) (46/33).

-çäk: Çoğunlukla sıfat yapar: emçäkdåş (Süt kardeş) (26/30).

-gän: Aslında sıfat-fiil ekidir. Kalıcı isim ve sıfat yapar: esgän (esen) (28/01).

4.2.3.2. Sıfat

Türkiye Türkçesinde çok geniş bir yeri olan sıfatlar, adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözlerdir.

İşlevlerine göre sıfatlar niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

4.2.3.2.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, canlı ve cansız varlıkların renk, şekil biçim, tat, koku,mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır: Sülüv - ḳızlär (güzel kızlar) (15/07), esli ådäm (akıllı adam) (07/08), sizåt-sizåt ḳån (oluk oluk kan) (11/34).

4.2.3.2.2.Belirtme (Tayin) Sıfatları

İsimleri işaret, soru, belirsizlik ve sayı bakımından belirten sıfat türüne belirtme sıfatları denir.

4.2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları

Somut ve soyut varlıklarla türlü nesne ve kavramları yer, zaman ve tasavvurda uzaklığa göre belirten şu, bu gibi sıfatlardır: şu tåḳḳä(şu dağa) (10/07), bu yurtdä (bu yurttta) (08/02).

4.2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, adları sayı yönünden belirten sıfatlardır. Sayı sıfatları niteledikleri isimleri sayı, derece, sıra, bölünme, orantısal veya derece yönünden belirtir. Bu nedenle sayı sıfatları beş başlık altında incelenir. Bunlar: Asıl sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları.

4.2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Metnimizde bulunan asıl sayı sıfatlarından bazıları şunlardır: beş yäşär (beş yaşında) (07/26), ḳırḳ yıllık (kırk yıllık) (27/22), ikki yüz guburlärini (08/07), ming tillä (bin altın) (21/12), tokkiz ståät (dokuz saat) (11/34).

4.2.3.2.2.2.2. Üleştirme Sayı Sıfatları

Özbek Türkçesinde asıl sayı isimlerine +tä ekinin getirilmesiyle oluşturulur: törttä yäsåvul (dörder muhafız) (22/07), ikkitä böri (ikişer kurt) (13/04).

4.2.3.2.2.3. Soru Sıfatları

Varlıkları ve nesneleri soru yoluyla belirten soru sıfatlarının metnimizde örneği çok azdır: ḳäysi şähärning (hangi şehrin?) (44/16), Ḳäysisi tülpår (hangisi savaş atı?) (45/11).

4.2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Varlık ve nesnelerin sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil, kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Metnimizde rastladığımız belirsizlik sıfatlarına örneklerimiz şöyledir: Hämmä läşkär (bütün ordu) (11/03), neçä ådämlärgä (nice adamlara) (10/20), här täräfgä (her tarafa) (10/07).

4.2.3.3. Zarf

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir. Türkçede zarflar, işlevleri bakımından zaman zarfları , yer zarfları , miktar zarfları ve tarz (suret) zarfları olmak üzere dört kolda incelenir.

4.2.3.3.1. Zaman Zarfları

Metnimizde bulunan belli başlı zaman zarfları şu şekildedir: endi (Şimdi) (08/41), ävväl (Evvel) (21/03), ertä (Yarın) (10/16), keyin (sonra) (09/25).

4.2.3.3.2. Yer Zarfları

Fiilin yerini ve yönünü ifade eden kelimelerdir. Metnimizde bulunan belli başlı yer zarfları şu şekildedir: päst (aşağı) (42/20), ålis (uzak) (47/14), täşḳari (dışarı) (16/01).

4.2.3.3.3. Miktar Zarfları

Bir sıfatın, bir zarfın veya fiildeki oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır. Metnimizde miktar zarfı özelliği gösteren kelimelerin sayısı pek

fazla değildir. Tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: köp (çok) (10/12), änçä (nice) (23/27), ändäk (biraz, azıcık) (25/11).

4.2.3.3.4. Tarz (Suret) Zarfları

Zarf konusu içinde en hacimli içeriğe sahip olanı tarz zarflarıdır. Zarfların büyük bir bölümünü tarz zarfları oluşturur. Bu zarflar bir işin nasıl yapıldığını, bir oluş ve kılışın niteliğini, ne durumda olduğunu bildirir. Metnimizde bulunan tarz (suret) zarflarından bazıları şunlardır: şundäy (şöyle) (11/25) ästä- ästä (yavaş yavaş) (15/20), undäy (öyle) (11/01), yåḫşi (güzel) (07/21).

4.2.3.4. Zamir

Zamirler, isimlerin yerini tutan isim soylu sözcüklerdir. Çalışmamızın bu kısmında zamirleri beş başlık altında inceleyeceğiz: şahıs zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri ve dönüşlülük zamirleri.

4.2.3.4.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs adlarının yerini tutan kelimelere şahıs zamiri denir. Özbek Türkçesinde şahıs zamirleri men, sen, u, biz, bizlär, siz, sizlär ve ulär şeklindedir. Metnimizde geçen bazı şahıs zamiri örnekleri şöyledir:

Teklik 1. şahıs zamiri: mengä (bana) (08/09), men (ben) (13/02).
Teklik 2. şahıs zamiri: sen (sen) (11/09), seni (seni) (15/23), sensän (sensin) (19/01).
Teklik 3. şahıs zamiri: u (o) (15/19),uni (onu) (07/27), uning (onun) (11/07).
Çokluk1.şahıszamiri: biz (biz) (26/25), bizlär (biz) (09/43).
Çokluk2.şahıszamiri: sizlär (sizler) (44/16), siz (siz) (10/32).
Çokluk 3. şahıs zamiri: ulär (onlar) (21/32).

4.2.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri

Türkiye Türkçesinde anlamı daha güçlü kılmak için kullanılan "kendi" dönüşlülük zamirini Özbek Türkçesinde "öz" sözcüğü karşılamaktadır. Metnimizdeki dönüşlülük zamirine örnekler şöyledir: özläringgä (kendilerine) (08/22), özim (kendim) (09/12), özimizni (kendimizi) (38/22).

4.2.3.4.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret yoluyla karşılayan zamirlerdir. Metnimizde işaret zamiri olarak tespit edilen kelimelerden bazıları şunlardır: bu, şul. Bu zamirlerin metnimizde geçen bazı örnekleri şunlardır: bu (bu) (07/21), şulmidi (Şu mudur?) (37/26).

4.2.3.4.4. Soru Zamirleri

Kişi ve nesne adlarını soru yoluyla temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir: kimga (kime?) (29/30), nimä (ne?) (08/36).

4.2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri

Belirsiz kimse veya nesneyi temsil eden zamir türüdür. Metnimizde geçen örnekleri şu şekildedir: bäri (hepsi) (13/13), biri (Biri) (16/31), birâv (Biri) (46/38).

4.2.3.5. Edat

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir.

Çalışmamızda edatları, ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları ve tekerrür edatları olmak üzere dört kolda inceleyeceğiz.

4.2.3.5.1. Ünlem Edatları

Duyguları, doğadaki sesleri yazı dilinde ifade etmeye yarayan sözcüklerdir.

Ünlem edatları, kendi içerisinde beş grupta ele alınır:

4.2.3.5.1.1. Ünlemler:

våy (vay!) (37/18), våh (vah!) (42/37).

4.2.3.5.1.2. Seslenme Edatları:

ey Gäcdumbek (ey Gäcdumbek!) (21/13), häy ättäng (hey yazık!) (11/22).

4.2.3.5.1.3. Gösterme Edatı:

änä endi (işte şimdi!) (08/05).

4.2.3.5.1.4. Sorma Edatı :

Başka kelimelere bağlanmadan soru için kullanılan edatlardır: ķanikäy (hani) (42/04).

4.2.3.5.1.5. Cevap Edatları:

Değil, evet, hayır, yok ve peki kabul veya red bildiren edatlardır. yoķ (yok) (08/11), ḫoş (peki,evet) (37/08).

4.2.3.5.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları cümleleri, cümledeki kelimeleri ve kelime gruplarını şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan sözlerdir. Metnimizde tespit edebildiğimiz bağlama edatı şu şekildedir: ägär (eğer) (22/03).

4.2.3.5.2.1. Karşılaştırma Edatları:

Metnimizde denkleştirme edatı örneği yoktur.

4.2.3.5.2.2. Cümle Başı Edatları :

Cümleleri anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Başında bulundukları cümleyi önceki cümle ile birbirine bağlarlar. İşlevlerine göre şu gruplara ayrılırlar:

Ämmo, lekin ifadesini taşıyan: Lekin (lakin) (07/17).

Eğer ifadesini taşıyan: ägär (Eğer) (22/03).

Netice ve izah ifade eden: endi (Şimdi) (08/41).

Benzerlik ifade edenler: uning üstigä (nitekim) (11/01).

4.2.3.5.2.3.Sona Gelen Edatlar:

Kelimelerin sonuna gelerek kendisinden önceki ve sonraki unsurları bağlayan edatlardır. Metnimizde bulunan örnekleri şöyledir: tumän-ä (sis) (37/31), ḳån-ä (kana) (37/32).

4.2.3.5.2.4. Kuvvetlendirme edatları:

Kelime sonuna getirilen bağlama edatlarının hepsi aynı zamanda kuvvetlendirme işlevi de üstlenmişlerdir. Bu nedenle edatlar, kuvvetlendirme edatı olarak da değerlendirilebilir.

4.2.3.5.3. Son Çekim Edatları

Son çekim edatları; çekime uğramayan ilä, årä gibi asıl son çekim edatları ve çekim veya yapım ekleri alarak kalıplaşmak ve asıl kelime anlamlarını az veya çok kaybetmek suretiyle tıpkı birer son çekim edatı gibi görev yapan hakıdä, måbäynidä gibi çekim edatları olmak üzere iki türlüdür. Son çekim edatlarını, isimlere ve zamirlere bağlanmaları esnasında, isim ve zamirlerin aldıkları eklere göre üç ana başlık altında toplayabiliriz.

Yalın hâldeki isim ve bazı zamirlerle birleşen edatlar: Sizing bilän (sizinle) (39/13),åy käbi (ay gibi) (19/01), ḳul üçün (kul için) (21/18).

Yönelme hâli ile birleşen: songrä (sonra) (24/23).

Çıkma-ayrılma hâli ile birleşenler: zämåndän song (zamandan sonra) (30/32), undän keyin (ondan sonra) (46/25).

4.2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları

Vasıta ve beraberlik bildirenler: elçilär bilän (elçilerle) (10/28), sening bilän (seninle) (17/26).

Sebep bildiren : cåni üçün (canı için) (22/22).

Benzerlik bildiren : åy käbi (ay gibi) (19/01).

Başkalık bildiren : Bundän båşkå (bundan başka) (22/02)..

Zaman bildirenler : songrä äḫtärämän (Sonra arayamazsın) (306/128), kelgändän keyin (Geldikten sonra) (33/03).

4.2.3.6. FİİL

Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan olumlu veya olumsuz şekillere girebilen kelimelere fiil denir.

4.2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden fiil ve fiilden fiil yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri

+ä- : Genellikle tek heceli fiillere gelerek olma bildiren fiiller yapan bir ektir. Çalışmamızda rastladığımız örnekler şöyledir: oynä- (oynamak) (23/29) tilä- (dilemek) (12/20).

+ål- : İşlek değildir: tüzlä- (düzelmek) (35/19).

+äy- : Genellikle oluş bildiren geçişsiz fiiller yapmaktadır. Eski Türkçeden beri yaşamaktadır: munġäy- (Kederlenmek) (25/02).

+är- : Genellikle oluş bildiren geçişsiz fiiller yapar. kökär- (çimlenmek, yeşermek) (13/17).

+lä- : Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de karşımıza çıkan bir ektir: yängılä- (yenilemek) (32/33), zänglä- (paslanmak) (36/18), ḳamçılä- (kamçılamak) (28/03).

+lä-n- : Bu ek birleşik bir yapı özelliği gösteren ektir; oluş bildiren geçişsiz fiiller yapar: äççıḳlän- (Gücenmek) (45/12).

+lä-ş- : Birleşik bir ektir; oluş bildiren geçişsiz fiiller ve işteş fiiller yapar: äräläş- (karışmak) (11/30), gäpläş - (Konuşmak, söyleşmek) (42/12).

+lä-t- : Birleşik bir ektir, geçişli fiiller türetir: tezlät- (hızlandırmak) (35/18), tüzlät- (düzeltmek) (35/19).

+şä- : İşlek değildir: deyşä- (demek) (27/11), şåvşä- (Ağrımak) (27/09).

4.2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Fiilden fiil türeten ekler, fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan eklerdir. Metnimizde tespit edebildiğimiz fiilden fiil yapma ekleri şuşekildedir:

-dir- : Ettirgenlik ekidir: kuydir- (koymak) (47/24).

-ḳız- : Ettirgenlik bildiren ekidir, tek heceli kelimelere gelir: yåtḳız- (Yatırmak) (11/35).

-(i)l- : Edilgenlik ekidir: ezil- (ezilmek) (14/33).

-mä- : Türkçede eskiden beri kullanılan ve en çok işleklik derecesi olan fiilden fiil yapma ekidir. Görevi olumsuz fiil yapmaktır. Bu ekten sonra, hiçbir zaman fiilden fiil yapma eki getirilemez ancak fiilden isim yapma ekleri ve çekim ekleri getirilebilir. äytmä (Söyleme) (33/18), bermädi (vermedi) (10/34).

-(i)n- : Dönüşlü ve edilgen fiiller türetir: körin- (görünmek) (26/07).

-(i)r- : Geçişsiz fiilleri geçişli yapar. Ettirgenlik ekidir: pişir- (pişirmek) (25/34).

-(i)ş- : Karşılıklı ve birlikte yapılma anlamları veren işteş fiiller türetir: tiziliş- (dizilmek) (40/06), uriş- (dövüşmek, savaşmak) (24/07).

-(i)t-: Ettirgenlik ekidir: şuyit- (Ördürmek) (33/05).

-tä- : İşlek değildir: ḳıstä- (sıkıştırmak, zorlamak) (42/41), .

-(ı)z- : Tek heceli kelimelere eklenen ettirgenlik ekidir: tegiz- (değdirmek) (32/21).

4.2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk

Çekime girmiş fiilleri olumsuz bir anlatıma sokabilmek için fiil kök veya gövdeleri ile fiil çekimi ekleri arasına -mA- olumsuzluk eki getirilir. Bu ek fiile yeni bir anlam, bir "olumsuzluk" anlamı kattığı için fiilden fiil türeten bir ek niteliğindedir. Bu ek, i-ek fiili dışında yalın ve birleşik zamanlı bütün fiillerde kullanılır. toldirmä (doldurma) (15/22), tüşmäsin (düşmesin) (36/03), yemä (yeme) (18/02).

Geniş zamanın olumsuzu ise -mäs ile yapılmaktadır: yetmäs (ulaşmaz) (30/09), äyrilmäs (ayrılmaz) (13/32).

4.2.3.6.3. Fiil Çekimi

4.2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri

Şahıs eki, fiil çekiminde şahıs belirten ektir. Özbek Türkçesinde üç grup şahıs eki vardır. (Coşkun, 2017, s. 120).

4.2.3.6.3.1.1. 1.grup şahıs ekleri

Bu gruptaki şahıs ekleri; şimdiki zamanın bütün tiplerinde (-yäp-, -äyåtir-, måḳdä-); duyulan geçmiş zamanın bütün tiplerinde (-ib-, -gän-, -gändir-); gelecek zamanın 1., 2., 3. ve 5. tiplerinde (-ä-, -äcäk-, måḳçi-, äyåtgän-, -ädigän-); geniş zamanda (-är-); istek kipinin 1. kipinde (-gäy-); geniş zamanın rivayetinde (-är, ekän); şimdiki

zamanın rivayetinde (-äyåtgän-, ekän); duyulan geçmiş zamanın rivayetinde (-gän-, ekän) ve gelecek zamanın rivayetinde (-måḳçi-, ekän) kullanılır.

Metnimizdeki 1. grup şahıs eklerinin örnekleri kısaca şöyledir: bårärmän (vararım) (19/06), deysän (söylesen) (42/34), kelär (gelir) (26/34), yubårmäymiz (göndermeyiz) (08/20), yemäysänlär (yemesinler) (09/42), ḳaräsälär (baksalar) (27/37).

4.2.3.6.3.1.2. 2. grup şahıs ekleri

Bu gruptaki şahıs ekleri ; görülen geçmiş zamanın 1. tipinde ; şart kipinde; geniş zamanın hikayesinde; şimdiki zamanın hikayesinin bütün tiplerinde; duyulan geçmiş zamanın hikayesinin 1. ve 2. tiplerinde; gelecek zamanın hikayesinin bütün tiplerinde ; şart kipinin hikayesinde; şart kipinin rivayetinde; geniş zamanın şartında; duyulan geçmiş zamanın şartında ve gelecek zamanın şartında kullanılır.

Metnimizdeki 2. grup şahıs eklerinin örnekleri şöyledir: ḳıldim (yaptım) (16/33), ḳılding (yaptın), kirişdi (girişti) (32/31), (30/16), ḳorḳdik (korktuk) (09/43), ḳuvinglär (kovsunlar) (35/01), ketdilär (gittiler) (12/05).

4.2.3.6.3.1.3. 3. grup şahıs ekleri

Bu gruptaki şahıs ekleri emir ekleridir. Hem şahsı hem de kipi ifade ederler. Metnimizdeki 3. grup şahıs eklerinin örnekleri şöyledir: köräy (görmek) (18/12), olmägin (olma) (29/20), silkinibtursin (silkelenipdursun) (20/05), båräylik (11/02), bersängiz (verseniz) (46/21).

4.2.3.6.3.2. Fiil Kipleri

Bir oluş,bir kılışın yapıldığını, yapılacağını, yapılmakta olduğunu veya bir oluş, bir kılışın yapılmasıyla ilgili bir dileği, isteği bildiren fiillerin girdiği şekil kip olarak adlandırılır. Kipler bildirme ve tasarlama(dilek) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

4.2.3.6.3.2.1.Bildirme Kipleri

4.2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman

Geniş zamanın olumlusu -är ekiyle; olumsuzu ise -mäs ekiyle teşkil edilir. Bu ekle yapılan şekillerde, yapılmakta olan, yapılacak veya yapılacağı tahmin edilen iş ve oluşlar söz konusudur.

Metnimizdeki geniş zaman kipiyle ilgili örnekler şöyledir: äytärsän (söylersin) (27/06), bolär (olur) (11/27), bolmäs (olmaz) (18/30).

4.2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir. Özbek Türkçesinde üç tip şimdiki zaman vardır. Şimdiki zaman çekimi fiil kök veya gövdelerine –yäp,–(ä)yåtir veya -måḳdä eklerinin eklenmesi ile oluşturulmaktadır. Metnimizde her üç tip için de bulunan örnekler şöyledir: båräyäp- (ulaşıyor) (35/07), båräyåtir- (varıyor) (24/23). ḳonmåḳdä (konuyor) (11/05).

4.2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

Özbek Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki "-di" ekidir. Metnimizde geçen örnekler şöyledir: ḳorḳdi (korktu) (11/22), ḳoşildi (birleşti) (11/21), åşirdi (önemsedi) (40/16).

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu –mä ile yapılmaktadır: sålmädi (Yapmadı) (08/25).

4.2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Özbek Türkçesinde üç tip öğrenilen geçmiş zaman kipi bulunmaktadır:

1.tip öğrenilen geçmiş zaman: -(i)b zarf-fiil eki ile oluşturulmaktadır: tüşüribsän (indirmişsin) (32/27).

2.tip öğrenilen geçmiş zaman: -gän sıfat-fiil eki ile yapılır: ḳılgän (kılmış) (7/17), ḳåçgänlär (kaçmışlar) (10/10).

Olumsuzu -gän ekinden önce –mä eki getirilerek teşkil edilmektedir. Metnimizdeki örnekler şöyledir: kelmägän (gelmemiş) (33/01), kirmägänim (girmemişim) (11/23), kopmägän (kopmamış) (11/32).

3.tip öğrenilen geçmiş zaman: -gändir şeklindedir. Metnimizde geçen 3. tip öğrenilen geçmiş zaman ekli örnek şöyledir: ḳålgändir (kalmış) (25/01).

4.2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman

Fiilin henüz gerçekleşmemiş olduğunu, gelecekteki bir zaman diliminde gerçekleşeceğini bildiren kip eklerine denir. Metnimizde iki tip gelecek zaman vardır. Birincisi, fiil kök veya gövdelerine –ä(y) ekiyle bir diğeri de -ädigän ekiyle oluşturulur: ketäy (gidecek) (34/33), ketäyık (gideceğiz) (38/23), sålädigän (verecek) (09/02), yürädigan (yürüyecek) (46/28).

Gelecek zamanın olumsuzu –mäy şeklindedir: bermäy (vermeyecek) (32/21).

4.2.3.6.3.2.2.Tasarlama (Dilek) Kipleri

Söz söyleyenin eylem hakkındaki niyet veya duygusunu ifade eden kipler bu çerçeve içine girer. Bu fiiller, genel anlamda istek ifade etmektedir. Tasarlama kiplerine ait ekler, bildirme kiplerindeki gibi belirli bir zaman kavramı taşımamaktadır.

Şart, istek, gereklilik ve emir olmak üzere dört tasarlama kipi vardır.

4.2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi

Emir kipinin ekleri ve metnimizde geçen örnekleri aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Teklik 1. şahıs eki: -äyin: ḳuväyin (kov- fiili1. teklik şahıs emir kipindedir) (43/11).

Teklik 2.şahıs eki: -gin: Bilmägin (bilme) (47/28).

Teklik 3.şahıs eki:-sin: bolsin (olsun) (10/37).

Çokluk 1. şahıs eki: äylik: bäräylik (varacağız) (11/02).

Çokluk 2.şahıs eki:-inglär: ḳuvinglär (kovalasınlar) (35/01).

Çokluk 3. şahıs eki: Metnimizde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

Emir kipinin olumsuz şekli -mä + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: kelmäng (gelme) (20/03).

4.2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi

Cümledeki oluş ve kılışı bir dileğe ya da şarta bağlayan tasarlama kipidir. Özbek Türkçesinde fiil kök veya gövdesine dilek- şart anlamı -sä + eki ile verilir.

Teklik 1. şahıs:-sä-m: oyläsäm (düşünsem) (17/33).

Teklik 2. şahıs:-sä-ng: öldirsäng (öldürsen) (24/37).

Teklik 3. şahıs:-sä: saḳläsä (düşünse) (34/11).

Çokluk 1. şahıs: -sä-k: bolsäk (Olsak) (44/21).

Çokluk 2. şahıs: -sä-ngiz: ḳılsängiz (yapsanız) (10/33).

Çokluk 3. şahıs: -sä-lär: ḳaräsälär (baksalar) (27/37).

Şart kipinin olumsuz şekli -mä + -sä + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: ḳåtmäsä (sertleşmese) (43/01).

4.2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi

Fiile niyet, arzu, istek gibi anlamlar katan bir tasarlama kipidir. Metnimizde istek kipi -Eski Türkçede de olduğu gibi- aslında gelecek zaman eki olup bünyesinde geniş zaman, tahmin ve istek anlamlarını da barındıran –gäy eki ile kurulmaktadır: bolgäysän (olasın) (37/16).

4.2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri

-i fiili Eski Türkçede er- şeklinde idi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan er- fiilinin Batı Türkçesine geçerken r'si düşmüş, e > i değişmesi ile vokali de değişerek i- şekli ortaya çıkmıştır. Öte yandan fiilin çekim sahası da daralmış ve i- fiili Batı Türkçesinin başından beri dört çekim şekli içinde kullanıla gelmiştir. Metnimizde söz konusu filin e- şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. İsim fiili, ek fiil,

cevher fiili, cevherî fiil ya da ana yardımcı fiil olarak adlandırılan i- fiili, tek başına belirli bir anlam ifade etmeyip bir yandan isimleri yüklem yaparken bir yandan da fiillerin birleşik çekimlerinioluşturmaktadır. Metnimizdeki örnekleri şöyledir: tikkän edim (21/18), bår emiş varmış (27/21).

Cevherî fiilin olumsuzu Özbek Türkçesinde genellikle emäs (340/09) ile yapılırken Çağatay Türkçesinde bazen e(r)mes yerine dögül/degül edatı da tercih edilmektedir.

4.2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Türkiye Türkçesinde birleşik çekim, tek i- yardımcı fiilinin yardımıyla yapılmaktadır ve fiil çekimlerinde basit tarzın dışında hikâye tarzı, rivayet tarzı ve şart tarzı olmak üzere üç tarz daha vardır. Metnimizdeki e- ile yapılan birleşik çekimlerin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

4.2.3.6.5.1. Hikâye Tarzı:

Fiil kiplerinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren çekim şeklidir. Asıl fiilin kipleri ile e-> i- fiilinin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar. Emir dışındaki bütün kiplerin hikaye şekli vardır.

Geniş zamanın hikâyesi: kelär edi (gelirdi) (10/29).
Duyulan/öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi: deb edim (demiştim) (42/17)
Şartın hikâyesi: bolmäsä edi (olmasaydı) (25/17).

4.2.3.6.5.2. Rivayet Tarzı:

Geniş zamanın rivayeti: tilär ekänsän (dilermişsin) (30/16).
Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti: kelgän ekän (gelmiş imiş) (30/31).

4.2.3.6.6. Fiillerde Soru

Özbek Türkçesi ile yazılmış olan metnimizde, fiillerde soru -mi eki ile yapılmaktadır. Bu ekdaima kendinden önceki kelime ile birleşik yazılır: bolmäsmidi (olmaz mıydı?) (30/17).

4.2.3.6.7. Birleşik Fiiller

Birleşik fiilleri, bir isim ile bir fiilden meydana gelen birleşik fiiler ve tasvir fiilleri olmak üzere iki ana gruba ayırarak inceleyebiliriz:

4.2.3.6.7.1. Bir isim ile bir fiilden meydana gelen birleşik fiiler

Özbek Türkçesinde ad veya sıfat ile et-, äylä-, ber-, keç-, kel-, kör-, yap-, kıl-, bol- ve tut- vs. gibi yardımcı fillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Metnimizdeki bazı örnekler şöyledir: åzåd äylägin (azad et) (25/05), ciz etib (cız edip) (47/06), sälåm berib (selam verip) (46/33).

4.2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri, belirli zarf-fiil eklerini almış fiillere yine belirli yardımcı fiillerin getirilmesi suretiyle yapılan birleşik fiil tabanlarıdır. Bu birleşik yapı içerisinde asıl anlam, zarf-fiil eki almış olan ilk fiildedir. İkinci fiil ise zarf-fiil hâlindeki esas fiilin oluş ve kılış biçimini tasvir etmektedir. Tasvir fiilleri kendi içinde yeterlik (iktidar) fiili, tezlik fiili, süreklilik (devamlılık) fiili ve yaklaşma fiili olmak üzere dördeayrılır.

4.2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili

Metnimizde yeterlilik fiilini karşılayan yapı fiil kök veya gövdelerine –ä zarf-fiil eklerinden sonra ål- yardımcı fiili getirilmek suretiyle oluşturulan yapıdır ve bu yapıda –ä eki ål fiiliyle kaynaşır: båsål - (bastırabilmek) (27/07), otål - (Uygulayabilmek) (34/23).

4.2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili

Tezlik fiili, metnimizde ber- yardımcı fiili ile yapılmaktadır: nikåhläb ber- (Nikahlanıvermek) (07/24).

4.2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili

Çağatay Türkçesinde kel- ve tur- yardımcı fiilleri yapılan süreklilik fiili, metnimizde yåt-yardımcı fiili ile yapılmaktadır: keläyåt- (geliyor olmak) (30/32).

4.2.3.6.7.3. Yarı Tasvir Fiilleri

Tahsin Banguoğlu, -ip zarf-fiilleri ile yapılmış olup birleşik fiil görünümünde olan fiilleri yarı tasvir fiili olarak kabul etmektedir. Bu yapıyı yeni bir gelişme olarak gören Banguoğlu, dilimizde tek olarak kullanılışı daralan -e zarf-fiillerinin, yerini -ip zarf-fiillerine bıraktığını söyler. (Banguoğlu, 2007, s. 493). Konu üzerinde fikir beyan edenlerden biri olan Mesut Şen de söz konusu yapıları yarı tasvirî fiil veya birleşik kelime olarak değerlendirmektedir. (Şen, 1999, s. 1071-1092).

Metnimizde tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: ålib ket- (alıp gitmek) (47/10), ḳuvib ket- (kovup giden) (46/43), ḳutulib ket- (kurtulup gitmek) (46/16), bolib ḳål- (olup kalmak) (45/17), kuyib ḳål- (dönüp kalmak) (44/04), sinib -ḳål- (sinip kalmak) (42/29).

4.2.3.6.8. Sıfat - Fiiller (Partisipler)

Sıfat-fiil sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen fakat aldığı eklerle fiilin zamana bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığından kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şeklidir.

-ädigän: ḳılädigän bålä (46/10).

-äyåtgän: keläyåtgän åtlärdän (30/32).

-gän: kelgän küni (41/32).

-mäs: Åzinämäs mäl (43/40).

4.2.3.6.9. Zarf - Fiiller (Gerundiumlar)

Metnimizde tespit edebildiğimiz zarf-fiil ekleri ve örnekleri aşağıdaki gibidir.

-ä: Ünsüz ile biten fiillere -ä, ünlü ile biten fiillere ise -y zarf-fiili gelmektedir. Özbek Türkçesinde, özellikle tasvirî fiillerin teşkil edilmesinde çokça kullanılır: yüräver- (yürüyüvermek) (07/19).

-gändä: -ġan/-gen sıfat-fiil eki ile -da/-de bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil eki, (-dığında/-diğinde) anlamını verir: yapgändä (Yaptığında) (07/28), Yıġlägändä (ağladığında) (15/29).

-günçä: -ġu/-gü sıfat-fiil eki, n yardımcı sesi ve -ça/-çe eşitlik ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil fonsiyonundaki birleşik şekiller (-dıkça/-dikçe)ve (-ıncaya/-inceye kadar) anlamlarını verir: kirgünçä (girince) (07/19).

–kän: e- fiilinin zarf-fiil ekidir. Geçmiş zaman anlamı verir: yåmån ekän (zorken) (36/28).

-mäy: -ä ve –ib zarf-fiillerinin olumsuz şekillerini ifade etmek için kullanılır. (-meden, -madan; -meksizin, -maksızın) anlamları verir: körmäy (Görmeden) (32/21), yolıḳmäy (Rastlamadan) (334/12).

-ib: körib (görüp) (34/03), minib (binip) (35/04).

4.3. METİN

4.3.1. Göroġlining Tugilişi Destanı

[7]

(1) Burungi zämändä Yåvmit degän el, Märi degän yänä bir (2) ķorġån bår edi. Yåvmit yurtining Ådilḫån degän pådşåsi (3) bår edi. Ådilḫån pådşåning ikki oġli bolib kättäsi- (4) ning åti Uräyḫån kiçkinäsining åti Ähmädbek edi. Bibi (5) Åyşä degän bir ķızı häm bår edi. Märi yurtining Ķåviş- (6) tiḫån degän ḫåni bår edi. Ķåviştiḫånning Tolibåy sinçi (7) degän bir oġli bår edi. Kop esli, äķllı, tämizli, färåsät- (8) li ådäm edi. Märining begi Ķäviştiḫån Yåvmit elining (9) ḫåni Ådilḫån pådşåning båzårçi sävdågärlärini yoldä (10) täläb åldi. Şundä målini åldirgän ådämlär <<dåd>> deb (11) Ådilḫån pådşågä ärzgä keldi. Ådilḫån pådşå buni eşi- (12) tib, äççıġı kelib, birdän särbåz äskär çıķärib, top-topḫå- (13) näsi bilän Märi yurtini tep-tekis ķılıb yubårdi. Ķåviş- (14) tiḫån bekni topgä sålib åtib yubårdi. Häligi båzårçı (15) sävdågärlärning mållärini ålib berdi. Ķåviştiḫånning (16) yetti yåşlı oġli – Tolibåy sinçini bändi ķılıb ålib (17) keldi. Lekin åtäsining ķılgän işidän buni günåhsiz bi- (18) lib, öz åldigä ḫızmätkår ķıldi. Tolibäy sinçi ḫızmät (19) ķılib yüräverdi. On tört yäşär boldi. On törtgä kirgünçä (20) oķıb, ḫät-sävådi çıķdi. Lekin özi äcäb bir ådåbli, çi- (21) råyli, yaḫşi yigit boldi. Åtlärning yaḫşi-yåmånini bilä- (22) durgän sinçi boldi, bir künläri, Tolibåy sinçining (23) ḫızmäti yåķķanligidän, bu ḫäm özimning suyägim-dä, deb (24) Ådilḫån pådşå Bibi Åyşä ķızını ungä nikåhläb berdi. (25) Bibi Åyşäning boyidä bolib, åy-küni tolib oġli tuġdi, (26) åtini Rävşänbek ķoydi. Şundä Rävşänbek beş yäşär bol- (27) di, uni mäktäbgä berdi. Rävşänbek özi tengi bålälär bi- (28) län mäktäbdä oķıb yürä berdi. Säkkiz yäşär bolgändä

[8]

(1) ḫät-sävådi çıķdi. Täkä türkmän degän yänä bir yurt bår (2) edi. Bu Yurtdä Cıġalıḫån degän bek bår edi. Cıġalıḫån - (3) ning Gäcdumbek degän oġli, Bibi Hilål degän ķızı bår (4) edi.(5) Änä endi gäpni Zärgär degän şähärdän eşiting: Zär- (6) gär şährining Şåhdårḫån degän pådşåsi bår edi. Kün- (7) lärdän bir küni Şåhdårḫån ikki yüz guburlärini yıġıb (8) mäslähät ķıldi: (9) –E, turgän guburlärim, måyånäḫor şekçilärim, mengä (10) mäslähät beringizlär! Mening bir oyim båri Yåvmit yurti- (11) dän Ådil-ḫån pådşåni yoķ ķılämän, ķorgånini ķulätämän, (12) öligini sulätämän, ḫäzinä-

päzinäsini olcä ḳılib, siz- (13) lärgä tälätämän, – dedi.(14) Şundä Şåhdårḫånning väziri Hålmån äytdi:

(15) –E pådşå, sözingiz mä´ḳul, lekin elçi yubårmåḳ (16) låzim. Elçi yubårmäy birdän zorlik ḳılib yåv yubårmåḳ (17) pådşålärdän låzim emäs.

(18) Båşkä turgän kättälär äytdi:

(19) –Ämri pådşå våcib. Elçi yubårmäymız, birdän yåv (20) yubårämiz!

(21) Ḫålmån:

(22) Ḫåy, ättäng, bu söz özläringgä yåmån, şånläring- (23) ning cäbri,– dedi. Şundäy bolsä häm, Hålmånning sözi (24) yäylåvgä çıḳmädi, bir özi bolib ḳåldi. Båşḳäsi buning (25) sözigä ḳulåḳ sålmädi. Esli, äḳlli Hålmån buni bilib (26) nåçår indämäy ḳåldi. Şundä Şåhdårḫån pådşåning äskär (27) båşlıḳläri, mäslähät beruvçi dånåläri birdän uruş ḳı- (28) lib, Ådilḫånni yurti Yåvmitdän kotärib, yoḳ ḳılib, öldi- (29) rib, mållårini olcä ḳılib ålmåḳçi bolib, mäslähät ḳıl- (30) dılär.

(31) Şåhdårḫån hizmätkår mährämlärigä buyurdi:

(32) –Bårib butḫånädägi påplärgä äytinglär, butḫånä- (33) ning ḳonġıråġını ursin.

(34) Şundä påpläp ḳonġıråḳlärni urä berdi, ḳongıråḳning (35) tåvuşi ålämni tutdi. Buni eşitgän bärçä fuḳärålär (36) şånläri tebrånib nimä gäpligini bir-biriden eşitib: (37) <<Bizlärning pådşåhimiz yåvmitlärni yoḳ ḳılmåḳçi bolib, (38) ġäyrät bilän ḳonġıråḳ uräyåtgän ekän, pådşåhimiz åldidä (39) yåvmitlärning nimä häddi bår? Bizning pådşå här nimä (40) desä ḳılädi>>, –deyişib gäpläşib ḳåldi.

(41) Bulärni bu sözdä ḳoying, endi pådşådän eşiting. Påd- (42) şå: <<Yåvmit yurtigä läşkär conätinglär!>> - deb ämr ḳıl-

[9]

(1) dı. Şundä turgän läşkår båşlıkläri yıġılıb läşkär- (2) lärni yolgä sålädigän kärnäy, Ḳonġıråḳlärni çälişib, (3) Ådilḫånning yurtigä conämåḳçı bolib, pådşåning åldi- (4) dä cäm boldi. Şåhdårḫån läşkärlärgä ḳäräb-sizlär- (5) ni lätgä tåpşirdim, butgä tåpşırdım, şişä Älbät kokkä (6) tåpşırdım, yåġåç çåryårgä tåpşırdım, kümüşdän bolgän (7) päyġämbärgä tåpşırdım, -dedi. Şundä täbibläri äyt- (8) di: – E läşkärlär, uruşgä bårib åmån-esån kelinglär, (9) lekin uruşib mäyib bolsäläring men tüzätäyin! Åyåḳ yoḳ (10) bolsä åyåḳ ḳılämän, ḳol yoḳ bolsä ḳol, burun yoḳ bolsä (11) burun, şungä oḫşäş här bir bädänläringizdän yoḳ bolgä- (12) nini özim tüzätämän, – deb läşkärlärning könglini - ḫuş, (13) dimåġını çoġ ḳıldı. Läşkärlär ölimdän ḳorḳmäy, top-top, (14) gur-gur, bäydå-ḳ, ålämġåläm, tumändäy bop yåvmit- (15) lärning üstigä ḳäräb conäb ketä berdi. Läşkärning år- (16) ḳäsidän pådşålık sältänäti bilän Şåhdårḫån häm nåibi (17) subyån

degänni özining örnigä otḳäzib, Hålmån väzirdän (18) tårtib, bärçä mäslähät beruvçiläri bilän bol häm ketä (19) berdi. Şåhdårḫånning låşkäri üç åy yol yürib, üç åy (20) degändä Täkä Yåvmit Urgänçı yurtining Äsḳär degän tå- (21) ġıgä etib ḳondı. Şu küni päyşänbä edi. (22) Bulärni bu yerdä ḳonmåkdä ḳoyib, änä endi. Täkä Yåvmit (23) yurtining pådşåsı Ådilḫåndän eşiting. Täkä Yåvmit (24) elining oḳuvçi bäläläri här küni oḳıb, päyşänbä küni (25) tuşdän keyin åzåd bolädirgän räsmi bår edi. Şu küni (26) Täkä Yåvmit mädräsäläridägi säp kättä-kiçik mulläväççä- (27) lär tåġdä säyåhät ḳılmäḳçı bolişib Tolibåy sinçining (28) oġli Rävşänbek ulärning kättäsi bolib, tåḳḳä çıḳdi. Bä- (29) lälär tåġni säyåhät ḳılib, bulåḳlär, kökäläm yerlärni tå- (30) måşä ḳılıb yurgän yedilär, birdän ḳulåḳlärigä åtlärning (31) duburi keldi. Ḳäräsälär, ḳirning båşini tozån ålibdi, (32) ḳolläridä yälänġåç ḳıliç, miltiḳläri oḳlängän läşkär (33) bulärgä ḳäräb däf - ḳılıb, tört tåmånini ḳurşäb ålibdi. (34) Mullälär buni körib ḳorḳib, yüräkläri yårilib ketdi. (35) Şundä äskärlär bulärni bärdi ḳılıb häydäb Şåhdårḫån (36) pådşågä toġri - ḳıldi. Şåhdårḫån ḳäräsä, hämmäsi yåş bålä (37) ekån, ulärni öldirmåḳḳä közi ḳıymädı. (38) <<Kel-e, bulärni öldirmäymän, yursin>>, – dedi, rähm (39) ḳılıb, yaḫşi iltifåtlär - ḳıldı, nåz-ne´mät åvḳätlär ḳoy- (40) di. Bulär ḳorḳıb ḳålgän edi, åvḳät yeyålmädi. Pådşå sorä- (41) di:

(42) – Nimägä yemäysänlär?

(43) –Bizlär ḳorḳdik,- dedi.

[10]

(1) Şåhdårḫån esli pådşå edi, bulärning ḳorḳḳänini (2) bildi.

(3) –Bulärgä åzår bermänglär, - dedi. Bulärni ḳorḳ- (4) måḳdä, Şåhdårḫånni Äsḳär tåġıgä kelmåḳdä ḳoyib, änä (5) endi. Täkä Yåvmit elidän eşiting. (6) Mulläväççälärning kelmägänidän Täkä Yåvmit eli ḳor- (7) ḳışıb, äḫtärib, här täräfgä - ḳäräb, bulär häm şu tåḳḳä, (8) ḳoşinning ustigä kelib ḳåldi. Bulärning kelgänini bi- (9) lib, Şåhdårḫånning ḳoşini ḳuvib yärmini bändi ḳılıb (10) åldı, yärmi kåçdi. Ḳåçgänlär - ḳåçib, Ådilḫån pådşåning (11) åldigä bårdi. Bolgän våḳeälärni: <<Bir çerik läşkär Äs- (12) ḳär tåḳḳä keldi, yulduzdän häm kop>> –deb ärz ḳıldi. (13) Ådilḫån pådşå bu sözni eşitib, bu häm çerik läşkär (14) oiġmåḳçi bolib här täräfgä, ḳorġån-ḳorġångä ḫät yubårdi. (15) Beklärigä: <<Därråv oiġilinglär!>> –deb ḳättıḳ ämr ḳıl- (16) di. Åḳşåm bilän çåpişib, ertä bilän här täräfdän to- (17) zånlär päydä bolib ḳorġånning ätråfini läşkär tutdi. (18) Ådilḫån pådşå:

(19) – Kelgän läşkär kim ekän bilib kelinglär> – deb (20) özining Täkä beri zämån degän läşkär båşliġini bir ne- (21) çä ådämlärgä ḳoşib, elçi ḳılıb yubårdi. Elçilär Şåh-

(22) dârẖån pådşåning åldigä bårib, ḳolläridägi elçilik (23) ärizä - ẖätlärini körsätdilär Şåhdårẖån mirzälärigä: (24) –Oḳib köringlär, nimä ẖät ekän,- dedi. Mirzälär (25) oḳıb kördi. H̱ä dä: (26) <<Bu ḳändäy behurmätlik, pådşålärdän buldäy behur- (27) mätlik låzim emäs edi-ku. Pådşålär yürişni, turişni (28) åldin elçilär bilän bildirib, elçigä konmäsä, songrä (29) säfär ḳılıb kelär edi. Bu räsm ävväldän - åẖır ḳåidä bo- (30) lib keläyåtgän edi…>> deb yåzibdi. Şåhdårẖån bu sözlärni (31) eşitib, Hålmån väzirigä - ḳärädi. Hålmån väzir: (32) –Özingiz biläsiz, men bir färmånbärdårmän. Siz (33) här nimä ämr ḳılsängız, şuni ḳılämän, -dedi. Pådşågä (34) mäslähät bermädi. (35) Şundä Şåhdårẖån elçilärgä ḳäräb: (36) –Bårib Ådilẖån pådşäläringgä äytinglär, kelib (37) Mengä fuḳärå bolsin, båc-ẖıråc bersin! Bermäsä, fuḳärå (38) bolmäsä, yurtini, elini yer bilän yäksån ḳılıb, hämmäsini (39) tos-tälḳån ḳılıb, özlärini öldirib, mållärini olcä ḳı- (40) lıb, läşkärlärimgä tälätib yubårämän! – dedi.

(41) Elçilär Şåhdårẖånning ḳåġåzini Ådilẖån pådşågä (42) ålib kelib körsätdilär. Änä şundä Ådilẖån pådşå:

[11]

(1) –Undäy bolsä, düşmän tåġdän åşmäy, uning üstigä (2) bizlär häm båräylik, –dedi.

(3) Hämmä läşkär cäm bolib, bulär häm Äsḳär tåġdän (4) åşib ḳoş täşlädi. (5) Bulärni Şåhdårẖångä köriniş berib, ḳonmåḳdä ḳoyib (6) endigi gäpni Håmån väzirdän eşiting: Hålmån väzir, (7) pådşåhimning tuzini kop yegänmän, här nimä bolsä häm (8) bir söz äytäyin, deb Şåhdårẖån pådşågä ḳäräb äytdi: (9) –E pådşå , düşmäning ẖäs bolsä ḳorḳ, degän ekän. Sen (10) häm bütünçiligingning fikridä bol! (11) Şåhdårẖån pådşå:

(12) – Uruşgä täyyårlik ḳılınsın, – deb ämr ḳıldı. Uruş (13) nåġåräsini urdi, kärnäy-surnäylärni çäldirib, läşkäri- (14) ni åtlärigä mindirib, miltiḳni oḳläb, piltäni çåḳläb, (15) çäḳ boldi. (16) Ådilẖån pådşå häm uruş nåġåräsini çäldirib, läş- (17) kärlärini çå-ḳläb åtgä mindirib, uruşmåḳḳä çåḳ boldi, (18) köngilläri toḳ boldi. İkki gäräf pådşålärining uruş (19) üçün ḳılgän şånu şührätlärigä yer tebrändi. (20) Birdän Ådil-ẖån pådşåning läşkärigä Häzär degän (21) kişi båşçiligidä kop läşkår kelib ḳoşildi. Uni körib (22) Şåhdårẖån pådşåning rängi oçdi. Ḳorḳdi. <<Häy ättäng (23) Hålmån väzirning sözigä kirmägänim yåmån bolgän ekän, (24) äytgäni keldi>>, – dedi. Şundäy bolsä häm ḳåçmåḳḳä nå- (25) mus ḳıldi. Kop işlärning bolişini, ådämlärning oläri- (26) ni bildi, bilsä häm kişilärning ḳånigä cäbr ḳıldi:

(27) –Här nimä bolsä bolär, uruş ḳılınglär! –dedi.

(28) Şunä ikki täräfdän <<Ur-ẖå>> degän åvåzlär çıḳdı. (29) Birdän bir-birlärigä åt - ḳoyişib, tälä-top bolişib, bir- (30) birläri bilän äräşib ḳåldi. Äşäl yåmġırı yåġdi. Näy-

(31) zäbåzlık, ḳılıçbåzlık, bir-biråvining cäzåsini bermåḳ (32) särbåzlärgä boldi ermäk. Heç kim kopmägän, heç bir ḳu- (33) låḳ eşitmägän kättä uruş boldi, öliklär toldi, öliklär- (34) ning åstidän sizåt-sizåt ḳån ketdi. Şu kün tokkiz såät (35) uruş boldi. Undån keyin uruşni yåtḳızmåḳḳä nåġårä çä- (36) lindi. Uruş yåtib här ḳäysi täräf läşkärläri öz täräf- (37) lärigä ḳäräb ḳäytdi. Şundä Ådilḫån pådşå, Şåhdårḫån (38) pådşådän gålib keldi. Bu iş Şåhdårḫån pådşåning män- (39) mänligidän boldi. Şåhdår-ḫån pådşå özini mäġilib körib, (40) Ådilḫåndän muhlät sorädi. Şundä Ådilḫån pådşå: (41) – Äsḳär tåġıdä ḳolgä tuşgän mulläväççälärni ḳoyib (42) yubårsin,– dedi. Şåhdår-ḫån pådşå hämmäsini ḳoyib (43) yubårdi. Lekin Şåhdårḫånning Hämzä degän bir ådämi

[12]

(1) bår edi. Şåhdårḫåndän yäşirib, Rävşänni bir sändiḳḳä (2) sålib åldi, uni oġli ḳılıb ålmåḳçi boldi. Täşḳäridän (3) Ådilḫånning bekläridän Cigäliḫånning oġli Gäcdimbek (4) bilän ḳızı bibi Hilål häm bulärning içigä ḳoşilib (5) olsä bolib ketdilär.

(6) Şundä urum tämåm boldi. Här ikki täräf pådşålär (7) öz täräflärigä ḳäytdilär.

(8) Ådilḫån <<Rävşänḫån olgän ekän-dä>>, -deb undän ümi- (9) dini üzdi, äfsuslär -ḳıldi. (10) Bulärni bundä ḳoying, Şåhdårḫåndän eşiting Şåh-(11) dårḫån üç åy yol yürib, öz yurti Zärgärgä yetdi, täḫtigä (12) mindi. Ertä bilän tång åtdi. Şåhdårḫånning -ḫåc ḫızmät- (13) kåri kelib ärz ḳıldi.

(14) –E pådşåhım, Ådilḫån ådämläridän bir äyäl, bir er- (15) käk bändi bolib kelibdi,- dedi. Şåhdårḫån pådşå- (16) –Undäy bolsä, bundä ålib keltir,- dedi. Ålib ke- (17) lib Şåhdårḫångä toġri ḳıldilär.

(18) Şåhdårḫån ulärni körib, väḳti ḫuş bolib, mehri (19) yånbåşgä kelib:

(20) –E, mehmånlär mendän mäḳsäd tilä!–dedi. Ḳorḳḳän, (21) gäpigä tüşünmägän Gäcdumbek indämädi. Şundäy bolsä (22) häm, Şåhdårḫån Gäcdumbekkä yåsävul boşlik ämälini ber- (23) di. Öz åldidä säḳlädi. Gäcdumbek kämsız boldi, dävläti (24) cudä kättä, özigä bir yaḫşi cåy såmåḳçi bolib, şähär- (25) dän uzåḳråḳ yerdän säkkiz åşyånlik imårät såldi. İmårät (26) bitdi, årädän yetti yıl ötib ketdi. Gäcdumbekning sing- (27) lisi bibi Hilål boyi yetib ḳåldi. Şundäy bir ḳız bol-(28) di. On tört künlik åydäy tolgän, hüsni özigä yäräşgän, (29) körgänlärning äḳli şåşgän, ḳåşi ḳälämdäy, ḳıyılgän (30) yäydäy, läbläri måydäy, ertän çåy åḳşåm pälåv, muhrläb (31) ḳoygän ḳåġåzdäy. Kårångı üydä yåtsä üy yåp-yåruġ bolib ke- (32) tädi. Özi on beşgä kirgän, lekin båşı boş edi. Şuytib (33) bulär yürä bersin, endigi sözni Rävşänbek bilän Häm- (34) zädän eşiting:

(35) Hämzä, Rävşänbekni oġıl ḳılıb ålämän, deb här küni (36) tång åtgunçä uning kåkilini yetti märtäbä örib här orgän- (37) dä muşkning suvini berär edi. Rävşänḫån häm bir bålä (38) boldiki, korgänlär häväsdä, kormägänlär ärmåndä, kämsiz, (39) sülüv-ḫuşräy.

(40) Änä endi. Şåhdårḫån pådşådän eşiting: Şåhdårḫån (41) pådşå bir küni yåmån tüş kördi. Tüşidä bir äcåyib iş (42) kördi. Şundä ḳur'ändåz munäccimlärini, hukämå-tä' (43) birçilärini yıġdı. Yıġılgänlärgä ḳäräb, Şåhdårḫån påd- (44) şå bir söz äytdi:

[13]

(1) Guburlärim bugün uḫläb tüş kördim,
(2) Men tüşimdä kop ḳäbåhät iş kördim.
(3) Yå bilmäymän, özi mängläyning şäri,
(4) Yåvmit eldän keldi ikkitä böri.
(5) Kelgän böri, ḳur'ändåzlär, kim boldi?
(6) İkki böri tåġdä ikki şer ḳuvdi.
(7) Şerbäççälär ḳoygä åräläb ḳåldi.
(8) Ḳoyimning öligin här yåḳḳä åtdi,
(9) Tütünim burnimdän çıḳıb ketdi.
(10) Bu tüşimning tä'birläri nä boldi?
(11) Tepämdän bir lägän tilläm såçıldi,
(12) Åġzimdän bir tålpir ḳuşim uçildi,
(13) İmårätim bäri tekis boldi,
(14) Bir åy elimä päydå boldi,
(15) Şu'läsi ålämni yåp-yåruġ ḳıldi.
(16) Ḳur'ändåzlär, äyting tä'bir nä boldi.
(17) Bir çinår elimden kökärib ketdi.
(18) Ġält urib, şåḫåsi åsmångä yetdi,
(19) Ḳuräy, ḳuräy såyälägän kim boldi?
(20) Såçläringni tål-tål ḳılıb täränglär,
(21) Bu gäplärni kim körgändän soränglär!
(22) Tüşi körsin tä'birläri kop yåmån,
(23) Bu tüşimning tä'birini yoringlär!
(24) Münäccimlär, äyting, tä'bir nä boldi?
(25) Bärçä hukämå, ḳur'åndåz-münäccimlärning içidä (26) Yusuf degän bir Ḳur'ändåzi bår edi. Yusuf pådşågä ḳä- (27) räb, tüş tä'birini äytib, bir söz dedi:

(28) Bilmägäning bildiräyin bilmäsäng,
(29) Pådşåhim mäḳsädgä yetgin olmäsäng!
(30) Bu tüşingning tä’birini äytäyin,
(31) Täġın-ä, könglinggä åġır ålmäsäng,
(32) Zimistån äyrilmäs tåġlärning ḳåri
(33) Tüşing ḳürsin, bildim, mängläyning şori!
(34) Yåvmit eldän kepti ikkitä böri
(35) İkkåvidän yaẖşi färzändlär bolär
(36) Ḳoyingni öldirgän böri- ikkåvi.

[14]

(1) Båşläringgä neçä sävdålär sålär
(2) Fuḳärångning köngli ḳårälär boldi.
(3) Tüşingning tä’biri şuldir pådşåyim.
(4) Şu biråvi elätinggä şåh bolär,
(5) Tüşingning tä’biri şuldir pådşåyim!
(6) Tepängdän såçilgän tilläng-ḳåningdir,
(7) Åġzingdän uçgän ḳuş- cåningdi(r) ,
(8) Ḳulägän imårät sening tänängdi(r) ,
(9) Tüşing ḳursin, tä’birläri şu boldi!
(10) Käytäyin, mänmänlik yetdi båşinggä,
(11) Olmäyin pådşåyim ḳılġän fikringni,
(12) Tüşingning tä’biri çorttä şu boldi.
(13) Şåhdårẖån ḳur’ändåzlärdän bu sözni eşitib, cäl- (14) låd- mirġäzäblärgä buyurdi: (15) –Därråv şu ikkåvini tåpib kelinglär! (16) Rävşänẖånni, Gäcdumbekni ålib keldi; pådşågä toġri (17) ḳıldi. Şåhdårẖån pådşå bu ikkåvining ḳäddi-ḳåmätini (18) körib, öldirmåḳḳä köngli bolmäy, közi ḳıymädı, <<Men (19) bolsäm ölär ekänmän. Mendän -ḳålgän bålälärim täḳdiri (20) dän körsin>>, -dedi. (21) –Bår, ikkåvingni åzåd kildim, åyåging bårgäniçä (22) yuräber, ölimläringni ötdim, dedi. Buni eşitib Häm- (23) zäning dimåġı çåġ boldi. Rävşänbekni uyigä ålib keldi, (24) tirik ḳålgänigä elliktäçä hökiz, sigir, ḳårä måldän soy- (25) di. Roştlär pişib, dästurẖånni yåzib, ådämlärgä enyåfätni (26) tårtdi. Ådämlär ḳårinni toḳläb, dimåġni çåḳläb ḳåldi. (27) tårtdi. Ådämlär ḳårinni toḳläb, dimåġni çåḳläb ḳåldi. (28) Şuytib, ziyåfåtgä yıġılgän ẖälåyiḳlär tärḳälişib ketdi. (29) Bulär ketgändän song ẖär küni Hämzä Rävşänni tåmåşägä (30) ålib çıḳdi, bäyrämlärni körsätdi. Şuytib-şuytib Räv- (31) şänbekning esi kirib, här küni Hämzä

Rävşänni tåmåşägä çıḳmåḳni (32) örgändi. Künlärdän bir küni koçälärdä tåmåşä ḳılıb (33) yürib, bu yurtdä yürgänigä ḫäfä bolib, yüräk-bäġri ezilib, (34) közidän yåşi åḳıb keläyätib edi, yoli Gäcdumbekning ko- (35) çäsigä tüşib ḳåldi. Şu väḳtdä Hilålåy säkkiz åşyånlık (36) imårätning yuḳårisidän koçägä ḳäräb öltirär edi. Közi (37) Rävşängä tüşdi. Färåsät bilän bildi, bu yigit bu şä- (38) härdän emäs. Şundä Hilålåy Rävşänbekkä ḳäräb, täḫtä, (39) deb bir söz dedi:

[15]

(1) Küygän ådäm täkär közning yåşini,

(2) Häḳ onġärgäy möminlärning işini.

(3) Båläng olgän desäm, özing yåş bäççä,

(4) Köngil ḫuşi ḳällıḳḳınäng öldimi?

(5) Nimägä yıġläysän bäġring ezilib,

(6) Koygän bäççä, toḫtät åtning båşini!

(7) Sülüv ḳızlär buräb ḳoyär såçini,

(8) Märd yigit ġänimdän ålär öçini

(9) Bäġring koygändäyin bozläb yıġläysän,

(10) Mengä äytgin yıġlägäning väcini.

(11) Bu şähri äzimdä äyläniş koçä,

(12) Åşıḳning uyidä ḳårånġı keçä.

(13) Åtä-ånäng olgändäyin bozläysän,

(14) Åt båşini piçä toḫtät, bekbäççä!

(15) Ḳızıl gül åçilär ġunçädän-ġunçä,

(16) Tåḳåtim yoḳ şu kün gül åçilgänçä.

(17) Sen yıġläding, mendä tåḳät ḳålmädi,

(18) Åt båşini piçä toḫtät, bekbäççä!

(19) Şundä Rävşänbek, kändäy ekänini bilmäy, u yåḳ-bu (20) yåḳḳä ḳäräb, ästä-ästä Hilålåygä bir söz dedi:

(21) Kåşing kerib, ḳåvåġıngni üydirmä,

(22) Åltin piyålägä mäyni toldirmä!

(23) Dostmi- düşmänmisän, seni bilmädim,

(24) Bu mening ortängän cånim koydirmä!

(25) Ḳulåḳ sålgin, sözning yålġån-råstigä,

(26) Ḳulåḳ sålgin, sözimning päyvästigä!

(27) Bu şähärdä mendä åşnä yoḳ edi,

(28) Kop därd ḳoşding yänä därdning ustigä.

(29) Yıġlägändä yåş tökilär yüzimä.

(30) Ḳıyåmätdän yåmån dünyå özimä,

(31) Kim häm bolsäng bir köräyin çiråġım,

(32) Öz küygänim etmäsmidi özimä?

(33) äcäl yetib şu väḳtlärdä ölmädim,

(34) Yåvmit elning ḳädrini heç bilmädim,

(35) Kim häm bolsäng bir köräyin ḳäddingdän

(36) Dostmi-düşmänmisän, seni bilmädim!

[16]

(1) Şundä Bibi Hilål deräzäni åçib, täşḳäri äyvängä (2) çıḳdi. Rävşänbek tikläb ḳäräsä, kür täl'ätli, mälåyikä (3) kelbätli, şirin sözli, cådu közli, zülfi tål-tål bolib (4) betigä tärmäşgän, lätibäsi läbigä tüşgän, munçåḳläri (5) kindikdän åşgän. Buni körib Rävşänbekning ågzi äng- (6) räyib, burni tängräyib, Bibi Hilålgä ḳäräb ḳåldi. Bibi (7) Hilål Rävşänbekning äsli zåtini soräb, läbini tişläb, (8) ḳåşini bulkillätib, bir söz dedi:

(9) Yaḫşi kördim yåş bäççä sumbätingni,

(10) Ne uruġ der sening osgän yurtingni?

(11) Bäyån ḳılgin, ävlådi äcdådingni!

(12) Häzån urgän ḳändäy båğning gülisän?

(13) Åtäng bilän enängning cåni dilisän.

(14) Ḳäräymän, sen çämänning bülbülisän,

(15) Näsäbingni bäyån bergin yåş bäççä!

(16) Ḳändäy eldä, ḳäysi ådäm oġlisän?

(17) Här bir gäpläring sening båmäzä,

(18) Äftinggä ḳäräymän özing ḫånzådä,

(19) Ävlåd-äcdådingni äytgin özimä!

(20) Közinggä ḳäräymän özing ḫånzådä,

(21) Ḳändäy eldä, ḳäysi ådäm oġlisän?

(22) Özing pästdä, bäländ yerni közlämä,

(23) Bu şähärdä bundäy yürib bozlämä!

(24) Råst gäpir, yålġån sözni sözlämä,

(25) Ḳändäy eldä, ḳäysi ådäm oġlisän?

(26) Bu sözni eşitib, Rävşänbek åh tårtdi. Yürägi ezil- (27) di, åġzidän buråk-buråk tütünlär çıḳıb ketdi, Bibi Hi- (28) lålgä ḳäräb bir söz dedi:

(29) Eşitgin, ḳäddingdän mening tilimni,
(30) Men bändämän, ållå bilmäs hålimni,
(31) Äslim sorsäng bir yäkdånä gävhärmän,
(32) Yåvmit deydi, unib-üsgän elimni!
(33) Bek bolib ḳıldim eldä hävåmni,
(34) Tåpålmäymän bu därdimgä dävåmni,
(35) Musåfirmän Şåhdårḫånning şährigä,
(36) Yåvmitdä Ådilḫån deydi båvåmni,
(37) Äslim sorsäng, yaḫşi ådäm näslimän!

[17]

(1) B…imgä båylädim zärli potämni,
(2) Firåḳımdä bålåmlätdim åtämni,
(3) Åtimni soräsäng deydi Rävşänbek,
(4) Tolibåy sinçi der, mening åtämni,
(5) Yåvmit eldä ḫånzådäning oġlimän!
(6) Heç kim yuliḳmäsin düşmän ḳäḫrigä,
(7) Åt çidämäs äççıḳ ḳämçi zäḫrigä,
(8) Bändi bolib keluvdim,özim bu yergä,
(9) Musåfirmän Şåhdårḫånning şäḫrigä,
(10) Yåvmit eldä Tolibåyning oġlimän!
(11) Ḳulåḳ sålgin sözning yålġån-råstigä,
(12) Zehn ḳoygin gäpimning päyvästigä!
(13) Heç bir ådäm mendäy bändi bolmäsin!
(14) Åtäm bilän enäm tüşdi esimgä.
(15) Yåvmit eldä ḫånzådäning oġlimän!
(16) Tåmåşä ḳıng yärätgänning işini,
(17) Mergänlär åtädi kölning ḳuşini,
(18) Oḳıgän şeriklär esigä tüşib,
(19) Åh ustigä, åhlär tårtdi Rävşänbek,
(20) Ḳäytä båşdäy tökdi közdän yåşini.
(21) Bibi Hilål Rävşänbekdän bu sözlärni eşitib, Räv- (22) şänbekkä märdånålik berib bir söz dedi:
(23) Hämzäni sen bilmägänin bildirgin,
(24) Zår yiġlåtib yüräk-bäġrim tildirgin!

(25) Gäcdumbek degän mening åġäm bår.
(26) Nimä desäm sening bilän boläyin,
(27) İşķılıb özingni båzår såldirgin!
(28) Härnä bolsäm sening bilän boläyin,
(29) Bu källämni etäginggä såläyin,
(30) İşķılıb özingni båzår såldirgin,
(31) İşķılıb, özingni såtib åläyin.
(32) Bärçä ådäm yålġånçı dünyågä mehmän,
(33) Endi oyläsäm åmänätdir tändä cån,
(34) Tängä-tillä Gäcdumbekdä färåvån?
(35) (?)
(36) (?)
(37) Sen esåsän bu dävlätni käm demä!

[18]

(1) Båzår tüşsäng seni såtib ålärmän,
(2) Ålmäs, deb Rävşänbek äslå gäm yemä!
(3) Änä endi Bibi Hilål Rävşänbekkä:
(4) –Hämzäning yåķäsidän uşlä, tumşuġıgä muştlä, (5) Songrä Hämzä kuyib ketädi. Seni ķul deb båzårgä sålädi. (6) Undän keyin äkäm seni såtib ålib kelädi,- dedi. İkkå- (7) vi şuytib, mäslähätni bir cåygä ķoyib, Bibi Hilål (8) Rävşänbekkä kop sözlär äytib, conätib yubårdi. (9) Rävşänbek Hämzäning uyigä kelib, dåd deb bäzläb (10) yıġläb, åv- ķät emäy, Hämzägä ķäräb bir söz dedi:
(11) Eşitgin, sen Hämzä mening tilimni,
(12) Yå covåb ber, koräy Yåvmit elimni!
(13) Yå båzår sål, etäkläb ål pulimni,
(14) Ärķån bilän båylär ålgin ķolimni,
(15) Åzåd ķılgın, Yåvmit elgä ketämän!
(16) Åķızmägin közdän ķånli yåşimni,
(17) Ķåçiribmän äķlim bilän huşimni,
(18) Yå båzår sål, etäklär ål pulimni,
(19) Yå dårgä gårt, kesib ålgin båşimni,
(20) Cävåb bergin, men elimä ketämän!
(21) Ḫudåning işini özim netämän?
(22) Musäfirmän ḫunåbälär yutämän?

(23) Båzår sål, etäkläb kelgin pulimni,
(24) Yå cävåb ber, åtä yurtgä ketämän!
(25) Rähm äylägin mening ġärib hålimä,
(26) Ḳulåḳ sålgin mening äytgän tilimä!
(27) Yå dårgä tårt, kesib täşlä båşimni,
(28) Cävåb ber ketämän, Yåvmit elimä!
(29) Bu sözni Hämzä Eşitib, åh tårtdi:
(30) –Özingtuġmäy, ul bulmäs, såtib ålmäy ḳul bolmäs (31) ekän. Özingnikini özägigä tepsäng häm ketmäydi ekän, (32) dedi. Ertä bilän tång åtdi. Rävşänbekni ḳul båzårigä (33) ålib bårdi. (34) Buni bundä ḳoyib, gäpni Bibi Hilåldän eşiting. Şu (35) küni Bibi Hilålning äkäsi Gäcdumbek pådşåning åldi- (36) dän uyigä kelsä Bibi Hilål yığläb öltiribdi. Nimä (37) Yıġläysän,- deb Gäcdumbek bir söz dedi:

[19]

(1) Åy eding, åy käbi sensän nigårim,
(2) Şu küylärgä såldi pärvärdiğårim.
(3) Sen yıġläding mendä tåḳåt ḳålmädi,
(4) Yıġlägäning väcin äytgin, cigärim!

(5) Yåḳäng höldir yıġlägändä yåşinggä,
(6) Åp bårårmän seni ḳärindäşinggä,
(7) Yıġlämä çiråġım, könglim buzildi,
(8) Ne älåmät sävdå tüşdi båşinggä?

(9) Seni körib närgiz közim sözildi,
(10) Cimmä-cimmä közdän yåşlär tizildi.
(11) Åtä-enängni såġıngändäy yıġläysän,
(12) Yıġlämä çirägım, könglim buzildi!

(13) Pådşålär ålädi eldän båcini,
(14) Ġäyrätli düşmändän ålär öçini,
(15) Sen yıġläding, mendä därmån ḳålmädi,
(16) Mengä äytgin, yıġlägäning väcini!

(17) Änä şundä Bibi Hilål äkäsidän bu sözni eşitib,

(18) Gäcdumbekkä ḳäräb, bir söz dedi:
(19) Eşiting, äkäcån, mening sözimdi,
(20) Yålġızlıkdän ġäm särġäytdi yüzimdi,
(21) Pådşålikkä siz ketäsiz, äkäcån
(22) Bu håvligä bir ḫızmätkår låzımdi(r) .

(23) Dävlätlining elgä kopdi ḫåtiri,
(24) Yåvgä åt ḳoyär yigitlärning båtiri.
(25) Ḫızmätli işgä özing ketgändä, mengä ötdi ḫızmätkårning ḳädri.
(26) Mengä ötdi ḫızmätkårning ḳädri.
(27) Oyläb tursäm mänä dünyä bepåyån,
(28) Bu håvligä bir ḫızmätkår låzimdi(r) ,
(29) Bir åzådä ḳul åp kep ber, äkäcån!

(30) Bedåvgä yäräşgän mäyin yälidäy,
(31) Sülüv ḳızgining timkil-timkil ḫålidäy,
(32) Köngil suysä yårning läbi bålidäy,
(33) On beş yäşär ḳul op kep ber, äkäcån,
(34) Özi bolsin pådşåhlärning åḳılıdäy!

[20]

(1) Torgäy çulläb tång särġäyib åtädi.
(2) Yåş åp kelsäng, vätäningdä yåtädi.
(3) Ḳäri ḳulni ålib kelmäng vätängä.
(4) Bir närsäni ålib ḳåçib ketädi!

(5) Boynidä silkinib tursin kåkili,
(6) Tengidän ziyådä bolsin äḳlı.
(7) Yelkäsidä bolsin päncä dåhili
(8) Bir åzådä ḳul åp kep ber, äkä.

(9) Älḳıssä, Gäcdumbek Bibi Hilåldän bu sözni eşitib: (10) –E singlim, ciġärim, ġäm yemägin, här nimä desäng (11) ḳılämäy, –deb kop tängä tilläni ålib, ḫurcungä sålib, (12) Bibi Hilåldän fåtihä ålib, käçägä çıḳıb ketä berdi. (13) Gäcdumbek båzårgä bårsä ḳul

båzåridä Hämzä bir ķulni (14) båzårgä sålib otiribdi. Bibi Hilålning äytgänidän yüz (15) bäråbär ziyädä sülüv, ķåşi zülfi boynigä tüşgän, (16) kåkili özigä cüdä häm yäräşgän, bådåm ķåbåķ, yufkä, tåmåk, (17) åķ bädän, sulivligi yüz yaẖşi ķızdän ziyådä, korgänlär (18) bolur äftådä. Buni kürib Gäcdumbek, <<Bibi Hilål (19) äytgän ķulning özi, ustä yäsägändäy tåpildi.>> deb Häm- (20) zägä ķäräb, bir söz dedi:

(21) ķızıl gül åçilärġunçädän–ġunçä,
(22) Särsån boldi koçälärdä bir neçä.
(23) Yäsåvulbåşi, ķulni båzår sålibsän,
(24) Äytgin, ķulingning bähåsi ķonçä?

(25) Ķäbul bolsin şu ķulingning tävbäsi,
(26) Tävbä desä tokilädi gunåsi.
(27) Şundäyin boççäni båzårgä såpsän,
(28) Nimä bolär, şu ķulingning bähåsi?

(29) Olmäsäm dünyådä dävrån suräyin.
(30) Şu ķulinggä kättäliklär soräyin,
(31) Äytgin mengä ķulingning bähåsini,
(32) Küçim yetsä, buni såtib åläyin!

(33) Ķåçiribmän äķl bilän huşimni,
(34) Tokibmän közimdän selåb yeşimni,
(35) Äytä bergin, ķuling bäẖåsi ķänçä.
(36) Ķuling uçun gäråv ķoyåy båşimni!

(37) Buni eşitib Hämzä Gäcdumbekkä ķäräb, bir söz dedi!

[21]

(1) Bedåv minmägän bäländ tåġdän otämi?
(2) Kämbäġällär ẖunåbäni yutämi?
(3) Ävväl kirsäng bilän oyläş, Gäcdumbek,
(4) Bähå ķoysäm sening kuçing etämi?

(5) Åstingdä bedåving oylär här älvån,

(6) Säyyådning ķolidä bårdi boz tärlån,
(7) Bähå ķoysäm sening kuçing yetämi?
(8) Ävväl kärmån bilän kengäş, Gäcdumḫån!

(9) Eldi bilsäm sen bir elgä toräsän,
(10) Kåkilingni yäräşiķķä oräsän,
(11) Men sengä råstin äytsäm, Gäcdumbek,
(12) Heç kämi yoķ bir ming tillä beräsän!

(13) Men eşitdim, ey Gäcdumbek tilingni,
(14) Båġlärdä säyrätäy men bülbülimni.
(15) Ming tillägä kuçing yetsä Gäcdumbek,
(16) Ålib ketä bergin mening ķulimni!

(17) Gäcdumbek Hämzädän bu sözni eşitib, äytdi:<<Men (18) bärçä dävlätlärimni bu - ķul üçün påy tikkän edim. Bähå- (19) sini ming tillä deb äytdi, ķulning bähåsini bilmädi. (20) Täġın äytgän sözidän ķäytib äynib ķålmäsin>>–deb ķul (21) båzårdä turgän hämmä dällån-cällåb, båzår beklärgä yüz (22) tängädän pårä berdi. Hämzäbekning äytgän ming tilläsini (23) häm sänäb berdi. Hämzäbek: (24) – Men bu ķulni såtmäymän, häzil ķılib edim,– dedi. (25) Turgän båzår åķsåķålläri Hämzäbekni turtkıläb täşlä- (26) dılär. Hämmä birdän cåvirläşib: <<Sen ķulgä bähå ķonib (27) såtib, yänä äytgän sözingdän - ķäytäsänmi, sözni äytib bun- (28) däy ķäytgäningni Şåhdårḫån pådşågä bårib äytämiz>,– (29) dedilär. Tälä-top bolib ķåldi. Bu tälä-topni körib bå- (30) zårdägi bärçä bäkävul-ķåråvullär häm kelib,<<Nimä gäp, (31) nimä gäp>>,–deb ķåldılär. Gäcdumbek hälligi kelgän ķå- (32) rävullärgä häm üç som-üç sämdän berdi.Ulär häm Hämzä- (33) bekni äylärtirib ķåldi. Ķåråvullär Gäcdumbekning ming (34) tilläsini ålib, Hämzäning romåligä tugib, pulingni ål, (35) dedilär. Hämzä pulni åldi.Bir sözni ikki ķılgäni üçün (36) uni günåhķår ķılıb ķåråvulḫånägä ålib bårib ķämäb ķäy- (37) dilär, Gäcdumbek - ķulni ålib, uyigä ķåytdi. Kelsä, Bibi (38) Hilål yıġläb oltiribdi, Gäcdumbek äytdi:

[22]

(1) –Nimägä yıġläysän? Äytgän ķulingni ålib kelib (2) berdim. Bundän båşkå yaḫşi ķul yoķ, båzårdän kelib (3) dim. Ägär tåpsäm yänä ålib kelib berämän. (4) Äkäsidän bu sözni eşitib, Bibi Hilål bir söz dedi:

(5) Eşit äkä, mendäy singling zårnni,
(6) Ölim buzär märdning kirdikårini,
(7) Şåhdårḫåndän keldi, törttä yäsåvul,
(8) Men bilmäymän, nimä işi bårini.

(9) Båġ åräläb güllärni tersin, dedi.
(10) Esånlikdä dävrånni sürsin, dedi,
(11) Men bilmäymän, nimä işi bårini.
(12) Ḳåråvul pådşålikkä bårsni, dedi.

(13) Endi bilsäm, ġänim tüşdi izinggä,
(14) Yıġlägändä yåş täkilär yüzinggä,
(15) İşträfläb kelib- ketdi yäsåvul,
(16) Şåhdårḫåndän mähräm keldi özinggä.

(17) Äġdärilib uçär çölning låçini,
(18) Çin sülüvlär tåbläb ḳoyär såçini,
(19) Men bilmädim nimä işi bårini,
(20) Yıġlägänim äkä, şuning üçündi(r) .

(21) Beklär minmäymikän ḳårä bäyirdi,
(22) Här kim öz çåni üçün ḳılär ḫäyırdı,
(23) Firib bilän Gäcdumbek äkäsini,
(24) Pådşålikkä Bibi Hilål buyurdi.

(25) Gäcdumbek Bibi Hilåldän bu sözni eşitib, åtini (26) minib, kuçägä çıḳıb, pådşåning åldigä ḳäräb conäb ketdi. (27) Buni ketmåḳdä ḳuyib gäpni Bibi Hilåldän eşiting: (28) Bibi Hilål Rävşänbekni kördi, Rävşänbek Bibi Hi- (29) lålni kördi. Şundä Rävşänbek, Bibi Hiläälgä ḳäräb, bir- (30) söz dedi:

(31) Mäy içgändä yüräggingni måyirgin,
(32) Yåmġır yågsä yånä mäydån tåyirgin
(33) Äyimi ḳuligä ḫızmät buyurmäymi,
(34) Båyväççä, özimä ḫızmät buyurgin!

(35) Nimä bolsäm sening bilän boläyin,
(36) Küräk bilän süpürgini åläyin,
[23]
(1) Mirzäsi ķuligä ḫızmät tåpşirär,
(2) Nimä desäng, men ämringni ķıläyın!

(3) [Şundä Rävşänbek:]

(4) Eşitgin Hilålåy özimdän dådni,
(5) Kåsä dävrån märd yigitgä nävbätni,
(6) Mirzäsiķuligä işni tåpşirär,
(7) Äytä bergin, men ķıläyin ḫızmätni!

(8) Våy-våy dünyåsi ķursin bepåyån,
(9) Tengimdän äyrilib boldim särgärdån
(10) Ḫızmätingni endi mengä tåpşirgin,
(11) Nimä ḫızmät sengä ķıläy, åyimcån!–

(12) dedi.

(13) Rävşänbekdän bu sözni eşitib, Bibi Hilål åyimlik (14) ķılıb, bu künni ġanimät bilib, özidä bår hunär bilän, (15) beli burälib, ġunçädäy åçilib, tåvusdäy täränib, kimḫåb- (16) bähmälgä öränib, läbini tişläb, közini ķısıb, örnidän (17) säçräb turib, öz härämigä kirib, bir boḫçä tåzä kıyım- (18) lärni ålib kelib, buni kiying, deb Rävşänbekni yuvın- (19) tirib, täräntirib, kimḫåb-bäḫmälgä öräntirib, mäyin (20) tillä dätårni båşigä örätib, özi - ḫäm tåzädän rämålni (21) oräb zülfini täräb, boyni burälib, ķoligä såzini älib (22) bir neçä şån-şävkätlär bilän nåz ķılıb, Rävşänbekkä (23) ķäräb bir söz äytäyåtibdi:

(24) Nängu nåmus sening åring boläyin,
(25) Tårtuşäk’ ḫäridåring boläyin,
(26) Ķıyåmätlık sening çoring boläyin,
(27) Yürägimdä derd kop, ġäm bilän änçä,
(28) Firåķımdä åh tårtädi bir neçä,

(29) Tå olgunçä sizmän oynäb-küläyin,
(30) Men çorimän, siz mirzäsiz, bekbäççä!

(31) Änä endi, buni Bibi Hilål äytib, ķolidägi sözini (32) ergä täşläb, Rävşänbekning boynigä ķolini sålib til- (33) lädän bolgän tåmigä ålib ketdi. Rävşänbek ķåldi uyälib. (34) Täḫmåndä sändıķ üstidägi yaḫşi körpälärdän ålib, tillä (35) korsining üstigä sålib, toşäkning üstigä çıķıb suhbät

[24]

(1) Ķılışıb oltirdilär. Bulärning oyigä Gäcdumbek kelmäy, (2) dünyåning ġäm-gussäsi esidän çıķıb, ikkåvi bir ådäm bolib (3) ketdi.

(4) Endi gäpni Gäcdumbekdän eşiting: Gäcdumbek Şåh- (5) dårḫånning åldigä kundägi korinişidän täşķäri etib (6) bårdi. Şåhdårḫån, mening åldimgä nimägä bemähäl keldi, (7) bungä bir våķeä boldimikin, yå birår bilän urişdimikin, (8) dedi. Bu işlärdän ḫäbäri bolgän bir kişi pådşågä:

(9) –Bu bugün bir ming tillägä bir ķul oldi,– dedi, (10) Şundä Şåhdårḫån:

(11) –Ķul ålgän bolsä pul ḫärcı såp bolgän. Şuytib, bu- (12) gün keçlik åvķätni oyläb kelgän,–dedi. Ḫäzinäçigä (13) äytdi: –Gäcdumbekkä bir lä'li tillä ålib kelib ber! (14) Ḫäzinäçi ålıb kelib berdi. Gäcdumbek tilläni ålib, (15) ḫurçungä såldi. Lekin Gäcdumbek, men bekårgä kelgän (16) ekänmän, pådşåning mendä işi yoķ ekän. Ḫäyr, här nimä (17) bolsä boldi, endi mening uyimgä bemähäl bårgän ådämni (18) tåpib ålib özim cäzåsini berämän, dedi. Şu oyni oyläb (19) uyigä ķäytib bårdi. Uyigä kelsä ķuli häm yoķ, Bibi Hi- (20) lål singlisi häm yoķ. (21) <<Häy ättäng, ķulim ķäçib ketgän, singlim häm ķulning (22) årkäsidän ketgän. Här nimä bolsä häm ķårnimni toķläb (23) åläyin, songrä äḫtärämän>>, –deb şärbätḫånägä çıķıb bå– (24) räyåtib şundäy ķäräsä, tillä kärävåtning ustigä töşäk (25) sålingän. Bibi Hilål bilän Rävşänbek ikkåvi töşäkning (26) üstidä bir ådämdäy bolib, oynäşib- külişib otiribdi. (27) Rävşänbekni öldirmåķçi bolib, Gäcdumbek şerdäy ingrä- (28) rib, ġılåfdän ḫänçärini tårtdi. Bibi Hilål äkäsining (29) äççıġı kelgänini bilib, rängi güldäy solib äkäsigä bir (30) söz dedi:

(31) Ķulåķ sålgın, mendäy singling sözigä,
(32) Mergänlär oķ åtär kolning ġäzigä,
(33) Äkäcån mehmånni åzåd äylägin,
(34) Ķız boyi yetsä, ıḫtiyårı özidä!

(35) Särġäymäsin, äkä, mehmånning yüzi,
(36) Ġänġılläb uçädı kollärning ġåzi,
(37) Çin öldirsäng, meni öldir, äkäcån,
(38) Buläm’ sizdäy Ådilẖånning yålġızı!
[25]
(1) Enäsi ḳålgändir såçini yåyib,
(2) Bå båläm, deb vätänidä munġäyib,
(3) Yålġız olsä tuẖmı ḳurib ketmäymi?
(4) Ärkån dävläti bolär besåyib.

(5) Meni öldir, mehmåni åzåd äylägin,
(6) Buläm sizdäy bir ådämning yålġızı!
(7) Berunåh öldirsäng, äkä, bizlärni,
(8) Şu zämåndä bolmäymisän şärmändä?

(9) Meni desäng ḳılıçingni täşlägin,
(10) Käm-kämginä bu gäpimni oylägin!
(11) Bu dünyå degäning ändäk kärvåndäy,
(12) Äkäcån, torämni åzåd äylägin!

(13) Şundä Gäcdumbek <<tusi yaẖşidän tonggilmä, degän (14) ekän. E.kini soysäng bäḳırädı, börini ursäng ing etmäy- (15) di, bu märd oġlån ekän, uni öldirmäyin>>,– deb çıḳıb ket- (16) di. <<Märd oġlån bolmäsä edi, meni öldir deb äytmäs edi. (17) Mä’ḳul sözgä ḳäråv yoḳ, dünyådä mä’ḳul sözdän zor närsä (18) yoḳ>>,– deb fikr ḳıldı, özi bilän özi oy ḳıldı. Änä en- (19) di buni fikr bilän oydä ḳäyib, Bibi Hilål bilän Räv- (20) şänbekdän eşiting. Bulär, ikkåvi mäslähät ḳıldi: (21) <<İkkåvimiz Gäcdumbekning åldigä bårämiz, sälåm berib, (22) gängä sålämiz, muåmälä bilän, dälil bilän (23) yolimizgä sålämiz>>,– deb ikkåvi örnidän turib täşḳäri (24) çıḳıb, ḳollärini älıf låm - ḳılıb, boyinlärini ẖäm ḳı- (25) lıb, <<Ässälåmu äläykum!>> deb, Gäcdumbekning åldigä (26) bårdi. Gäcdumbekning yüzi kämäşib, nimä deb gäpirärini (27) bilmäy, Bibi Hilålgä: <<Åş ḳıl!>>– deb buyurdi. Räv- (28) şänbekkä: <<Mänävi åtni otgä ḳoy!>> deb buyurdi. Änä (29) endi Gäcdumbekning uyäti ketdi, korgän izzäläri birår (30) tänåb yergä yetdi. Rävşänbek Dästurẖänni yåzib, åbdästäni (31) ḳoligä ålib, Gäcdumbekning - ḳoliniyuvdirib, şiräi şär- (32) bätlärni ålib ḳoydi. Bu işni Gäcdumbek körib, <<Elgä (33)

el kelsä dävlät, eldän el ketsä mehnät>>,– dedi. Şükür (34) ḳıldı. Bibi Hilål åşni pişirib, tåvåḳḳä sålib, Rävşän- (35) bekni imlädi. Rävşänbek åşni ålib kelib, Gäcdumbekkä (36) tårtdi. İkkåvläri birgä åşni edi, ḳårinlärini toḳlädi, (37) dimåġlärını çåḳlädı…

(38) Gäcdumbek Bibi Hilålni Rävşänbekkä nikåhläb ber- (39) di. Rävşänbek bårligi üçün Gäcdumbekning uyidän köngli (40) tolib, yår-corä, åşnä- åġäynisinikigä bårib, säyr-tåmåşä

[26]

(1) ḳılıb yurä berdi. Ḳäyæḳḳä bårsä bårä berdi. Ḫäzinä-däfi- (2) näsini Rävşänbekkä täpşırıb, ḫızmät işlärini buyurib (3) yürä berdi. Künlärdän bir kün Gäcdumbek:

(4) –E Rävşänbek, yur, ikkåvimiz dälä-däştlärni tå- (5) måşä ḳılıb kelämiz, –deb şähärdän täşḳärigä, çölgä åv- (6) gä çıḳıb ketdi.

(7) Şundäy båräyätsälär bir såy körindi. Såydä ådäm, (8) åtlärning suyäkläri todä-todä bolib yåtibdi. Bulärni tå- (9) måşä ḳıldılär: Yaḫşining båläsi yaḫşi, yåmånning båläsi (10) yåmån, yaḫşidän yåmån boldi demä, bu häm öz näsligä tårtädi, (11) yåmån yaḫşi boldi, deb huvånmä, bu häm öz näsligä tårtädi, (12) Änä şundä Rävşänbek bir åtning ḳol suyägnin körib, ḳu- (13) çåkläb ålib yirläy berdi. Gäcdumbek, Rävşänbekning (14) bärnå näslligi bår ekän, dedi. Lekin Rävşänbek bu iş- (15) ning Gäcdumbekkä mä'ḳul bolmägänini bildi, ungä ḳäräb, (16) bir söz dedi:

(17) Şu yerlärdä uruş bolgän ekän-dä,
(18) Äşällı, mäydåndä olgän ekän-dä.
(19) Şu bedåvni pådşå mingän ekän-dä,
(20) Oḳ tegib cånivår olgän ekän-dä,
(21) Bizlärdäy ġärib bop ḳålgän ekän-dä.

(22) Esånlikdä säyläb åtni elämiz,
(23) Äcäl yetgän küni bir kün olämiz.
(24) Båy, degäni åġä-ini bolmäsä,
(25) Olgändän song biz häm şundäy bolämiz,
(26) Şu suyäk bizlärdäy bolgän ekän-dä.
(27) Ḳåvming yoḳ, zärgärdä, ḳärindåşing yoḳ.
(28) Dåd etärgä içki yår, sırdåşing yoḳ.
(29) Äçäl etib olä ḳoysäk zärgärdä,
(30) Båy åġäm, dergä bizdä emçäkdåş yoḳ.

(31) Dünyå tuşsin ķoydi ķäyġu- häsrätgä,
(32) Beklär şiddät bilän minädi åtgä,
(33) Äçäl etib ölib ketsäk Gäcdumbek,
(34) Ķändäy ådäm ķoyib kelär lähädgä.
(35) Şu suyäk bizlärdäy bolgän ekän-dä.

(36) Häli-håzirgä, bizlär nådån bolämiz,
(37) Ķızıl gülmiz, åftåb tersä solämiz.
(38) Bu yurtlärdä biz häm bir kün olämiz,
(39) Åġä- ini, ķärindåşlär bolmäsä.

[27]

(1) Ķändäy ådäm åp bårädi måzårgä?
(2) Olgändän song biz häm şundäy bolämiz,
(3) Ķuv suyäk bizlärdäy bolgän ekän-dä.

(4) Kuygänidän gäpni-gäpgä uläydi.
(5) Kozdä yåşı, yengi bilän siläydi,
(6) –Räst äytäsän,– dedi şundä Gäcdumbek,
(7) Opkäsini båsålmäy bozläb yığläydı.

(8) İkkåvining bändi boġını boşädı,
(9) Ölim ķursin soyäkläri şåvşädı.
(10) Musåfirlik äsär ķılıb båşigä,
(11) İkkävläri <<ättäng, ättäng>>, deyşädı.

(12) Kengäş kelär elning kättä biyigä.
(13) Çåpılsä dål bådåv kelär koyigä.
(14) Ḫuşväķt bolıb, kelgän ikki bekbäççä,
(15) Ḫäfä bolib, bäzläb ķäytdi uyigä.

(16) Bekbäççälär häligi åtning källä suyägini uyigä ål-ıb (17) kelib ḫäfä bolib lämpädäy åsib källäning åstidä tunäb (18) yåtä berdi. Bulärning ähvålini körib, Bibi Hilål häm (19) ḫäfä boldi. Şu årädä ortädän ikki åy ötdi. << Bulär (20) suyäkdän tolpår åtni bilgän

emiş>>, degän gäp tärķäldi. (21) Şåhdårḫån <<Gäcdumbekning bir kuyåvi bår emiş, olib (22) ketgän ķırķ yıllık bedåv tulpårning suyägidän tänır (23) emiş>>, deb eşitdi. Şundä:

(24) –Şu sinçini ålib kelinglär, bizlär häm sinäb (25) koräylik,– dedi.Mähräm--ḫızmätkårlär kelib, Gäcdum- (26) bek bilän Rävşänbekni ålib ketdi, ulär Şåhdårḫån påd- (27) şåning åldigä yetdi. Şåhdårḫån ikki bekbäççägä kättä (28) ämäldårläri ķätåri yuķåridän orin berdi. (29) Şåhdårḫånning säksån täblä bedåv åti bår edi. <<Tul- (30) påri bårmi>>, deb hämmisini bir- bir Rävşänbekning näzä- (31) ridän otkäzdi.

(32) Rävşänbek:– Tulpåri bår ekän, lekin bår häm bolsä (33) yoķ ekän,– dedi.

(34) Şåhdårḫån:–Şunçä åtning tulpåri bomäymi? Bu (35) işing mengä gäräng keldi,– dedi. Şu väķt bir ådämning (36) <<Hålvä ketdi!>>– degän åvåzini otirgän hämmä ådäm eşit- (37) di. Ķäräsälär, koçädä bir hålvä såtuvçi keläyåtibdi. (38) Mingän åti håriş, yålidumi tokilgän,dümginäsi bir

[28]

(1) Ķäriç, åstidän şämål esgän, çoķķılärini åläşaķşaķ teş- (2) gän. Luķädän ķuyuşķåni bår, çopdän suvluġı bår, ipdän (3) tizligini bår. Özi yåġåçdäy ķåtgän, ķämçıläb dingillätgän. (4) Şundä Rävşänbek häligi hålväçining åtini mäķtäb (5) bir söz dedi:

(6) Şuni mingän körär osgän yurtini,
(7) Düşmändän hämişä ålär låtini.
(8) Måķäsäng tulpårni, Şåhdårḫån.
(9) Kopmäysizmi hålväçining åtini?

(10) Säġrisimän bäråbärdir biķını.
(11) Ķährlänsä tårtär nårning yukini,
(12) Kormäysizmi çånivårning tängini?
(13) Miråḫorlär åvläydi çölning ångini,
(14) Häli häm çåpişsäng tekis yerlärdä,
(15) Heç bir åting korålmäydi çängini!
(16) Såvåk åtsäng såvåsidän gäzläydi.
(17) Çıldırgändä yaḫşi otni izläydi.
(18) Tåmåşä ķıng şu çånivår tulpårdi.
(19) Ḫälitdän tåflärning båşin kozläydi.

(20) Elim desäm rängim güldäy solädi,
(21) Tåmåşä ķıl. Hålväçining tulpårin.
(22) Çin bedåv degäni şundäy bolädı!
(23) Mäķtäsäng bedåvni mäķtä, pådşåyim!

(24) Rävşänbek hålväçining åtini, bedåv, deb mäktädı. Hål- (25) väçi bängibåy şu yıġıngä yetdi. Hålväçining bättålligi (26) tutdi. Yärim çåräk hålväni, çåräk deb såtdi. Bir ådäm (27) buni kördi. Ålib kelib hålväni båķli tåşgä uriştirdi. (28) Hålvä ikki ķädåķ käm keldi. Şundä ådämlär bängibåy (29) Hålväçining hålväsini täläb åldi. Buni körib, hålväçi (30) izzä yeb, ḫäfä bolib ketdi. Şundä bängibåy däyräbåtgä, (31) kop ķäyråķlı yergä ketdi. Hurçinigä yaḫşi korgän ķäyråķ- (32) lärni sålib, uygä bårib tåşlärimni råstläb ålämän, dedi. (33) Bu Uklånning såyidä yåtäversin.Endigi sözni Şåhdårḫån (34) pådşådän eşiting:
(35) Şåhdårḫån:
(36) –E Rävşänbek, sen hålväçining yåmån çıbır åtini (37) mäķtäysän, mening şunçä åtlärimni mäķtämäysän, endi bil- (38) säm, sening köngling båşķå ekän, mengä düşmän ekänsän, (39) deb äççiġı kelib, ådämlärigä buyurdi: (40) –Közini oyib ålinglär!

[29]

(1) Ådämläri bir dåri ķıldı, Rävşänbekning közigä ķu-
(2) yıb, kop ķıldı. Şundä Şåhdårḫån Rävşänbekkä ķäräb
(3) äytdı:
(4) –Endi közing kör boldı, mendän dävlät tilä, tå ol-
(5) guningçä yeb yåtäsän.
(6) Rävşänbekkä ķäräb, Şåhdårḫån bir söz dedi:

(7) Rävşän sinçi peşånängni sinägin,
(8) Kuygän ķulsän gäpni gäpgä ulägin!
(9) Bu yerlärdän ķuruķ ketmä, Rävşänbek,
(10) Yå bir ämäl, kättä dävlät tilägin!

(11) Tilä, beräy ķätår- ķätår nårimni,
(12) Når ustigä yukläb beräy zärimni!
(13) Tirnåķķä unägän çång bop ķålädı,
(14) Tilä, beräy sengä kättä şährimni!

(15) Låtu mänåt båylämäsin bäḫtingdi,
(16) Şåhdårḫåndän tiläydigän väḳtingdi,
(17) Käm tilämä, dürüst tilä, Rävşänbek,
(18) Tiläsäng beräyin bir nim täḫtimdi!

(19) Yaḫşilik kor, yåmånlikni kärmägin,
(20) Uzåḳ yäşä kop yilgäçä olmägin,
(21) Ḫån Şåhdårḫån tåşḳınligi kelgändä,
(22) Käm eslik ḳıp, sen ärmåndä ḳålmägin!

(23) Ämäl beräy, murådinggä yetärsän!
(24) Här yerdä özimni mäḳtäb äytärsän!
(25) Kättä dävlät sengä beräy Rävşänbek,
(26) Dunyålıkdän özing båy bop ketärsän!

(27) Bu sözni eşitib, Rävşän kop Şåhdårḫångä ḳäräb bir (28) söz dedi:
(29) Eşit täḳsir bu sinçining dådini,
(30) Musåfirlär kimgä äytär därdini?–
(31) Kättä ḫälḳlık äytgänidän ḳäytmäydıġ
(32) Ålıb bering hålväçining åtini!

(33) Åtä–enäm desäm rängim sölädi.
(34) Bilmäymän ähvålim ḳändäy bolädi?
(35) Ålib bergin hålväçining åtini!
(36) Közimning ḫunigä şu häm bolädi.

[30]

(1) Hämåzşåmdän çıḳär Hoḳåndning åyi,
(2) Pådşåhning åldidä bårdir sipåyi,
(3) Här bir yerdä duågäymän çin sizgä,
(4) Ålib bering hålväçining åtini.
(5) Bäräkällä, zärgär elning pådşåyi.

(6) Közim kördir ketålmäymän elätgä,

(7) Beväfå dünyå ķäydı meni häsrätgä.
(8) Älıb bering, hålväçınıng åtını,
(9) Piyådälär äslå yetmäs murådgä.

(10) Kör Rävşänning bilmägänin bildiring
(11) Düşmänlärning ķızıl yüzin soldiring!
(12) Ärkån dävlät bizgä yoķdir därkårı,
(13) Ålıb bergin hålväçining åtini,
(14) Hålväçining şu åtigä mindiring!

(15) Älkissä, änä endi Şåhdårḫån:
(16) – Käm tilär ekänsän, käm himmätlik ķıldıng, båşķä (17) närsä tiläsäng bolmäsmidi, şähär tiläsäng häm berär edim, (18) dünyålıkdän kämsiz ķılär edim, ḫäyr, özing biläsän. Här (19) kimning yäḫşı körgäni özigä yaḫşi! Ḫudå bermägäni, men (20) ķäytib' berämän. Hålväçining åtini ålib kelib bering– (21) lär!–dedi. (22) Şundä turgän borçä - ķåråvullär hålväçini äḫtärib ke- (23) tä berdi. Lekin hålväçi tåşlåķdä, Uklånning kolidä bir (24) hurcun tåşni kotärib, <<ķädåķķä råstläb ålämän>>,– deb (25) yurib edi. Ķäräsä ontä miltiķli keläyåtir. <<Bu nimä bol- (26) di, tåşimning kämligini pådşåhgä äytgän, pådşåhining (27) ämri bilän mengä ådäm kelåyåtgän ekän>>,– dedi. Ḫurcu- (28) nini täşläb, åtini minib ķåçdi. <<Äķçä yoķ, såtib ålål- (29) mäymän>>,– deb, tåş-täråzini uşläb ķåçdi. <<Toḫtä! Toḫ- (30) tä!>>– deb ķåråvullär miltiķ åtdi. <<Råst ekän, mengä (31) kelgän ekän!>> – dedi hålväçı. Şundä åtı pir-pir etdi, (32) keläyåtgän åtlärdän - ķutulıb conäy berdi. Birår zämåndän (33) song årikligi äsär ķıldı, ġädir-budur yergä bårib, suru- (34) nib yıķıldı, ķåråvullär uşläb åldı. <<Nimägä ķåçäsän?>>… (35) deb miltiķning ķondäġı bilän beş-tört urdı. Şuytib, (36) hålväçini bändi ķılıb, häydäb såldı. Şåhdårḫån pådşåh- (37) gä toġri ķıldı. Şåhdårḫån pådşåhni körib, özidän-özi (38) väldiräb, sändiräb:

[31]

(1) –Ey pådşåhım, özimning ikki yärim råst tåşim uyim- (2) dä ķålıbdı, käm tåşni kämpir hurçungä sålıbdı. Bu ädå- (3) vätlär kämpırdän boldı. Mendän härgiz gumån - ķılmäng! (4) Mänä ådäm, tåşing käm, deb meni ålib keldi, – deyä berdi.
(5) Şåhdårḫån äytdı:
(6) –E båbå, sizdän tåş sorgänım yoķ. Åt dost bolä- (7) miz, – dedi. Gunåhkår emäsligini bängıbåy endi bildi.

(8) Şåhdårẖån äytdı:

(9) –Ätingizning ḳımmätini äyting (10) Bängıbåy hålväpuruş <<Ungä ḳırḳ tängänı äytäy>>,–(11) dedi. Pådşåhgä ḳäräb: (12) –Täḳsır pådşåhım, ḳırk tängägä åluvdım bu -ẖudå (13) urgännı, – dedi. Änä endi åtnı ḳırḳ tängägä åldı. Åltı (14) tängäsını båzår äminlärı åldı. Hålväçı ottiz tört tän- (15) gäsigä ägä bolib, uyigä ketdi. Rävşänbek åtnı yetäklädı. (16) Gäcdumbek Rävşänbekni yetäkläb uyigä bårdı. Rävşänbek (17) Gäcdumbekkä ḳäräb bir söz dedi:

(18) Åtgä yol bermäydı yolning oräsı,
(19) Särbåzni ingrätär oḳning yäräsı,
(20) Ärpä berib, åltåy båḳḳın åtımnı,
(21) Buning özi tulpårlärning säräsı.

(22) Åtni båḳsäng ärpä berib tullätib
(23) Yål-ḳuyruġın Hilålcångä silätib,
(24) İkkåvimiz, minib ålsäk beligä,
(25) <<Ål, uşlä!>> deb kop läşkär ḳuvgändä.
(26) Ḳutḳärädı träflärni yıġlätıb.

(27) Ärpä berib åltåy båḳḳın åtimni,
(28) Ärpä bersäng såvåylädın tåşırıb.
(29) Cånıvårning åyåġıgä båş urıb,
(30) İkkåvimiz elgä ketsäk, Gäcdumbek,
(31) <<Ål, uşlä!>> deb, Şåhdår pådşå ḳuvgändä,
(32) Ḳutḳärädı neçä tåġdän åşırıb,

(33) Bek Gäcdumbek eldi säldım desäng-cı,
(34) Ḳıyåmätdä ġärib boldım desäng-çı.
(35) Ärpä berib, åtni åltåy båḳmäsäng,
(36) Zärgär eldä ġärib boldım desäng-çı!

[32]

(1) Hunåbänı buldä yuttım desäng-çı,
(2) Båḳḳä kirib ålmä åtdım desäng-çı.
(3) Ärpä berib åltåy båḳsäng åtimni,

(4) Sälåmät Yåvmıtgä ketdim desäng-çı!

(5) Åt mingänning yüräklärin tåşırıb,
(6) Täräflärnıng äķllärın şåşırıb,
(7) Ḫop såvutıb, minib ålsäk beligä,
(8) Düşmänläring <<Ķoymä hå>> deb ķuvgändä,
(9) Ķutķärädı neçä täġdän åşırıb,
(10) Sözimni ķulåķķä ålsäng, äkäcån,
(11) Sälåmät yåvmitgä yetdim desängçı!

(12) Gäcdumbek <<uh, buni tez båzårdä çåräk ärpägä ålmäy- (13) di, endi Rävşän bilgirsinib bär ärpänı buning åldıgä (14) toktirmåķçı>>,– dedi, keyin Rävşängä ķäräb:
(15) –Ådåb bilän ålim, äkä-ukäli, färåsät bilän käråmät, (16) bu åt, bu sözing mengä yåķmäydi,–dedi. Rävşänbek äytdi:
(17) –Här nimä bolsä häm åltı åy båķ!
(18) Gäcdumbek:
(19) Ḫäyr, yå yaḫşi, yå yåmån bir gäp bolär, –deb, Rävşän- (20) bekning sözini ålıb, bängıbåy hålväçıdän ålgän åtni åf- (21) tåbgä tegizmäy, säyisḫånägä tårtib, ärpä bermäy båķä ber- (22) di. Şu årädä üç åy ötdi. Säyisḫånäning yuķårisidän bitgä (23) teşik ķıldı. Åtning säġrisigä åftåb tuşirdi. Rävşänni (24) ålıb bårib körsätdi.Rävşän kör hämmä yåġını sıyräb (25) kördi: (26) –Åtgä yem bermäbsän. Yem bermäsäng häm, åt turuvdä (27) kångän ekän, säġrısıgä kün tüşiribsän. Endi minmåķķä bol- (28) mäydi. Yänä üç åy båķäsän,– dedi. Änä endi Gäcdumbek Räv- (29) şänbek körning sinçiligigä işåndi:
(30) –Bäräkällä, sinçiliginggä, – dedi. (31) Gäcdumbek, åtni ķäytä båşdän båķmåķķä kirişdi. Bir (32) åhurgä ärpäni tökdi, bir åhurgä bedäni ķırķıb såldı, bir (33) åhurgä - ķåzån ķoyib, suvni yängıläb såldı. Şuytib yänä uç (34) åy ötdi, årädän åltı åy ötdi. Åt - ķulundägı tärzigä keldi. (35) Endi åtni såvutmåķķä kirişti: Tuzni suvgä ivitib, åtni (36) yübdi, pånsåri zıġır måyni çuçitib, içigä işķår sålib (37) yuvdi. Åtning goştlärı ķäytib boyrä-boyrä bolib- ķåldi. (38) Şundä Rävşänbek yugän sålib, såvutmåķ üçün Gäcdumbek- (39) ni mindirdi.
(40) – Bår, bir kättä yerdän ırġıtıb kel, – dedi. Ertänigä (41) << fälån cåydän ırġıtıb kel>>, – dedi. Irġıtıb kelgän küni
[33]

(1) <<Irġıtıb kelibsän>>,– dedi, ırġıtıb kelmägän küni <<ırġı– (2) tıb kelmäbsän, bår ırğıtıb kel>>– dedi. Şu körgilikdä (3) ḳırḳ kün såvutdi, ırġıtıb kelgändän keyin, såvutıb (4) kel>>,– dedi. Såvutib kelgändän keyin <<yem ber>>,– dedi. (5) Yem bergändän keyin, <<yem båstı ḳılıb kel>>,– dedi. Şuy- (6) tıb yürib, Gäcdumbek çopçäkdäy ḳäytib ketdi.

(7) Yänä bir küni:

(8) –Pådşåhining ḳårġånidän otkäzıb kel,– dedi. (9) Åltmış päḫsä ḳorġån edi, ottiz märzä låy ḫändäḳdän (10) öri bår edi. Gäcdumbek iytä-iytä ḳorġånning åldigä bår- (11) di. Bårib körib ḳorḳdi: Åt bäländgä ḳäräb ırġısä, mäng- (12) läyı päḫsägä tegädı. Åt çåpıb tuşädi, bu törkmäni egär- (13) ning ḳåşı ḳårnimni kıldıkdän teşädi, olämän, dedi. (14) Gäcdumbek ḳorḳıb Rävşän körgä bårib: (15) –Irġıtıb keldim, -dedi. Rävşän kör sıypäläb kö- (16) rib:

(17) –Håmä'ḳul ḳılıbsän, bår otkärıb kel, yålġån gäpni (18) äytmä,–dedi. (19) Gäcdumbek şu küni yänä ḳorġånning åldigä bårdi, ikki (20) ḳoli bilän egärning ḳåşidän uşläb, tizginini boynigä (21) täşläb ḳorḳıb, åtgä ḳäräb bir söz dedi:

(22) Çuv-hä, çuv-hä bekning åtı!

(23) egäng Yåvmitning bekzåtı,

(24) Hålväçining ḫånäzåtı,

(25) Çuv-hä, çuv-hä, zorning åtı!

(26) Däryådäyın tåşärmisän,

(27) Yüräkkinäng coşärmisän?

(28) Çuv-hä, çuv, deb ḳämçı båssäm,

(29) Şu ḳorġåndän åşärmisän?

(30) Çuv-hä, çuv-hä, bekning åtı!

(31) Åltı åy täblädä båḳılgän,

(32) Åldınggä ärpä tökilgän,

(33) Yemini körib yesin, deb

(34) Burämä şämlär yåḳılgän,

(35) Çuv-hä, çuv-hä, bekning åtı!

(36) Yålläring mäyin kesin, deb

(37) Ḫıtåyi ḫınä yåpılgän,

(38) Åyåġıngnı ip ḳıymäsin, deb

(39) Potädän päyvänd täḳılgän.

(40) Çuv-hä, çuv-hä, bekning Åtı!

[34]

(1) Tuyåğıng yaḫşi bolsin, deb

(2) Häḳät cuşḳån näġäl ḳåḳılgän.

(3) Suvını körib içsin, deb

(4) Här küni mäş’äl yåḳılgän.

(5) Çuv-hä, çuv-hä, körning åtı!

(6) Bädänginäng ḳızdän nåzik,

(7) Sening yålı-duming tüzük,

(8) Irġıb otgın şu ḳorġåndän,

(9) Bolib ḳålsin cudä ḳızıḳ!

(10) Bädängınäng ḳızdän nåzik,

(11) Häḳ säḳläsä bälåsidän,

(12) Yurtning zärdår däläsidän,

(13) Çuv-hä, çuv deb ḳämçı båssäm,

(14) Otärmisän Şåhdårḫånning ḳäl’äsidän?

(15) Çuv-hä, çuv-hä, bekning åtı!

(16) Bängıbåyning ḫånäzåtı,

(17) Mävc urıb däryådäy tåşdi,

(18) Okçä tiräb şu cånivår,

(19) Ḳuşdäy bop, fäläkkä uçdı.

(20) Yürägı yårilib ketdi,

(21) Şu ḳorġåndän bu cånivår,

(22) Ḳuşdäy uçıb säkräb otdi.

(23) Endi GäcdumbekvRävşänbekning åldigä, åting otålmä- (24) di, deb keldi. Rävşänbek åtning hämmä yerini siypäläb (25) kördi, ḳoltiġıgä ḳolini soḳdi. Gäcdumbekkä:

(26) –Åt Irġıb otibdi,– dedi.Gäcdumbek:

(27) –Ḳäyerdän bilding? –dedi. Rävşänbek:

(28) –Åtning ķänåtı çıķıbdı, şundän bildim! Gäcdum- (29) bek, endi ketäsänmi, yåzärgärdä ķåläsänmı? Mål-dünyå yäӈ- (30) şımı, yå el-ķärındåş yäӈşımı? –dedi. Gäcdumbek: (31) –Tång åtgunçä oyläb korämän,–dedi. (32) Bibi Hilålning boyidä åltı åylık gumånä bolgän edi. (33) Änä endi Gäcdumbek, Ketäy desä målni, pulni közi ķıy- (34) mädı, ketmäy desä, elning ışķı, ķärindåşlärning mehri (35) tårtgän, kop oylädı. Å- ӈırı ketmåķķä ıӈtiyår ķıldi. Lekin (36) Şåhdårӈånning Soķım degän bir sinçisi bår edi. <<Räv- (37) şän kop ķåçädı, uşläb ålämız, ķutulä ålmäydı!>> - deb, (38) beş yüz åtni såvutib yåtgän edi. Bu Rävşänning ķåçärini (39) yüriş-tu pişidän bilär edi.

[35]

(1) Şåhdårӈån:<<Påyläb yuringlär ķåçsä, ķuvinglär, här (2) nimä bolsä häm ehtiyår bolinglär>>,– degiç edi. (3) Şu årädä bir neçä kün ötdi, ertä bilän tång åtdı. Gäc- (4) dumbek åtning åldigä, Rävşänbek keyinigä minib åldı. Åt (5) suvluğını çäynäb, pärķının såçıb, kiyikdäy oynäb,dümini (6) gäcäk ķılıb, säġrısıgä täşläb, bekni åpķåçıb kelyäptı. (7) Gäcdumbek ikki ķol bilän tizginni uşläb, ketib bårä- (8) yäptı. Şundä Bibi Hilål - ķäräsä, äkäsı bilän yårı Yåvmitgä (9) täläb ķılıb, ketib bråräyäptı.

(10) Bibi Hilål Gäcdumbek äkäsı vä Rävşän kop yårıgä (11) ķäräb, bir söz äytä berdi:

(12) Åltåy båķding cånivårni tullätib,
(13) Yål-dumini Hilål åygä silätib.
(14) Bibi Hilål muştipärni yıġlätıb,
(15) Äsķär tåġım, äkäsånım, yol bolsın?
(16) Bir suyänçım, äkäcånım, yol bolsın?

(17) Täblälärdä buni båķding tullätib,
(18) Ålķårdäyın cånıvårni tezlätib,
(19) Bir singlingning yüräk- båġrin tuzlätib,
(20) Yålġızgınä Hilål åyni bozlätıb
(21) Mehribånim, äkäcånim, yol bolsin?
(22) Birår fäsl säķläng åtning cılåvin!
(23) Rähbärgınäm, äkäcånım, yol bolsın?

(24) Köngil suysä, yårning läbi bål bolsin,
(25) Sonä ķongän Åydın kollär çöl bolsin!
(26) Yol bolsin, boläri gäpning kättäsi!
(27) Råstin äyting, äkäcånım, yol bolsin?

(28) Mehribånım, içkuyärım, yol bolsin?

(29) Şundä Gäcdumbekning häm yüräk-bäğrı ezilib, közidän (30) mäl-mäl yåşı tizilib, ġärib-mungliġ singlisigä ķäräb (31) uzängıgä åyåğını tiräb, bir söz dedi:
(32) Meni ketädi, deb ķåşingni çetmä,
(33) yıġläb-yıġläb özing ḫunåbä yutmä!
(34) Hämåzdigär, Äydin koldän kelärmän.
(35) Meni ketädi, deb könglingni buzmä,
(36) Ķäträ- ķäträ közläringdän yåş tizmä!

(37) İlåyå ketgäy-dä yüräkning çeri,
(38) Çöllärdä oynäydı ķorsäķmän böri.
[36]
(1) Nämåzdigär ördäk uşläb kelärmän,
(2) Äkäng boptı ķuş goştigä ḫumåri!

(3) Ḫumsägä tüşmäsin bir märdning åri,
(4) Kolgä bårib, şunķår çuyib kelärmän.
(5) Toķlining goştigä bopmän ḫumåri!

(6) Buni eşitib, Bibi Hilål äkäsigä ķäräb, bir söz dedi:

(7) Yålġån gäpni negä ålding tilinggä,
(8) Ḫudå rähm äyläsin ġärib hålinggä!
(9) Kelärgä oḫşämäs, äfti ändåming,
(10) Minib åbsän bedåvingning beligä.
(11) Täläb ķıpsän, bildim, Yåvmit eligä.
(12) Yålġånçı äkäcån, sizgä yol bolsin?
(13) Men yoliķdim endi kimning ķährigä,
(14) åting çıdämäydi ķämçı zährigä.
(15) Äkäcånim, ġämguzärım, yol bolsin?
(16) Råstin äyt, Gäcdumbek, sengä yol bolsin?
(17) Täläb ķıldıng, äkä, Yåvmit şähringgä,
(18) Yol yüräsän zängläb yåtgän çölinggä,

(19) Rähm äylänglär, äkä, ġärib hålimgä.

(20) Rävşänbekkä ķäräb:
(21) Ķulåķ såling mening äytgän dådimä,
(22) Yårib åp ket, içimdägi ķözingni!
(23) Åtälıklär, <<Åtä!>>– deyişib çäķırsä,
(24) Bundä ķålib, båläng bolsä därbädär!
(25) Ål ḫäncärni, yårib åp ket bålängni!

(26) Ġäm särġäytib hämmäsining yüzini,
(27) Här kim könglin märd bilmäymi özini.
(28) Cıgärçılık yåmån ekän dünyådä,
(29) Gäcdumbek toḫtätä ålmäy özini,
(30) Şålçıķ yerdä ikki åyåġı tåyrılıb,
(31) Mäy içgändäy yüräkläri måyrilib,
(32) <<Båy ättäng!>>– dedi boyni årtgä ķäyrilib.
(33) Singlisining mehrigä heç tolmäydi.
(34) <<Ättäng!>>– dedi boyni årtgä ķäyrilib,
(35) Şundä Rävşänbek <<ikki yålġån bir ķäsäm, bungä sözning (36) Råstini äytmåķ låzım>>,–deb Bibi Hilålgä ķäräb, bir söz (37) dedi:

[37]

(1) Kiming derdi bolsä közdän yåş tokär,
(2) Ḫäfä ådäm bozläb ķåmätin bukär,
(3) Täläb ķıldım, men Yåvmitning eligä.
(4) Diydår ķıyåmätgä ķåldı, älläyår,

(5) Därdli köngil ķäynäb-käynäb coş endi,
(6) Båy ättäng, bälågä ķålgän båş endi.
(7) Bu dünyådä körmåķ yoķdir, ķäddingdän,
(8) Diydår ķıyåmätgä ķåldı, ḫoş endi.
(9) Ķulåķ sålgin sözning yålġån-råstigä,
(10) Åt çåpilär uydän ķırning ustigä.
(11) Bu dünyådä kormäk yoķdir råzı bol!
(12) Torängni korärsän tuġning åstidä.

(13) Torängning oyildi ḳäytäyin közi,
(14) Ġänġılläb uçädı kollärning ġázı,
(15) Yäẖşı- yämån bu dünyådä gäpläşdık,
(16) Ḳäddindän, bolgäysän bizlärdän rázı!

(17) Dålbåy kelsä tålpinädi ḳärçıġäy,
(18) Musåfirlär tårtär ekän åhy våy.
(19) –Väy toräm!– deb bozläb turdi cåyidän,–
(20) Täḳdirginäm ḳursin, dedi Hilål åy.

(21) Änä şundä buni eşitib, Hilålåy dåd, deb äkäsi bi- (22) län yårigä ḳäräb, bir söz dedi:

(23) Yårı olsä ne åyimlär tulmidi,
(24) Kiyikling yurgänı kulå çölmidi?
(25) Hilålåyni kimgä täşläb ketäsän.
(26) Sening bilän ähdu päymån şulmidi?

(27) Åḳızıb ket, mening közdän yåşimni,
(28) İtlärgä tårttirib ket goşimni!
(29) Ḫåncäringni ġılåfıdän åp, bekbäççä,
(30) Çåpıb kelib, kesib ålgin båşimni!
(31) Tåġlärning båşini çälgän tumän-ä,
(32) Yüräklär bolib ḳåldi ḳån-ä.
(33) äl ḫäncäring, yårib åp ket bålängni
(34) Bår edi özingdän bolgän gumånä!

(35) Yåvmitdä begimcån deydi özingni,
(36) Täräfläring äyib åldi közingni.

[38]

(1) Ål ḫäncärni, bundä kelgin şåh toräm,
(2) Sirä yoḳdir bu därdlärning dävåsı!

(3) Åp ketgin, der årḳäsidän tålpinib,

(4) –Båy äkäm!– deb Gäcdumbekning singlisi,

(5) Beklär minmäymikän ķårä bäyirdi?
(6) Här kim öz cånı üçün ķılär ḫäyrdı,
(7) Bir-biridän tirikläyin äyrildi,
(8) Hilål bozläb ķåldı Zärgär elidä,
(9) Gäcdumbekmän kör Rävşänbek yårånlär!
(10) Elning işķı kop zor ekän dünyådä,
(11) Yåvmitning eligä ikkåvi ketdi.

(12) Åşik kuyär mä'şuķının håligä,
(13) Bülbül säyrär båġdä åçılgän güligä.
(14) –Båy äkäm,– deb opkäsini båsåmäy,
(15) Bibi Hilål ķåldı Zärgär elidä.
(16) Yüräkläri tolä-tolä därd boldi,
(17) –Båy toräm,– deb bozläb ķåldı ḫorsinib,
(18) Ketgän yolgä ikki közi tört boldi.

(19) Rävşänbek äytdi:

(20) –Ey, Gäcdumbek, Şåhdårḫånning åldigä bårib, (21) <<Bizlär ketdik, ärmåndä - ķålmä>>,– deb, cävåb bersä duå- (22) sini ålıb, cävåb bermäsä, ärmåndä ķålmäsin, özimizni (23) körsätib bildirib ketäyık, märdlärning işini ķıläyık, (24) nåmärdlärdäy - ķåçıb ketmäyık,–deb åtning båşini Şåh- (25) dårḫån pådşåhning åldigä ķäräb burdi. Şåhdårḫånning (26) åldigä bårib, uzängigä åyåġıni tiräb, <<fåtihä bering>>,– (27) deb, bir söz dedi:

(28) Åġäynilär, Şåhdårşähım,
(29) Äldingdän otgänı keldim.
(30) Biring kättä, biring kiççi.
(31) Yåvmitgä ketgänı keldim!
(32) Yetti yil yurdim elingdä,
(33) Tupråġım tårtsä elimä,
(34) Yåvmitgä ketgänı keldim!

[39]

(1) Yåvmit şährimä ketärmän,
(2) Bundän Türkmängä yetärmän,
(3) Här täräfgä ärzä ḳılıb,
(4) Nåmı beklärni yıġärmän.
(5) Soḳım- mållärni soyårmän,
(6) Pådşåhlık kıyımlär kıyärmän,
(7) Åldingdän otgänı keldim.

(8) Bedåvlärni dirkilläätib,
(9) Tuġ-bäyråḳni solḳıllätıb.
(10) Här koçgändä toplär åtıb,
(11) Elimä ketgänı keldim!

(12) Läşkär kelär bebåş-bebåş
(13) Sizing bilän ḳılär sävåş.
(14) Çzdin ketmä ḳızıl båş,
(15) Elimä ketgänı keldim!

(16) Ätråfingni läşkär ålär,
(17) Özbeklärning bäri kelär,
(18) Sizing bilän uruş ḳılär.
(19) Oliklär çälkäşıb ḳålär,
(20) Elimä ketgänı keldim!

(21) Şuytib kelärmän, pådşåyım,
(22) Ärmåndä ḳålmä tåcdårim.
(23) Eşitgin, pådşå sözimni,
(24) Negä oyding ikki közimni?
(25) Rävşän åptimi ḳızıngnı?
(26) Åldingdän otgänı keldim!

(27) Buni eşitib, Şåhdårẖån<<uşlänglär>>, dedi. Hämmä (28) oltirgän ådämlär birdän turib däf ḳıldı. Şundä Gäc- (29) dumbek åtnıng båşını burib åldı. Şåhdårẖånning bir (30) ådämı ẖez ḳılıb, åtning çılåvini uşläy ålmäy,dümidän (31) uşläb åldı. Hämmä ådämlär bulärning åldini, årḳäsi- (32) ni oräb åldi. Şundä Gäcdumbek åçıḳ yer tåpålmäy, tikkä (33) håvuzgä ḳäräb, <<çuv-hä>>, <<çuv-hä>>, deb åtning båşini bu- (34) rib åldi. Åt kotärilib, håvuzdän irġıb otdi, häligi uş- (35) lägän, håvuzgä çölp etib tüşib ketdi.

(36) mävc urib däryådäy tåşdi,

(37) beklärning äḳlı şåşdi,

[40]

(1) Korḳmä, dedi Rävşänbek:

(2) Pådşålıkdä ämäldår,

(3) Hämmäläri <<uşlä>>, <<uşlä>>, deyişdi.

(4) Ådämlärning bärisi çuvılläşdı.

(5) Gäcdumbekning suyäkläri şåvşädı.

(6) Tizilişib ḳuvä berdi bedåvlär,

(7) İkkåvini <<uşlä>>, <<uşlä>>,deyişädi.

(8) Bu gäplärgä yüräk åşdäy ḳäynädı.

(9) Men bilmäymän tåşıb ketgän günåhdi,

(10) Bäländ-bäländ tåġdä yoġån ẖumådı.

(11) Därvåzänı şärḳḳä-şärḳḳä ḳämädı.

(12) Gäcdumbekning äḳlini şåşırdı.

(13) Rävşänbekning yüräkläri coş urdı.

(14) Ḳämäb åldı ätråfını kop särbåz,

(15) Bäräkällä Rävşän båḳḳän åtigä!

(16) Şu ḳorġåndän ikkåvini åşirdi,

(17) Turgänlärning äḳlini şåşırdı.

(18) Bülbüllär säyräydı båġning guligä

(19) Åt bolmäsä olär edi ikkåvi,

(20) Endi tüşdi Yåvmit elning çöligä.

(21) Yıġlämäy näyläyin, ḳısmätlär ḳättıḳ,

(22) Bek degändäyı bir belgisi şu ekän,

(23) Tälätop ḳıp, bir pådşåhning şähri̇ni̇,
(24) Yåvmitning eligä sälåmät ketdi.
(25) Ḳäydä ketdi, deb turgän ådämlär,
(26) Här bir ådämlärdän däräk soråḳläb,
(27) Årḳäsidän çåpib tuşdi bir ming åt,
(28) Ämäldår äncåm båylär beligä,
(29) Såġ-sälåmät çıḳıb Zärgär elidän,
(30) Beklär tuşdi Yåvmit elning yoligä.
(31) Ḳåçä-ḳåçä ikki birdäy bekbäççä,
(32) Çıḳıb åldı esån-åmån dälägä.
(33) Bir ming åt bolärni ḳuvib ketdi.
(34) Här bir dämnı bilib åling ġanimät,
(35) Kocä dävrån er yigitgä nävbätdi(r)

(36) Ḳulåḳ såldı bekbäççälär ketigä,
(37) Bedåvning dubiri ḳulåḳḳä etdi.
(38) Bir ming åtning içidän,
(39) Beş yüz tolpår äyrildi.

[41]

(1) Beş yüz tolpår içidän.
(2) tört yüz bedåv äyrildi.
(3) Tört yüz bedåv içidän,
(4) Üç yüz bedåv äyrıldı.
(5) Årädän bir kün otdi.
(6) Üç yüz bedåv içidän,
(7) İkki yüzi äyrıldı.
(8) Yänä bir kün ḳuvışdı,
(9) Neçä ḳırlärdän åşdı.
(10) Suv ålgänı yoḳ ekän,
(11) Bir neçäsining içi pişdi.
(12) Äskärrlär oldik deyişdi,
(13) Bedåvlärgä çäng ḳåtdi.
(14) Bu dämlär ġanimätdir,

(15) Uşläymiz, deb häläk bop,
(16) Ärädän üç kün ötdi.
(17) İkki yüz åt içidän,
(18) Üç tulpår ilgäri tüşdi.
(19) Bår ekän-dä, Şåhdårẖånning tülpåri,
(20) Ḳålgän hämmäsi hårib çöldä ḳåldi.

(21) Özi åḳḳınä, kiprigi yoḳḳınä, kättä emäs çåḳḳınä, (22) goşti, bädänlıgınä bir tülpår beklärgä bir tänåb yer- (23) dän ḳuvib etdi. Şundä Gäcdumbek äytdı: (24) –Rävşänbek, bir şäfäḳ tolpår etib ḳåläy dedi. (25) Rävşänbek:
(26) –Yetäy degän bolsä här yergä bårsäng häm yetädi, kop (27) ildäm yämänlägur. Måzårlı yer bolsä, çängälı bolsä, şungä (28) ḳäräb ḳåç, kün çıḳsä kungä ḳäräb ḳåç! (29) Gäcdumbek ong kelsä onggä, çäp kelsä çäpkä ḳärädı, (30) bir väḳt bir ḳåzåḳning måzårigä etdi. Ḳåzåḳ måzårigä (31) åtni sålib beklär ḳåçdi. Şäfäḳ åt äksäri küngä ḳäräy (32) ålmäs ekän, küngä ḳäräy ålmäy, çängälgä åyåḳ båsålmäy, (33) çängälgä surilib yıḳıldı. Bulär ketä berdi. Årḳäsidän (34) yänä bir tüyäġı åḳ toriḳ tülpår ḳuvib etdi. Gäcdum- (35) bek:
(36) – Tüyåġı åḳ toriḳ tülpår etdi, – dedi. Rävşänbek:
(37) – Tåşlåḳḳä sålıb ḳåç– dedi. Gäcdumbek sel ketgän (38) såygä sålıb ḳåçdı. Åḳ tüyåḳlı üçün, tuyåġı sinib, häligi (39) tülpår guppä yıḳıldı. Bu häm mäyib bolib ḳåldi, nimä– (40) gäkı, ḳättıḳ ḳuvışıb keläyåtib edi. Bekbäççälär bundän (41) ḳutilib ketdi. Änä şundä täġın bir ẖåsä tülpår årḳäsi- (42) dän ḳuvib etdi. Buning üstidägi kişi Şåhdårẖån påd-

[42]

(1) şåhning Soḳım semiz, degän sinçisi edi. Häligi Soḳım (2) semiz sinçi Rävşänbekkä äytdi:
(3) –Uyläringni bilmäding, öz bilgäningdän ḳålmäding, (4) ḳänikäy <<tülpåri yoḳ>>, degäning? Men seni endi uşläb, (5) pådşåhning åldigä ålib ketämän. Lekin ḳorḳıb, pisib (6) yürmä. Şåhdårẖån pådşåhımız in'åm-ehsånlär berib yänä (7) elinggä conätädı. Men kop kätä ådämmän, mening äyt- (8) gänımnı pådşåh ḳılädı.Hizmätkårning ẖızmäti pådşåh- (9) gä yåḳsä yaẖşi, ådäm sırä bäräkä tåpmäy ḳålmäydı, degän. (10) Sen Häm bäräkä täpäsän, bundäy ḳılmänglär, yüringlär,– (11) dedi. Şundä Rävşänbek:
(12) –Dåhå bilän dånä gäpläşädı, pådşåh bilän pådşåh (13) gäpläşädı, sinçi bilän sinçi gäpläşädı. Äytgän sözing (14) dürüst, sinçiliging häm dürüst. Lekin märd yigit äyt- (15)

mäydı, äytgän sözidän ḳäytmäydi. Men häm özimni märd (16) ålib yürgänlärdänmän, yoldän ḳäytmäymän. <<Pådşåhning (17) tulpåri bår ekän, bår häm bolsä yoḳ ekän>>, deb edim. (18) Pådşåhning bu üç tülpåridä kämçılıgı bår, hålväçining (19) tülpåri kämçılıksız, heç yerdä ḳålmäydi, çärçämäydi. (20) Pådşåhning özi yåşråḳ ekän, esi päst ekän, mening sözim- (21) ning åhirini sorämäy, nåhsḳdän közimni oyib åldı,– (22) dedi. Bu sözni eşitib Soḳım sinçining äççıġı keldi. (23) Rävşänbek şundä bildi. <<Bizlär äncåmsiz, Soḳım sinçi (24) äncåmlı–näyzälı, miltiḳli, mäbådä bizni åtıb täşlä- (25) mäsin>>, –dedi.

(26) –Ey, Soḳım sinçi, hämmä närsädän gäp zor, –deb (27) gäpgä såldı. –Sening båḳḳän tülpåringdän şäfåḳ åting (28) kungä ḳoräy ålmäydı, turi åktüyåḳ tülpåring tåşlåḳḳä bol- (29) mäydı, åyåġı uçib, sinib ḳålädı. Mening sözim yålġånmı? (30) Åting måzårdä, çängäldä, kungä ḳäräy ålmäy yıḳılıb ḳål- (31) dı, torıḳ tülpåring sel ketgän tåşlåḳdä tåşgä åyåġını (32) båsålmäy bu häm yıḳılıb ḳåldı. Mänä, mening sözimgä (33) pådşåhing işånmäy, ikki közimni oyib åldı. Täġın sen (34) yur deysän. Älbättä, men bårgändänkäy ḳåldirä ḳoyämı? (35) öldirädi. Änä endi sening sözing zor boldimi, mening (36) gäpım zor boldimi? – dedi. Şundä Soḳım sinçi: (37) –Våh, äsäl äynimäs, tillä çırımäs, särimåy säsimäs. (38) Sening här bir gäping här närsädän zor boldi, mengä (39) olımdän yåmån boldi, –dedi. –Häli häm yüringlär meh- (40) månlär. Elgä båräyık, –dedi. Lekin Gäcdumbek Rävşän- (41) bekkä ḳäräb, här zämån <<ketäylık>> deb - ḳıstäsä, Rävşän:- (42) däm tur, Soḳımning åtı bir siysin, uçdän keyin (43) ketämiz, åtining teri ḳåtib, turgän yeridän otålmäydı,

[43]

(1) tep ḳåtmäsä, ḳåçsäng ḳuvib yetädi, – dedi. Şundä Soḳım (2) sinçi täġın Rävşän-ḫåndän sorädı:

(3) – Mening åstımdägi bu tülpår åt-çı?

(4) Şundä Soḳım sinçining åtı sıydı. Rävşänbek:

(5) –Sıydımı?– dedi. Gäcdumbek:

(6) –Sıydı, –dedi.

(7) Rävşänbek Soḳım sinçigä:

(8) –Gäpimni käm- käm biläsän, olmäy pådşåhning åldi- (9) gä bårsäng, mening sözlärimni pådşåhgä äytäsän, –dedi. (10) Bu gäpni äytib, ulär ḳåçä berdi. Soḳım sinçi, <<Çuv-hä>>, (11) <<çuv-hä>>, deb häräkät ḳılıb ḳuväyin desä, åstidägi åtı ålä- (12) - ḳåråḳ bolib, täräşädäy ḳåtib ḳålıbdı. <<Våy, väy, özbek (13) sinçining äytgänı keldi>>, –dedi. Håsä tülpår bir yerdä (14) turib ḳålsä åläḳåråḳ bolib ḳåtib ḳålär edi, buni Soḳım

(15) sinçi bilär edi. Bizlär häm sinçilik mänä däġdäġäsını ḳılıb (16) yurgän ekänmiz, sinçilik mänä bundäy bolädı ekän, deb (17) Rävşän kör sinçining äytgän sözigä ḳåyıl boldi, ungä (18) tän berdi. <<Bäräkällä, Rävşänbekning sinçiligigä>>, – (19) dedi. Änä endi şuytib, ikki özbek Gäcdumbek bilän (20) Rävşänbek ketä berdi. Soḳım sinçi ḳålä berdi:

(21) Yıġlägänning yåḳäsi höl yåşigä,
(22) Här kim elätigä, ḳärındåşigä
(23) Såġ-sälåmät çıḳıb Zärgär elidän,
(24) Hälås boldi täräflärning ḳolidän.

(25) Endi tüşdi zängläb yåtgän çöligä.
(26) Rävşänbekmän Gäcdumbek:
(27) –Åtä yurtim ḳäydä,– deb,
(28) Conäy berdi bekzådä.
(29) Åçıldı güli ġunçä,
(30) |Ġäm kopdi, gäp bilän änçä.
(31) Åtä yurtim ḳäydä,– deb
(32) Conäyberdi bekbäççä
(33) Åġä yurtim ḳoydä, deb
(34) Conäyberdi bekbäççä.
(35) Åt kelädı ärilläb,
(36) Åtgän oḳdäy zirilläb.
(37) Bedåv åtning şämåli,
(38) Mis kärhäydäy pirilläb.
(39) Ål–ål yurdi ål yurdi,
(40) Åzinämäs mäl yurdi.
(41) Täġı ḳırḳ kün yol yürdi.

[44]

(1) Nämåzdigär bolgändä,
(2) Bittä şähärni kördi.
(3) Şu yerdä cånivår tolpår åt, içi kuyib öldi. Bulärgä (4) Älämlär ziyådä boldi, åtı üçün beklär kuyib ḳåldı. Här (5) nä bolsä täḳdirigä kondi. Änä endi ikki bekbäççä piyådä (6) bolib ḳåldi. Gäcdumbek Rävşänbekni yetäkläb åldı. Åḳ- (7) şåmı bilän yol yürib, şähärgä yetdi. Şundä ḳäräsälär, (8) şerdån båzårçi kärvånlär, sävdågärlär, ḳäbiläbåşlär,

(9) yolåvçilär yol bilän kel'äyåtıbdı. Därvåzä åçılıbdı (10) Şundä sävdågärlärgä bulär äytdı:

(11) –Bu şähär kimning şähärı?

(12) Ḳäbıläbåşlärıdän biri:

(13) –Bu şähärni ḳärı båbålär Ådilḫån pådşåning yurti (14) Yävmit deydilär, –dedi.

(15) Şundä Gäcdumbek äytdı:

(16) –Sizlär ḳäysi şähärning sävdågärlärısızlär?

(17) Sävdågärlär:

(18) –Bizlär Täkä yurtining kärvånimiz.

(19) Buni eşitib, Gäcdumbek:

(20) –Ey Rävşänbek, endi men öz yurtim Täkä eligä ketä- (21) män. Ḳäysi birimiz tinç bolsäk, bir-birimizgä ḫät yubå- (22) rişib turämiz. Siz häm öz yurtingiz Yåvmitgä keldi- (23) ıġız,– dedi.

(24) Gäcdumbek sävdågärlär bilän Täkä yurtigä ketdi.

(25) Änä endi, Rävşänbekdän eşiting. Rävşänbek soräy- (26) soräy, istäy-istäy pådşåning dårḫånäsigä bårıb ḳåldı. (27) Pådşågä köriniş berib:

(28) –Ässälåmu äläyküm, oltirgän ḳärindåşlär, – dedi. (29) Lekin Ådilḫån olgän ornigä Uräyḫån pådşå bolgän ekän. (30) Rävşänbekning åtäsı Tolibåy sinçi häm olgän ekän. Uräy-

(31) ḫån pådşå äytdı:

(32) –Suränglär, bundäy yåmån ähvåldä ḳålgän ḳändäy ḳä- (33) pındåş ekän?

(34) Uräyḫån Rävşänbekdän, ḳävmi näsäb sorädı. Rävşänbek

(35) äytdı:

(36) –Mening åtämning kättä yurti bår edi. Åtämning åtä- (37) sining åtı Ḳåvıştiḫån, Ådilḫån pådşå Ḳåvıştiḫånning (38) yurtigä yåvläb bårdı, uni öldirdi, åtämni bändi ḳılıb (39) ålıb, ḫızmätkår ḳıldı. Åtäm Tolibåy sinçi edi. Åtäm (40) Ådilḫånning ḫızmätidä yürä bergän. Bir künläri Ådilḫån (41) pådşå, <<Kel-e, Tolibåy häm özimning suyågım>>, –deb Bibi (42) Åyşä degän ḳızını bergän ekän. Men şu Bibi Åyşädän

[45]

(1) bolgän ekänmän mening näsäbim şu, Şåhdårḫån pådşå (2) bu şähärgä bolib kelgändä, men Hämzä degän bir ådäm- (3) ning ḳolidä bändi bolib ketim. Hämzä meni yetti yıl båk- (4) di. Täkä Türkmän yurtidän Şåhdårḫånning yurti-zär- (5) gärgä, Gäcdumbek degän kişi häm Bibi Hilål degän (6) singlisi bilän bändi bolib bårgän ekän. Bir künläri (7) Gäcdumbek, ḳärındåşım, deb Bibi Hilålni mengä berdi. (8) Gäcdumbek

Şåhdårḫån pådşågä ḫızmätkår edi. Bir küni (9) bizlär åvgä çıḳdık. Bir tülpårning suyägını tåpib ålıb (10) edik. Buni pådşå eşitib, mengä täbläsıdägı åtlärını (11) körsätdi. <<Ḳäysisi tülpår?>>,– dedi. Men bilgänimni (12) äytib edim, Şåhdårḫån äççıġlänıb, közimni kör ḳıldı. (13) Mendän tilä tilägıngnı, degändä bir åt tilädım. Şu (14) åtni Gäcdumbek ikkåvimiz minib, ḳåçıb ḳutulib keldik. (15) Mendän Bibi Hilålning boyidä åltı äylık gumånä ḳål- (16) dı. Bibi Hilål Şåhdårḫånning yurtidä musåfir bo- (17) lib - ḳåldı. Mänä, men bu yerdä, sizning åldingızdä turib- (18) män. Gäcdumbek häm öz yurti Täkä Türkmängä ketdi. (19) Şuytib men sizlärni tåġämı åġäm, elim, ḳärındåşım, (20) deb keldim, –dedi.

(21) Uräyḫån pådşåning åldidägi ådämlär:

(22) –Şu kördän nimä ḳårındåşçılık çıḳårdı? Ḳäysi (23) yerdän kelgän bolsä, şu yergä ketä bersin,– dedi. Uräy- (24) ḫån heç nimä demädi. Ådämlärning sözigä ḳäräb turdi. (25) Şundä Rävşänbek , bulärning åldidän nåümid bolib, ḫäfä (26) bolib, örnidän turib ketä berdi. Şu Yåvmitning bir käm- (27) bäġäl säråybånı bår edi. Tolibåy sinçini tänır edi, (28) Rävşän körni säråy yånınä korib, surişţirib tänıb åldı; (29) köngli coş urdi. <<Äzåb tårtib, ḳärındåşım, deb kelib- (30) di, pådşålär ḳåbul ḳılmäbdı. Men bu beçårägä säråynı (31) beräyın yeb yåtsın, men båşḳä bir tirikçilik tåpıb ketär- (32) män>> deb Rävşängä äytdı:

(33) –Şu säråy olguningçä båḳädı.

(34) Säråydägı hızmätçılär Rävşängä hızmät ḳılıb yätä (35) berdilär.

(36) Dosti yäşı körgän yigit,
(37) Här yergä bårsä ḫår bolmäs,
(38) İçi ġämgä tolgän yigit,
(39) Hämdämni tåpsä äyrılmäs.

(40) Änä endi Rävşänbek pådşålärdek sırä sıybät bilän (41) yåtä berdi. Buni yåtmåḳdä - ḳoyib, gäpni Gäcdumbekdän eşi- (42) ting. Gäcdumbek yurtigä åtäsı Cıġalıḫånning olgänı us-

[46]

(1) tigä bårdi: Åtäsini räsmi ḳåndä bilän komdı. Gäcdum- (2) bekning kelgänini ḫälåyıḳ eşitib, yer yårılgändäy bolib, (3) bäri kormåḳḳä keldi. Ḫälåyıḳ buni pådşå kotärdı. Gäc- (4) dumbek åtäsining yurtigä, dävlätigä egä boldi, beklik, (5) pådşålık dävrini surmåḳḳä kirişdi. Şundä Gäcdumbek, (6) Rävşänbekkä ḫät ḳıldı. Äytdiki: <<Men dävlätli boldim,

(7) Rävşänbek tinç bolmäsä, kelsin>>. Bu ḫäbär Rävşänbekkä (8) yetdi. Rävşänbek - ḫätni oḳıtıb bilib, bu häm: <<Bäḳtım (9) ḫuş!>> deb ḫätigä cävåb ḳäytärdı. Bu ḫät Gäcdumbekkä (10) yetdi. Gäcdumbek <<dimåġı çåġ bolsä boldi>>deb, Rävşän- (11) bekdän köngli toldi. Şuytib, bulär bir-biråvigä ḫät-ḫä- (12) bär ḳılıb turä berdi. Bulärni bundä ḳoyib, endi sözni (13) Bibi Hilåldän, Zärgär mämläkätidän eşiting: (14) Şåhdår-ḫån pådşå bärçä ḳur'åndåz, munäccimlärini (15) yıġıp äytdı:

(16) -Ketgänlär ḳutulib ketdi, öz yurtigä yetdi. Endi me- (17) ning körgän tüşimning tä'birini ḳılınglär, nimä bo- (18) lädı?

(19) Ḳur'ändåzları yıġılıb mäslähät ḳıldı:

(20) -Ey, pådşå, bizlärning sizgä ärzimiz bår! Bizlär- (21) gä cävåb bersängiz, Bibi Hilålni soyämiz, üstigä ålåv (22) ḳoyämiz, özini kuydirib, kulini eläkdän ötkäzib yubårä- (23) miz. Bu ellärni tälätop ḳılädigän bålä, şu Bibi Hilål- (24) dän päydå bolädı. Öldirib kuydirsäk, yoḳ bolib ketädi, (25) undän keyin dävlät özinġizniki.

(26) Şu sözgä mäslähät ḳärår boldi.

(27) Gäcdumbekning Rüstämbek degän bir ḫızmätkårı bår (28) edi. Gäcdumbekning çöldägi yilḳısını båḳıb yürädigän (29) yılḳıbåḳär bålälärning åldidä hämmä väḳt, undäy ḳı- (30) lınglär, bundäy ḳılınglär, deb äytib ḫızmät buyurib (31) yurär edi.Rävşänbek bilän Gäcdumbekning ḳåçıb ket- (32) gänidän ḫäbärsiz edi. <<Men bårib, ḫocäyinlärni körib, (33) sälåm berib, yıllık pullärni ålib, kıyım-keçäk ḳılıb (34) keläyin>>, deb Zärgär şährigä yetdi.

(35) Koçädän keläyåtsä, Zärgär şährining ḫälḳı top-top bo- (36) lişib, här yerdä mäslähät ḳılıb yåtişibdi.

(37) Rüstämbek:

(38) -Bu eldä nimä gäp bår?- dedi. Turgänlärning bi- (39) råbi:

(40) -Buni soräb nimä ḳıläsän. Gäcdumbek bilän Räv- (41) şänbek ḳåçib ketibdi. Ketsä-ku, mäyligä-yä, Şåhdårḫån- (42) ning könglini ḳårä ḳılıb ketibdi. Årḳäsidän bir ming (43) ämäldår ḳuvib ketgän edi, hämmäsi çöldä åtidän äyrilib,

[47]

(1) niyådä bolib ölibdi. Endigi mäslähät Bibi Hilålni kuy- (2) dirib kulini eläkdän otkorib yåbårmåḳçi bolib yåtibdi,- (3) dedi.

(4) Biråvlär Rüstämbekni Gäcdumbekning ḳuli der edi, (5) biråvlär oġli der edi. Bu gäpni eşitib Rüstämbekning (6) yürägi <<ciz>> etib ketdi, ildäm-ildäm yürib, tikkä Bibi (7) Hilålning åldigä yetdi.

(8) Rüstäm ḳäräsä, Bibi Hilål çopdäy ḳåtib såmåndäy (9) särgäyib ketibdi. Buni körib, Gäcdumbekning tozini hür- (10) mät ḳılıb, Bibi Hilålgä ḳäräb, bir söz dedi:

(11) Ḳäytäy säbil bopti Yåvmitning yurti,

(12) ädå bolmäs yürägingning häsräti.

(13) Heç kimä tuşmäsin

(14) Bildim ålis ekän, Yåvmitning eli.

(15) Keçäsimän neçä cåndän ötäyin,

(16) Häḳ hürmäti singlim dedim, Hilålåy,

(17) Yurgin, Yåvmitgä eltib båräyin!

(18) Rähm äylägin, çıråḳḳinäm, hålinggä,

(19) Kıyåmätlik singlim, dedim özingni,

(20) Yurgin, Yåvmitgä ålib ketäyin!

(21) Şåhdår pådşå ḳor'ändåzni yıġdırär,

(22) Ḳåşing kerib ḳåvåġıngnı oydirär.

(23) Mingäşib Türkmän eligä ketäyik,

(24) Ertä bilän ämäldårlär kuydirär!

(25) Yaḫşilik kör, yåmånlıkni körmägin,

(26) Uzåḳ yäşä, botäm, sırä olmägin!

(27) Çıråġım yür, håzır Yåvmit ketäyik,

(28) Bu gäpimni härgiz häzil bilmägin!

(29) Säyil ḳılsäng, Yåvmit eli-çårbåḳḳä,

(30) Ertä bilän ålåv yåḳıb kuydirsä,

(31) Özing tugul längḳä' ḳålär özbekkä

(32) Çıråġım, yur elätinggä ketäyik!

(33) Sen yolıḳding düşmänlärning ḳährigä,

(34) Åt çidämäs äççıḳ ḳämçı zährigä.

(35) Esån-åmån mingäştirib Hilåläy,

(36) Yurgin, åp ketäy Yåvmit şährigä!

4.4. Açıklamalı Dizin

Dizin

Sıra: ä å b c ç d e f g ġ h ḫ ı i j k ķ l m n o ö p r s ş t u ü v y z

äcäb 1.Şaşılacak, şaşırtıcı 2. Harikulade.
ä. 7/20
[=1]

äcäl Ecel.
ä. 11/30, 26/23, 26/29, 26/33
ä.+yet- 15/33
[=5]

äcälli Eceli gelen.
ä. 26/18
[=1]

äcdåd Ecdad, atalar.
ä.+ingni 16/11, 16/19
[=2]

äcåyib Güzel, çok ilginç.
ä. 12/41
[=1]

äççıķ Acı.
ä. 17/07, 47/34
ä.+ı (äççıġı) 7/12, 24/29, 28/39, 42/22
ä.+ı kel- 7/12
[=7]

äççıķlän- Gücenmek, rencide olmak.
ä.-ib (açççıġlanıb) 45/12
[=1]

ädå Yerine getirme, icra.
ä. 47/12
[=1]

ädåvät Düşmanlık, adavet.
ä.+lär 31/02
[=1]

äfsüs Maalesef, ne yazık ki.
ä.+lär ķıl- 12/09
[=1]

äft Yüz, çehre.
ä.+i 36/09
ä.+inggä 16/18
[=2]

äftådä Güçsüz, fakir;harap, yıkkın.
ä. 20/18
[=1]

aga Büyük erkek kardeş.
a. 31/15
[=1]

ägär Eğer.
ä. 22/03
[=1]

åġä Ağabey.
å. 43/33
å.+m 17/25, 26/30, 45/19
[=4]

åġä-ini Ağabey- küçük kardeş.
å. 26/24, 26/39
[=2]

åġäyni Ahbap, arkadaş.
å.+lär 38/28
[=1]

åġır 1. Ağır; 2. Çetin, güç, müşkül.
å. 13/31
[=1]

åġız 1.Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ. 2. Bu boşluğun dudakları çevreleyen bölümü
å.+idän(åġzidän) 16/27
å.+imdän (åġzimdän) 13/12
å.+ingdän (åġzingdän) 14/07
[=3]

ähd Ahit, ant.
ä. 37/26
[=1]

ähmädbek Yavmit padişahı Adilhan'ın iki oğlundan biridir.
ä.+edi 7/04
[=1]

ähvål Durum, ahval.
ä.+dä 44/32
ä.+im 29/34
ä.+ini 27/18
[=3]

äḫtär- Aramak.
ä.-ämän 24/23
ä.-ib 10/07, 30/22
[=3]

äkä Ağabey.
ä. 20/08, 22/05, 22/20, 24/35, 25/07, 36/17, 36/19, 32/15, 36/12
ä.+cån 19/19, 19/21, 19/29, 19/33, 24/33, 24/37, 25/12, 32/10
ä.+m 18/06, 35/15, 35/16, 35/21, 35/23, 35/27, 36/15, 38/04, 38/14

ä.+ng 36/02
ä.+si 18/35, 35/10
ä.+si bilän 35/08, 37/21
ä.+sidän 19/17, 22/04
ä.+sigä 24/29, 36/06
ä.+sini 22/23
ä.+sining 24/28
[=36]

äksär Ekser, çokluk.
ä.+i 41/31
[=1]

aḳçä Renk olarak aka yakın.
ä. 30/28
[=1]

aḳl Ar. Düşünme , anlama, kavrama ve davranışlarını ayarlama melekesi, us.
ä. 20/33
ä.+i 20/06, 39/37,12/29
ä.+im 18/17
ä.+ini 40/12, 40/17
ä.+lärin 32/06
[=8]

aḳllı Akıllı, zeki.
ä. 7/07, 8/25
[=2]

äl- Almak.
ä. 37/33
ä.-di 7/10
ä.-ib 23/21, 30/08
ä.-täläb äl- 7/10
[=5]

äläm Elem, üzüntü, teessür.
ä.+lär 44/04
[=1]

älåmät İşaret, alamet, belirti.
ä. 19/08
[=1]

älbät Elbet.
ä. 9/05
[=1]

älbättä Elbette.
ä. 42/34
[=1]

älḳıssä Kısacası, demek.
ä. 20/09, 30/15
[=2]

älif Arap alfabesinin birinci harfi.
ä. 25/24
[=1]

älläyår Her şeyin yaratıcısı olan, tek, mutlak varlık.
ä. 37/04
[=1]

älvån Ar. Renk, nevi, çeşit.
ä. 21/05
[=1]

ämäl Görev, memurluk.
ä. 29/10, 29/23
ä.+ini 12/22
[=3]

ämäldår Görevli, devlet memuru, memur.
ä. 40/02, 40/28, 46/43
ä.+lär 47/24
ä.+läri 27/28
[=5]

ämin Emin.
ä.+läri 31/14
[=1]

ämr Emir, buyruk.
ä.+ḳıl- 8/42, 10/15, 10/33, 11/12
ä.+i 8/19
ä.+i bilän 30/27
ä.+ingni 23/02
[=7]

änä Bu, şu, işte.
ä. 8/05, 9/22, 10/04, 10/42, 12/40, 18/03, 19/17, 23/31, 25/18, 25/28, 26/12, 30/15, 31/13, 32/28, 34/33, 37/21, 41/41, 42/35, 43/19, 44/05, 44/25, 45/40
[=22]

äncåm Fars. Eşya, araç-gereçler.
ä. 40/28
[=1]

äncåmlı Eşyalı.
ä. 42/24
[=1]

äncåmsiz Eşyasız.
ä. 42/23
[=1]

änçä Birnice, pek çok, oldukça, gayet.
ä. 23/27, 43/30
[=2]

ändäk Biraz, azıcık.
ä. 25/11
[=1]

ändåm Endam, vücut, beden, boy bos.

ä.+ing 36/09
[=1]

ängräy- Ağzı açık kalmak.
ä.-ib 16/05
[=1]

äräläş- Karışmak.
ä.-ib 11/30
[=1]

ärḳån 1. (Ar. *rukn* "direk, esas"ın çoğul şekli *erkān*) Bir topluluğun başlıca kimseleri, ileri gelenler, devletin, ordunun sayılı kimseleri, üstler. 2.Urgan, halat.
ä. 18/14, 25/04, 30/12
[=3]

ärillä- Bağırıp, ağlamak.
ä.-b 43/35
[=1]

ärizä Dilekçe.
ä. 10/23
[=1]

ärmån Ukde, gerçekleşmeyen arzu.
ä.+dä 12/38, 29/22, 38/21, 38/22, 39/22
[=5]

ärpä Arpa.
ä. 31/20, 31/22, 31/27, 31/28, 31/35, 32/03, 32/21, 33/32
ä.+gä 32/12
ä.+ni 32/13, 32/32
[=11]

ärz Şikayet, rica.
ä.+ä ḳıl- 39/03
ä.+ḳıl- 10/12, 12/13
ä.+gä kel- 7/11
ä.+imiz 46/20
[=5]

äsäl Bal.
ä. 42/37
[=1]

äsär Eser, yapıt.
ä.+ḳıl- 27/10, 30/33
[=2]

Äsḳar Yer adı.
ä. 10/11, 11/03
ä.+degän 9/20
ä.+tåğı 10/04, 11/41, 35/15
[=6]

äskär Asker.
ä. 8/26
ä.+çıḳar- 7/12
ä.+lär 9/35, 41/12
[=4]

äsl 1. Asıl, gerçek. 2. Kök, esas, öz.
ä.+i 16/07
ä.+im 16/31, 16/37
[=3]

äslå Asla, büsbütün.
ä. 18/02, 30/09
[=2]

ässälåmu äläyküm Merhaba, selâmünaleyküm.
ä. 25/25, 44/28
[=2]

ästä- ästä Yavaş yavaş.
ä. 15/20
[=1]

ätråf Civar, etraf.
ä.+ini 10/17, 40/14
ä.+ingni 39/16
[=3]

ättäng Tüh, yazık, ne yazık.
ä. 8/22, 27/11, 27/11, 36/32, 36/34, 37/06
ä.+(häy ättäng) 11/22, 24/21
[=8]

ävlåd Nesil, kuşak.
ä. 16/19]
ä.-di 16/11
[=2]

ävväl Evvel, önce, ilk.
ä. 21/03, 21/08
ä.+dän 10/29
[=3]

äġdäril- Düşmek, yıkılmak; devrilmek.
ä.-ib 22/17
[=1]

äyäl 1. Yavaşlama; 2.Kadın, zevce.
ä. 12/14
[=1]

äylä- Eylemek.
ä.-gin 18/25, 24/33, 25/05, 25/12, 47/18
ä.-nglär 36/19
ä.-sin 36/08
[=7]
ä.-rähm äylä- 18/25, 36/08, 36/19, 47/18
[=4]

äylän- 1. dönmek, 2. dolaşmak.

ä.-iş 15/11
[=1]

äyläntir- Döndürmek.
ä.-ib 21/33
[=1]

äyni 1. Bozulmak; 2. Rengini kaybetmek; 3.Caymak.
ä.-mäs 42/37
ä.-b 21/20
[=2]

äyril- Ayrılmak.
ä.-di 38/07, 40/39, 41/02, 41/04, 41/07
ä.-ib 23/09, 46/43
ä.-mäs 13/32, 45/39
[=9]

äyt- Demek, söylemek.
ä. 36/16
ä.-ämiz 21/28
ä.-är 29/30
ä.-ärsän 29/24
ä.-äsän 27/06, 43/09
ä.-äy 31/10
ä.-äyin 11/08, 13/30
ä.-di 8/14, 8/18, 9/07, 11/08, 12/44, 21/17, 21/19, 21/38, 24/13, 29/03, 31/05, 31/08, 32/16, 38/19, 41/23, 42/02, 44/10, 44/15, 44/31, 44/35, 45/32, 46/15
ä.-diki 46/06
ä.-gän 18/26, 20/19, 21/20, 21/22, 21/27, 22/01, 30/26, 36/21, 42/13, 42/15, 43/17
ä.-gäni 43/13
ä.-gänimni 42/07
ä.-gäni 11/24
ä.-gänidän 20/14, 29/31
ä.-gin 15/10, 16/19, 19/04, 19/16, 20/24, 20/31
ä.-ib 13/27, 18/08, 21/27, 23/31, 43/10, 46/30
ä.-ib edim 45/12
ä.-ing 13/16, 13/24, 31/09, 35/27
ä.-inglär 8/32, 10/36
ä.-mä33/18
ä.-mäs edi 25/16
ä.-mäydi 42/14
ä.-måḳ 36/36
ä.-säm 21/11
ä.-äber- 35/11,20/35, 23/07
ä.-äyåt- 23/23
[=76]

äyvån Eyvan.
ä.+gä 16/01
[=1]

äzim Büyük, çok büyük, ulu.
ä.+(şähr-i äzim) 15/11
[=1]

äzåb Istırap, azap, işkence.
ä. 45/29
[=1]

Å

åbsän (?)
å. 36/10
[=1]

åç- Açmak.
å.-ib 16/01
å.-ilär 15/15
[=2]

åçıḳ Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek.
å. 39/32
[=1]

åçil- (Çiçek için)Büyüyüp gonca halinden çıkmak,açmak.
å.-är 20/21
å.-dı 43/29
å.-gän 38/13
å.-gänçä 15/16
å.-ıbdı 44/09
å.-ib 23/15
[=6]

ådäm Ar. İnsan, beşer, kişi.
å. 15/01, 16/16, 16/37, 17/13, 17/32, 26/07, 26/34, 27/01, 27/36, 28/26, 30/27, 31/04, 37/02, 42/09
å.+bol- 24/02
å.+däy 24/26
å.+edi 7/08
å.+ı 39/30
å.+i 43
å.+lär 7/10, 14/26, 14/27, 39/28, 39/31, 40/25, 45/21
å.+lärdän 40/26
å.+lärgä10/21, 14/25
å.+läri 29/01
å.+läridän 12/14
å.+lärigä28/39
å.+lärning 11/25, 40/04, 45/24

å.+män 42/07
å.+ni 24/17
å.+ning 25/06, 27/35, 45/02
[=40]

ådämoġıl İnsanoglu.
å.+isän (ådämoġlisän) 16/21, 16/25
[=2]

Ådilḫån Özel isim.
å. 12/08, 12/14, 16/36, 44/29
å.+dän 9/23, 11/40
å.+degän 7/02
å.+ni 8/28
å.+ning 9/03, 12/03, 24/38, 44/40
å.+pådşå 7/03, 7/09, 7/11, 7/11, 8/11, 10/10, 10/13, 10/18, 10/36, 10/41, 10/42, 11/16, 11/20, 11/37, 11/40, 44/13, 44/37, 44/40, 7/24
[=31]

ådåb Ar. Edep kelimesinin çoğulu.
å. 32/15
[=1]

ådåbli Edepli.
å. 7/20
[=1]

åftåb Güneş.
å. 26/37, 32/23
å.+gä 32/20
[=3]

ågız Yüzde, avurtlarla iki çene arasında yer alan, sesin çıkışına, solumaya, besin almaya yarayan, içinde dil ve dişler bulunan boşluk.
å.+i (ågzi) 16/05
[=1]

åh Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem vb. duygular anlatan söz.
å. 16/26, 17/19, 18/29, 23/28
å.+lär 17/19
[=5]

åhir Ar. Son, nihayet.
å.+ini 42/21
[=1]

åhu vah Ah vah.
å. 37/18

åhur Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.
å.+gä 32/32, 32/32, 32/33
[=3]

åḫır Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.
å. 10/29
å.+ı 34/35
[=2]

åḳ Beyaz, ak.
å. 20/17, 41/34, 41/36, 41/38, 42/28
[=4]

åḳ- Akmak.
å.-ıb 14/34
[=1]

åḳḳınä Beyaza yakın.
å. 41/21
[=1]

åḳıl Düşünme, anlama, kavrama gücü.
å.+ıdäy 19/34
[=1]

åḳız- Akıtmak.
å.-ıb 37/27
å.-mägin 18/16
[=2]

åḳsåḳål Beyaz sakal.
å.+läri 21/25
[=1]

åḳşåm Gündüzün sona erdiği, gecenin başladığı saatler.
å. 12/30
å.+bilän 10/16
å.+ı bilän 44/06
[=3

ål-Almak.
å. 21/34, 31/25, 31/31, 36/25, 38/01, 43/39
å.-ädi 19/13
å.-ämän 12/35, 28/32, 30/24
å.-ämız 34/37
å.-är 15/08, 19/14, 28/07, 39/16
å.-ärmän 18/01
å.-äyin 17/31, 20/32, 22/36, 24/23
å.-di 10/10, 12/02, 21/35, 28/29, 30/34, 31/13, 31/14, 35/04, 37/36, 39/29, 39/31, 39/32, 39/34, 40/14, 40/32, 42/21, 42/33, 44/06, 45/28
å.-din 10/28
å.-ding 36/07
å.-gän 24/11, 32/20
å.-gäni 41/10
å.-gin 18/14, 18/19, 37/30

å.-ib 7/15, 7/16, 10/42, 12/16, 12/16, 14/16, 14/23, 14/30, 18/06, 18/33, 20/03, 20/04, 20/11, 20/12, 21/16, 21/34, 21/36, 21/37, 22/01, 22/03, 23/18, 23/33, 23/34, 24/13, 24/14, 24/14, 24/18, 25/31, 25/32, 25/35, 26/13, 27/16, 27/24, 27/26, 28/27, 29/32, 29/35, 30/04, 30/13, 30/20, 31/04, 32/20, 32/24, 38/22, 42/05, 42/16, 44/39, 46/33, 47/20
å.-ib edi 9/31
å.-ib edik 45/09
å.-ibdi 9/33
å.+ing 40/34
å.-inglär 28/40
å.-mä32/02
å.-mäs 18/02, 41/32
å.-mäsäng 13/31
å.-mäy 18/30, 36/29, 39/30, 41/32, 42/30
å.-mäydi 32/12, 34/37, 42/28
å.-måḳçi bol- 8/29, 12/02
å.-säk 31/24, 32/07
å.-säng 32/10
[=109]
å.-täläb ål- 28/29
[=1]

ålä Alaca, rengarenk.
å. 43/11
[=1]

ålaḳaråḳ At ve diğer hayvanlarda bulunan bir tür beyin hastalığı.
å. 43/14

åläm Evren, dünya.
å.+ni 8/35, 13/15
[=2]

åläşaḳşaḳ (?)
å. 28/01
[=1]

åld Önemli bir kişinin veya makamın var olduğu, bulunduğu yer, o makam veya şahsın önü, katı, yanı; huzur.
å.+ınggä 33/32
å.+idä 8/38, 9/03, 12/23, 30/02, 46/29
å.+idägi 45/21
å.+idän 18/35, 45/25
å.+igä 7/18, 10/11, 10/22, 22/26, 24/05, 25/21, 25/25, 27/27, 32/13, 33/10, 33/19, 34/23, 35/04, 38/20, 38/25, 38/26, 42/05, 43/08, 47/07
å.+imgä 24/06
å.+ingdän 39/07, 39/26, 38/29
å.+ingızdä45/17
å.+ini 39/31
[=33]

åldir- Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurtmak, aldırmak.
å.-gän 7/10
[=1]

ålḳår Hızlı bir şekilde, hızlıca, seri.
å.+dayın 35/18
[=1]

ålim Bilgin, bilim adamı, hoca.
å. 32/15
[=1]

ålis Uzak, ırak, mesafeli, uzun.
å. 47/14
[=1]

ållå Ar. Her şeyin yaratıcısı olan tek ve mutlak varlık, Tanrı.
å. 16/30
[=1]

ålålmäymän (?)
å. 30/28

ålåv Alev, ateş.
å. 46/21, 47/30
[=2]

ältı Beşten sonra,yediden önce gelen sayı; altı.
å. 31/13, 32/17, 32/34, 33/31, 34/32, 45/15
[=6]

ältin Altın.
å. 15/22
[=1]

åltmış Elli dokuzdan sonra, altmış birden önce gelen sayı; altmış.
å. 33/09
[=1]

åltåy Yüksek dağ.
å. 31/20, 31/27, 31/35, 32/03, 35/12
[=5]

åluv- (?)
å.-dım 31/12
[=1]

åmån-esån Sağ salim.

å. 9/08
[=1]
åmanät Emanet.
å.+dir 17/33
[=1]
ånä Ababa, anne, ana.
å.+ng 15/13
[=1]
ångi Şuur, bilinç; akıl.
å.+ni 28/13
[=1]
åp Almak fiilinin kısa hali.
å. 19/06, 27/01, 36/22, 36/25, 37/29, 37/33, 38/03, 47/36
[=8]
åp-kep Alıp gelmek.
å. 19/29, 20/08
[=2]
åpḳåç- Alıp kaçmak.
å.-ib 35/06
[=1]
åpkel- Alıp gelmek.
å.-sang 20/02
[=1]
åptimi (?)
å. 39/25
[=1]
år Ar, namus.
å.+i 36/03
å.+ing 23/24
[=2]
årä1. İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, açıklık, aralık, boşluk, mesafe. 2. İki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla.
å.+dä27/19, 32/22, 35/03
å.+dän 12/26, 32/34, 41/05, 41/16
[=7]
årälä- Ortasından, içinden yürümek, geçmek, gezmek.
å.-b 13/07, 22/09
[=2]
årḳa 1. Arka; 2. Koruyucu,hami.
å.+sidän 9/15, 24/22, 38/03, 40/27, 41/33, 41/41, 46/42
å.+sini 39/31
å.+gä36/32, 36/34
å.-ib 27/17
åriḳlik (?)
å.+i (åriḳligi) 30/33
[=1]**åsmån** Gök.
å.+gä 13/18
[=1]
åst Alt.
å.+ımdägi 43/03
å.+idä 27/17, 37/12
å.+idägi 43/11
å.+idän 11/34, 28/01
å.+ingdä 21/05
[=7]
åş 1.Aş; 2. Pilav.
å.+däy 40/08
å.+ḳıl- 25/27
å.+ni 25/34, 25/35
å.+ni edi 25/36
[=5]
åş- 1. Artmak; 2. Aşıp geçmek, aşmak.
å.-ärmisän 33/29
å.-di 41/09
å.-gän 16/05
å.-ib 11/04
å.-mäy 11/01
[=5]
åşır- Yükseltmek, arttırmak.
å.-ib 31/32, 32/09
[=2]
åşıḳ 1.Aşık; 2. Çok, fazla.
å. 38/12
å.+ning 15/12
[=2]
åşir- Önemseme.
å.-di 40/16
[=1]
åşnä Fars. Ahbap, arkadaş, bildik, tanıdık.
å. 15/27
[=1]
åşnä-åġäyni Dayıcılık.
å.+sinikigä 25/39
[=1]
åşyån 1. Kuş yuvası. 2. *mec.* Ev, oturulan yer, mesken.
å.+lik 12/25, 14/35
[=1]
åt 1. Binek hayvan, at. 2. Ad, isim.
å. 11/29, 15/14, 15/18, 17/07, 31/06, 32/05, 32/16, 32/26, 32/34, 33/11, 33/12, 34/26, 35/04, 37/10, 39/34, 40/19, 40/27, 40/33, 41/17, 41/31, 43/35, 44/03, 45/13, 47/34

å.+ķoy- 19/24
å.+gä 11/17, 26/32, 31/18, 32/26, 33/21
å.+i 7/04, 7/04, 27/29, 27/38, 30/31, 33/22, 33/25, 33/30, 33/35, 33/40, 34/05, 34/15, 42/42, 43/11, 44/04, 44/37, 30/31, 33/22, 33/25, 33/30, 33/35, 33/40, 34/05, 34/15, 42/42, 43/11, 44/04, 44/3
å.+idän 46/43
å.+igä30/14, 40/15
å.+imni 17/03, 31/27, 32/03
å.+ing 28/15, 34/23, 36/14, 42/27, 42/30
å.+ini 7/26, 22/25, 28/04, 28/09, 28/24, 28/36, 29/32, 29/35, 30/04, 30/08, 30/13, 30/20, 30/28
å.+ining 42/43
å.+ingizning 31/09
å.+lärdän 30/32
å.+lärini 45/10
å.+lärigä 11/14
å.+lärimni 28/37
å.+lärning 7/21, 9/30, 26/08
å.+ni 25/28, 26/22, 27/20, 31/13, 31/15, 31/22, 31/35, 32/20, 32/31, 32/35, 32/35, 34/38, 41/31, 45/14
å.+ning 15/06, 26/12, 27/16, 27/34, 32/23, 32/37, 34/24, 34/28, 35/04, 35/22, 38/24, 39/29, 39/30, 39/33, 40/38, 43/37
[=109]

åt- 1. Atmak, bırakmak; 2. Kurşuna dizmek, vurmak.
å.-ädi 17/17, 20/01
å.-är 24/32
å.-di 12/12, 13/08, 18/32, 30/30, 35/03
å.-dim 32/02
å.-gän 43/36
å.-gunçä12/36, 34/31
å.-ib 7/14, 39/10, 42/24
å.-säng 28/16
[=16]

åtä Baba.
å. 15/13, 18/24, 29/33, 36/23, 43/27, 43/31
å.+m 44/39, 44/39
å.+m bilän 17/14
å.+mni 17/02, 17/04, 44/38
å.+mning 44/36, 44/36
å.+ng bilän 16/13
å.+si 44/30, 45/42
å.+sini 46/01
å.+sining 7/17, 44/36, 46/04
[=21]

åtä-enä Ana baba, ebeveyn.
å.+ngni 19/11
[=1]

åtälık Hamilik.
å.+lär 36/23
[=1]

åv Karada ve havada yabani hayvanları tutma işi.
å.+gä45/09
å.+gä çıķ- 26/05
[=2]

åvķat Yemek, yiyecek.
å. 9/40, 18/10
å.+lär 9/39
å.+ni 24/12
[=4]

åvlä- Avlamak, avlanmak.
å.-ydi 28/13
[=1]

åvåz Ses.
å.+ini 27/36
å.+lär 11/28
[=2]

åy Ay.
å. 9/19, 9/19, 12/11, 13/14, 19/01, 27/19, 32/17, 32/22, 32/28, 32/34, 32/34, 33/31
å.+edi 19/01
å.+i 30/01
å.+imi 22/33
[=15]

åydäy Ay gibi.
å. 12/28
[=1]

åydin Aydın, ışıklı, açık.
å. 35/25
[=1]

Åydin Özel isim.
å.+kol 35/34
[=1]

åyim Hanım, çok sevimli güzel kız.
å.+lär 37/23
å.+cån 23/11
å.+ķıl- 23/13

[=3]

åykün Belirli bir vakit.
å.+i tol- 7/25
[=1]

åylık Maaş, aylık, ücret.
å. 34/32, 45/15
[=1]

åyåḳ Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.
å. 9/09, 9/10, 41/32
å.+ı (åyåġı) 36/30, 42/29
å.+ıgä (åyåġıgä) 31/29
å.+ın (åyåġın) 38/26
å.+ıngnı (åyåġıngnı) 33/38
å.+ını (åyåġını) 35/31, 42/31
å.+ıng (åyåġıng) 14/21
[=11]

Åyşä Yavmit padişahı olan Adilhan'ın kızıdır.
å.+(bibi åyşä) 7/05, 7/24, 44/42
å.+dän (bibi åyşä) 44/42
å.+degän 7/05, 44/42
å.+ning (bibi åyşä) 7/25
[=7]

åzåd Özgür, azad, serbest, hür.
å. 24/33, 25/05, 25/12
å.+ä 19/29, 20/08
å.+bol- 9/25
å.+ḳıl- 18/15, 14/21
[=8]

åzår Azar, paylama.
å.+ber- 10/03
[=1]

åzinamas (?)
å.- 43/40
[=1]

B

bäççä Fars. Çocuk, evlat.
b. 15/03, 15/06, 16/09, 16/15
b.+ni 20/27
[=5]

bädän Ar. Vücut, gövde.
b. 20/17
b.+ginäng 34/06, 34/10
b.+läringizdän 9/11
[=4]

bähå 1. Fiyat; 2. Kıymet, değer; 3. Not, puan.
b. 21/04, 21/07, 21/26
b.+si 20/24, 20/28, 20/35
b.+sini 20/31, 21/18, 21/19
[=9]

bäḫt (Fars. *baḫt*) Talih, şans, mutluluk, baht.
b.+ingdi 29/15
[=1]

bäkävul-ḳåråvul Nöbetçi, bekçi, muhafız gözcü.
b.+lär 21/30
[=1]

baḳır- Bağırmak.
b.-ädı 25/14
[=1]

bälå Bela.
b.+gä37/06
b.+sidän 34/11
[=2]

bäländ Fars. Yüksek.
b. 16/22, 21/01, 40/10
b.+gä 33/11
[=4]

bändä Köle, kul.
b.+män 16/30
[=1]

bändi (Fars. besten "bağlamak"tan bende) Tutuklu, esir, tutsak.
b. 27/08, 30/36
b.+bol- 12/15, 17/08, 17/13, 45/03, 45/06
b.+ḳıl- 7/16, 9/35, 10/09, 44/38
[=11]

bängibåy Esrarkeş, tiryaki.
b. 28/25, 28/28, 28/30, 31/07, 31/10, 32/20
b.+ning 34/16
[=7]

bäri Hepsi, tüm, bütün.
b. 13/13, 46/03
b.+si 40/04
[=3]

bärnå 1. Yaş. 2. Boyu posu gelişmiş.
b. 26/14
[=1]

bär Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan şey, var.
b. 32/13
b.+edi 8/01, 8/04
b.+ḳıl- 46/12

b.+i 39/17
[=5]

bärçä Olduğu kadar, hep, bütün.
b. 8/35, 9/18, 13/25, 17/32, 21/18, 21/30, 46/14
[=7]

bäråbär Bir arada, birlikte.
b. 20/15
b.+dir 28/10
[=2]

bäräkä Bolluk, bereket.
b. 42/09, 42/10
[=2]

bäräkällä 1.Bravo, aferin; 2. Sağ ol!
b. 30/05, 32/30, 40/15, 43/18
[=4]

bättållik (Ar. *betālet*"hareketsiz durmak, işlemez olmak"tan*)* Şiddet, sertlik, acımasızlık, vahşilik, gaddarlık.
b.+i (bättålligi) 28/25
[=1]

bäyir Tepe eteği benzeri az eğimli yer, küçük yokuş.
b.+di 22/21, 38/05
[=2]

bäyån Beyan, açıklama.
b. 16/11, 16/15
[=2]

bäyräm Ulusal ya da dinsel yönden önemli olan, kutsal sayılan ve ulusça kutlanan gün.
b.+lärni 14/30
[=1]

båbå Ata-baba, dedeler, ecdat, büyükbaba.
b. 31/06
b.+lär 44/13
[=2]

båc Vergi, gümrük vergisi.
b. 10/37
b.+ini 19/13
[=2]

bådåm Fars. İki çenekliler sınıfının gülgiller familyasından, pembe ve beyaz çiçekler açan, 5 – 12 m. boyunda ağaç, badem.
b. 20/16
[=1]

båḳ- Gözleri bir şey üzerine çevirmek.
b. 32/17
[=1]
b.-äsän 32/28
b.-ding 35/12, 35/17
b.-ıb 46/28
b.-mäsäng 31/35
b.-måḳḳa 32/31
b.-säng 31/22, 32/03
b.-tım 46/08
b.-di 45/03
[=10]

bål Arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları, rengi beyazdan esmere kadar değişen,koyu kıvamda tatlı madde, asel.
b.+bol- 35/24
b.+idäy 19/32
[=2]

bålä Küçük çocuk, yavru.
b. 9/36, 12/37, 46/23
b.+lär 9/28
b.+lär bilän 7/27
b.+läri 9/24
b.+lärim 14/19
b.+lärning 46/29
b.+m 25/02
b.+ng 15/03, 36/24
b.+ngni 36/25, 37/33
b.+si 26/09, 26/09
[=15]

bår Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan şey, var.
b. 8/10, 8/39, 14/21, 17/25, 23/14, 26/14, 27/32, 27/32, 28/02, 28/02, 28/03, 32/40, 33/02, 33/17, 41/19, 42/17, 42/17, 42/18, 46/20, 46/38
b.+dir 30/02
b.+edi 7/02, 7/03, 7/05, 7/06, 7/07, 8/02, 8/06, 9/25, 12/01, 13/26, 27/29, 33/10, 34/36, 37/34, 44/36, 45/27, 46/27
b.+emiş 27/21
b.+ini 22/08, 22/11, 22/19
b.+mi 27/30
b.+ädi 27/01
b.+ämiz 25/21
b.+ärmän 19/06
b.+äyık 42/40

[=46]

bår- Varmak.
b.- äylik 11/02
b.-äyin 47/17
b.-di 10/11, 18/33, 21/06, 24/06, 24/19, 25/26, 33/10, 33/19, 46/01, 31/16, 44/38
b.-gän 24/17, 45/06
b.-ib 8/32, 9/08, 10/22, 10/36, 21/28, 21/36, 25/39, 28/32, 30/33, 32/24, 33/11, 33/14, 36/04, 38/20, 38/26, 44/26, 46/32
b.-sä 20/13, 26/01, 45/37
b.-säng 41/26, 43/09
b.-äyåtirsälär24/23, 26/07
b.-äyåtib 24/23
b.-äyäptı 35/07, 35/09
[=45]

båräber- Bir arada, birlikte.
b.-di 26/01
[=1]

bårgäniçä Gittiği kadar.
b. 14/21
[=1]

bårlik Servet, hazine, zenginlik.
b.+i (bårligi) 25/39
[=1]

bårs 1. Pars; 2. Her biri bir hayvan adı taşıyan ve on iki senelik bir devir teşkil eden yılların üçüncüsünün adıdır.
b.+ni 22/12
[=1]

bås- 1.Ayağı, üzerine vücudun veya bacağın ağırlığını verecek şekilde zemine yahut herhangi bir yere koymak. 2. Kaplamak; ele geçirmek.
b.-åmäy 38/14
b.-säm 33/28, 34/13
[=3]

båsål- Bastırmak.
b.-mäy 27/07, 41/32, 42/32
[=3]

båstı Harman etmek.
b.+ḳıl- 33/05
[=1]

båş 1. İnsan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst, hayvan vücudunun en ön kısmı, kafa. 2. Kişinin bizzat kendisi.
b. 37/06, 39/14
b.+dän 32/31
b.+däy 17/20
b.+ı 12/32
b.+igä 23/20, 27/10
b.+imni 18/19, 18/27, 20/36, 37/30
b.+in 28/19
b.+inggä 14/10, 19/08
b.+ini 9/31, 15/06, 15/14, 15/18, 37/31, 38/24, 39/29, 39/33
b.+läringgä14/01
b.+ur- 31/29
[=24]

båşçilik Öncülük.
b.+idä (båşçiligidä) 11/21
[=1]

båşḳa Bilinene benzemeyen, her zamankinden değişik olan, her zamanki olmayan, ayrı, değişik, öteki, özge.
b. 8/18, 22/02, 28/38, 30/16, 45/31
b.+si 8/24
[=6]

båşlıḳ Başkan.
b.+läri 8/27,9/01
b.+ini (båşlıġını) 10/20
[=3]

båtir Cesur, mert, yiğit, alp.
b.+i 19/24
[=1]

båvå Dede, ata.
b.+mni 16/36
[=1]

båġ Fars. Bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan.
b. 22/09
b.+dä 38/13
b.+lärdä 21/14
b.+ning 16/12, 40/18
[=5]

båġır mec. Yürek, kalp, gönül.
b.+im (yüräk båġrim tildir-) 17/24
b.+ı (yüräk båġri ezil-) 14/33, 35/29

b.+ın (yüräk båğrin tuzlät-) 35/19
b.+ing (båğring) 15/05, 15/09
[=7]

båy Zengin insan, varlıklı.
b. 26/24, 26/30, 29/26, 36/32, 37/06, 38/04, 38/14, 38/17
b.+lär 18/14, 40/28
[=10]

båylä- İp, bağ veya başka bir araçla bir şeyi bir yere, diğer bir şeye veya birkaç şeyi birbirine tutturmak, birleştirmek, bağlamak.
b.-dim 17/01
b.-mäsin 29/15
[=2]

båyväççä Zengin çocuğu *(alay olarak kullanılır).*
b. 22/34
[=1]

båzår Fars. Pazar, çarşı; piyasa; Pazar günü.
b. 17/27, 17/30, 18/01, 18/13, 18/18, 18/23, 20/23, 21/21, 21/25, 31/14
b.+dä21/21, 32/12
b.+dägi 21/29
b.+dän 22/02
b.+gä 18/05, 20/13, 20/14, 20/27
b.+idä 20/13
b.+igä18/32
[=20]

båzårçi Fars. Pazara giden yahut pazardan dönen tacir ya da bezirgân.
b. 7/14, 7/09, 44/08
[=3]

bebåş-bebåş Disiplinsiz, başsız, ipsiz.
b. 39/12
[=1]

beçårä Çaresiz, zavallı kimse.
b.+gä45/30
[=1]

bedän Beden.
b.+i 32/32
[=1]

bedåv Hızlı çevik at.
b. 21/01, 27/13, 27/22, 27/29, 28/22, 28/24, 41/02, 41/03, 41/04, 41/06, 43/37
b.+gä19/30
b.+ing 21/05
b.+ingning 36/10
b.+lär 40/06
b.+lärgä 41/13
b.+lärni 39/08
b.+ni 26/19, 28/23
b.+ning 40/37
[=20]

beg Erkek adlarının sonuna getirilen bir saygı sanı.
b. cån 37/35
[=1]

behurmätlik Saygısızlık.
b. 10/26
[=1]

bek Devletin ileri gelenlerine verilen unvan, bey.
b. 8/02, 16/33, 31/33, 40/22
b.+(hämzä bek) 21/23
b.+i 7/08
b.+lär 22/21, 26/32, 38/05, 40/30, 41/31, 44/04
b.+lärgä21/21, 41/22
b.+läridän 12/03
b.+lärigä10/15
b.+lärni 39/04
b.+lärning 39/37
b.+ni 7/14, 35/06
b.+ni (hämzä bek) 21/25, 21/33
b.+ning 33/22, 33/30, 33/35, 33/40, 34/15
b.+ning (hämzä bek) 21/22
[=27]

bekbäççä Beyden doğan çocuk, beyzâde.
b. 15/14, 15/18, 23/30, 27/14, 37/29, 40/31, 43/32, 43/34, 44/05
b.+gä 27/27
b.+lär 27/16, 40/36, 41/40
[=13]

beklik Beylik.
b. 46/04
[=1]

bekår 1.İşsiz, boş; 2. Boşuna, beyhude; 3.Yalan.
b.+gä 24/15

[=1]

bekzådä Beyden doğan çocuk, bey nesli.
b. 43/28
[=1]

bekzåt Bk. **bekzådä.**
b.+ı 33/23
[=1]

bel 1. İnsan ve hayvan vücudunun orta kısmında, göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan bölüm. 2. Dağ tepeleri arasında geçit veren alçak yer, dağ geçidi, belen.
b.+i 23/15
b.+igä 31/24, 32/07, 36/10, 40/28
[=5]

belgi İşaret, alamet, belgi.
b.+si 40/22
[=1]

bemähäl Vakitsiz, zamansız.
b. 24/06, 24/17
[=2]

bepåyån Uçsuz, bucaksız, sonsuz.
b. 19/27, 23/08
[=2]

ber Vermek.
b. 19/29, 19/33, 24/13, 33/04
[=4]
b.-ämän 22/03, 24/18, 30/20
b.-är edi 12/37
b.-är edim 30/17
b.-äsän 21/12
b.-äy 29/11, 29/12, 29/14, 29/23, 29/25
b.-äyin 29/18, 45/31
b.-di 7/15, 7/24, 7/27, 12/22, 21/22, 21/23, 21/32, 24/14, 25/38, 27/28, 30/32, 32/21, 43/18, 43/28, 43/32, 43/34, 45/07
b.-dim 22/02
b.-gän 44/42
b.-gändän 33/05
b.-gin 16/15, 18/20, 29/35, 30/13
b.-ib 11/05, 17/22, 25/21, 31/20, 31/22, 31/27, 31/35, 32/03, 42/06, 44/27, 46/33
b.-ing 29/32, 30/04, 30/08, 38/26
b.-ingizlär 8/10
b.-inglär 30/20
b.-mäbsän 32/26
b.-mädi 10/34
b.-mägäni 30/19
b.-mänglär 10/03
b.-mäsä 10/37, 38/22
b.-mäsäng 32/26
b.-mäy 32/21
b.-mäydı 31/18
b.-måḳ 11/31
b.-sä 38/21
b.-säng 31/28
b.-sängiz 46/21
b.-sin 10/37
b.-cävåb ber- 18/12, 18/20, 18/24, 18/28, 38/21, 38/22, 46/21
b.-köriniş ber- 11/05, 44/27
b.-maḳtäbgä ber- 7/27
b.-ḫıråc ber- 10/37
b.-pårä ber- 21/22
b.-åzår ber- 10/03
b.-yol ber- 31/18
b.-nikåhläb ber- 7/24
[=76]

beri Beri.
b. 10/20
[=1]

berunåh Günahsız.
b. 25/07
[=1]

beruvçi Nasihat veren.
b. 8/27
b.+läri bilän 9/18
[=2]

besåhib Sahibi olmayan, sahipsiz.
b. 25/04
[=1]

beş Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayı; altı.
b. 7/26
b.+(on beş) 19/33
b.+gä 12/32
b.+tört 30/35
b.+yüz 34/38, 40/39, 41/01
[=7]

bet 1.Yüz, çehre; 2. Sayfa, yüzsüz, arsız.
b.+igä16/04
[=1]

beväfå Vefasız.
b. 30/07
[=1]

bibi Annenin ya da babanın annesi.
b.hilål 16/06, 16/06, 16/27, 18/34, 18/35, 20/09, 20/12, 20/14, 22/25, 22/27, 22/28, 22/29, 25/27, 25/38, 34/32, 36/36, 45/07, 45/15, 46/13, 46/21, 46/23, 47/01, 47/06, 47/10
b.+åyşä7/25, 44/42
[=26]

Bibi Hilål Teke-Türkmen yurdunun beyi olan Cigalihan'ın kızı.
b. 8/03, 12/04, 12/27, 16/01, 17/21, 18/03, 18/07, 18/36, 19/17, 20/18, 21/37, 22/04, 22/24, 22/28, 23/13, 23/31, 24/19, 24/25, 24/28, 25/19, 25/34, 27/18, 35/08, 35/10, 35/14, 36/06, 38/15, 45/05, 45/16, 47/08
b.+degän 45/05
[=31]

Bibi Åyşä Yavmit padişahı olan Adilhan'ın kızı.
b. 7/04, 7/24, 44/41
[=3]

bil- 1. Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak; 2. Anlamak, gerçeğine erişmek, idrak etmek.
b.-är edi 34/39, 43/15
b.-äsän 30/18, 43/08
b.-äsiz 10/32
b.-di 10/02, 11/26, 14/37, 26/15, 31/07, 42/23
b.-dim 13/33, 34/28, 36/11, 47/14
b.-ding 34/27
b.-gän emiş 27/20
b.-gänimni 45/11
b.-gäningdän 42/03
b.-ib 7/17, 8/25, 10/08, 10/19, 23/14, 24/29, 40/34, 46/08
b.-mädi 21/19
b.-mädim 15/23, 15/34, 15/36, 22/19
b.-mäding 42/03
b.-mägänin 17/23, 30/10
b.-mäganing 13/28
b.-mägin 47/28
b.-mäs 16/30
b.-mäsäng 13/28
b.-mäy 15/19, 25/27
b.-mäymän 13/03, 22/08, 22/11, 29/34, 40/09
b.-mäymi 36/27
b.-sä11/26
b.-säm 21/09, 22/13, 28/37
b.-günåhsiz bil- 7/17
b.-gän 7/21
[=52]

bildir- Herhangi bir durumu, bir şeyi haber vermek.
b.-äyin 13/28
b.-gin 17/23
b.-ib 10/28, 38/23
b.-ing 30/10
[=5]

bilän 1. Cümle içinde aynı görevdeki iki kelime veya öbeği birbirine bağlamaya yarayan söz; ile, birlikte, beraber.
b.10/38, 12/04, 12/33, 18/14, 18/17, 20/33, 21/08, 22/23, 22/36, 24/25, 25/18, 25/19, 25/19, 27/26, 32/15, 32/15, 42/12, 42/12, 42/13, 43/19, 46/31, 46/40
[=22]

2. İsimlerin sonuna gelerek birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan söz. Krş. **bilä**.
b. 7/13, 7/27, 8/38, 9/16, 9/18, 10/16, 10/16, 10/28, 11/29, 12/12, 14/37, 16/13, 17/14, 17/26, 17/28, 18/32, 21/03, 22/35, 23/14, 23/22, 23/27, 24/07, 25/22, 25/22, 26/32, 27/05, 30/27, 30/35, 33/20, 35/03, 35/07, 35/08, 37/21, 37/26, 39/13, 39/18, 43/30, 44/07, 44/09, 44/24, 45/06, 45/40, 46/01, 47/24, 47/30
[=45]
b.+(yer bilän yäkån kıl-) 10/38
[=1]

bilgirsinib (?)
b. 32/13
[=1]

bir 1. Belirsiz sıfat veya zamir olarak herhangi bir şey, yeri veya kimseyi gösterir.
b. 7/05, 7/07, 8/10, 8/24, 10/11, 10/32, 11/32, 12/01, 12/14, 12/14,

12/24, 12/27, 12/37, 13/11, 13/12, 13/14, 13/17, 19/29, 20/08, 20/13, 21/09, 21/12, 23/17, 24/02, 24/09, 24/09, 24/13, 24/26, 25/06, 26/38, 27/21, 27/30, 27/30, 27/35, 27/37, 27/38, 29/01, 29/10, 29/18, 29/27, 30/23, 32/19, 32/31, 32/32, 32/32, 32/40, 34/36, 35/16, 35/19, 36/03, 36/35, 39/29, 40/22, 40/23, 40/27, 40/33, 40/38, 41/05, 41/22, 41/22, 41/24, 41/30, 41/34, 41/41, 42/38, 42/42, 43, 45/02, 45/09, 45/13, 45/26, 46/42

b.+ing 38/30, 38/30

[=74]

b.+biri 8/36, 11/29, 11/29, 16/31, 38/07, 44/21

b.+dän 7/12, 8/16, 8/19, 8/27, 9/30, 11/20, 11/29, 21/26, 39/28

b.+däy 40/31

b.+gä 25/36

b.+imiz 44/21

b.+i (bir biri) 16/31, 44/12

b.+idän (bir biridän) 38/07

b.+iden (bir biriden) 8/36

b.+iläri (bir biriläri) 11/29

b.+ilärigä (bir birilärigä) 11/29

b.+imizgä (bir birimizgä) 44/21

[=21]

2. Sayı adı.

b. 7/01, 7/20, 7/22, 8/01, 8/07, 9/11, 10/20, 11/08, 12/41, 12/41, 12/44, 13/26, 13/27, 14/32, 14/39, 15/20, 15/31, 15/35, 16/08, 16/17, 16/28, 17/13, 17/22, 18/07, 18/10, 18/37, 19/18, 19/22, 19/28, 20/04, 20/20, 20/22, 20/37, 21/35, 22/04, 22/29, 23/22, 23/23, 23/28, 24/07, 24/08, 24/29, 26/03, 26/07, 26/12, 26/16, 26/23, 28/05, 28/15, 28/26, 29/06, 30/03, 31/17, 33/07, 33/21, 35/03, 35/11, 35/31, 36/06, 36/36, 37/22, 38/27, 40/26, 40/34, 41/08, 41/11, 41/30, 43/13, 44/40, 45/06, 45/08, 45/31, 46/27, 47/10

[=75]

birbiriläri *(zamir)* Karşılıklı olarak bir diğeri.

b.+bilän 11/29

[=1]

birår Bir, biri.

b. 25/29, 30/32, 35/22

[=3]

biråv Birisi, biri; kimi, kimisi; herhangi biri; başkası.

b.+i 46/38, 14/04

b.+lär 47/04, 47/05

b.+igä 46/11

b.+ining 11/31

b.bilän 24/07

[=6]

bit Bit.

b.+gä32/22

[=1]

bit- 1. Sona ermek; 2.Bitmek.

b.-di 12/26

[=1]

bittä Bir tane.

b.şähär 44/02

[=1]

biyigä (?)

b. 27/12

[=1]

biz Çokluk birinci şahıs zamiri.

b. 26/25, 26/38, 27/02

b.+dä26/30

b.+gä30/12

b.+lär 9/43, 11/02, 26/36, 27/24, 38/21, 42/23, 43/15, 44/18, 45/09

b.+lärdän 37/16

b.+lärdäy 26/21, 26/26, 26/35, 27/03

b.+lärgä46/20

b.+lärni 25/07

b.+lärning 8/37, 46/20

b.+ni 42/24

b.+ning 8/39

[=25]

bol- Olmak.

b. 9/18, 11/10

b.-ädi 29/34, 29/36, 43/16, 46/17, 46/24

b.-ädirgän 9/25

b.-ämiz 26/25, 26/36, 27/02, 31/06

b.-är 11/27, 13/35, 14/04, 20/28, 25/04, 32/19

b.-äri 35/26

b.-ärni 40/33

b.-äyin 17/26, 17/28, 22/35, 23/24, 23/25, 23/26
b.-di 7/19, 7/21, 7/22, 7/26, 9/04, 11/15, 11/17, 11/18, 11/32, 11/33, 11/35, 11/39, 12/02, 12/06, 12/23, 12/27, 13/05, 13/10, 13/13, 13/14, 13/16, 13/19, 13/24, 14/02, 14/09, 14/12, 14/23, 20/22, 24/17, 26/10, 26/11, 27/19, 29/04, 30/25, 31/03, 38/16, 38/18, 42/38, 43/17, 43/24, 44/04, 46/04, 46/10, 46/26
b.-diki 12/38
b.-dim 23/09, 31/34, 31/36, 46/06
b.-dimi 42/35, 42/36, 42/39
b.-dimikin 24/07
b.-gän 9/06, 10/11, 11/23, 23/33, 24/08, 24/11, 26/17, 26/26, 26/35, 27/03, 34/32, 37/34, 44/29, 45/01
b.-gän edi 34/32
b.-gändä7/28, 44/01
b.-gänini 9/11
b.-gäysän 37/16
b.-ib 7/03, 7/25, 8/24, 8/29, 8/37, 9/03, 9/28,10/14, 10/17, 10/29, 11/03, 12/05, 12/15, 12/18, 12/24, 12/31, 14/33, 16/03, 16/33, 17/08, 24/02, 24/26, 24/27, 26/08, 27/14, 27/15, 27/17, 28/30, 31/15, 32/37, 34/09, 37/32, 41/39, 43/12, 43/14, 44/06, 45/02, 45/03, 45/06, 45/16, 45/25, 45/26, 46/02, 46/24, 47/01, 47/02
b.-inglär 35/02
b.-işib 9/27
b.-işini 11/25
b.-mägänini 26/15
b.-mäs 18/30, 45/37, 47/12
b.-mäsä10/37, 26/24, 26/39, 40/19, 46/07
b.-mäsä edi 25/16
b.-mäsin 17/13
b.-mäsmidi 30/17
b.-mäy 14/18
b.-mäydi 32/27, 42/28
b.-mäymisän 25/08
b.-sä 8/23, 9/09, 9/10, 9/10, 11/01, 11/07, 11/09, 11/24, 11/27, 12/16, 12/21, 24/11, 24/17, 24/22, 27/32, 32/17, 35/02, 36/24, 37/01, 41/26, 41/27, 41/27, 42/17, 44/05, 45/23, 46/10
b.-säk 44/21
b.-säläring 9/09
b.-säm 14/19, 17/28, 22/35
b.-säng 15/31, 15/35
b.-sin 10/37, 19/34, 20/06, 20/07, 20/25, 34/01, 35/15, 35/16, 35/21, 35/23, 35/24, 35/25, 35/26, 35/27, 35/28, 36/12, 36/15, 36/16
b.-ur 20/18
[=213]
boyidä bol- 7/25
bål bol- 35/24
bändi bol- 12/15, 17/08, 17/13, 45/03, 45/06
cäm bol- 9/04, 11/03
çaḳ bol- 11/15, 11/17
çöl bol- 35/25
çåġ bol- 14/23
därd bol- 38/16
dimåġı çåġ bol- 46/10
dävlätli bol- 46/06
egä bol- 46/04
ehtiyår bol- 35/02
ḳabul bol- 20/25
ḳarår bol- 46/26
ḳåidä bol- 10/29
ḳårä bol- 14/02
ḳåyıl bol- 43/17
ḳul bol- 18/30
fikridä bol- 11/10
fuḳarå bol- 10/37, 10/37
gäp bol- 32/19
gumån bol- 34/32
hälås bol- 43/24
kämsız bol- 12/23
köngli bol- 14/18
kör bol- 29/04
maḳul bol- 26/15
niyådä bol- 47/01
ŋabär bol- 24/08
ŋafä bol- 28/30, 45/26
ŋas bol- 11/09
Nämåzdigär bol- 44/01
öldirmåḳçi bol- 24/27
päydå bol- 10/17, 13/14, 46/24
ådäm bol- 24/02
åzåd bol- 9/25
råzı bol- 37/11

särbåz bol- 11/32
sinçi bol- 7/22
såmåḳçi bol- 12/24
såp bol- 24/11
särsån bol- 20/22
şundäy bol- 11/24
täl täl bol- 16/03
tämåm bol- 12/06
tekis bol- 13/13
tinç bol- 44/21, 46/07
todä todä bol- 26/08
toḳ bol- 11/18
tälä-top bol- 21/29
undäy bol- 11/01
uruş bol- 11/33, 11/35
ġärib bol- 31/34, 31/36
yigit bol- 7/21
yoḳ bol- 46/24
yok bol- 9/09, 9/10, 9/10, 9/11
yol bol- 35/15, 35/16, 35/21, 35/23, 35/26, 35/27, 35/28, 36/12, 36/15, 36/16
yåbårmåḳçi bol- 47/02
yåmån bol- 11/23, 26/10, 42/39
yaḫşi bol- 34/01
ziyådä bol- 20/06
zor bol- 42/35, 42/38
cönämåḳçı bol- 9/03
ålmåḳçi bol- 8/29, 12/02
yäşär bol- 7/19, 7/26, 7/28
[=98]

bolä- Gözetlemek, dikizlemek.
b.-di 28/22
[=1]

boliş- Bölüşmek, paylaşmak, taksim etmek.
b.-ib 46/35
[=1]

boḫçä İçine çamaşır, giysi gibi şeyler konulup sarılan ya da bağlanan dört köşeli kumaş.
b. 23/17
[=1]

bop Olmak fiilinin zarf-fiil eki alırken hece düşmesine uğramış hali.
b. 9/14, 26/21, 29/13, 29/26, 34/19, 41/15
[=6]

bop- Olmak.
b.-män 36/05
b.-tı 36/02
b.-ti 47/11
[=3]

boş 1. Boş, serbest; 2.Gevşek, güçsüz, zayıf.
b.+edi 12/32
b.+lik 12/22
[=2]

boşä- Boşalmak, bırakmak, serbest olmak; zayıflaşmak, güçsüzleşmek.
b.-di 27/08
[=1]

botäm Evlat.
b. 47/26
[=1]

boġ İki şeyi birbirine tutturmak, bağlamak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel gibi düğümlenebilir nesne.
b.+ini 27/08
[=1]

boy İnsanın tabanı ile tepesi arasındaki yükseklik, kamet, endam.
b.+i 12/27, 24/34
b.+idä 34/32, 45/15
b.+idä bol- 7/25
[=5]

boyin Boyun.
b.+i (boyni) 23/21, 36/32, 36/34
b.+idä (boynidä) 20/05
b.+igä (boynigä) 20/15, 23/32, 33/20
b.+lärini 25/24
[=8]

boyrä-boyrä Bağırmak, haykırmak, çığlık atmak; kükremek, gürlemek, böğürmek.
b. 32/37
[=1]

boz Gri, grimsi; açık gri, küllü.
b. 21/06
[=1]

bozlä- Sızlanmak; mızırdanmak, ağlamak, gözyaşı dökmek.
b.-b 15/09, 27/07, 37/02, 37/19, 38/08, 38/17, 18/09, 27/15
b.-mä 16/23
b.-ysän 15/13
[=8]

bozlät- Ağlatmak.
b.-ıb 35/20
[=1]

böl- 1. Bir bütünü iki ya da daha çok parçaya ayırmak; 2. *Mec.(toplum içinde, örgütte)* birliğin parçalanmasına, bozulmasına yol açmak.
b.-işib 11/29
[=1]

böri Kurt (yırtıcı hayvan).
b. 13/04, 13/05, 13/06, 13/34, 13/36, 35/38
b.+ni 25/14
[=7]

bu 1. İşaret sıfatı.
b. 8/02, 8/22, 8/41, 9/22, 10/13, 10/29, 10/30, 11/38, 13/10, 13/21, 13/23, 13/30, 14/13, 14/17, 14/33, 14/37, 14/37, 15/11, 15/19, 15/27, 16/23, 16/26, 16/34, 17/08, 17/21, 17/29, 17/37, 18/29, 19/17, 19/22, 19/28, 20/09, 21/17, 21/18, 21/24, 21/29, 22/04, 22/25, 23/13, 23/14, 24/08, 24/09, 24/09, 24/11, 25/10, 25/11, 25/15, 25/32, 26/14, 26/38, 27/34, 28/33, 29/09, 29/27, 29/29, 30/25, 31/02, 31/12, 32/16, 32/16, 33/12, 34/21, 34/38, 37/07, 37/11, 37/15, 38/02, 40/08, 41/14, 42/18, 42/22, 42/32, 43/03, 43/10, 44/11, 44/13, 45/02, 45/17, 45/30, 46/07, 46/09, 46/23, 46/38, 47/05, 47/28
b.+ning 8/24
[=86]

2. İşaret zamiri.
b. 7/23, 10/13, 10/26, 15/24, 26/10, 26/11, 41/39, 46/08
b.+lär 9/40, 10/07, 11/03, 12/33, 14/29, 25/20, 27/19, 41/33, 44/10, 46/11
b.+lärgä 9/33, 10/03, 44/03
b.+lärni 8/41, 9/22, 9/35, 9/38, 10/03, 11/05, 12/10, 26/08, 46/12
b.+lärning 10/01, 10/08, 12/04, 24/01, 27/18, 39/31, 45/25
b.+ndä 12/10, 12/16, 18/34, 32/01, 36/24, 38/01, 39/02, 41/40, 46/12
b.+ndän 22/02
b.+ndäy 16/23, 21/27, 42/10, 43/16, 44/32, 46/30
b.+ngä24/07, 36/35
b.+ni 7/11, 7/17, 8/25, 8/35, 9/34, 14/22, 16/05, 18/34, 20/18, 20/32, 20/37, 22/27, 23/18, 23/31, 25/19, 28/27, 28/29, 32/12, 35/17, 36/06, 37/21, 39/27, 43/14, 44/19, 45/10, 45/41, 46/03, 46/40, 47/09
b.+ning 31/21, 32/13, 41/42
[=85]

bugün İçinde bulunulan gün, bugün.
b. 13/01
[=1]

bukär (?)
b. 37/02
[=1]

bul- 1.Var olduğu bilinmeyen ya da bilindiği halde göz önünde olmayan bir şeyi arayarak ortaya çıkartmak. 2. Bir şeyi raslantıyla elde etmek, bir şeyle rastlantıyla karşılaşmak.
b.-äm 24/38, 25/06
b.-däy 10/26
b.-mäs 18/30
[=4]

bulkillät- Silkeletmek, çırptırmak, sarsmak.
b.-ib 16/08
[=1]

bulåḳ Çeşme, bulak.
b.+lär 9/29
[=1]

bur- Döndürmek, çevirmek.
b.-äb 15/07
b.-di 38/25
b.-ib 39/29, 39/33
[=4]

büräl- Bükülmek, kıvrılmak, yılankavi olmak.
b.-ib 23/15, 23/21
[=2]

buråk-buråk Ar. Yıldırım, şimşek, parıldamak, ışıldamak.
b. 16/27
[=1]

burun 1. Önce, önceleri. 2. Yüzün ortasında alınla ağız arasında yer

alan, çıkıntılı, iki delikli koklama organı, burun.
b. 9/10, 9/11
b.+i (burni) 16/06
b.+imdän (burnimdän) 13/09
[=4]

burungi Önceki.
b. zämån 7/01
[=1]

burä- 1.Burmak, kıvırmak, çevirmek; 2. Sıkıştırmak.
b.-mä 33/34
[=1]

but Fars. Bazı ilkel toplumlarda doğaüstü güç ve etkisi olduğuna inanılan canlı veya cansız nesne, tapıncak, sanem, put.
b.+gä 9/05
[=1]

butẖånä Puthane, tapınak, mabet, Mâcunîler'in ibadethanesi.
b.+dägi 8/32
b.+ning 8/32
[=2]

buyur- Buyurmak, emretmek, emir vermek.
b.-di 8/31, 14/14, 22/24, 25/27, 25/28, 28/39
b.-gin 22/34
b.-ib 26/02, 46/30
b.-mäymi 22/33
ẖızmät buyur- 46/30
[=11]

buz- Bozmak, mahvetmek; harap etmek, imha etmek; parçalamak, dağıtmak.
b.-mä 35/35
b.-är 22/06
könglingni buz- 35/35
[=3]

buzil- Bozulmak, düzgünlüğü kaybolmak, dağılmak.
b.-di 19/07, 19/12
könglim buzil- 19/07, 19/12
[=4]

bülbül Fars. Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş, bülbül.
b. 38/13
b.+imni 21/14
b.+isän 16/14
b.+lär 40/18
[=4]

bütünçilik Kim var kim yoksa bütün herkes, bir yerde bulunanların hepsi.
b.+ingning (bütünçiligingning) 11/10
[=1]

C

cäbr Ar. Zorlama, baskı, eziyet.
c.+ḳıl- 11/26
c.+i 8/23
[=2]

cällåd Ar. İdam görevlisi, cellat; amansız, acımasız, merhametsiz, insafsız, cani.
c. 14/13
[=1]

cäm Ar. 1. Hep, bütün, tüm, hepsi; 2. Toplanmak.
c.+bol- 9/04, 11/03
[=2]

cävåb Cevap, yanıt.
c. ber- 18/12, 18/20, 18/24, 18/28, 38/21, 38/22, 46/21
c.+ḳayt- 46/09
[=8]

cäzå Yaptırım, ceza.
c.+sini 11/31, 24/18
[=2]

cådu 1. Geceleri dolaşarak rastladığı insanlara kötülük yaptığına inanılan hortlak; 2. Masallarda geçen, kötülük simgesi kocakarı, büyücü.
c. 16/03
[=1]

cån Fars. İnsanlarda hayatın devamını sağlayan madde dışı varlık, ruh.
c. 17/33
c.+dän 47/15
c.+i 22/22, 38/06
c.+i dil 16/13
c.+im 15/24
c.+ingdir 14/07
[=7]

cånivår Fars. Varlık, yaratık, mahluk, kul, hayvan, insan, yaşayan şeyler (bitkiler hariç). Krş. cānvār.
c. 26/20, 28/18, 34/18, 34/21, 44/03
c.+ni 35/12, 35/18
c.+ning 28/12, 31/29
[=9]
cåvirläşib (?)
c.- 21/26
[=1]
cåy (Fars. cāy > cā) Yer, mahal, mevki, mekân.
c. 12/24
c.+dän 32/41
c.+gä 18/07
c.+idän 37/19
[=4]
Cığalıḫån Özel isim.
c. 08/02
c.+ning 08/02, 12/03, 45/42
[=1]
ciğär Karaciğer.
c.+im 19/04, 20/10
[=2]
coş Fars. mec. Coşma, taşma, kaynama, coşkunluk.
c. 37/05
c.+ur- 40/13, 45/29
[=3]
coş- Fars. mec. Kaynamak, coşmak, köpürmek.
c.-ärmisän 33/27
[=1]
cönä- Hareket etmek, yönelmek.
c.-b 9/15
c.-b ket- 22/26
c.-y 30/32, 43/28, 43/32, 43/34
c.-ämåḳçi bol- 9/03
[=7]
cönät-Götürmek, çıkartmak.
c.-ädi 42/07
c.-ib 18/08
c-inglär 8/42
[=3]
cüdä Pek, gayet.
c. 12/24, 20/16, 34/09
[=2]

Ç

çaḳ (Fars. çāk) Yırtık, yarık.
ç.+bol- 11/15, 11/17
[=2]
çaḳ- Çakmak, kırmak.
ç.-ırsä36/23
[=1]
çåḳḳınä Boşuna, yersiz, beyhude.
ç. 41/21
[=1]
çåḳlä- Dikmek.
ç.-b 11/14, 11/17, 14/26, 14/27
ç.-dı 25/37
[=5]
çårbåḳ Kale, etrafı hisarla çevrilen meskûn mahal.
ç.+ḳä 47/29
[=1]
çåp- 1. Koşmak; 2. Vurmak kesmek**.**
ç.-ib 33/12, 37/30, 40/27
[=3]
çåpıl- Hızlı koşturulmak.
ç.-sä27/13
[=1]
çåpiş- Bk. **çåp**
ç.-ib 10/16
ç.-säng 28/14
[=2]
çåräk Fars. Çeyrek, dörtte birlik bölüm.
ç. 28/26, 28/26, 32/12
[=3]
çåryår İlk dört halife.
ç.+gä 9/06
[=1]
çåġ 1. Neşeli, keyifli, mutlu, memnun; 2.Küçük, ufak.
ç.+bol- 14/23
[=1]
çåy Çay.
ç. 12/30
[=1]
çäl- Çalmak.
ç.-gän 37/31
ç.-indi 11/35
[=2]
çäldir- Çaldırmak.
ç.-ib 11/13, 11/16
[=2]
çälkäş- Karışmak, dolaşmak.

ç.-ib 39/19
[=1]

çäng Toz.
ç. 41/13, 29/13
ç.+ini 28/15
[=3]

çängäl Pençe.
ç.+dä42/30
ç.+gä41/32, 41/33
ç.+i 41/27
[=4]

çäp Sol.
ç. 41/29
ç.+kä41/29
ç.+ilär 37/10
[=3]

çärçä- Yorulmak.
ç.-mäydi 42/19
[=1]

çäynä- Çiğnemek, ezmek.
ç.-b 35/05
[=1]

çerik Askerlikle ilgili, öncü.
ç. 10/11, 10/13
[=2]

çet- Uzaklaştırmak, dışlamak.
ç.-mä 35/32
[=1]

çıbır Küçük.
ç. 28/36
[=1]

çıḳ- 1. Bulunduğu yerden dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek. 2. Ortaya çıkmak. 3. Ulaşmak, erişmek, varmak, vasıl olmak.
ç.-är 30/01
ç.-di 7/20, 8/01, 9/28**,** 11/28, 14/30, 16/02
ç.-dik 45/09
ç.-ib 13/09, 16/27, 20/12, 22/26, 23/35, 24/02, 24/23, 25/15, 25/24, 26/06, 40/29, 40/32, 43/23
ç.-ibdi 34/28
ç.-mädi 8/24
ç.-måḳni 14/31
ç.-sä 41/28
ç.-ḫatsävådi çıḳ- 7/20, 8/01
ç.-åv çıḳ- 26/06
ç.-yäylåvgä çıḳ- 8/24
[=29]

çıḳar- Gizli olan bir şeyin anlaşılmasını sağlamak, ortaya çıkarmak.
ç.-di 45/22
ç.-ib 7/12
ç.-äskär çıkär- 7/12
[=3]

çidä- Katlanmak, dayanmak, tahammül etmek.
ç.-mäydi 36/14
ç.-mäs 17/07, 47/34
[=2]

çildir- Hareket ettirmek, uzaklaştırmak.
ç.-gändä 28/17
[=1]

çilåv (Moğ. cillau) At yuları, dizgin.
ç.+ini 39/30
[=1]

çin Gerçek, hakiki, doğru, sahi.
ç. 22/18, 24/37, 28/22, 30/03
[=4]

çinår Ağaç, çınar.
ç. 13/17
[=1]

çiråḳ (Fars. çerāġ) Işık, nur.
ç.+ım (çıråġım) 15/31, 19/07, 19/12, 47/27, 47/32
[=2]

çiri- Çürümek.
ç.-mäs 42/37
[=1]

çiråḳḳinäm (?)
ç. 47/18
[=1]

çiråyli Güzel.
ç. 7/20
[=1]

çoġ Kor.
ç.+ḳıl- 9/13
[=1]

çoḳḳı Tepe, baş.
ç.+lärini 28/01
[=1]

çolp Ağır bir cismin suya düşmesiyle çıkan ses.
ç. 39/35
[=1]

çori Cariye, esire.
ç.+män 23/30
ç.+ng 23/26

[=2]

çöl Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi,sahra.
ç.+bol- 35/25
ç.+dä 41/20, 46/43
ç.+dägi 46/28
ç.+gä26/05
ç.+igä40/20, 43/25
ç.+inggä36/18
ç.+lärdä 35/38
ç.+midi 37/24
ç.+ning 22/17, 28/13
[=12]

çöp Budak, küçük dal, çöp.
ç.+dän 28/02
ç.+däy 47/08
[=2]

çöpçäk 1.Masal, öykü; 2.Masal, boş söz.
ç.+däy 33/06
[=1]

çört Doğrudan, açıkça, hemen.
ç.+tä14/12
[=1]

çuçit- Şirin olmak.
ç.-ib 32/36
[=1]

çulläb (?)
ç. 20/01
[=1]

çuv Atı sürmek ve hayvanın öne doğru hamle yapması için kullanılan söz.
ç. 33/28, 34/13
[=2]

çuvhä Atı sürmek ve hayvanın öne doğru hamle yapması için kullanılan söz.
ç. 33/22, 33/22, 33/25, 33/25, 33/28, 33/30, 33/30, 33/35, 33/35, 33/40, 33/40, 34/05, 34/05, 34/13, 34/15, 34/15, 39/33, 39/33, 43/10, 43/11
[=20]

çuy- Ezilmek; ava kuş salmak, kuş salıp av yakalamak.
ç.-ib 36/04
[=1]

D

däf 1. Kovmak; 2.Savmak, savuşturmak.
d.ḳıl- 9/33, 39/28
[=2]

däfinä Toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler.
d.+sini 26/01
[=1]

däġdäġä Korku ya da gürültü salıp tehdit etme, korkutuş, bağırma, çığlık, haykırış.
d.+sini 43/15
[=1]

dälä Ova, arazi, tarla, düzlük, step, kır, sahra.
d.+gä 40/32
d.+sidän 34/12
[=2]

dälil Delil, gerekçe.
d. bilän 25/22
[=1]

däm Fars. Nefes, soluk.
d. 42/42
d.+lär 41/14
d.+ni 40/34
[=3]

däräk Haber, bilgi, malumat.
d. 40/26
[=1]

därbädär Derbeder.
d. 36/24
[=1]

därd Fars. İnsana ızdırap veren her türlü hâl, sıkıntı, zorluk, üzüntü.
d. 15/28**,** 23/27
d. bol- 38/16
d.+imgä16/34
d.+ini 29/30
d.+i 37/01
d.+lärning 38/02
d.+ning 15/28
[=8]

därdli Derdi olan, dertli.
d. 37/05
[=1]

därkår Fars. Gerekli, lazım.
d.+i 30/12
[=1]

därmån Fars. 1. Çare, hal yolu, çıkış yolu. 2. Kuvvet, güç, mecal, takat.
d.+ķål- 19/15
[=1]
därråv Hemen, derhâl, anında.
d. 10/15, 14/15
[=2]
därvåzä Fars. Kale ve şehirlerin büyük giriş kapısı, ana kapı.
d. 44/09
d.+ni 40/11
[=2]

däryå Irmak, nehir.
d.+däy 34/17, 39/36
d.+däyın 33/26
[=3]
dästurḫan Sofra.
d.+ni 25/30
[=1]
dävlät Ar. Belli bir toprakta bir hükûmet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasi topluluk, milletin hukuki şahsiyet kazanmış şekli.
d. 25/33, 29/04, 29/10, 29/25, 30/12, 46/25
d.+i 12/23, 25/04
d.+igä46/04
d.+lärimni 21/18
d.+ni 17/37
[=11]
dävlätli refah, saadet ve nîmet sahibi, vezir ve müşir gibi büyük rütbe sahiplerine verilen bir unvan.
d.+ning 19/23
d.+bol- 46/06
[=1]
dävå Ar. Tedavi, şifa, çare, ilaç, deva.
d.+mni 16/34
d.+si 38/02
[=2]

dävr Devir, çağ.
d.+ini 46/05
[=1]
dävrån Devir, çağ.
d. 20/29, 23/05, 40/35
d.+ni 22/10
[=4]

däyräbåt (?)
d.+gä 28/30
[=1]
dåd Fars. Feryat.
d. 18/09, 26/28, 37/21
d.+de- 7/10
d.+imä 36/21
d.+ini 29/29
d.+ni 23/04
[=7]
dåhil İç, içeri.
d.+i 20/07
[=1]
dål Dal.
d. 27/13
[=1]
Dålbåy Özel isim.
d. 37/17
[=1]
dånå (Fars. *dānisten* "bilmek"ten *dānā*) Bilge, akıllı, zeki.
d. 42/12
d.+läri 8/27
[=2]
dår Fars. İp, halat.
d.+gä 18/19, 18/27
[=2]
dåri İlaç.
d.+ķıl- 29/01
[=1]
dårḫånä Eczane.
d.+sigä44/26
[=1]

de- 1. Söylemek.
d.-b 7/10, 7/23, 8/42, 9/12, 10/15, 10/19, 10/30, 11/08, 11/12, 12/08, 12/35, 14/39, 18/02, 18/05, 18/09, 18/37, 20/11, 20/19, 21/19, 21/20, 21/31, 23/18, 24/23, 25/02, 25/15, 25/16, 25/18, 25/23, 25/25, 25/26, 25/27, 25/28, 26/05, 26/11, 27/23, 27/30, 28/24, 28/26, 28/39, 30/24, 30/29, 30/30, 30/35, 31/04, 31/25, 31/31, 32/08, 32/19, 33/28, 33/33, 33/36, 33/38, 34/01, 34/03, 34/13, 34/24, 34/37, 35/32, 35/35, 36/36, 37/19, 37/21, 38/04, 38/14, 38/17, 38/21, 38/24, 38/27, 39/33, 40/25, 41/15, 42/26, 42/41, 43/11, 43/16,

43/27, 43/33, 44/41, 45/07, 45/20, 45/29, 45/32, 46/09, 46/10, 46/30, 46/34
d.-b edim 42/17
d.-di 8/13, 8/23, 9/07, 9/38, 9/43, 10/03, 10/24, 10/33, 10/40, 11/02, 11/24, 11/27, 11/42, 12/15, 12/16, 12/20, 13/27, 14/20, 14/22, 14/39, 15/20, 16/08, 16/28, 17/22, 18/06, 18/10, 18/32, 18/37, 19/18, 20/20, 20/37, 21/24, 22/04, 22/09, 22/10, 22/12, 22/30, 23/12, 24/08, 24/09, 24/12, 24/18, 24/30, 25/33, 26/14, 26/16, 27/06, 27/25, 27/33, 27/35, 28/05, 28/32, 29/06, 29/28, 30/21, 30/27, 30/31, 31/07, 31/11, 31/13, 31/17, 32/14, 32/16, 32/28, 32/30, 32/40, 32/41, 33/01, 33/02, 33/04, 33/04, 33/05, 33/08, 33/13, 33/15, 33/18, 33/21, 34/26, 34/27, 34/30, 34/31, 35/31, 36/06, 36/32, 36/34, 36/37, 37/20, 37/22, 38/27, 39/27, 40/01, 41/24, 41/36, 41/37, 42/11, 42/22, 42/25, 42/36, 42/39, 42/40, 43/01, 43/05, 43/06, 43/09, 43/13, 43/19, 44/14, 44/23, 44/28, 45/11, 45/20, 45/23, 46/38, 47/03, 47/10
d.-dilär 21/29, 21/35
d.-dim 47/16, 47/19
d.-gäni 28/22
d.-gän 7/01, 7/01, 7/02, 7/05, 7/05, 7/07, 8/01, 8/02, 8/03, 8/03, 8/05, 8/06, 9/20, 10/20, 11/09, 11/20, 11/28, 13/26, 17/25, 25/13, 27/20, 27/36, 34/36, 41/26, 42/01, 42/09, 43, 44/42, 45/02, 45/05, 45/05, 46/27,
d.-mä 17/37, 26/10
d.-mädi 45/24
d.-p 10/12
d.-r 16/10, 17/04, 38/03
d.-r edi 47/04, 47/05
d.-sä 8/40, 20/26, 34/33, 34/34, 43/11
d.-säm 15/03, 17/26, 28/20, 29/33
d.-säng 20/10, 23/02, 25/09
d.- sängçı 31/33, 31/34, 31/36, 32/01, 32/02, 32/04, 32/11
d.-ydi 16/32, 16/36, 17/03, 37/35
d.-dilär 44/14
d.-ysän 42/34
däd de- 7/10
d.yäber-31/04
2. … diye adlandırmak.
d.+dä 9/20, 45/13
d.+däyı 40/22
d.+i 26/24
d.+ing 25/11, 42/04
d.+ni 9/17
[=284]

deräzä Pencere.
d.+ni 16/01
[=1]

deyiş- Bir konuyla ilgili olarak anlatılan şeyleri ifâde etmek, söylemek.
d.-ädi 27/11, 40/07
d.-di 40/03, 41/12
d.-ib 8/40, 36/23
[=6]

dil Fars. Gönül, yürek.
d.+isän (cån-i dilisän) 16/13
[=1]

dimåġ (Ar. *dimāġ*) Beyin, şuur; burun deliği; hava,tutum, tavır.
d.+ı 14/23
d.+ı çåġ bol- 46/10
d.+ını 9/13
d.+lärini 25/37
d.+ni 14/26, 14/27
[=6]

dingillät- Sallamak, kımıldatmak.
d.-gän 28/03
[=1]

dirkillät- Zıp zıp yürümek.
d.-ib 39/08
[=1]

diydår Buluşma.
d. 37/04, 37/08
[=2]

dost (Fars. dūst) Yakın arkadaş, gönüldaş.
d. 31/06
d.+i 45/36
d.+mi 15/23, 15/36
[=4]

dubir Ayak sesi.
d.+i 9/31, 40/37
[=2]

duå (< Ar. du‘ā’) Bir kimsenin isteklerini Tanrı’ya iletmesi, yalvarma, yakarış.
d.+gäymän 30/03
d.+sini 38/21
[=2]

düm Kuyruk.
d.+idän 39/30
d.+ini 35/05
d.+ ginäsi 27/38
[=3]

dünyå Ar. İçinde yaşadığımız yeryüzü, âlem.
d. 15/30, 19/27, 25/11, 26/31, 30/07
d.+dä 20/29, 25/17, 36/28, 37/07, 37/11, 37/15, 38/10
d.+gä 17/32
d.+ning 24/02
d.+si 23/08
[=15]

dünyålık Fani yaşamla ilgili her şey.
d.+dän 29/26, 30/18
[=2]

dürüst (Fars. *durust*) Güzel, iyi, uygun, makbul, hoş.
d. 29/17, 42/14, 42/14
[=3]

düşmän Fars. Birinin kötülüğünü isteyen, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı, hasım.
d. 11/01, 17/06, 28/38
d.+dän 19/14
d.+ing 11/09
d.+lärning 47/33
d.+misän 15/23, 15/36
[=8]

Düşmän Fars. Birinin kötülüğünü isteyen, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı, hasım.
d.+dän 28/07
d.+läring 32/08
d.+lärning 30/11
[=3]

E

e e! ; haydi! ;hey! bana bak- ; ah! ay!
e. 8/09, 8/15, 9/08, 11/09, 12/14, 12/20, 20/10, 26/04, 28/36, 31/06
[=10]

e- Yardımcı fiil.
e.-di 7/02, 7/03, 7/04, 7/05, 7/06, 7/07, 7/08, 8/01, 8/02, 8/04, 8/06, 9/21, 9/25, 10/01, 10/27, 12/01, 12/32, 13/26, 15/27, 27/29, 33/09, 33/10, 34/36, 35/02, 37/34, 42/01, 44/36, 45/08, 45/27, 46/27, 46/32
e.-dim 21/18
e.-ding 19/01
e.-kän 8/38, 9/37, 10/19, 10/24, 11/09, 11/23, 18/31, 18/31, 24/16, 25/14, 25/15, 26/14, 27/32, 27/33, 28/38, 30/27, 30/30, 30/31, 32/27, 36/28, 37/18, 38/10, 40/22, 41/10, 41/32, 42/17, 42/17, 42/20, 42/20, 43/16, 44/29, 44/30, 44/33, 44/42, 45/06, 47/14
e.-kändä 12/08, 26/17, 26/18, 26/19, 26/20, 26/21, 26/26, 26/35, 27/03, 41/19
e.-känini 15/19
e.-känmän 14/19, 24/16, 45/01
e.-känmiz 43/16
e.-känsän 28/38, 30/16
e.-miş 27/21
[=88]
e.-är di 43/14
e.-är edi 10/29, 12/37, 14/36, 34/39, 40/19, 43/15, 46/31
e.-är edim 30/17
e.-b edim 42/17
e.-di 25/16, 25/36
e.-dim 30/18
e.-gän edi 9/40, 10/30, 34/32, 34/38, 46/43
e.-gän emiş 27/20
e.-ib edik 45/09
e.-ib edi 9/31, 10/30, 14/34, 30/25, 41/40
e.-ib edim 45/12, 21/24
e.-mäs edi 25/16
e.-r edi 45/27, 47/04, 47/05
e.-r emiş 27/22
[=32]

eçki Keçi.
e.+ni 25/14
[=1]

egä Sahip, iye.
e.bol- 46/04
e.+ng 33/23

[=2]

egär Binek hayvanlarının sırtına konular, oturmaya yarayan nesne, eyer.
e.+ning 33/12, 33/20
[=2]

ehsån Ar. ihsan, iyilik, lütuf, bağış, hibe.
e.+lar 42/06
[=1]

ehtiyår Yaşı ilerlemiş, yaşlanmış olan.
e.+bol- 35/02
[=1]

el 1. halk; 2. memleket**.**
e. 7/01, 25/33, 25/33
e.+(yåvmit el) 13/34
e.+ämiz 26/22
e.+dä16/16, 16/21, 16/25, 16/33, 46/38
e.+dä (yåvmit el) 17/05, 17/10, 17/15
e.+dä (zärgär el) 31/36
e.+dän 19/13, 25/33
e.+dän (yåvmit el) 13/04
e.+di 21/09, 31/33
e.+gä 19/23, 21/09, 25/32, 31/30, 42/40
e.+gä (yåvmit el) 18/15
e.+i (täkä yåvmit eli) 10/06
e.+i (yåvmit eli) 47/14
e.+idä (zärgär eli) 38/08, 38/15
e.+idän (täkä yåvmit eli) 10/05
e.+idän (zärgär eli) 40/29, 43/23
e.+igä(yåvmit eli) 38/11
e.+igä (türkmän eli) 47/23
e.+igä (täkä eli) 44/20, **e.+gä (yåvmit eli)** 36/11, 47/29
e.+igä (yåvmit eli) 37/03, 40/24
e.+im 28/20, 45/19
e.+imä 13/14, 18/20, 38/33, 39/11, 39/15, 39/20
e.+imä (yåvmit.el) 18/28
e.+imden 13/17
e.+imni 16/32
e.+imni (yåvmit el) 18/12
e.+ingdä 38/32
e.+inggä 42/07
e.+ini 10/38
e.+ining (täkä yåvmit eli) 9/23
e.+ining (yåvmit eli) 7/08
e.+lärni 46/23
e.+ning 27/12, 34/34, 38/10, 40/30
e.+ning (yåvmit.el) 15/34
e.+ning (yåvmit el) 40/20
e.+ning (zärgär el) 30/05
[=63]

eläk Elek.
e.+dän 46/22, 47/02
[=2]

elät Halk, kabile.
e.+gä30/06
e.+igä 43/22
e.+inggä14/04, 47/32
[=2]

elçi Elçi,arabulucu.
e. 8/15, 8/16, 8/19
e.+ḳıl- 10/21
e.+gä10/28
e.+lär 10/21, 10/41
e.+lär.bilän 10/28
e.+lärgä10/35
[=9]

elçilik Elçi olma durumu, elçinin görevi.
e. 10/22
[=1]

elliktäçä Elliye yakın.
e. 14/24

elt- Götürmek, taşımak.
e.-ib 47/17
[=1]

emäs Değil.
e. 8/17, 14/37, 41/21
e.+edi 10/27
[=4]

emäslik Olumsuzluk, değillik.
e.+ini (emäsligini) 31/07
[=1]

emçäkdåş Süt kardeş.
e. 26/30
[=1]

enä Anne, ana.
e.+m 17/14, 29/33
e.+ngning 16/13
e.+si 25/01
[=4]

endi Şimdi.
e. 8/05, 8/41, 9/22, 10/05, 12/40, 17/33, 18/03, 22/13, 23/10, 23/31,

24/04, 24/17, 25/18, 25/29, 28/37, 29/04, 30/15, 31/07, 31/13, 32/13, 32/27, 32/28, 32/35, 34/23, 34/29, 34/33, 36/13, 37/05, 37/06, 37/08, 40/20, 42/04, 42/35, 43/19, 43/25, 44/05, 44/20, 44/25, 45/40, 46/12, 46/16
e.+gi 11/06, 12/33, 28/33, 47/01
[=44]
er Koca, erkek.
e. 40/35
e.+gä 23/32
e.+ni 16/22
[=3]
ermäk Eğlence. 11/32
[=1]
erkäk Erkek.
e. 12/14
[=1]
ertä Erken, yarın; sabahleyin.
e. bilän 10/16, 12/12, 18/32, 35/03, 47/24, 47/30
e.+nigä 32/40
[=7]
ertän Günün başında, tan attıktan sonra.
e. 12/30
[=1]
es Akıl, beyin; hafıza, hatıra, hatırlama.
e.+i 14/31, 42/20
e.+idän 24/02
e.+igä17/18
e.+imgä17/14
[=5]
es- Esmek.
e.-gän 28/01
[=1]
esli Akıllı.
e. 7/07, 8/25, 10/01
[=3]
eslik Akla uygun, mantıklı.
e. 29/22
[=1]
esånlik Sağlık, sıhhat.
e.+dä 22/10, 26/22
[=2]
esån-åmån Sağ salim.
e. 40/32, 47/35
[=2]
esåsän 1. Başından, temelinden, kökünden 2. Zaten, 3. Doğrusu.
e. 17/37
[=1]
eşit Duymak, işitmek.
e. 22/05, 29/29
[=2]
e.-di 27/23, 27/36
e.-dim 21/13
e.-gän 8/35
e.-gin 16/29, 18/11, 23/04, 39/23
e.-ib 7/11, 8/36, 10/13, 10/31, 14/13, 14/22, 16/26, 17/21, 18/29, 19/17, 20/09, 20/37, 21/17, 22/04, 22/25, 23/13, 29/27, 36/06, 37/21, 39/27, 42/22, 44/19, 45/10, 46/02, 47/05
e.-ing 8/05, 8/41, 9/23, 10/05, 11/06, 12/10, 12/34, 12/40, 18/34, 19/19, 22/27, 24/04, 25/20, 28/34, 44/25, 45/41, 46/13
e.-mägän 11/33
[=51]
et- Yapmak, etmek, eylemek, kılmak.
e.-di 30/31
e.-ib 15/33, 39/35, 47/06
e.-mäsmidi 15/32
e.-mäydi 25/14
äcäl et- 15/33
yüragi ciz et- 47/06
[=8]
etäk Etek.
e.+lär 18/18
[=1]
e.+inggä17/29
[=1]
etäklä- İtelemek.
e.-b 18/13, 18/23
[=2]
ey Hitap edilen kimsenin dikkatini çekmek veyaanlamı güçlendirmek için kullanılır, hey.
e. 21/13, 31/01, 38/20, 42/26, 44/20, 46/20
[=6]
ezil- Ezme işine konu olmak.
e.-di 16/26
e.-ib 14/33, 15/05, 35/29
[=4]
yüräk bäğri ezil-
e. 14/33, 35/29
[=2]

F

fäläk Ar. Dünya, âlem, devran, gökyüzü.
f.+kä34/19
[=1]
fälån Falan.
f. 32/41
[=1]
färmån 1.Kararname; 2.Emir, buyruk.
f. 10/32
[=1]
färåsät Anlayış, feraset.
f. 32/15
f.+bilän 14/37
[=2]
färåsätli Anlayışlı.
f. 7/07
[=1]
färåvån Müreffeh, varlıklı.
f. 17/34
[=1]
färzänd Fars. Oğul, çocuk.
f.+lär 13/35
[=1]
fäsl Mevsim.
f. 35/22
[=1]
fåtihä Ar. Kur'an-ı Kerim'in ilk suresinin adı, elham.
f. 20/12, 38/26
[=2]
fikr Fikir.
f. 25/19
f.+ḳıl- 25/18
f.+idä bol- 11/10
f.+ingni 14/11
[=4]
firib Hile, aldatma, kandırma, üçkâğıt, dolandırıcılık.
f. 22/23
[=1]
firåḳ Ar. Ayrılık.
f.+ımdä17/02, 23/28
[=2]
fuḳarå Ar. Vatandaş, uyruk, yurttaş.
f.bol- 10/37, 10/37
f.+lär 8/35
f.+ngning 14/02
[=4]

G

gäcäk Zülüf.
g. 35/06
[=1]
Gäcdumbek Teke-Türkmen yurdunun beyi olan Cigalihan'ın oğludur.
g. 12/03, 12/21, 12/23, 18/37, 20/09, 20/13, 20/18, 21/03, 21/11, 21/13, 21/15, 21/17, 21/31, 21/37, 21/38, 22/23, 22/25, 24/01, 24/04, 24/14, 24/15, 24/27, 25/13, 25/32, 25/38, 26/03, 26/13, 26/33, 27/06, 27/25, 31/16, 31/30, 31/33, 32/12, 32/18, 32/28, 32/31, 33/06, 33/10, 33/14, 33/19, 34/23, 34/26, 34/28, 34/30, 34/33, 35/03, 35/07, 35/10, 36/16, 36/29, 38/20, 39/28, 39/32, 41/23, 41/29, 41/34, 41/37, 42/40, 43/05, 43/19, 43/26, 44/06, 44/15, 44/19, 44/24, 45/07, 45/08, 45/14, 45/18, 45/42, 46/03, 46/05, 46/10, 46/40
g.+dä17/34
g.+dän 24/04, 45/41
g.+degän 8/03, 17/25, 45/05
g.+kä 12/22, 19/18, 20/37, 24/13, 25/35, 26/15, 31/17, 34/25, 46/09
g.+män 38/09
g.+ni 14/16, 32/38
g.+ning 12/26, 14/34, 21/33, 25/21, 25/25, 25/26, 25/29, 25/31, 25/39, 27/21, 35/29, 38/04, 40/05, 40/12, 46/01, 46/27, 46/28, 46/31, 47/04, 47/09
g.pådşå 18/35
[=114]
Gäcdumḫån Bk. **Gäcdumbek.**
g. 21/08
[=1]
gäm (< Ar. ġamm) Kaygı, tasa, keder, iç darlığı.
g. 18/02
[=1]
gäp Söz, laf, konuşma.
g. 21/30, 21/31, 27/20, 42/26, 46/38
g.+bilän 43/30
g.+bol- 32/19
g.+gä 29/08, 42/27

g.+im 42/36
g.+igä 12/21
g.+imni 25/10, 43/08, 47/28
g.+imning 17/12
g.+ing 42/38
g.+lärgä40/08
g.+läring 16/17
g.+lärni 13/21
g.+ni 8/05, 11/06, 18/34, 22/27, 24/04, 29/08, 33/17, 36/07, 43/10, 45/41, 47/05
g.+ning 35/26
[=31]

gäpir- Konuşmak, söylemek, dile getirmek, bildirmek.
g.16/24
g.- ärini 25/26
[=2]

gäpläş- Konuşmak, söyleşmek.
g.-ädi 42/12, 42/13, 42/13
g.-dik 37/15
g.-ib 8/40
[=5]

gäplig Konuşma, ciddi söz.
g.+ini 8/36
[=1]

gäpni-gäpgä Sözünü söze, karşılıklı söz.
g. 27/04
[=1]

gäräng Sağır.
g. 27/35
[=1]

gäråv 1.Rehin, ipotek; 2. Garanti, güvence; 3. Bahis.
g. 11/18, 20/36
g.+gä 10/07
[=2]

gävhär Cevher.
g.+män 16/31
[=1]

gäzlä- Gez ölçü birimi ile hesaplamak.
g.-ydi 28/16
[=1]

gålib Ar. üstün gelen, kazanan.
g.+kel- 11/38
[=1]

gårt Zerre.
g. 18/19
[=1]

gåz Kaz.
g.+igä24/32
[=1]

goş Eşya, mal, pılı pırtı.
g.+imni 37/28
[=1]

göşt Et.
g.+i 41/22
g.+igä 36/02, 36/05
g.+lär 14/25
g.+läri 32/37
[=5]

gubur Altın.
g.+lärim 8/09, 13/01
g.+lärini 8/07
[=3]

gunåhkår Fars. Günah işleyen, günah işlemiş kimse.
g. 31/07
[=1]

g.+ķıl 21/36
[=1]

guppä Pat diye.
g. 41/39
[=1]

gül Fars. Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.
g. 15/15, 15/16, 20/21
g.+däy 24/29, 28/20
g.+i ġunçä43/29
g.+igä38/13, 40/18
g.+isän 16/12
g.+lärni 22/09
g.+miz 26/37
[=11]

gümån Fars. Şüphe, kuşku.
g.+ä 37/34, 45/15
g.+ä bol- 34/32
g.+ķıl- 31/03
[=4]

günå Bk. **günåh**
g.+si 20/26
[=1]

günåh Günah.
g.+di 40/09
[=1]

günåhsiz Suçsuz, kabahatsız.
g.+bil- 7/17
[=1]

Ġ

ġält Tahıl.
ġ. 13/18
[=1]
ġäm (< Ar. ġamm) Kaygı, tasa, keder, iç darlığı.
ġ. 19/20, 20/10, 36/26, 43/30
ġ.+bilän 23/27
ġ.+gä 45/38
[=6]
ġämgussä Acı, dert.
ġ.+si 24/02
[=1]
ġämguzär Gam ve kederi defeden, teselli veren.
ġ.+ım 36/15
[=1]
ġänim Ar. Düşman, hasım, yağmacı.
ġ. 22/13
ġ.+dän 15/08
[=2]
ġanimät Fırsat, elverişli durum.
ġ. 23/14, 40/34
ġ.+dir 41/14
[=3]
ġärib Garip.
ġ. 18/25, 26/21, 35/30, 36/08, 36/19
ġ.+bol- 31/34, 31/36
[=7]
ġäyrät Ar. Çalışma, çaba, heves, azim.
ġ.+bilän 8/38
[=1]
ġäyrätli Azimli.
ġ. 19/14
[=1]
ġılåf (Ar. *ġilāf* "zarf, kap"tan) Bir şeyi korumak için üzerine geçirilen, yumuşak bir maddeden yapılmış aynı biçimde kap, kılıf.
ġ.+dän 24/28
ġ.+idän 37/29
[=2]
ġunçä Gonca.
ġ. 15/15, 20/21
ġ.+(gül-i ġunçä) 43/29
ġ.+dän 15/15, 20/21
ġ.+däy 23/15
[=6]

H

hädd Ar. Sınır.
h. +i 8/39
[=1]
haḳ 1.Gerçek, hakikat; 2. Haklı; 3. Ücret.
h. 15/02, 34/11, 47/16
[=3]
häl Halletmek.
h.+i 28/14
[=1]
häläk Hayatını kaybetmek, helak olmak.
h. 41/15
[=1]
häli Hâlâ, henüz daha; şimdiye kadar.
h. 42/39
h.+gi 39/34
h.håzir 26/36
[=3]
häligi O; mezkur.
h.21/31, 27/16, 28/04, 41/38, 42/01
[=1]
häm Fars. Ayrıca, üstelik, bir de, şu da var ki, zaten, dahi; denk, eşit, aynı.
h. 7/05, 8/23, 9/16, 9/18, 10/07, 10/12, 10/13, 11/02, 11/03, 11/07, 11/10, 11/16, 11/24, 11/26, 12/04, 12/22, 12/37, 15/31, 15/35, 18/31, 20/16, 21/23, 21/30, 21/32, 21/32, 24/19, 24/20, 24/21, 24/22, 26/10, 26/11, 26/25, 26/38, 27/02, 27/18, 27/24, 27/32, 28/14, 29/36, 30/17, 32/17, 32/26, 35/02, 35/29, 41/26, 41/39, 42/10, 42/14, 42/15, 42/17, 42/32, 42/39, 43/15, 44/22, 44/30, 44/41, 45/05, 45/18, 46/08
[=59]
hämdäm Dost.
h.+ni 45/39
[=1]
hämişä Fars. Daima, sürekli, devamlı, mütemadiyen, her zaman.
h.28/07
[=1]

hämmä (< Fars. heme) Hep, bütün, tüm, her bir, herkes.
h. 11/03, 21/21, 21/26, 27/36, 32/24, 34/24, 39/27, 39/31, 42/26, 46/29
h.+läri 40/03
h.+si 9/36, 41/20, 46/43
h.+sini 10/38, 11/42, 27/30
h.+sining 36/26
[=18]

Hämzä Özel isim.
h. 12/35, 14/29, 14/31, 18/05, 18/11, 18/29, 20/13, 20/37, 21/35, 45/03
h.+bek 21/22, 21/23, 21/25, 21/32
h.+dän 12/33, 21/17
h.degän 43, 45/02
h.+gä18/10, 20/19
h.+ni 17/23
h.+ning 14/22, 18/04, 18/09, 21/34
[=25]

här Fars. Önüne geldiği ismin benzerlerini teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz.
h. 8/39, 9/11, 9/24, 10/07, 10/14, 10/16, 10/33, 11/07, 11/27, 11/36, 12/06, 12/35, 12/36, 13/08, 14/31, 16/17, 20/10, 21/05, 22/22, 24/16, 24/22, 29/24, 30/03, 30/18, 32/17, 34/04, 35/01, 36/27, 38/06, 39/03, 39/10, 40/26, 40/34, 41/26, 42/38, 42/38, 42/41, 43/22, 44/04, 45/37, 46/36
h.+nä17/28
[=42]

härämi (Ar. *ḥarām* ve nispet eki *-i* ile *ḥarāmi* "haramla ilgili, eşkiyalığa âit") Haydut, yol kesen kimse, şakî.
h.+gä 23/17
[=1]

härgiz Asla.
h. 31/03, 47/28
[=2]

häräkät Ar. Bir şeyin, bir nesnenin bütününün veya bir kısmının yerini, konumunu yâhut durumunu değiştirmesi, kımıldama, kımıldanma.
h.+ḳıl- 43/11
[=1]

häsrät Dert, acı.
h.+gä30/07
h.+i 47/12
[=2]

häväs Ar. İstek, arzu, meyil.
h.+dä 12/38
[=1]

hävå Ar. Heves, istek, arzu.
h. 28/28
h.+mni 16/33
[=1]

häy Sitem, yakınma, beğenme vb. çeşitli duyguları anlatan cümlelerde kullanılan söz.
h.+ättäng 11/22, 24/21
[=2]

häydä -Sürmek.
h.-b 9/35, 30/36
[=2]

häzär Nefret.
h.+degän 11/20
[=1]

häzil Şaka.
h. 47/28
h.+ḳıl- 21/24
[=2]

häzån Fars.Sonbahar, güz.
h. 16/12
[=1]

hål Durum, vaziyet, hal.
h.+igä38/12
h.+imä 18/25
h.+imgä 36/19
h.+imni 16/30
h.+inggä 36/08, 47/18
[=6]

hålmån Özel isim.
h. 8/14, 8/25, 11/06.
h.+ning 8/23
h.+väzir 9/17, 10/31, 10/31, 11/06, 11/23
[=8]

hålvä Helva.
h. 27/36, 27/37
h.+ni 28/26, 28/27
h.+sini 28/29

[=5]
hålväçi Helvacı.
h. 28/24, 28/29, 30/23, 30/31, 31/14
h.+dän 32/20
h.+ni 30/22, 30/36
h.+ning 28/04, 28/09, 28/21, 28/24, 28/25, 28/29, 28/36, 29/32, 29/35, 30/04, 30/08, 30/13, 30/14, 30/20, 33/24, 42/18
[=24]
hålväpuruş Helva satan, helvacı.
h. 31/10
[=1]
håmä'ḳul Makul değil, akla mantığa uygun olmayan.
h.+ḳıl- 33/17
[=1]
hâri-Yorulmak, yorgun düşmek.
h.-b 41/20
[=1]
hâriş Yorulmuş.
h. 27/38
[=1]
håsä Has, özgü.
h. 43/13
[=1]
håvli Avlu.
h.+gä 19/22, 19/28
[=2]
håvuz Ar. Bahçeleri süslemek, sulamak, içinde yüzmek veya belli maddeleri ıslatmak, boyamak, süzmek gibi maksatlar için kullanılan, etrâfı beton, tuğla, mermer vb. şeylerle çevrilmiş su biriktirme yeri, havuz.
h.+dän 39/34
h.+gä 39/33, 39/35
[=3]
håzir Ar. Hazır, şimdi, şu anda.
h. 47/27
[=1]
heç Fars. Hiç.
h. 11/32, 11/32, 15/34, 17/06, 17/13, 21/12, 28/15, 36/33, 42/19, 45/24, 47/13
[=11]
Hilål Bk. **Hilålåy.**
h. 38/08
h.+(bibi hilål) 8/03, 12/04, 12/27, 16/01, 16/06, 17/21, 18/03, 18/07, 18/36, 19/17, 20/18, 21/38, 22/04, 22/24, 22/28, 23/13, 23/31, 24/19, 24/25, 24/28, 25/19, 25/34, 27/18, 35/08, 35/10, 35/14, 36/06, 38/15, 45/05, 45/16, 47/08
h.+dän (bibi hilål) 18/34, 20/09, 20/12, 22/25, 22/27, 46/13, 46/23
h.+degän 8/03
h.+gä (bibi hilål) 16/06, 16/27, 22/29, 25/27, 36/36, 47/10
h.+ni (bibi hilål) 22/28, 25/38, 45/07, 46/21, 47/01
h.+ning (bibi hilål) 18/35, 20/14, 34/32, 45/15, 47/07
h.+ cångä 31/23
[=57]
Hilålåy Köroğlu'nun dayısı olan Gacdümbek'in aynı babadan, farklı anneden olma kız kardeşi.
h. 14/35, 14/38, 23/04, 37/20, 37/21, 47/16, 47/35
h.+gä 15/20, 35/13
h.+ni 35/20, 37/25
[=11]
himmätlik Himmetlik.
h. 30/16
[=1]
hökiz Öküz.
h. 14/24
[=1]
höl Islak, yaş.
h. 43/21
h.+dir 19/05
[=2]
hüş Bilinç, duyu.
h.+imni 18/17, 20/33
[=2]
huvån- Oflamak.
h.-mä 26/11
[=1]
hünär Hüner, meslek.
h.bilän 23/14
[=1]
hürmät Hürmet.
h.+ḳıl- 47/10
h.+i 47/16
[=2]
hüsn Güzellik.

h.+i 12/28
[=1]

Ḫ

ḫabär Haber.
ḫ. 46/07
ḫ.+i bol- 24/08
[=2]

ḫabärsiz Habersiz.
ḫ.+edi 46/32
[=1]

ḫafä Üzüntülü, kederli.
ḫ. 14/33, 27/15, 27/17, 27/19, 37/02
ḫ.+bol- 28/30, 45/25
[=7]

ḫalås Kurtulmak.
h.+bol- 43/24
[=1]

ḫalḳ Halk.
ḫ.+ı 46/35
[=1]

ḫalḳlık Halka göre.
ḫ. 29/31
[=1]

ḫalit Ar. Süregelen, sürekli, geç yaşanan.
ḫ.+dän 28/19
[=1]

ḫalåyıḳ Halk, yığın.
ḫ. 46/02, 46/03
ḫ.+lär 14/28
[=3]

ḫam Fars. Ayrıca, üstelik, bir de, şu da var ki, zaten, dahi; denk, eşit, aynı.
ḫ. 7/23, 23/20, 25/24
[=3]

ḫancär Hançer.
ḫ.+ing 37/33
ḫ.+ini 24/28
ḫ.+ni 36/25, 38/01
[=4]

ḫandaḳ Hendek.
ḫ.+dän 33/09
[=1]

ḫar Fars. Önüne geldiği ismin benzerlerini teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz.
ḫ. 14/29, 45/37.
[=2]

ḫarc Ar. Harcama, gider. Krş. **ḫaräcät, ḫaric.**
ḫ.+ı 24/11
[=1]

ḫaridår Müşteri, alıcı.
ḫ.+ing 23/25
[=1]

ḫas Çöp *(saman çöpü).*
ḫ.+bol- 11/09
[=1]

ḫat Ar. Mektup.
ḫ. 10/14, 10/24, 44/21, 46/09, 46/11
ḫ. +dä 10/25
ḫ.+ḳıl- 46/06
ḫ.+igä46/09
ḫ.+lärini 10/23
ḫ.+ni 46/08
[=9]

ḫatsävåd Okuma yazma.
ḫ.+i çıḳ- 7/20, 8/01
[=2]

ḫay Sitem, yakınma, beğenme vb. çeşitli duyguları anlatan cümlelerde kullanılan söz.
ḫ. ättäng8/22
[=1]

ḫayr Allahaısmarladık, hoşça kalın, eyvallah.
ḫ. 24/16, 30/18, 32/19
ḫ.+dı 22/22, 38/06
[=5]

ḫazinä Hazine.
ḫ. 26/01
ḫ. +päzinäsini 8/12
[=2]

ḫazinäçi Hazineci.
ḫ. 24/14
ḫ.+gä 24/12
[=2]

ḫåc Hacc.
ḫ. 12/12
[=1]

ḫål Ben, benek.
ḫ.+idäy 19/31
[=1]

ḫålmån Özel isim.
ḫ. 8/21
[=1]
ḫån Hükümdar.
ḫ. 29/21
ḫ.+i 7/06, 7/09
[=3]
ḫånäzåt Ev halkı.
ḫ.+ı 33/24, 34/16
[=2]
ḫåncär Hançer.
ḫ.+ingni 37/29
[=1]
ḫånzådä Fars. Hükümdar çocuğu.
ḫ. 16/20
ḫ.+ning 17/05, 17/15
[=3]
ḫår 1. Hor, küçük düşürülmüş, ayaklar altına alınan; 2. Koro.
ḫ. 45/37
ḫ.+zådä16/18
[=2]
ḫåsä Has, özgü.
ḫ.+ ä 41/41
[=1]
ḫåtir Hafıza.
ḫ.+i 19/23
[=1]
ḫez Fars. Kuvveti zayıf erkek, namerd.
ḫ.+ḳıl- 39/30
[=1]
ḫınä Kına.
ḫ. 33/37
[=1]
ḫıråc Bir tür vergi, haraç.
ḫ.+ber- 10/37
[=1]
ḫıtåy Destanda geçen bir yer ismi, Çin.
ḫ.+i 33/37
[=1]
ḫızmät Hizmet.
ḫ. 22/33, 22/34, 23/01, 23/11, 26/02
ḫ.+buyur- 46/30
ḫ.+ḳıl- 7/18, 45/34
ḫ.+i 7/23, 42/08
ḫ.+idä 44/40
ḫ.+ingni 23/10
ḫ.+kår 8/31
ḫ.+ni 23/07
[=14]
ḫızmätçı Memur.
ḫ.+lär 45/34
[=1]
ḫızmätkår Hademe, uşak, hizmetçi.
ḫ. 19/22, 19/28
ḫ.+edi 45/08
ḫ.+ḳıl- 7/18, 44/39
ḫ.+i 12/12, 46/27
ḫ.+lär 27/25
ḫ.+ning 19/25, 19/26, 42/08
[=11]
ḫızmätli Görevli memur.
ḫ. 19/25
[=1]
ḫocäyin Sahip, patron.
ḫ.+lärni 46/32
[=1]
ḫop 1. Peki, olur; 2.adam-akıllı, haylı, pek.
ḫ. 32/07
[=1]
ḫorsin- İç çekmek.
ḫ.-ib 38/17
[=1]
ḫoş Peki, evet.
ḫ. 37/08
[=1]
ḫumår Göz bebeği.
ḫ. +i 36/02, 36/05
[=2]
ḫun Öldürülen bir kimse , kaybedilen ya da zarar verilen şey hakkında ödenen hak.
ḫ.+igä 29/36
[=1]
ḫurc Heybe.
ḫ.+ungä20/11, 24/15
ḫ.+unini 30/27
[=3]
ḫuş Hoş.
ḫ. 9/12, 12/18, 46/09
ḫ.+i 15/04
ḫ.+räy 12/39
[=5]
ḫuşvaḳt Hoş vakit.
ḫ. 27/14
[=1]
ḫüdå Ar.-Fars. Allah.
ḫ. 30/19, 31/12, 36/08

ḫ.+ning 18/21
[=4]

I

ıḫtiyår Seçme, ihtiyar.
i.ḳıl- 34/35
i.+i 24/34
[=2]

ırġı- Zıplamak, sıçramak, hoplamak, atlamak; atmak.
i.-b 34/08, 34/26, 39/34
i.-sa 33/11
[=4]

ırġıt-Z ıplatmak, sıçratmak, atlatmak.
i.-ib 32/40, 32/41, 32/41, 33/01, 33/01, 33/01, 33/02, 33/03, 33/15
[=9]

ışḳ Aşk.
i.+ı 34/34, 38/10
[=1]

İ

iç Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dahil, iç.
i.+i 41/11, 44/03, 45/38
i.+idä 13/25
i.+idän 40/38, 41/01, 41/03, 41/06, 41/17
i.+igä 12/04, 32/36
i.+imdägi 36/22
[=12]

iç- İçmek.
i.-gändä22/31
i.-gändäy 36/31
i.-sin 34/03
[=3]

içki İç, dahili.
i. 26/28
[=1]

iḫtiyår Seçme.
i.ḳıl- 34/35
i.+i 24/34
[=2]

ikki Birden sonra, üçten önce gelen sayı, iki.
i. 7/03, 11/18, 11/28, 12/06, 13/06, 13/06, 21/35, 27/14, 27/19, 27/27, 28/28, 31/01, 33/19, 35/07, 36/30, 36/35, 38/18, 39/24, 40/31, 42/33, 43/19, 44/05
i.+tä13/04, 13/34
i.+yüz 8/07, 41/07, 41/17
[=27]

ikkåv İkisi.
i.+i 13/36, 18/06, 24/02, 24/25, 25/20, 25/23, 38/11, 40/19
i.+idän 13/35
i.+imiz 26/04, 45/14, 25/21,31/24, 31/30
i.+ingni 14/21
i.+ini 14/15, 40/16, 40/07
i.+ining 14/17, 27/08
i.+läri 25/36, 27/11
[=20]

ildäm Hızlı, çabuk.
i. 41/27
[=1]

ildäm-ildäm Hızlı hızlı(ikileme).
i. 47/06
[=1]

ilgäri Önceleri, eskiden, önce.
i. 41/18
[=1]

ilåvä İlave.
i. 35/37
[=1]

iltifåt (Ar. *left* “sağa veya sola çevirmek”ten *iltifāt*) Övgü, iyi dilek, lütuf.
i.+lär ḳıl- 9/39
[=1]

imlä- İmâ etmek.
i.-di 25/35
[=1]

imårät Bina.
i. 12/25, 12/25, 14/08
i.+im 13/13
i.+ning 14/36
[=5]

in’åm (Ar. *ni‘met*“müreffeh olmak”tan *in‘ām*) Lutuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme; hediye, armağan.
i. 42/06
[=1]

indä- Seslenmek.
i.-mädi 12/21
i.-mäy 8/26
[=2]

ingrän-İnlemek, inildemek.
i.-ib 24/27

[=1]

ingrät-İnletmek**.**

i.-är 31/19

[=1]

ip İp, iplik.

i. 33/38

i.+dän 28/02

[=2]

istäy istäy İsteye isteye.

i. 44/26

[=1]

iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.

i. 11/38, 12/41, 13/02

i.+gä 19/25

i.+i 22/08, 22/11, 22/19, 24/16

i.+idän 7/17

i.+ing 27/35

i.+ini 15/02, 17/16, 18/21, 38/23

i.+lärdän 24/08

i.+lärini 26/02

i.+lärning 11/25

i.+ni 23/06, 25/32

i.+ning 26/14

[=20]

işḳılib Ne de olsa.

i.17/27, 17/30, 17/31

[=3]

işån- İnanmak, güvenmek.

i.-di 32/29

i.-mäy 42/33

[=2]

it İt, köpek.

i.+lärgä 37/28

[=1]

ivit- Yumuşatmak.

i.-ib 32/35

[=1]

iz Bir insanın veya hayvanın geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare.

i.+ingga22/13

[=1]

izla- Aramak.

i.-ydi 28/17

[=1]

izzä Utanma hissi.

i. 28/30

i.+läri 25/29

[=2]

K

käbi Gibi.

k. 19/01

[=1]

[=1]

källä Fars. Baş, kafa, kelle; akıl, beyin.

k. 27/16

k.+mni 17/29

k.+ning 27/17

[=3]

käm Az, ufak, küçük, değersiz, bayağı, kıt.

k. 17/37, 28/28, 29/17, 29/22, 30/16, 30/16, 31/02, 31/04

k.+i 21/12

[=9]

käm-käm Az az (ikileme).

k. 43/08

k.+ginä 25/10

[=2]

kämäş- Kamaşmak, insanı rahatsız eden bir sızı.

k.-ib 25/26

[=1]

kämbäġäl Fakir.

k. 45/26

k.+lär 21/02

[=2]

kämçılık1.Eksiklik; 2.Azınlık.

k.+ı (kämçılıgı) 42/18

k.sız 42/19

[=2]

kämlik Eksiklik, yetmezlik, yetersizlik, kifayetsizlik, yokluk, mahrumiyet.

k.+ini (kämligini) 30/26

[=1]

kämpir İhtiyar kadın.

k. 31/02

k.+dän 31/03

[=2]

kämsiz Gam, endişe, kaygı.

k.bol- 12/23

k. 12/38

k.ḳıl- 30/18

[=3]

kändäy Nasıl, ne gibi.

k. 15/19

[=1]

kär- Karıştırmak.
k.-mägin 29/19
[=1]
kärävåt Dört ayaklı, üsütüne döşek serilen karyola.
k.+ning 24/24
[=1]
kärmån Para vermek için yapılan anlaşma.
k. 21/08
[=1]
kärnäy Boru çalgı, borazan, bir üflemeli çalgı türü.
k. 9/02, 11/13
k.+däy 43/38
[=3]
kåråmät Keramet.
k. 32/15
[=1]
kärvån Kervan.
k.+däy 25/11
k.+imiz 44/18
k.+lär 44/08
[=3]
kättä Büyük, kocaman, ulu.
k. 9/26, 11/33, 12/24, 27/12, 27/27, 29/10, 29/14, 29/25, 29/31, 32/40, 38/30, 41/21, 42/07, 44/36
k.+lär 8/18
k.+si 9/28**,** 35/26
k.+sining 7/03
[=18]
kättälik Ebat, ölçü, büyüklük.
k.+lär 20/30
[=1]
käynä- Coşmak, coşup taşmak.
k.-b 37/05
[=1]
käyt- Dönmek, geri dönmek.
k.-äyin 14/10
[=1]
kåç- Birinden veya bir şeyden kurtulmak için süratle uzaklaşmak.
k.-di 10/10
[=1]
kåkil Fars. Alna düşen kısa saç demeti, perçem.
k.+i 20/05, 20/16
k.+ingni 21/10
k.+ini 12/36
[=4]
kåråŋġı Karanlık. Krş. **ķåråŋġu**
k.12/31
[=1]
kåsä (Fars. *kāse* < Ar. *ke's*) Fincandan, kadehten daha büyük, esasen sıvı ve akışkan gıdaları içmek için kullanılan kap.
k. 23/05
[=1]
kåş 1. Gözlerin üzerinde kavisli birer çizgi oluşturan kısa kıllar. 2. Huzur, ön, nezd, karşı.
k.+ing 15/21
[=1]
keçlik Geç vakit, gece.
k. 24/12
[=1]
keçä Gece, güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarıncaya kadar süren karanlık zaman.
k. 15/12
[=1]
keçäsi Geceleyin.
k.+män 47/15
[=1]
kel- Gelmek.
k. 32/40, 32/41, 33/02, 33/04, 33/05, 33/08, 33/17
k.-ädi 18/06, 43/35
k.+ämiz 26/05
k.-är 26/34, 27/12, 27/13, 39/12, 39/17
k.-är edi 10/29
k.-ärgä 36/09
k.-ärmän 35/34, 36/01, 36/04, 39/21
k.-äyin 46/34
k.-di 7/11, 7/17, 9/31, 10/12, 11/24, 11/38, 13/04, 14/16, 14/23, 22/07, 22/16, 24/06, 27/35, 28/28, 31/04, 32/34, 34/24, 42/22, 43/13, 44/22, 46/03
k.-dik 45/14
k.-dim 33/15, 38/29, 38/31, 38/34, 39/07, 39/11, 39/15, 39/20, 39/26, 45/20
k.-e 9/38, 44/41

k.-gän 10/19, 13/05, 21/31, 24/12, 24/15, 27/14, 30/31, 32/41, 45/23
k.-gändä 29/21, 45/02
k.-gändän 33/03, 33/04
k.-gänini 10/08, 24/29, 46/02
k.-gin 18/23, 38/01
k.-ib 7/12, 10/08, 10/36, 10/42, 11/21, 12/13, 12/16, 12/19, 18/09, 21/30, 22/01, 22/03, 22/15, 23/18, 24/13, 24/14, 25/35, 27/17, 27/25, 28/27, 28/39, 30/20, 37/30
k.-ibdi 12/15, 45/29
k.-ibdim 22/02
k.-ibsän 33/01
k.-inglär 9/08, 10/19, 14/15, 27/24
k.-mäbsän 33/02
k.-mägän 33/01
k.-mägänidän 10/06
k.-mäng 20/03
k.-mäy 24/01
k.-måḳdä 10/04
k.-åyåtgän 30/27
k.-sä18/36, 21/37, 24/19, 25/33, 37/17, 41/29, 41/29
k.-sin 46/07
k.-uvdim 17/08
[=119]
k.-ärzgä kel- 7/11
k.-gålib kel- 11/38
k.-äççıġı kel- 7/12
[=3]

keläyåt- Geliyor olmak.
k.-gän 30/32
k.-gän edi 10/30
k.-ib edi 14/34, 41/40
k.-ibdı 44/09
k.-ibdi 27/37
k.-ir 30/25
k.-sä46/35
[=8]

kelbätli Biçimli, gösterişli.
k. 16/03
[=1]

keltir Getirmek.
k. 12/16
[=1]

kengäş Konsey, kurul.
k. 21/08, 27/12
[=2]

kep- Gelmek fiilinin kısa hali.
k.-ti 13/34
[=1]

ker- Germek.
k.-ib 15/21, 47/22
[=2]

kes- Kesici bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak.
k.-ib 18/19, 18/27, 37/30
k.-in 33/36
[=4]

ket- 1. (Bir şey veya bir kimse) Yakın bir yerden daha uzak bir yere doğru hareket etmek, uzak bir yere varmak.
k. 36/22, 36/25, 37/27, 37/28, 37/33
k.-ädi 18/05, 20/04, 35/32, 35/35, 46/24, 12/31
k.-ämän 18/15, 18/20, 18/24, 18/28, 42/05, 44/20
k.-ämiz 42/43
k.-ärmän 39/01, 45/31
k.-ärsän 29/26
k.-äsän 37/25
k.-äsänmi 34/29
k.-äsiz 19/21
k.-äy 34/33, 47/36
k.-äyik 38/23, 47/23, 47/27, 47/32
k.-äylik 42/41
k.-äyin 47/20
k.-di 9/34, 11/34, 12/26, 13/09, 13/17, 14/28, 16/27, 22/15, 22/26, 23/33, 24/03, 25/15, 25/29, 26/06, 27/26, 27/36, 28/30, 28/31, 31/15, 33/06, 34/20, 38/11, 39/35, 40/24, 40/25, 40/33, 41/41, 44/24, 45/18, 46/16, 47/06
k.-dik 38/21
k.-dilär 12/05
k.-dim 32/04
k.-gän 24/21, 24/22, 27/22, 38/18, 40/09, 41/37, 42/31
k.-gän edi 46/43
k.-gändä19/25
k.-gändän 14/29
k.-gäni 38/31, 38/34, 39/11, 39/15, 39/20
k.-gänidän 46/31
k.-gänlär 46/16

k.-gäydä 35/37
k.-gin 38/03
k.-ib 35/07, 35/09
k.-ibdi 46/41, 46/42, 47/09
k.-igä 40/36
k.-im 45/03
k.-mä 29/09, 39/14
k.-mäy 34/34
k.-mäydi 18/31
k.-mäyik 38/24
k.-mäymi 25/03
k.-måḳdä 22/27
k.-måḳḳa 34/35
k.-ålmäymän 30/06
k.-sä 25/33
k.-säk 26/33, 31/30
k.-säku 46/41
[=103]
cönäb ket- 22/26
öt ket- 12/26
[=2]

ketäber- Gidivermek.
k.-di 9/15, 9/18, 20/12, 30/22, 41/33, 43/20, 45/26
k.-gin 21/16
k.-sin 45/23
[=9]

keyin Sonra, daha sonra, ardından.
k. 9/25, 11/35, 18/06, 32/14, 33/03, 33/04, 33/05, 42/42, 46/25
k.+igä35/04
[=10]

kıl- Yapmak, etmek, eylemek.
k.-dikdän 33/13
k.-dim 14/21
k.-ib 10/38
[=3]
åzåd kıl- 14/21
k.tep-tekis kıl-yubärdi 7/13
tåmåşä ḳıl- 28/21
yer bilän yäksån kıl- 10/38
[=4]

kıyåmätlik Ölene dek, kıyamete kadar.
k. 47/19
[=1]

kiy- Giymek.
k.-ärmän 39/06
k.-ing 23/18
[=2]

kiççi Bk. **Kiçik**.

k. 38/30
[=1]

kiçik Küçük, ufak, minik.
k. 9/26
[=1]

kiçkinä Küçük, küçücük.
k.+sining 7/04
[=1]

kim (Eski Türkçe'den beri kullanılır) Hangi kimse.
k. 10/19, 11/32, 13/05, 13/19, 13/21, 15/31, 15/35, 17/06, 22/22, 36/27, 38/06, 43/22
k.+ä 47/13
k.+gä 29/30, 37/25
k.+ing 37/01
k.+ning 30/19, 36/13, 44/11
[=19]

kimḫåb Bir tür kumaş.
k.+gä23/15, 23/19
[=2]

kindik Orta, merkez, orta yer; göbek.
k.+dän 16/05
[=1]

kiprik Kirpik.
k.+i (kiprigi) 41/21
[=1]

kir- Dışarıdan içeriye geçmek, içeriye varmak.
k.-gän 12/32
k.-günçä 7/19
k.-ib 14/31, 23/17, 32/02
k.-işdi 32/31
k.-işti 32/35
k.-mägänim 11/23
k.-säng bilän 21/03
[=9]

kirdikår Entrika.
k.+ini 22/06
[=1]

kiriş- Başlamak, girişmek.
k.-di 46/05
[=1]

kişi Kişi.
k. 11/21, 24/08, 41/42, 45/05
k.+lärning 11/26
[=5]

kiyik Geyik.
k.+däy 35/05
[=1]

kiyikli Geyikli.
k.+ng 37/24
[=1]
kiyim Elbise, giyim, giysi, üst baş.
k.+lär 39/06
k.+lärni 23/17
[=2]
kiyim-keçäk Giyim-kuşam.
k. 46/33
[=1]
kol İnsanın omzundan parmak uçlarına kadar olan organı, el.
k.+dän (äydın kol) 35/34
k.+gä 36/04
k.+idä 30/23
k.+lär 35/25
k.+lärning 24/36, 37/14
k.+ning 24/32
[=7]
kon- (Kuş için) Uçmasına son verip bir yerde durmak.
k.-di 44/05
k.-mäsä 10/28
[=2]
kop- Kopmak, ayrılmak.
k.-di 43/30
k.-mägän 11/32
[=2]
korķ- Korkuya kapılmak, korku duymak, ürkmek.
k.-mä 40/01
[=1]
kotär- Kaldırmak, havalandırmak, yükseltmek.
k.-dı 46/03
k.-ib 8/28, 30/24
[=3]
kotäril- Kaldırılmak, yükseltilmek.
k.-ib 39/34
[=1]
koy- 1. Koymak, yatırıp koymak, bırakmak. 2. Yardımcı fiil rolünde, ibareye kuvvet ve anilik verir.
k.-gän 15/06
k.-gändäyin 15/09
[=2]
koydir- Koydurmak, bıraktırmak.
k.-mä 15/24
[=1]
köç- Taşınmak, göçmek.
k.+gändä 39/10
[=1]
köçä Sokak.
k. 15/11, 40/35
k.+dä 27/37
k.+dän 46/35
k.+gä14/36, 22/26, 20/12
k.+lärdä 14/32, 20/22
k.+sigä 14/34
[=10]
kök Gök mavisi, açık mavi.
k.+kä9/05
[=1]
kökär- 1.Bitmek, çimlenmek, cücüklenmek; 2.Mavileşmek.
k.-ib 13/17
[=1]
kökäläm Çayır, çayırlık.
k. 9/29
[=1]
köl Göl.
k.+ning 17/17
[=1]
köm- Gömmek.
k.-di46/01
[=1]
köngil Gönül, kalp.
k. 15/04, 37/05
k.+i (köngil suy-) 19/32, 35/24
k.+i (köngli) 14/02, 45/29
k.+i (köngli bol-) 14/18
k.+i (köngli tol-) 25/39, 46/11
k.+im (könglim buzil-) 19/07, 19/12
k.+in (könglin) 36/27
k.+ing (köngling) 28/38
k.+inggä (könglingnä) 13/31
k.+ingni (könglingni buz-) 35/35
k.+ini (könglini) 9/12
k.+ini (könglini ķårä ķıl-) 46/42
k.+läri 11/18
[=18]**l**
k.+i bol- 14/18
k.+i tol- 25/39, 46/11
k.+im buzil- 19/07, 19/12
k.+ingni buz- 35/35
k.+ini ķårä kıl- 46/42
[=7]
köp Çok, fazla.

k. 7/07, 10/12, 11/07, 11/21, 11/25, 13/02, 13/22, 15/28, 18/08, 20/11, 23/27, 28/31, 29/20, 29/27, 31/25, 34/35, 34/37, 35/10, 38/10, 40/14, 41/26, 42/07
k.+di 19/23
k.+ḳıl- 29/02
k.+mäysizmi 28/09
[=25]

körål- Körleşmek.
k.-mäydi 28/15
[=1]

kör Kör, göremeyen.
k. 29/19, 30/10, 32/24, 33/15, 38/09, 43/17
k.+bol- 29/04
k.+dir 30/06
k.+ḳıl- 45/12
k.+gä 33/14
k.+ning 34/05
[=11]

kör- 1. Gözle veya ışık yardımı ile bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek. 2. Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna şahit olmak, müşahede etmek.3. … olarak kabul etmek, şöyle veya böyle değerlendirmek. 4. Yapmak, îfâ etmek. 5. Sezmek.
k.-ämän 34/31
k.-är 28/06
k.-ärsän 37/12
k.-äy18/12
k. äylik27/25
k.-äyin 15/31, 15/35
k.-dän 45/22
k.-di 10/25, 12/41, 12/42, 22/28, 22/29, 28/27, 32/25, 34/25, 44/02
k.-dim 13/01, 13/02, 16/09
k.-gän 25/29,28/31, 45/36, 46/17
k.-gändän 13/21
k.-gäni 30/19
k.-gänlär 12/38, 20/17
k.-gänlärning 12/29
k.-ib 9/34, 11/21, 11/39, 12/18, 14/18, 16/05, 19/09, 20/18, 21/29, 25/32, 26/12, 27/18, 28/29, 30/37, 33/11, 33/15, 33/33, 34/03, 45/28, 46/32, 47/09
k.-inglär 10/24
k.-mägänlär 12/38
k.-mägin 47/25
k.-mäk 37/11
k.-mäysizmi 28/12
k.-måḳ 37/07
k.-måḳḳa46/03
k.-ni 45/28
k.-ning 32/29
k.-pälärdän 23/34
k.-sin 13/22, 14/20
k.-sining 23/35
[=60]
k.-yåmånlık kör- 47/25
k.-yaḫşilik kör- 47/25
[=2]

körgilik Güzellik.
k.+dä 33/02
[=1]

körin- Görünmek, gözükmek;görülür hâlde olmak, görülebilecek durum veya nitelikte olmak.
k.-di 26/07
[=1]

köriniş Görünüş, gözüküş.
k.+ber- 11/05
k.+idän 24/05
[=2]
köriniş ber- 44/27
[=1]

körsät- Göstermek.
k.-di 14/30, 32/24, 45/11
k.-dilär 10/23, 10/42
k.-ib 38/23
[=6]

köy Köy.
k.+igä27/13
[=1]

köz Göz, insanda ve hayvanda görme organı.
k.+dä 27/05
k.+dän 17/20, 18/16, 19/10, 37/27
k.+dän yåş tök- 37/01
k.+i 14/18, 14/36, 34/33, 37/13, 38/18
k.+i ḳıy- 9/37
k.+idän 14/34, 35/29
k.+igä29/01
k.+im 19/09, 30/06
k.+imdän 20/34

k.+imni 39/24, 42/21, 42/33, 45/12
k.+imning 29/36
k.+ing 29/04
k.+inggä 16/20
k.+ingni 37/36
k.+ini 23/16, 28/40
k.+ning 15/01
k.+lämä 16/22
k.+läringdän 35/36
[=31]

közlä- Gözlemek, dikkatle bakmak, gözle takip etmek, gözetlemek.
k.-ydi 28/19
[=1]

közli Gözlü, gözü olan.
k. 16/03
[=1]

kul Allah tarafından yaratılmış olan insan, kişi.
k.+ini 46/22, 47/02
k.+å 37/24
[=3]

kuydir- Koymak, boşaltmak, dökmek.
k.-är 47/24
k.-ib 46/22, 47/01
k.-sä 47/30
k.-säk 46/24
[=5]

küç Güç, kuvvet, kudret.
k.+im 20/32
k.+ing 21/04, 21/07, 21/15
[=4]

kül- Gülmek, insanın kesik kesik sesler çıkarmak suretiyle sevincini açığa vurması.
k.-äyin 23/29
k.-işib 24/26
[=2]

kümüş Gümüş.
k.+dän 9/06
[=1]

kün Gün, yirmi dört saatlik zaman dilimi.
k. 11/34, 15/16, 26/03, 26/23, 26/38, 32/27, 33/03, 35/03, 41/05, 41/08, 41/16, 41/28, 43/41
k.+gä 41/28, 41/31, 41/32, 42/28, 42/30
k.+i 8/07, 9/21, 9/24, 9/25, 12/35, 12/41, 14/29, 14/31, 14/32, 18/35, 26/23, 32/41, 33/01, 33/07, 33/19, 34/04, 45/08
k.+i (päyşänbä küni) 9/24
k.+lärdän 8/06, 14/32, 26/03
k.+läri 7/22, 44/40, 45/06
k.+lik 12/28
k.+ni 23/14
k.+dägi 24/05
[=45]

kür 1. Tam kuvvetinde bulunma. 2. Yaylak.
k. 16/02
[=1]

küräk Kürek.
k. 22/36
[=1]

küy Ezgi, melodi.
k.+lärgä 19/02
[=1]

küy- Yanmak, yanıp kül olmak.
k.-gän 15/01, 29/08
k.-gänidän 27/04
k.-gänim 15/32
k.-ib 18/05, 44/03, 44/04
k.-är 38/12
[=8]

küyåv Damat, güvey.
k. +i 27/21
[=1]

Ķ

ķabiläbåş Kabile lideri.
ķ.+lär 44/08
ķ.+läridän 44/12
[=2]

ķabâhät (Ar. *ķabāḥat*) Suç, kusur.
ķ. 13/02
[=1]

ķabul (Ar. *ķabūl*) Bir şeye isteyerek veya istemeyerek peki deme, râzı olma, muvâfakat etme.
ķ.+bol- 20/25
[=1]
ķ.+ķıl- 45/30

ķadd (< Ar. ķadd) Boy pos, endam.
ķ.+i ķåmät.ini 14/17
ķ.+indän 37/16
ķ.+ingdän 15/35, 16/29, 37/07

[=5]

ḳadåḳ funt, libre (409,51 gramdan ibaret olan eski bir ağırlık ölçüsü, M.)
ḳ. 28/28
ḳ.+ḳa 30/24
[=2]

ḳadr (< Ar. ḳadr) Değer, kıymet; kudretli, kabiliyetli, muktedir.
ḳ.+i 19/25, 19/26
ḳ.+ini 15/34
[=3]

ḳahr Ar. Hırs, hiddet.
ḳ.+igä17/06, 36/13, 47/33
[=3]

ḳahrlän- Ar. Kızmak, hırslanmak, hiddetlenmek.
ḳ.-sä 28/11
[=1]

ḳal'ä şehir.
ḳ.+sidän 34/14
[=1]

ḳaläm Ar. Yazı yazmaya mahsus, genellikle çubuk biçiminde âlet.
ḳ.+däy 12/29
[=1]

ḳalliḳ Nişanlı.
ḳ.+ḳınäng 15/04
[=1]

ḳamçı Ucuna ince deri, meşin veya ip bağlanmış bir değnekten ibaret vurma aleti, kırbaç.
ḳ. 17/07, 33/28, 34/13, 36/14, 47/34
[=5]

ḳamçılä- Kırbaçlamak.
ḳ.-b 28/03
[=1]

ḳamä- Tutuklamak, sokmak.
ḳ.-b 21/36, 40/14
ḳ.-dı 40/11
[=3]

ḳançä Kaç, ne kadar.
ḳ. 20/35
[=1]

ḳandäy Nasıl, ne gibi.
ḳ. 16/16, 16/21, 16/25, 26/34, 27/01, 10/26, 16/12, 29/34, 44/32
[=9]

ḳanikäy Hani nerede.
ḳ. 42/04
[=1]

ḳanåt Kuşlarda ve böceklerde gövdenin iki yanında yer alan ve uçmayı sağlayan açılır kapanır bir çift organ.
ḳ.+ı 34/28
[=1]

ḳarä 1.Bakmak; 2. Göz kulak olmak; 3. Beklemek.
ḳ.-b 9/04, 9/15, 9/33, 10/07, 10/35, 11/08, 11/37, 12/43, 13/26, 14/36, 14/38, 15/20, 16/06, 16/28, 18/10, 19/18, 20/20, 20/37, 22/26, 22/29, 23/23, 26/15, 29/02, 29/06, 29/27, 31/11, 31/17, 32/14, 33/11, 33/21, 35/11, 35/30, 36/06, 36/20, 36/36, 37/22, 38/25, 39/33, 41/28, 41/28, 42/41, 47/10
ḳ.-di 10/31, 41/29
ḳ.-sä9/36, 16/02, 24/24, 30/25, 35/08, 47/08
ḳ.-sälär 9/31, 44/07, 27/37
ḳ.-y 41/31, 41/32, 42/28, 42/30
ḳ.-ymän 16/14, 16/18, 16/20

ḳaräbtur- 45/24
[=62]

ḳarçığäy Atmaca, şahin.
ḳ. 37/17
[=1]

ḳari İhtiyar.
ḳ. 20/03, 44/13.
[=1]

ḳariç Karış.
ḳ. 28/01
[=1]

ḳarindåş Kardeş; akraba.
ḳ. 44/32
ḳ.+ım 45/07, 45/19, 45/29
ḳ.+igä 43/22
ḳ.+ing 26/27
ḳ.+inggä 19/06
ḳ.+lär 26/39, 44/28
ḳ.+lärning 34/34
[=9]

ḳarår Karar.
ḳ.+bol- 46/26
[=1]

ḳaråv Bakım, bakımlı.
ḳ. 25/17

[=1]

ḳasämYemin, and.

ḳ. 36/35

[=1]

ḳatår-ḳatår Sıra sıra.

ḳ. 29/11

[=1]

ḳatåri Gibi.

ḳ. 27/28

[=1]

ḳaträ-ḳaträ Damla damla.

ḳ. 35/36

[=1]

ḳattıḳ Katı, sert.

ḳ. 10/15, 40/21, 41/40

[=3]

ḳavm Ar. Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun, kavim.

ḳ.+i 44/34

[=1]

ḳay- **(**Bir şey) Üstüne oturduğu zemînin zayıflaması sebebiyle yer değiştirmek, çökmek, kaymak.

ḳ.-di 30/07

ḳ.-dilär 21/36

ḳ.-ib 25/19

[=3]

ḳayda nerede?

ḳ. 40/25, 43/27, 43/31

[=3]

ḳayerdän Nereden.

ḳ. 34/27

[=1]

ḳaynä- Coşmak, coşup taşmak.

ḳ.-b 37/05

ḳ.-di 40/08

[=2]

ḳayåḳḳa Nereye?

ḳ. 26/01

[=1]

ḳayril- Dönmek.

ḳ.-ib 36/32, 36/34

[=2]

ḳayråḳ Bileği taşı; bileği çarkı (tırpanlar, baltalar vs. için).

ḳ.+lärni 28/31

ḳ.+li 28/31

[=2]

ḳaysi Hangi.

ḳ. 11/36, 16/16, 16/21, 16/25, 44/16, 44/21, 45/22

ḳ.+si 45/11

[=8]

ḳayt- Dönmek, geri dönmek.

ḳ.-ä 17/20, 32/31

ḳ.-ärdi 46/09

ḳ.-äsänmi 21/27

ḳ.-äy 47/11

ḳ.-äyin 37/13

ḳ.-di 11/37, 27/15

ḳ.-dilär 12/07

ḳ.-gäningni 21/28

ḳ.-ib 21/20, 24/19, 30/20, 32/37, 33/06

ḳ.-mäydıġ 29/31

ḳ.-mäydi 42/15

ḳ.-mäymän 42/16

cävåb ḳayt- 46/09

[=19]

ḳayġu-häsrät Hüzün- hasret.

ḳ.+gä 26/31

[=1]

ḳåbåḳ Sebze türü, kabak.

ḳ. 20/16

[=1]

ḳåç- Birinden veya bir şeyden kurtulmak için süratle uzaklaşmak; sakınmak.

ḳ. 41/28, 41/28, 41/37

ḳ.-ädı 34/37

ḳ.-äsän 30/34

ḳ.-di 30/28, 30/29, 41/31, 41/38

ḳ.-ib 10/10, 20/04, 24/21, 38/24, 45/14, 46/31, 46/41

ḳ.-gänlär 10/10

ḳ.-måḳḳa 11/24

ḳ.-sä35/01

ḳ.-säng 43/01

ḳ.-äber- 43/10

[=20]

ḳåçä-ḳåçä Koşa koşa.

ḳ. 40/31

[=1]

ḳåçir-Delirmek, aklını bozmak.

ḳ.-ibmän 18/17, 20/33

[=2]

ḳåḳıl- Çakılmak.

ḳ.-gän 34/02

[=1]

ḳåidä Kural.
ḳ.bol- 10/29
ḳ.bilän 46/01
[=2]

ḳål- 1. (Olduğu yerde veya olduğu hâlde) Durmak. 2. Ele geçirdiği, kazandığı şey üzerinde hakkı ve hükmü devam etmek.
ḳ.-ädi 42/29, 29/13
ḳ.-är 39/19, 47/31
ḳ.-är edi 43/14
ḳ.-äsänmi 34/29
ḳ.-äy 41/24
ḳ.-di 8/24, 8/26, 8/40, 10/08, 11/30, 12/27, 13/07, 14/26, 14/27, 14/35, 16/06, 21/29, 21/33, 23/33, 32/37, 37/04, 37/08, 37/32, 38/08, 38/15, 38/17, 41/20, 41/39, 42/30, 42/32, 44/04, 44/06, 44/26, 45/15, 45/17
ḳ.-dilär 21/31
ḳ.-gän 14/19, 26/21, 37/06, 41/20, 44/32
ḳ.-gän edi 9/40
ḳ.-gändir 25/01
ḳ.-gänigä14/24
ḳ.-ib 36/24
ḳ.-ibdi 31/02, 43/12
ḳ.-mä38/21, 39/22
ḳ.-mädi 15/17, 19/03, 19/15
ḳ.-mäding 42/03
ḳ.-mägin 29/22
ḳ.-mäsin 21/20, 38/22
ḳ.-mäydi 42/09, 42/19
ḳ.-sä 43/14
ḳ.-sin 34/09
ḳ.-därmån ḳål- 19/15
ḳ.-tåḳat ḳål- 19/03
ḳ.-yıḳıl ḳål- 42/30
ḳ.-yıḳıl ḳål-mänä 42/32
ḳåläber- 43/20
[=65]

ḳåldir- Bırakmak.
ḳ.-ä 42/34
[=1]

ḳåmät Endam, boy bos.
ḳ.+in 37/02
ḳ.+ini (ḳadd ḳåmät) 14/17
[=2]

ḳån Vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı.
ḳ. 11/34
ḳ.+ä37/32
ḳ.+ingdir 14/06
[=3]

ḳåni Haydi, buyurun.
ḳ.+gä 11/26
[=1]

ḳånli Kanlı.
ḳ. 18/16
[=1]

ḳår Kar.
ḳ.+i 13/32
[=1]

ḳårä En koyu renk, siyah.
ḳ. 14/24, 22/21, 38/05
ḳ.+lär bol- 14/02
[=4]

ḳårin İnsan ve hayvan vücûdunun kaburgaların kenarından kasıklara kadar olan ve iç boşluğunda mîde, bağırsak, böbrek, safra kesesi, rahim, dalak, karaciğer gibi organlar bulunan kısmı, batın.
ḳ.+imni (ḳårnimni) 24/22, 33/13
ḳ.+lärini 25/36
ḳ.+ni 14/26, 14/27
[=5]

ḳårindåşçilik Kardeşlık; akrabalık.
ḳ. 45/22
[=1]

ḳårånġı Karanlık. Krş. **ḳårånġu.**
ḳ. 15/12
[=1]

ḳåråvul Nöbetçi, bekçi, muhafız gözcü.
ḳ. 22/12
ḳ.+lär 21/33, 30/22, 30/30, 30/34
ḳ.+lärgä21/32
[=6]

ḳåråvulḫånä Bekçi evi, bekçi kulübesi.
ḳ.+gä21/36
[=1]

ḳåş 1.Gözlerin üzerinde kavisli birer çizgi oluşturan kısa kıllar. 2 Huzur, ön, nezd, karşı.
ḳ.+i 12/29, 20/15, 33/13
ḳ.+idän 33/20
ḳ.+ing 47/22
ḳ.+ingni 35/32

ķ.+ini 16/08
[=7]
ķåt- Katılaşmak, sertleşmek.
ķ.-di 41/13
ķ.-gän 28/03
ķ.-ib 42/43
ķ.-mäsä 43/01
[=4]
ķåtib Ar. Yazman.
ķ. 43/12, 43/14, 47/08
[=3]
ķåviştiḫån Mari yurdunun hanı.
ķ. 7/08, 7/13, 44/37
ķ.+degän 7/05
ķ.+ning 7/06, 7/15, 44/37
[=6]
ķåvm Ar. Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun, kavim.
ķ.+ing 26/27
[=1]
ķåvåķ Kabak, göz kapağı.
ķ.+ıngni (ķåvåğıngni) 15/21, 47/22
[=2]
ķåğåz Kağıt.
ķ.+däy 12/31
ķ.+ini 10/41
[=2]
ķåyıl (< Ar. ķā'il) Hoşnut, memnun; şaşırtıcı, hayret verici.
ķ.bol- 43/17
[=1]
ķåyt- Dönmek, geri dönmek.
ķ.-di 21/37
[=1]
ķåzåķ Destanda geçen bir etnik isim, Kazak.
ķ. 41/30
ķ.+ning 41/30
[=2]
ķåzån Kazan.
ķ. 32/33
[=1]
ķıl- Yapmak, etmek, eylemek.
ķ.-ädi 8/40
ķ.-ädigän 46/23
ķ.-ämän 8/11, 9/10, 10/33
ķ.-ämäy 20/11
ķ.-är 22/22, 30/18, 38/06, 39/13, 39/18
ķ.-äsän 46/40
ķ.-äy 23/11
ķ.-äyik 38/23
ķ.-äyin 23/02, 23/07
ķ.-di 7/18, 8/08, 8/42, 9/13, 9/36, 9/39, 10/12, 10/15, 11/12, 11/24, 11/26, 12/09, 12/13, 13/15, 14/17, 25/18, 25/18, 25/20, 25/34, 29/01, 29/02, 30/33, 30/37, 32/23, 34/35, 39/28, 44/39, 45/12, 46/06, 46/19
ķ.-dilär 8/29, 12/17, 26/09
ķ.-dim 16/33, 37/03
ķ.-ding 30/16, 36/17
ķ.-gän 7/17, 11/19
ķ.-gäni 21/35
ķ.-gin 16/11, 18/15
ķ.-inglär 11/27, 46/17, 46/29, 46/30
ķ.-insin 11/12
ķ.-ib 7/13, 7/16, 7/18, 7/19, 8/12, 8/16, 8/27, 8/28, 8/29, 9/29, 9/29, 9/33, 9/35, 9/38, 10/09, 10/21, 10/29, 10/39, 10/39, 12/02, 12/35, 13/20, 14/32, 21/24, 21/36, 23/14, 23/22, 25/24, 25/24, 26/01, 26/05, 27/10, 30/36, 33/05, 35/06, 35/09, 39/03, 39/30, 43/11, 43/15, 44/38, 45/34, 46/12, 46/33, 46/36, 46/42, 47/10
ķ.-ib edi 21/24
ķ.-ibsän 33/17
ķ.-mäbdi 45/30
ķ.-maķçi 9/27
ķ.-mäng 31/03
ķ.-mänglär 42/10
ķ.-måķçi 8/37
ķ.-säng 47/29
ķ.-sängiz 10/33
ķ.-ġän 14/11
äfsuslär ķıl- 12/09
ämr ķıl- 8/42, 10/15, 10/33, 11/12
ärz ķıl- 10/12, 12/13
ärzä ķıl- 39/03
äsär ķıl- 27/10, 30/33
bär ķıl- 46/12
båstı ķıl- 33/05

bändi ḳıl- 7/16, 9/35, 10/09, 44/38
cäbr ḳıl- 11/26
çoġ ḳıl- 9/13
däf ḳıl- 9/33, 39/28
dåri ḳıl- 29/01
elçi ḳıl- 10/21
ḳåbul ḳıl- 45/30
fikr ḳıl- 25/18
gumån ḳıl- 31/03
günåhḳår ḳıl- 21/36
häräkät ḳıl- 43/11
häzil ḳıl- 21/24
håmä ḳul ḳıl- 33/17
hürmät ḳıl- 47/10
iltifåtlär ḳıl- 9/39
ıḫtiyår ḳıl- 34/35
kämsiz ḳıl-edim 30/18
kop ḳıl- 29/02
könglini ḳårä ḳıl- 46/42
kör ḳıl- 45/12
mäslähät ḳıl- 8/08, 8/29, 25/20, 46/19, 46/36
nåmus ḳıl- 11/24
nåz ḳıl- 23/22
ḫat ḳıl- 46/06
ḫez ḳıl- 39/30
ḫızmät ḳıl- 7/18, 7/19, 45/34
ḫızmätkår ḳıl- 7/18, 44/39
olcä ḳıl- 8/12, 8/29, 10/39
oġıl ḳıl- 12/35
oġli ḳıl- 12/02
oy ḳıl- 25/18
pådşåh ḳıl- 42/08
åyimlik ḳıl- 23/14
åzåd ḳıl- 18/15
rähm ḳıl- 9/38
säfär ḳıl- 10/29
säyil ḳıl- 47/29
säyåhät ḳıl- 9/27, 9/29
şükür ḳıl- 25/34
teşik ḳıl- 32/23
tostälḳån ḳıl- 10/39
toġri ḳıl- 30/37
tåmåşä ḳıl- 9/29, 14/32, 26/01, 26/05, 26/09
täläb ḳıl- 35/09
uruş ḳıl- 8/27, 11/27, 39/18
yok ḳıl- 8/28, 8/37
yåp-yåruġ ḳıl- 13/15
täläb ḳıl- 36/17, 37/03
[=202]

ḳılış- Yapmak, kılmak.
ḳ.-ıb 24/01
[=1]

ḳılıç Kın içine konup bir kayışla bele takılan, çelikten yapılmış, eğri veya düz, uzun kesici silah, kılıç.
ḳ. 9/32
ḳ.+ingni 25/09
[=2]

ḳılıçbåzlik Eskrim.
ḳ. 11/31
[=1]

ḳımmät Ar. Pahalı, masraflı; değerli, kıymetli.
ḳ.+ini 31/09
[=1]

ḳıng Tek bir kelime söylemeden, ses çıkarmadan.
ḳ. 17/16, 28/18
[=2]

ḳıp- "Kılmak" fiilinin zarf-fiil eki alırken ses düşmesine uğramış şekli.
ḳ. 29/22, 40/23
ḳ.-sän 36/11
[=3]
täläb ḳıp- 36/11
[=1]

ḳır Şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arazi.
ḳ.+lärdän 41/09
ḳ.+ning 37/10, 9/31
[=3]

ḳırḳ Otuz dokuzdan sonra, kırk birden önce gelen sayının adı.
ḳ. 27/22, 31/10, 31/12, 31/13, 33/03, 43/41
[=6]

ḳırḳ- 1. Kesmek; 2. Azaltmak; 3. Kısaltmak.
ḳ.-ıb 32/32
[=1]

ḳıs- Sıkmak, kısmak.
ḳ.-ib 23/16
[=1]

ḳısmät Kısmet.
ḳ.+lär 40/21
[=1]

ķıstä- Israr etmek, ısrarla istemek, sıkıştırmak, zorlamak, baskı yapmak; hızlandırmak.
ķ.-sä 42/41
[=1]

ķıy- Acımamak; bir şeyi kurban etmek; tehlikeyi göze almak; cesaret etmek.
ķ.-mädi 9/37, 14/18, 34/33
ķ.-mäsin 33/38
[=4]
közi ķıy- 9/37
[=1]

ķıyıl- Çarpık kesilmiş, iğrilmiş olmak.
ķ.-gän 12/29
[=1]

ķıyåmät Ar. Tek tanrılı dinlerin inancına göre bütün ölülerin dirilip mahşerde bir araya toplanacağı zaman, dünyanın sonu.
ķ.+dä31/34
ķ.+dän 15/30
ķ.+gä 37/04, 37/08
ķ.+lik 23/26
[=5]

ķız Dişi cinsten olan evlat veya genç kimse.
ķ. 12/27, 24/34
ķ.+dän 20/17, 34/06, 34/10
ķ.+i 7/05, 8/03, 12/04
ķ.+ingni 39/25
ķ.+ini 7/24, 44/42
ķ.+lär 15/07
ķ.-gining 19/31
[=13]

ķızıķ İlginç, eğlenceli, tuhaf.
ķ. 34/09
[=1]

ķızil Parlak kırmızı renk.
ķ. 15/15, 20/21, 26/37, 30/11, 39/14
[=5]

ķıl- Yapmak, etmek, eylemek.
ķ.-ädi 42/08
[=1]

ķol İnsanın omzundan parmak uçlarına kadar olan organı, el.
ķ. 9/10, 9/10, 26/12
ķ.+bilän 35/07
ķ.+gä11/41
ķ.+i bilän 33/20
ķ.+idä 21/06, 45/03
ķ.+idägi 23/31
ķ.+idän 43/24
ķ.+igä23/21, 25/31
ķ.+imni 18/14
ķ.+ini 23/32, 25/31, 34/25
ķ.+läridä 9/32
ķ.+läridägi 10/22
ķ.+lärini 25/24
[=19]

ķoltıķ Koltuk, koltuk altı.
ķ.+ıgä (ķoltiğınä) 34/25
[=1]

ķon- (Kuş için) Uçmasına son verip bir yerde durmak.
ķ.-di 9/21
ķ.-gän 35/25
ķ.-ib 21/26
ķ.-måķdä 11/05, 9/22
[=5]

ķondäġ silah kabzası.
ķ.+i 30/35
[=1]

ķonġıråķ Zil, çıngırak, çan.
ķ. 8/38
ķ.+ını (ķonġıråġını) 8/33
ķ.+lärni 8/34, 9/02
ķ.+ning 8/34
[=4]

ķorķ- Korkmak.
ķ. 11/09
ķ.-di 11/22, 33/11
ķ.-dik 9/43
ķ.-ķan 12/20
ķ.-ķanini 10/01
ķ.-ib 9/34, 9/40, 33/14, 33/21, 42/05
ķ.-mäy 9/13
ķ.-måķdä10/03
[=12]

ķorķış- Korkutmak.
ķ.-ib 10/06
[=1]

ķorġån kale, müstahkem mevki.
ķ. 7/02, 10/14
ķ.+dän 33/29, 34/08, 34/21, 40/16
ķ.+edi 33/09
ķ.+gä 10/14

ḳ.+idän 33/08
ḳ.+ini 8/11
ḳ.+ning 10/17, 33/10, 33/19
[=13]

ḳoş Çift.
ḳ. 11/04
[=1]

ḳoş- Birleştirmek, toplamak, katmak.
ḳ.-ding 15/28
ḳ.-ib 10/21
ḳ.-ini 10/09
ḳ.-inning 10/08
[=4]

ḳoşil- 1.Birleşmek; 2.Katılmak.
ḳ.-di 11/21
ḳ.-ib 12/04
[=2]

ḳoy Koyun.
ḳ. 25/28
ḳ.+dä 43/33
ḳ.+gä13/07
ḳ.+imning 13/08
[=3]

ḳoy- 1. Koymak, yatırıp koymak, bırakmak. 2. Yardımcı fiil rolünde, ibareye kuvvet ve anilik verir.
ḳ.-är 15/07, 19/24, 22/18
ḳ.-di 7/26, 9/39, 25/32, 26/31
ḳ.-gän 12/31
ḳ.-gin 17/12
ḳ.-ib 9/22, 10/04, 11/05, 11/41, 11/42, 18/07, 18/34, 26/34, 32/33, 45/41, 46/12
ḳ.-ing 8/41, 12/10
ḳ.-işib 11/29
ḳ.-mä 32/08
ḳ.-åy 20/36
ḳ.-säk 26/29
ḳ.-säm 21/04, 21/07
ḳ.-ämi 42/34
ḳ.-ämiz 46/22
[=30]
ḳ.-åt ḳoy- 19/24
[=1]

ḳoyin Bağır, göğüs, koyun.
ḳ.+gni 13/36
[=1]

ḳöz Göz, insanda ve hayvanda görme organı.
ḳ.+ingni 36/22
[=1]

ḳuçåklä- Kollarının arasına almak, sarılmak, kucaklamak.
ḳ.-b 26/12
[=1]

ḳul Allah tarafından yaratılmış olan insan, kişi.
ḳ. 18/05, 18/32, 19/29, 19/33, 20/08, 20/13, 21/18, 21/20, 22/02, 24/09, 24/11, 24/09, 24/11
ḳ.+bol- 18/30
ḳ.+gä21/26
ḳ.+i 24/19, 47/04
ḳ.+igä 22/33, 23/01, 23/06
ḳ.+im 24/21
ḳ.+imni 21/16
ḳ.+ing 20/35, 20/36
ḳ.+inggä 20/30
ḳ.+ingni 22/01
ḳ.+ingning 20/24, 20/25, 20/28, 20/31
ḳ.+ni 20/03, 20/13, 20/23, 21/24, 21/37
ḳ.+ning 20/19, 21/19, 24/21
ḳ.+sän 29/08
ḳ.+undägı 32/34
[=40]

ḳulä- Düşmek, yıkılmak.
ḳ.-gän 14/08
[=1]

ḳulät- Devirmek, yıkmak.
ḳ.-ämän 8/11
[=1]

ḳulåḳ Başın iki yanında bulunan işitme organı.
ḳ. 11/32
ḳ.+ḳa32/10, 40/37
ḳ.+lärigä 9/30
ḳ.+sål 18/26, 24/31
ḳ.+sål- 8/25, 15/25, 15/26, 17/11, 36/21, 37/09, 40/36
[=13]

ḳur-Kurmak.
ḳ.-ib 25/03
ḳ.-sin 23/08, 27/09, 37/20, 13/33, 14/09
[=6]

ḳur'ändåz Rüya yorumcusu.
ḳ. 12/42

ķ.+lärdän 14/13
ķ.+i 13/26
ķ.+lär 13/16, 13/05
ķ.+lärı 46/19
[=8]

ķur'åndåz Bk. **ķur'ändåz.**
ķ. 13/25, 46/14.

ķuräy Koyun, at gibi hayvanları çağırmak için çıkarılan ses.
ķ. 13/19, 13/19
[=2]

ķurşä- Kuşatmak, çevrelemek, etrafını sarmak.
ķ.-b 9/33
[=1]

ķuruķ Kuru.
ķ. 29/09
[=1]

ķuş Yumurtlayan omurgalılardan gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı, vücudu tüylerle kaplı, uçucu hayvanların ortak adı.
ķ. 14/07, 36/02
ķ.+däy 34/19, 34/22
ķ.+im 13/12
ķ.+ini 17/17
[=6]

ķutķar- Kurtarmak.
ķ.-di 31/26, 31/32, 32/09
[=3]

ķutul- Kurtulmak.
ķ.-ib 30/32, 41/41, 45/14, 46/16
ķ.ä34/37
[=5]

ķuv Kurnaz, sinsi, hin; kuğu, akkuş.
ķ. 27/03
[=1]

ķuv- Yetişmek ya da yakalamak için arkasından koşmak, kovalamak; kovmak, sürmek (mekandan ya da görevden).
ķ.-äyin 43/11
ķ.-di 13/06
ķ.-gändä 31/25, 31/31, 32/08
ķ.-ib 10/09, 40/33, 41/23, 41/34, 41/42, 43/01, 46/43
ķ.-inglär 35/01
[=13]

ķuväber- Kovmak.
ķ.-di 40/06
[=1]

ķuviş- Kovalaşmak.
ķ.-di 41/08
ķ.-ib 41/40
[=2]

ķuy- Dökülmek, boşalmak.
ķ.-ib 22/27, 29/01
[=2]

ķuyuşķån Eğerin oynamaması için atın kuyruğunun altından dolandırılarak eğerle birleştirilen, çoğunlukla türlü süsler kazınan kayış.
ķ.+i 28/02
[=1]

L

lä'l Lal.
l.+i 24/13
[=1]

läb Ar. Dudak.
l.+i 19/32, 35/24
l.+igä 16/04
l.+ini 16/07, 23/16
l.+läri 12/30
[=6]

lägän Leğen.
l. 13/11
[=1]

lähäd Kabir, mezar.
l.+gä 26/34
[=1]

lämpä Lamba.
l.+däy 27/17
[=1]

längķa Def etmek manasında kullanılan kelime.
l. 47/31
[=1]

läşkär (Fars. *leşker*) Asker, ordu.
l. 8/42, 9/01, 9/32, 10/11, 10/13, 10/17, 10/19, 10/20, 11/03, 11/21, 31/25, 39/12, 39/16
l.+i 9/19
l.+igä 11/20
l.+ini 11/13
l.+lär 9/08, 9/13

l.+lärgä 9/04
l.+läri 11/36
l.+lärimgä 10/40
l.+lärini 11/16
l.+lärni 9/01
l.+lärning 9/12
l.+ning 9/15
[=25]

lät Yara.
l.+gä9/05
[=1]

lätibä Okuduğu, bildiği söz.
l.+si 16/04
[=1]

låçin Doğan.
l. +i22/17
[=1]

låm Arap alfabesindeki lam harfinin adıdır.
l. 25/24
[=1]

lât Öç.
l.+ini 28/07
[=1]

lâtu manât Arapların İslamiyet'ten önce taptıkları putların isimleri.
l. 29/15
[=1]

låy Çamur.
l. 33/09
[=1]

låzim Lâzım**.**
l. 8/16, 36/36
l.+di 19/22, 19/28
l.+emäs 8/17
l.+emäs.edi 10/27
[=6]

lekin (< Fars. līkin) Fakat, lakin, ama.
l. 7/17, 7/20, 8/15, 9/09, 12/32, 24/15, 26/14, 27/32, 30/23, 34/35, 42/05, 42/14, 42/40, 43, 44/29
[=15]

M

mäbådä Eğer.
m. 42/24
[=1]

mädräsä Medrese.
m.+läridägi 9/26
[=1]

maḳsäd Amaç, maksat.
m. 12/20
m.+gä 13/29
[=2]

maḳtäb Mektep, okul.
m. 28/04, 29/24
m.+dä 7/28
m.+gä ber- 7/27
[=4]

maḳtä- Övmek.
m. 28/23
m.-dı 28/24
m.-ysän 28/37
m.-mäysän 28/37
m.-säng 28/23
[=5]

ma'ḳul 1.Makul; 2.Olur, peki.
m. 8/15, 25/17, 25/17
m.+bol- 26/15
[=4]

mähräm 1. (Ar. *ḥarām* "yasaklamak; haram olmak"tan *maḥrem*) Buhara ve Heva Hanlığı'nda sarayın resmi yazışmalarını kontrol eden pozisyon sahibi kişi. 2. Başkalarından saklanan, başkaları tarafından görülmesi, bilinmesi, duyulması istenmeyen, gizli.
m. 22/16, 27/25
m.+lärigä 8/31
[=3]

mömin Mümin.
m.+lärning 15/02
[=1]

mämläkät (Ar. *mulk* "mâlik olmak, hükmetmek"ten *memleket*) Bir devletin, bir hükümdârın yönetimi altında bulunan yer, ülke, yurt.
m.+idän (zärgär mämläkäti) 46/13
[=1]

mänä İşte.
m. 19/27, 31/04, 43/15, 43/16, 45/17
[=5]

mänävi Ar. Görülmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani, tinsel, maddi karşıtı.
m. 25/28

[=1]

mängläy Alın.
m.+ning 13/03, 13/33
m.+i 33/11
[=3]

mänmänlik Kibir, kendini beğenmişlik.
m. 14/10
m.+idän (mänmänligidän) 11/38
[=2]

märd (Fars. *merd*) Cesur, yiğit, yürekli, bahadır.
m. 15/08, 23/05, 25/15, 25/16, 36/27, 42/14, 42/15
m.+lärning 38/23
m.+ning 22/06, 36/03
[=10]

märdånålik Mertlik.
m. 17/22
[=1]

märi Özel isim.
m.+degän 7/01
m.+ning 7/08
m.+yurti 7/05, 7/13
[=4]

märtäbä (Ar. *rutūb* "bir yerde sâbit durmak"tan *mertebe*) Mevki, yüksek rütbe, görkem.
m. 12/36
[=1]

mäslähät (Ar. *ṣalāḥ* "iyi, faydalı olmak" veya *ṣulḥ*'tan *maṣlaḥat*) Öğüt, tavsiye, nasihat.
m. 8/10, 8/27, 9/18, 10/34, 46/26, 47/01
m.ḳıl- 8/08, 8/29, 25/20, 46/19, 46/36
m.+ni 18/07
[=12]

mäş'äl Meşale.
m. 34/04
[=1]

mä'şuḳ Sevgili.
m.+ıning 38/12
[=1]

mävc Dalga.
m.+ur- 34/17, 39/36
[=2]

mäy (Fars. mey) Şarap.
m. 22/31, 36/31
m.+ni 15/22
[=3]

mäydån (Ar. *meydān*) Üzerinde binâ vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, sâha.
m. 22/32
m.+dä26/18
[=2]

mäyib Sakat, topal, kötürüm, aksak.
m. 9/09, 41/39
[=2]

mäyinYumuşak, ince; narin, sevimli, hoş.
m. 19/30, 23/19, 33/36
[=3]

mäyli Peki, olur, olsun.
m.+gäyä 46/41
[=1]

måḳta Övmek.
m.+säng 28/08
[=1]

mål Ar. Bir kimsenin sahip olduğu taşınır veya taşınmaz varlık, mülk, servet.
m. 43/40, 35/30
m.+dän 14/24
m.+ini 7/10
m.+lärini 7/15, 10/39
m.+lärni 39/05
m.+lårini 8/29
m.+ni 34/33
[=9]

mål-dünyå Dünya malı.
m. 34/29
[=1]

måyYağ.
m.+däy 12/30
m.+ni 32/36
[=2]

måyånä Maaş.
m. +**ḫor**8/09
[=1]

måzår Mezar.
m.+dä 42/30
m.+gä 27/01
m.+igä 41/30, 41/30
[=4]

måzårlı Mezarlı, mezarlık.
m. 41/27
[=1]

mehmån (Fars. *mihmān*) Misâfir, konuk.
m. 17/32
m.+i 25/05
m.+lär 12/20, 42/39
m.+ni 24/33
m.+ning 24/35
[=6]
mehnät İş, emek; çalışma.
m. 25/33
[=1]
mehr Fars. Sevgi, şefkat.
m.+i 12/18, 34/34
m.+igä 36/33
[=3]
mehribån Şevkatli, düşkün.
m.+ım 35/28
m.+im 35/21
[=2]
men Ben, konuşan kimseyi temsil eden teklik birinci şahıs zamiri. Krş. **män**
m. 9/09, 10/32, 13/02, 14/18, 16/30, 18/20, 21/11, 21/13, 21/14, 21/17, 21/24, 22/08, 22/11, 22/19, 23/02, 23/07, 23/30, 24/15, 30/19, 36/13, 37/03, 40/09, 42/04, 42/07, 42/15, 42/34, 44/20, 44/42, 45/02, 45/11, 45/17, 45/19, 45/30, 45/31, 46/06, 46/32
m.+dä 15/17, 15/27, 19/03, 19/15, 24/16
m.+dän 12/20, 14/19, 29/04, 31/03, 45/13, 45/15
m.+däy 17/13, 22/05, 24/31
m.+gä 8/09, 10/37, 15/10, 19/16, 19/25, 19/26, 20/31, 23/10, 27/35, 28/38, 30/27, 30/30, 32/16, 42/38, 45/07, 45/10
m.+i 24/37, 25/05, 25/09, 25/16, 30/07, 31/04, 35/32, 35/35, 45/03
m.+ing 8/10, 15/24, 16/29, 17/04, 17/25, 18/11, 18/25, 18/26, 19/19, 21/16, 24/06, 24/17, 28/37, 36/21, 37/27, 42/07, 42/20, 42/29, 42/32, 42/35, 43/03, 43/09, 44/36, 45/01, 46/16
[=100]
mergän Moğ. Usta nişancı, pusucu.
m.+lär 17/17, 24/32
[=2]
miltiḳ Tüfek.
m. 30/30
m.+läri 9/32
m.+ni 11/14
m.+ning 30/35
[=4]
miltiḳli Tüfekli, silahlı.
m. 30/25, 42/24
[=2]
min- Binmek, bir şeyin veya bir hayvanın üzerine çıkıp ayakları sarkıtarak oturmak.
m.-ädi 26/32
m.-di 12/12
m.-gän 26/19,27/38, 28/06
m.-gänning 32/05
m.-ib 22/26, 30/28, 31/24, 32/07, 35/04, 36/10, 45/14
m.-mägän 21/01
m.-mäymikän 38/05, 22/21
m.-måḳḳa32/27
[=16]
mindir- Bindirmek, birini bir şeyin üzerine çıkarmak, çıkarıp oturtmak.
m.-di 32/39
m.-ib 11/14, 11/17
m.-ing 30/14
[=4]
ming Bin, dokuz yüz doksan dokuzdan sonra, bin birden önce gelen sayının adı.
m. 21/12, 21/15, 21/19, 21/22, 21/33, 24/09, 40/27, 40/33, 40/38, 46/42
[=10]
mingäş- Binmek.
m.-ib 47/23
[=1]
mingäştir- Bindirmek.
m.-ib 47/35
[=1]
miråḫor Hanlıklarda saray atlarına başçılık yapan yetkili; at bakıcısı.
m.+lär 28/13
[=1]
mirġäzäb Köle ve tutukluları cezalandıran, işkence yapan zindan görevlisi.

m.+lärgä 14/14
[=1]

mirzä Kâtip.
m.+lär 10/24
m.+lärigä 10/23
m.+si 23/01, 23/06
m.+siz 23/30
[=5]

mis Bakır.
m. 43/38
[=1]

mullä (Ar. *mevlā* "efendi"den *mūlā* > *molla) Âlim, hoca.*
m.+lär 9/34
m.+ väççälär 9/26
m.+ väççälärni 11/41
m.+ väççälärning 10/06
[=4]

munçåḳ Boncuk.
m.+läri 16/04
[=1]

munġäy- Kederlenmek, hasret çekmek, tasalanmak.
m.-ib 25/02
[=1]

muåmälä Muamele, davranma, davranış.
m.+bilän 25/22
[=1]

muråd Ar. Arzu, istek, dilek.
m.+gä 30/09
m.+inggä 29/23
[=2]

muşk Misk.
m.+ning 12/37
[=1]

muştlä (Fars. *muşte* < *muşt*) Yumruklamak, yumruk atmak.
m. 18/04
[=1]

muştipär Aciz, biçare.
m.+ni 35/14
[=1]

mührlä- Mühürlemek, damgalamak.
m.-b 12/30
[=1]

mühlät Süre, vade.
m. 11/40
[=1]

müsåfir (Ar. *sefer* > *musāferet* "bir yerden bir yere gitmek, yolculuk etmek"ten *musāfir* "yolcu") Görüşme, ziyâret vb. amaçlarla birinin evine veya bir yere gelen ve geçici olarak kalan kimse, konuk, mihman.
m. 45/16
m.+lär 29/30, 37/18
m.+män 16/35, 17/09, 18/22
[=6]

müsåfirlik Misafirlik, konukluk.
m. 27/10
[=1]

münäccim Ar.Yıldızların durumlarından ve devinimlerinden anlam çıkararak falcılık yapan kimse, yıldız falcısı.
m.+lär 13/24
m.+lärini 12/42, 46/14
m.+lärning 13/25
[=2]

N

nä "Ne" soru sıfatı, soru zarfı. Krş. **ne**
n. 13/10, 13/16, 13/24, 44/05
[=4]

Nämåzdigär (Fars. *nemāz ve -gār >-ger* sonuna geldiği kelimelere "-li, -ci, eden, edici" anlamı katarak Farsça usûlüyle türemiş sıfat ve isimler yapan ek ile namāzgar) Namaz kılan, namazını eda eden.
n. 35/34, 36/01
n.+bol- 44/01
[=3]

nämåzşåm Akşam namazı.
n.+dän 30/01
[=1]

Näng (Fars. neng ü nāmus) Ayıp, utanma.
n.+u 23/24
[=1]

närgiz Bir çiçek türü.
n. 19/09
[=1]

närsä Şey, nesne, obje.
n. 25/17, 30/17
n.+dän 42/26, 42/38
n.+ni 20/04
[=5]

näsl Nesil.
n.+igä26/10, 26/11
n.+imän 16/37
[=3]
näsllik Ar. Nesil, kuşak, soy.
n.+i (näslligi) 26/14
[=1]
näsäb Asıl, köken, nesep.
n. 44/34
n.+im 45/01
h.+ingni 16/15
[=3]
nävbät Sıra, nöbet.
n.+di 40/35
n.+ni 23/05
[=2]
näğäl
n. 34/02
näylä- Neylemek.
n.-yin 40/21
[=1]
Näyzä Mızrak, kargı, süngü.
n.+båzlık 11/30
[=1]
näyzälı Mızraklı, kargılı, süngülü.
n. 42/24
[=1]
näzär Ar. *naẓar* "bakmak, görmek.
n.+idän 27/30
[=1]
nåçår (Fars. olumsuzluk bildiren *nā-* ve *çār* "çâre" ile *nā-çār*) Çaresiz; yoksul, muhtaç; güçsüz, zayıf.
n. 8/26
[=1]
nådån Anlayışsız, cahil.
n. 26/36
[=1]
nåhaḳ Haksız.
n.+dän 42/21
[=1]
nåib (Ar. *nevb* "birinin yerine geçmek"ten *nā'ib*) Orta asırlarda, Müslüman devletlerde tabi ülke ya da vilayetin hâkimi, hükümdarın oradaki vekili; yardımcı.
n.+i 9/16
[=1]
Nåm Ad, isim, nam.
n.+ı 39/04
[=1]
nåmärd (Fars. olumsuzluk bildiren *nā-* ve *merd* ile *nā-merd*) Sözünün eri olmayan, insanlıktan mahrum, güvenilmeyen, korkak, alçak (kimse).
n.+lärdäy 38/24
[=1]
nåmus (Ar. *nāmūs* < Yun. *Nómos* "töre, yasa") İnsanın ahlâk kurallarına uymasını sağlayan, onu şerefli kılan mânevî duygu; güzel haslet, onur, şeref, erdemlilik.
n. 23/24
n.+ḳıl- 11/24
[=2]
når Bir hörgüçlü erkek deve.
n. 29/12
n.+imni 29/11
n.+ning 28/11
[=2]
nåümid Fars. Ümitsiz, umutsuz.
n. 45/25
[=1]
nåğårä Kudüm.
n. 11/35
n.+sini (uruş nåğåräsi) 11/12, 11/16
[=3]
nåz Fars. Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edâlı tavır, cilve.
n.+ḳıl- 23/22
[=1]
n.+ne'mät9/39
[=1]
nåzik Nazik, ince.
n. 34/06, 34/10
[=2]
ne Bk. **nä**.
n. 16/10, 19/08, 37/23
n.+gä 36/07, 39/24
[=5]
neçä Çok, pek çok, bir çok.
n. 10/20, 14/01, 20/22, 23/22, 23/28, 31/32, 32/09, 35/03, 41/09, 47/15
n.+sining 41/11
[=10]

netä- Ne yapmak, nasıl hareket etmek anlamına gelen sözcük.
n.-män 18/21
[=1]

nigår Fars. 1. Resim; 2. Sevgili; 3.Resmi yapılmış.
n.+im 19/01
[=1]

nikåhlä- Nikahlamak.
n.-b 25/38
n.-b ber- 7/24
[=2]

nimä Ne, şey, hangi şey.
n. 8/36, 8/39, 8/39, 10/24, 10/33, 11/07, 11/27, 17/26, 18/36, 20/28, 21/30, 22/35, 23/02, 23/11, 20/10, 21/31, 22/08, 22/11, 22/19, 24/16, 24/22, 25/26, 30/25, 32/17, 35/02, 45/22, 45/24, 46/17, 46/38, 46/40
n.+gä 15/05, 24/06, 9/42, 22/01, 30/34
n.+gäki 41/39
[=36]

O

oẖşä- Benzemek.
o.-mäs 36/09
[=1]

oẖşäş Benzeyen, benzer.
o. 9/11
[=1]

oḳ 1. Ok(yay oku); 2. kurşun, mermi.
o. 24/32, 26/20
o.+däy 43/36
o.+ning 31/19
[=4]

oḳı- Okumak.
o.-b 7/20, 7/28, 9/24, 10/24, 10/25
o.-gän 17/18
[=6]

oḳıt- Okutmak.
o.-ib 46/08
[=1]

oḳlä- Yaydan çıkan okun hedefe isabet etmesi.
o.-b 11/14
o.-ngän 9/32
[=2]

oḳuvçi Öğrenci.
o. 9/24
[=1]

ol- Olma eylemi.
o.-ämän 33/13
o.-ämiz 26/23, 26/38
o.-är 14/19
o.-är edi 40/19
o.-gän 12/08, 15/03, 26/18, 26/20, 44/29, 44/30
o.-gändän 26/25, 27/02
o.-gändäyin 15/13
o.-gänı 45/42
o.-gunçä 23/29
o.-ib 27/21
o.-mädim 15/33
o.-mägin 29/20, 47/26
o.-mäsäm 20/29
o.-mäsäng 13/29
o.-mäy 43/08
o.-mäyin 14/11
o.-sä 12/05, 25/03, 37/23
[=27]

olcä Ganimet, yem, kurban.
o.ḳıl- 8/29, 8/12, 10/39
[=3]

olgun 1. Yenecek duruma gelmiş (meyve); 2.mec. Bilgi, görgü ve hoşgörüsü gereği kadar gelişmiş, ağırbaşlı kimse.
o.+ingçä 29/04, 45/33
[=2]

on Dokuzdan sonra, on birden önceki sayı, on.
o. 12/32
o.beş 19/33
o.tä 30/25
o.tört 7/19, 7/19, 12/28
[=5]

ong Sağ *(taraf).*
o. 41/29
o.+gä 41/29
[=2]

onġar- (?)
o.-gay 15/02
[=1]

op Olup fiilinin kısa hali.
o.+kep 19/33
[=1]

orä İşaret zamiri.

o.+sı 31/18
[=1]

orin 1. Yer; 2. Görev, vazife.
o. 27/28
o.+gä (ornigä) 44/29
o.+idän (ornidän) 23/16, 25/23, 45/26
o.+igä (ornigä) 9/17
[=6]

ortä Orta, merkez.
o.+dän 27/19
o.+ngän 15/24
[=2]

orä- 1. Paketlemek; 2. Kuşatmak.
o.-b 39/32
[=1]

osgän Bitmek üzere, büyümek üzere, gelişmek üzere olan.
o. 16/10
[=1]

ot 1.Ateş; 2. Ot *(bitki).*
o.+ga25/28
o.+ni 28/17
[=2]

otḳaz- Geçirmek; 2. düzenlemek; 3. uygulamak.
o.-di 27/31
o.-ıb 33/08
o.-ib 9/17
[=3]

otir- Oturmak.
o.-gän 27/36
o.-ibdi 20/14, 24/26
[=3]

ötkär- Geçirmek.
ö.-ib 33/17, 47/02
[=2]

otål- Uygulamak, yerine getirmek, becermek.
o.-mädi 34/23
o.-mäydi 42/43
[=2]

ottiz Yirmi dokuzdan sonra, otuz birden önceki sayı; otuz.
o. 33/09
o.+tört 31/14
[=2]

oġıl Oğul, evlat.
o.+ḳıl-12/02, 12/35
o.+i (oġli) 7/03, 7/07, 7/16, 7/25, 8/03, 12/02, 12/03, 47/05
o.+imän (oġlimän) 17/05, 17/10, 17/15
o.+isän (oġlisän) 16/16
o.+ån (oġlån) 25/15, 25/16
[=16]

oy Fikir, düşünce, mülahaza.
o.+dä 25/19
o.+ḳıl- 25/18
o.+igä 24/01
o.+im 8/10
[=3]

oy- Oymak; kazmak.
o.-ding 39/24
o.-ib 28/40, 37/36, 42/21, 42/33
[=5]

oydir- Oydurmak, kazdırmak.
o.-är 47/22
[=1]

oyil- Oyulmak, kazılmak.
o.-di 37/13
[=1]

oyin Oyun.
o.+i (oyni) 24/18
[=1]

oylä- Düşünmek.
o.-b 24/12, 24/18, 34/31
o.-di 34/35
o.-gin 25/10
o.-r 21/05
o.-säm 17/33
o.-ş 21/03
[=7]

oyläbtur- Düşünüp durmak.
o.-säm 19/27
[=1]

oynä- Oynamak, eğlenmek, rahat durmamak.
o.-b 23/29, 35/05
o.-ydi 35/38
[=3]

oynäş- Birlikte, karşılıklı oynama; eğlenme.
o.-ib 24/26
[=1]

Ö

öç 1. Öc; 2. Hariş, düşkün, aç.
ö.+ini 15/08, 19/14

[=2]

öç- 1.Sönmek; 2. yitmek, yok olmak; 3. durmak; 4. unutulmak.
ö.-di 11/22
[=1]

öl- Ölmek.
ö.-ä26/29
ö.-di 24/09, 44/03
ö.-dik 41/12
ö.-dimi 15/04
ö.-ib 26/33
ö.-ibdi 47/01
ö.-igin 13/08
ö.-imdän 9/13
ö.-imläringni 14/22
[=10]

öldir- Öldürmek.
ö. 24/37, 25/05, 25/16
[=3]
ö.-ädi 42/35
ö.-di 44/38
ö.-gän 13/36
ö.-ib 8/28, 10/39, 46/24
ö.-mäyin 25/15
ö.-mäymän 9/38
ö.-måḳḳa9/37, 14/18
ö.-säng 24/37, 25/07
[=12]

öldirmåḳçi Öldürmek, vurmak, katletmek için hamle yapmak.
ö.+bol- 24/27
[=1]

ölik 1. Ölü, ölmüş; 2.Ceset, naaş.
ö.+ini (öligini) 8/12
ö.+lär 11/33, 39/19
ö.+lärning 11/33
[=4]

ölim Ölüm.
ö. 22/06, 27/09
ö.+dän 42/39
[=3]

öltir - Öldürmek.
ö.-är edi 14/36
ö.-gän 39/28, 44/28
ö.-ibdi 18/36, 21/38
ö.-dilär 24/01
[=6]

öpkä1.Sitem, şikayet. 2.Akciğer.
ö.+sini 27/07, 38/14
[=2]

ör Yokuş, bayır.
ö.+i 33/10
[=1]

ör- 1. Örmek *(dokumak)* ; 2. Oraklamak, tırpan yapmak.
ö.-äb 23/21
ö.-äsän 21/10
ö.-ib 12/36
[=3]

örän- Üzerine sarmak, dolamak, örtmek; bürümek**.**
ö.-ib 23/16
[=1]

öräntir- Üzerine sardırmak, örttürmek; bürütmek**.**
ö.-ib 23/19
[=1]

örät- Kuşattırmak, paketletmek.
ö.-ib 23/20
[=1]

ördäk Ördek.
ö. 36/01
[=1]

örgän Ören.
ö.+dä 12/36
[=1]

örgän- Öğrenmek.
ö.-di 14/32
[=1]

ös- Bitmek, büyümek; gelişmek.
ö.-gän 28/06
[=1]

öt- Geçmek.
ö.-ärmisän 34/14
ö.-äyin 47/15
ö.-di 19/25, 19/26, 27/19, 32/22, 32/34, 32/34, 34/22, 35/03, 39/34, 41/05, 41/16
ö.-dim 14/22
ö.-gänı 38/29, 39/07, 39/26
ö.-gin 34/08
ö.-ib ket- 12/26
ö.-ibdi 34/26
[=20]

ötä Uygulamak, yerine getirmek, becermek.
ö.+mi 21/01
[=1]

ötkäz- 1. Dikmek; 2. Oturtmak.

ö.-ib 46/22
[=1]

öz Kendi.
ö. 7/18, 11/36, 12/07, 12/11, 12/23, 15/32, 22/22, 23/17, 26/10, 26/11, 38/06, 42/03, 44/20, 44/22, 45/18, 46/16
ö.+ägigä18/31
ö.+i 7/20, 7/27, 8/24, 12/32, 13/03, 19/34, 20/19, 23/20, 25/18, 25/18, 28/03, 30/37, 31/21, 41/21, 42/20
ö.+idä23/14, 24/34
ö.+idän 30/37
ö.+igä12/24, 12/28, 20/16, 30/19
ö.+im 9/12, 17/08, 18/21, 24/18
ö.+imä15/30, 15/32, 16/19, 22/34
ö.+imdän 23/04
ö.+imizni 38/22
ö.+imni 29/24, 42/15
ö.+imning 7/23, 31/01, 44/41
ö.+ing 15/03, 16/18, 16/20, 16/22, 18/30, 19/25, 29/26, 30/18, 35/33, 47/31
ö.+ingdän 37/34
ö.+inggä22/16
ö.+ingiz 10/32
ö.+ingni 17/27, 17/30, 17/31, 37/35, 47/19
ö.+ingnikini 18/31
ö.+ini 11/39, 36/27, 36/29, 46/22
ö.+ining 9/17, 10/20
ö.+inġizniki 46/25
ö.+läringgä 8/22
ö.+lärini 10/39
[=82]

Özbek Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşayanbir Türk boyu ve bu boydan olan kimse.
ö. 43/19
ö.+kä47/31
ö.+lärning 39/17
[=3]

özbek sinçi Özek uyruklu, atlardan iyi anlayan kişi.
ö.+ning 43/12
[=1]

P

pälåv (Fars. *pelāv – pilāv*) [Kelime Türkçe'den Balkan dillerine de geçmiştir] Pirinçten yapılan meşhur yemek [Pirinçten başka şeyle pişirileni yapıldığı malzemeye göre adlandırılır], pilav.
p. 12/30
[=1]

päḫsä Sıra, üst üste koyarak oluşturmak.
p. 33/09
p.+gä33/12
[=2]

päncä Pençe.
p. 20/07
[=1]

pärḳ Parlayan.
p.+ınin 35/05
[=1]

pärvärdigår Yaradan.
p.+im 19/02
[=1]

päst Fars. Alçak, aşağı.
p. 42/20
p.+dä16/22
[=2]

päy (Fars. *bag* "pay, kısım"dan) Bir bütünden bir kimseye düşen kısım, hisse.
p.+då (päydå bol-)10/17, 13/14, 46/24
[=3]

päymån Söz verme, ahdetme.
p. 37/26
[=1]

päyşänbä Perşembe günü.
p.+edi 9/21
p.+küni 9/24
[=2]

päyvänd Bağ.
p. 33/39
[=1]

päyvästi Bağlı, birleşik.
p.+gä 15/26, 17/12
[=2]

päyġämbär Peygamber.
p.+gä 9/07
[=1]

pådşå (Fars. *şāh-ı pād >pād-şāh* "taht sâhibi" veya *pād-i şāh* "büyük

koruyucu"dan *pādişāh*) Büyük hükümdar. Krş. **pādşāh**
p. 8/15, 8/19, 8/39, 8/41, 9/40, 11/09, 26/19, 39/23, 45/10, 46/03, 46/20
p.+(ådilḫån pådşå) 7/11, 7/24, 10/13, 10/18, 10/42, 11/16, 11/37, 11/40, 44/37, 44/41
p.+(şåhdår pådşå) 31/31, 47/21
p.+(şåhdårḫån pådşå) 11/11, 11/39, 11/42, 12/15, 12/40, 12/43, 14/17, 45/01, 46/14
p.+(şåhdårḫån pådşå).gä 21/28
p.+(uräyḫån pådşå) 44/29, 44/31
p.+dän 8/41
p.+dän (şåhdårḫån pådşå) 11/37, 12/40, 28/34
p.+edi 10/01
p.+gä 9/36, 10/33, 13/26, 14/16, 24/08, 44/27
p.+gä (ådilḫån pådşå) 7/11, 10/41
p.+gä (şåhdårḫån pådşå) 11/08, 45/08
p.+lär 10/27, 12/06, 19/13, 45/30, 45/40
p.+lärdän 8/17, 10/26
p.+läringgä (ådilḫån pådşåläringgä) 10/36
p.+lärining 11/18
p.+ni (ådilḫån pådşå) 8/11
p.+ning 9/03, 11/22, 22/26, 24/16, 44/26
p.+ning (gäcdumbek pådşå) 18/35
p.+ning (ådilḫån pådşå) 7/03, 7/09, 10/10, 11/20, 44/13
p.+ning (şåhdårḫån pådşå) 8/26, 10/21, 11/38, 27/26
p.+ning (uräyḫån pådşå) 45/21
p.+sı 9/23
p.+si 7/02, 8/06
p.+yım 39/21
p.+yi 30/05
p.+yim 14/03, 14/05, 14/11, 28/23
[=85]

pådşåh Bk. **pādşā**
p. 42/12, 42/12
p.+ḳıl- 42/08
p.+gä30/26, 31/11, 42/08, 43/09
p.+gä (şåhdårḫån pådşåh) 30/36
p.+ım 12/14, 13/29, 31/01, 31/12
p.+imiz (şåhdårḫån pådşå) 42/06
p.+imiz 8/37, 8/38
p.+imning 11/07
p.+ing 42/33
p.+ining 30/26, 33/08
p.+lärning 19/34
p.+ni (şåhdårḫån pådşåh) 30/37
p.+ning 30/02, 40/23, 42/05, 42/16, 42/18, 42/20, 43/08
p.+ning (şåhdårḫån pådşåh) 38/25, 41/42
[=30]

pådşåhlik Büyük hükümdarlık, padişahlık.
p.9/16, 39/06, 46/05
p.+dä 40/02
p.+kä19/21, 22/12, 22/24
[=6]

påp Hristiyanlıkta orta dereceli bir unvan.
p.+lärgä 8/32
[=1]

pånsåri (?)
p.32/36
[=1]

pårä (Fars. *pāre*) Parça.
p.+ber- 21/22
[=1]

påy (Fars. *bag* "pay, kısım"dan) Bir bütünden bir kimseye düşen kısım, hisse.
p. 21/18
[=1]

påylä- Tetikte olmak; beklemek, gözlemek; nöbet tutmak.
p.-b 35/01
[=1]

peşånä- (Fars. *piş >pişān* "en ileri, en ön"den nispet eki *-i* ile *pişāni)* Yüzün kaşlar ile saçlar arasındaki bölümü, alın.
p.-ngni 29/07
[=1]

piçä Azıcık, bir parça, az, biraz, azıcık.
p. 15/14, 15/18
[=2]

piltä Fitil; eğirme işlemi için örekeye yerleştirilmiş pamuk topu; ceket yakası ya da şapkanın yanlarını sertleştirmek için kullanılan kağıt; kumaş üzerine dikilerek yapılan kabartma yol.
p.+ni 11/14
[=1]

pir Pir.
p. 30/31
[=1]

pirillä- Pır pır etmek.
p.-b 43/38
[=1]

pis- Pusmak.
p.-ib 42/05
[=1]

piş- Pişmek.
p.-di 41/11
p.-ib 14/25
[=2]

pişir- Kızartmak, pişirmek.
p.-ib 25/34
[=1]

piyådä Fars. Yaya, yayan, yürüyerek savaşan asker.
p. 44/05
p.+lär 30/09
[=2]

piyålä (Fars. *piyāle*) İçki kadehi, şarap kadehi; küçük kâse; fincan.
p.+gä15/22
[=1]

potä Kunduracı ve dericilerde 9.3 desimetrekarelik ölçü birimi; bele birkaç kez dolanıp sarılan uzun kuşak.
p.+dän 33/39
p.+mni 17/01
[=2]

pul Para.
p. 24/11
p.+imni 18/23
p.+ingni 21/34
p.+lärni 46/33
p.+ni 21/35, 34/33
[=6]

R

rähbär (Fars. *reh* "yol" ve *ber* "götüren" ile *reh-ber*) Öncü, lider, baş, yönetici, idareci, kılavuz.
r.+gınäm 35/23
[=1]

rähm Ar. Merhamet, acıma.
r.+äylä- 18/25, 36/08, 36/19, 47/18
r.+ḳıl- 9/38
[=5]

räng (Fars. *reng*) Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum, renk.
r.+i 11/22, 24/29
r.+im 28/20, 29/33
[=4]

räsm Resim.
r. 10/29
r.+i9/25, 46/01
[=3]

rävşän Bk. **Rävşänbek**
r. 29/07, 29/27, 32/13, 32/24, 33/14, 33/15, 34/36, 35/10, 39/25, 40/15, 42/41, 43/17, 45/28
r.+gä 14/37, 32/14, 45/32, 45/34
r.+ni 12/01, 14/29, 14/31, 32/23
r.+ning 30/10, 34/38
[=23]

Rävşänbek Tolibay sinçi ile Bibi Ayşe'nin oğludur.
r. 7/26, 7/26, 7/27, 9/28, 12/33, 15/19, 16/02, 16/26, 17/03, 17/19, 18/02, 18/09, 22/28, 22/29, 23/03, 23/33, 24/25, 25/30, 25/35, 25/39, 26/04, 26/12, 26/14, 27/32, 28/04, 28/24, 28/36, 29/09, 29/17, 29/25, 31/15, 31/16, 32/16, 32/28, 32/38, 34/24, 34/27, 35/04, 36/35, 38/09, 38/19, 40/01, 41/24, 41/25, 41/36, 42/11, 42/23, 43/04, 43/07, 43/20, 44/20, 44/25, 44/34, 45/25, 45/40, 46/07, 46/08, 46/31, 46/40
r.+dän 17/21, 23/13, 25/19, 44/25, 44/34, 46/10
r.+kä 14/38, 17/21, 18/03, 18/08, 23/22, 25/27, 25/38, 26/02, 29/02, 29/06, 36/20, 42/02, 42/40, 46/06, 46/07
r.+män 43/26

r.+ni 12/35, 14/23, 18/32, 22/28, 23/18, 24/27, 25/34, 27/26, 31/16, 44/06
r.+ning 14/30, 16/05, 16/07, 23/32, 26/13, 27/30, 29/01, 32/19, 34/23, 40/13, 43/18, 44/30
[=103]

Rävşänḫån Bk. **Rävşänbek**
r. 12/08, 12/37
r.+dän 43/02
r.+ni 14/16
[=4]

råst (Fars. *rāst*) Doğru, düz, eğri olmayan, müstakim.
r. 16/24, 30/30, 31/01, 27/06
r.+igä 15/25, 17/11, 37/09
r.+in 21/11, 35/27, 36/16
r.+ini 36/36
[=10]

råstlä- Düzene sokmak.
r.-b 28/32, 30/24
[=2]

råzı Razı.
r. 37/16
r.+bol- 37/11
[=2]

romål Fars. Havlu; kadın başlığı, baş örtüsü, şal, eşarp.
r.+igä 21/34, 23/20
[=2]

Rüstäm İran mitolojisinin efsanevi kahramanı. Türk edebiyatında Rüstem-i Zâl, halk ağzında da Zaloğlu Rüstem diye tanınır. Kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılır.
r. 47/08
[=1]

Rüstämbek Bk. Rüstäm.
r. 46/37
r.+degän 46/27
r.+ni 47/04
r.+ning 47/05
[=4]

S

säbil Ar. Öksüz, kimsesiz, unutulmuş; lanetlenmiş.
s. 47/11
[=1]

säçrä- Sıçramak.
s.-b 23/17
[=1]

saḳlä- Saklamak.
s.-di 12/23
s.-ng 35/22
s.-sä34/11
[=3]

säġri (Eski Türk. *saġrı* "post, deri") Hayvanın ve özellikle atın beliyle kuyruğu arasındaki dolgun yuvarlak kısım.
s.+sıgä 32/27, 35/06
s.+sigä 32/23
s.+simän 28/10
[=4]

säfär 1. Savaş için yapılan yolculuk, savaşa gidiş ve yapılan savaş. 2. Kez, defa, kere.
s.+ḳıl- 10/29
[=1]

säkkiz Yediden sonra, dokuzdan önce gelen sayının adı.
s. 7/28, 12/25, 14/35
[=3]

säkrä- Sekmek, atlamak, sıçramak.
s.-b 34/22
[=1]

säksån Yetmiş dokuzdan sonra, seksen birden önce gelen sayının adı.
s. 27/29
[=1]

säl- 1. Vermek, düşürmek, koymak, dinlemek. 2. Koymak, bırakmak, atmak.
3. Yaymak, sermek. 4. Güç bir duruma düşürmek, uğratmak, dûçar etmek. 5. Göndermek, yollamak. 6. Adlarla birlikte çeşitli anlamlarda eylemler oluşturur.
s.-dim 31/33
[=1]

sälåm (Ar. *selām*) Bir kimseye veya bir topluluğa yakınlık, sevgi ve nezâket göstermek, sağlık, esenlik ve başarı dilemek için "selâmün aleyküm, merhaba, hayırlı işler" gibi sözlerden birini söyleme yâhut aynı dileği taşıyan bir işâret veya harekette bulunma.

s. 25/21, 46/33
[=2]

sälåmät Selâmet.
s. 32/04, 32/11, 40/24
[=3]

sältänät Saltanat.
s.+i bilän 9/16
[=1]

sänä- Saymak, hesaplamak.
s.-b 21/23
[=1]

sändıḳ Sandık.
s. 23/34
s.+ḳa 12/01
[=2]

sändir- Gezinmek, başı boş dolaşmak, amaçsız gezinmek.
s.-äb 30/38
[=1]

säp 1. Sükûnet bulma, dinlenme. 2. Ar. Saf, katıksız.
s. 9/26
[=1]

särä Seçkin, seçilmiş.
s.+sı 31/21
[=1]

särbåz (Fars. *ser* "baş" ve *bāz* "oynayan" ile *ser- baz* "başıyla oynayan") Korkusuz, cesur, yiğit, serdengeçti.
s. 7/12, 40/14
s.+lärgä bol- 11/32
s.+ni 31/19
[=4]

säråy Saray.
s. 45/28, 45/33
s.+dägı 45/34
s.+nı 45/30
[=4]

säråybån Sarayın işlerinden sorumlu kişi.
s.+ı 45/27
[=1]

särgärdån Avâre.
s. 23/09
[=1]

särġäy- Sararmak, solmak.
s.-ib 20/01, 47/09
s.-mäsin 24/35
[=2]

särġäyt- Soldurmak.
s.-di 19/20
s.-ib 36/26
[=2]

särsån Avâre.
s.+bol- 20/22
[=1]

säsi- Kötü kokmak, pis kokmak.
s.-mäs 42/37
[=1]

sävdå Ar. Ticaret.
s.+lär 14/01
s.+tüş- 19/08
[=2]

sävdågär Fars. Tüccar, satıcı.
s.+lär 44/08, 44/17
s.+lär bilän 44/24
s.+lärgä 44/10
s.+lärisizlär 44/16
s.+lärini 7/09
s.+lärning 7/15
[=7]

sävåş Cenk, harp, muharebe.
s. 39/13
[=1]

säyil Bayram.
s.ḳıl- 47/29
[=1]

säyisḫånä Ata bakan seyislerin bulunduğu yer.
s.+gä 32/21
s.+ning 32/22
[=2]

säylä- Seçmek, belirlemek, atamak.
s.-b 26/22
[=1]

säyåhät Seyahat, gezi.
s.+ḳıl- 9/27, 9/29
[=2]

säyr Gezinti, seyir.
s. 25/39
[=1]

säyrä- Ötmek, şakımak.
s.-r 38/13
s.-ydı 40/18
[=2]

säyrät- Öttürmek.
s.-äy 21/14
[=1]

säyyåd Avcı.

s.+ning 21/06
[=1]

sååt Saat.
s. 11/34
[=1]

såç (Eski Türkçe'den beri kullanılır) Başı kaplayan kıllar.
s.+ini 15/07, 22/18, 25/01
s.+läringni 13/20
[=4]

såç- Saçmak, dağıtmak, serpmek.
s.-ıb 35/05
s.-ilgän 14/06
[=2]

såçil- Saçılmak, dağılmak, serpilmek.
s.-di 13/11
[=1]

såġın- Özlemek.
s.-gändäy 19/11
[=1]

såġsälåmät Sağsalim.
s. 40/29, 43/23
[=2]

sål- 1. Vermek, düşürmek, koymak, dinlemek. 2. Koymak, bırakmak, atmak. 3. Yaymak, sermek. 4. Güç bir duruma düşürmek, uğratmak, dûçar etmek. 5. Göndermek, yollamak. 6. Adlarla birlikte çeşitli anlamlarda eylemler oluşturur. 7. Vurmak, şiddetle vurmak. 8. Kilitlemek. 9. Üstüne hücum ettirmek, saldırtmak.
s. 18/13, 18/18, 18/23
s.-ädi 18/05
s.-ädigän 9/02
s.-ämiz 25/22, 25/23
s.-är 14/01
s.-äyin 17/29
s.-di 12/25, 19/02, 24/15, 30/36, 32/32, 32/33, 40/36, 42/27
s.-gin 15/25, 15/26, 17/11, 18/26, 24/31, 37/09
s.-ib 7/14, 12/02, 20/11, 20/14, 23/32, 23/35, 25/34, 28/32, 32/36, 32/38, 41/31, 41/37, 41/38
s.-ibdi 31/02
s.-ibsän 20/23
s.-ing 36/21
s.-ingän 24/25
s.-mädi 8/25
[=38]
ķulåķ sål- 8/25, 15/25, 15/26, 17/11, 18/26, 24/31, 36/21, 37/09, 40/36
topgä säl- 7/14
[=10]

såldir- (Bir kimse veya şeyin üzerine) Zarar vermek maksadıyla atılmak, hücum etmek.
s.-gin 17/27, 17/30
[=2]

sålmåķ Salmak, koymak.
s.+çi bol- 12/24
[=1]

såmån Boz, boz renk.
s.+däy 47/08
[=1]

såp Sap.
s.+bol- 24/11
[=1]

såp- Sapmak, gitmek.
s.-sän 20/27
[=1]

såt- Satmak.
s.-di 28/26
s.-ib 17/31, 18/01, 18/06, 18/30, 20/32, 21/27, 30/28
s.-mäymän 21/24
[=9]

såtuvçi Satıcı.
s. 27/37
[=1]

såvåk åt- Atı hayvanı otlaması için bir yere bağlamak.
s. säng 28/16
[=1]

såvåylä- Otlatmak, hayvanı yedirmek.
s.-din 31/28
[=1]

såvut- (Ter için) Soğutmak.
s.-di 33/03
s.-ib 32/07, 33/03, 33/04, 34/38
s.-måķ 32/38
s.-måķķa32/35
[=7]

såy Yar.
s. 26/07
s. +dä 26/07

s.+gä 41/38
[=2]

såyälä- Gölgelemek.
s.-gän 13/19
[=1]

såy Nehir yatağı.
s.+idä 28/33
[=1]

såz İyi, yerinde, yolunda.
s.+ini 23/21
[=1]

sel Sel, taşkın.
s. 41/37, 42/31
[=2]

selåb Sel su.
s. 20/34
[=1]

sen Teklik ikinci şahıs zamiri.
s. 11/09, 15/17, 16/14, 17/23, 17/37, 18/11, 19/03, 19/15, 21/09, 21/26, 28/36, 29/22, 42/10, 42/33, 47/33
s.+gä 21/11, 23/11, 29/14, 29/25, 36/16
s.+i 15/23, 15/36, 18/01, 18/05, 18/06, 19/06, 19/09, 42/04
s.+ing 14/08, 16/10, 16/17, 21/04, 21/07, 23/24, 23/26, 28/38, 34/07, 42/27, 42/35, 42/38
s.+ing bilän 17/26, 17/28, 22/35, 37/26
s.+sän 19/01
[=45]

sırä Hiç; mutlak; asla.
s. 42/09, 45/40, 47/26
[=3]

sırdåş Birbirinin sırlarını bilen ve saklayan kimselerden her biri, sır ortağı.
s.+ing 26/28
[=1]

siypälä- Sıvazlamak.
s.-b 33/15
[=1]

sıypä- Okşamak.
s.-b 32/24
[=1]

sigir İnek, sığır.
s. 14/24
[=1]

silä- Okşamak, sıvazlamak.
s.-ydi 27/05
[=1]

silät- Sıvazlatmak, okşatmak**.**
s.-ib 31/23, 35/13
[=2]

silkinibtur- Silkinmek.
s.-sin 20/05
[=1]

sin- 1. Kırılmak; 2. İflas etmek, batmak.
s.-ib 41/38, 42/29
[=2]

sinä- Denemek, sınamak, test etmek.
s.-b 27/24
s.-gin 29/07
[=2]

sinçi Atların yaşını, özelliğini ve cinsini bilen kimse, seyis.
s. 17/04, 29/07, 42/02, 42/13, 42/13, 44/30, 44/39
s.+(soḳım sinçi) 42/23, 42/26, 42/36, 43/01, 43/10, 43/14, 43/20
s.+degän 7/06
s.+gä (soḳım sinçi) 43/07
s.+ni 27/24
s.+ning 29/29, 43/17
s.+ning (soḳım sinçi) 42/22
s.+ning (soḳım sinçi) åtı 43/04
s.+si 34/36
s.+si edi 42/01
[=22]

sinçi bol- Atlardan iyi anlayanların düzeyine erişme.
s. 7/22
[=1]

sinçilik Atların soyunu yaşını ve hareketini çok iyi bilme.
s. 43/15, 43/16
s.+igä (sinçiligigä) 32/29, 32/30, 43/18
s.+ing (isinçiliging) 42/14
[=6]

singil Kız kardeş**.**
s.+im (singlim) 20/10, 24/21, 47/16, 47/19
s.+ing (singling) 22/05, 24/31
s.+ingning (singliningning) 35/19
s.+isi (singlisi) 12/26, 24/20, 38/04

s.+isi (singlisi).bilän 45/06
s.+isigä (singlisigä) 35/30
s.+isining (singlisining) 36/33
[=13]

sipå Sipahi.
s.+yi 30/02
[=1]

sirä Hiç, mutlak, asla.
s. 38/02
[=1]

siy- İşemek.
s.-di 43/04, 43/06
s.-dimi 43/05
s.-sin 42/42
[=4]

siypälä- Okşamak, sıvazlamak, ovmak, sürtmek, teselli etmek.
s.-b 34/24
[=1]

siz Çokluk ikinci şahıs zamiri.
s. 10/32, 19/21, 23/30, 44/22
s.+dän 31/06
s.+däy 24/38, 25/06
s.+gä30/03, 36/12, 46/20
s.+ing bilän 39/13, 39/18
s.+lär 44/16
s.+lärgä 8/12
s.+lärni 9/04, 45/19
s.+ning 45/17
[=17]

sizåt-sizåt Oluk oluk, yoğun, çok.
s. 11/34
[=1]

soḳ- Sokmak.
s.-di 34/25
[=1]

Soḳım Bk. **Soḳım Semiz** .
s. 39/05
s.+degän 34/36
s.+ning 42/42
s.+sinçi 42/22, 42/23, 42/26, 42/36, 43/01, 43/04, 43/07, 43/10, 43/14, 43/20
[=13]

Soḳım Semiz Şahdarhan adlı padişahın seyisidir.
s. 42/01
s.+degän 42/01
[=2]

sol- Diriliğini ve tazeliğini kaybetmek.
s.-ädi 28/20
s.-ämiz 26/37
s.-ib 24/29
[=3]

soldir- Solmasına sebep olmak, solgun duruma getirmek, soldurmak.
s.-ing 30/11
[=1]

solḳıllät- Yavaş davranmak, sallanmak.
s.-ıb 39/09
[=1]

som Som (Özbekistan para birimi).
s. 21/32
s.+dän 21/32
[=2]

sonä Yaban ördeği.
s. 35/25
[=1]

song Son, sonra.
s. 14/29, 26/25, 27/02, 30/33
[=4]

songrä Sonra.
s. 10/28, 18/05, 24/23
[=3]

sor- Soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek.
s.-äb 16/07, 46/40
s.-ädi 9/40, 11/40, 43/02, 44/34
s.-ämäy 42/21
s.-änglär 13/21
s.-äsäng 17/03
s.-äyin 20/30
s.-gänim 31/06
s.-äy soräy 44/25
s.-säng 16/31, 16/37
[=14]

soråḳlä- Sordurmak.
s.-b 40/26
[=1]

soy- Boğazlamak, kesmek.
s.-di 14/24
s.-årmän 39/05
s.-säng 25/14
s.-ämiz 46/21
[=4]

suyäk Kemik.
s.+lärı 27/09
[=1]

sol- Solmak.
s.-ädi 29/33

[=1]

söz Ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi.
s. 8/22, 11/08, 12/44, 13/27, 14/39, 15/20, 16/08, 16/28, 17/22, 18/10, 18/37, 19/18, 20/20, 20/37, 22/04, 22/30, 23/23, 24/30, 26/16, 28/05, 29/06, 29/28, 31/17, 33/21, 35/11, 35/31, 36/06, 36/36, 37/22, 38/27, 47/10
s.+dä8/41
s.+dän 25/17
s.+gä25/17, 46/26
s.+i 8/23
s.+idän 21/20, 42/15
s.+igä8/25, 24/31, 43/17, 45/24
s.+im 42/29
s.+imdi 19/19
s.+imgä42/32
s.+imni 32/10, 39/23
s.+imning 15/26, 42/20
s.+ing 32/16, 42/13, 42/35
s.+ingdän 21/27
s.+ingiz 8/15
s.+ini 23/31, 32/20
s.+lär 18/08
s.+lärimni 43/09
s.+lärni 10/30, 17/21
s.+ni 10/13, 12/33, 14/13, 16/24, 16/26, 18/29, 19/17, 20/09, 21/17, 21/27, 21/35, 22/04, 22/25, 23/13, 28/33, 29/27, 42/22, 46/12
s.+ning 15/25, 17/11, 36/35, 37/09
[=82]

sözil- Solmak, süzülmek.
s.-di 19/09
[=1]

sözlä- Konuşmak.
s.-mä 16/24
[=1]

sözli Sözlü.
s. 16/03
[=1]

sühbät Sohbet.
s. 23/35
[=1]

sulät- Uzatmak, yaymak.
s.-ämän 8/12
[=1]

sumbät Endam, biçim, güzellik.
s.+ingni 16/09
[=1]

suril- Sürüklenmek.
s.-ib 41/33
[=1]

surnäy Zurna.
s.+lärni 11/13
[=1]

suv Su.
s. 41/10
s.+gä32/35
s.+ini 12/37, 34/03
s.+ni 32/33
[=5]

suvluḳ Suluk.
s.+ı (suvluġı) 28/02
s.+ını (suvluġını) 35/05
[=2]

suyä- Dayamak, yaslamak, desteklemek.
s.-b (suyib) 19/32
s.-sä (suysä) 35/24
[=2]
s.-köngli suy- 19/32, 35/24
[=2]

suyäk Kemik.
s. 26/26, 26/35, 27/03
s.+dän 27/20
s.+im (suyägim) 44/41
s.+idän (suyägidän) 27/22
s.+imdä (suyägimdä) 7/23
s.+ini (suyägini) 27/16, 45/09
s.+läri 26/08, 40/05
s.+nin (suyägnin) 26/12
[=12]

suyänç Dayanak, destek.
s.+im 35/16
[=1]

sühbät Sohbet.
s. 23/35
[=1]

sülüv Güzel, çekici.
s. 12/39, 15/07, 19/31, 20/15
s.+lär 22/18
[=5]

sülüvlik Güzellik, çekicilik.
s.+i (sülüvlig) 20/17
[=1]

süpürgi Süpürge.
s.+ni 22/36
[=1]
sür- Sürmek.
s.-äyin 20/29
s.+änglär 44/32
s.-måḳḳa 46/05
s.-sin 22/10
[=4]
sürin- Sürünmek.
s.-ib 30/33
[=1]
süriştir- Sürdürmek, ittirmek, ilerletmek.
s.-ib 45/28
[=1]

Ş

şäfaḳ Şafak.
ş. 41/24, 41/31, 42/27
[=3]
şähär Fars. Şehir, kent.
ş. 30/17, 44/11
ş.+dä 15/27, 16/23
ş.+dän 8/05, 12/24, 26/05
ş.+dän emäs 14/37
ş.+gä44/07, 45/02
ş.+i 44/11
ş.+i (şähri) 15/11
ş.+igä (şährigä) 16/35, 17/09
ş.+igä (yåvmit şähri) 47/36
ş.+igä (zärgär şähri) 46/34
ş.+imä (yåvmit şähri) 39/01
ş.+imni (şährimni) 29/14
ş.+inggä (yåvmit şähri) 36/17
ş.+ini (şährini) 40/23
ş.+ining (zärgär şähri) 8/05, 46/35
ş.+ni 44/13
ş.+ni (bittä şähär) 44/02
ş.+ning 44/16
ş.+i äzim 15/11
[=26]
şäm Mum.
ş.+lär 33/34
[=1]
şämål Ar. Rüzgar, yel, esinti.
ş. 28/01
ş.+i 43/37
[=2]
şär Küre, yuvarlak, top.
ş.+i 13/03
[=1]
şärbät Fars. Şerbet, şurup, meyve suyu.
ş.+lärni 25/31
[=1]
şärbätẖånä Fars. Şerbet, şurup, meyve suyu evi; bunların dağıtıldığı yer.
ş.+gä 24/23
[=1]
şärḳ Doğu.
ş.+ ḳa 40/11
[=1]
şärmändä Rezil, ayıp, utanç verici, utandırıcı.
ş. 25/08
[=1]
şåh Fars. Padişah, hükümdar.
ş. 14/04, 38/01
[=2]
şåhdår Bk. **Şåhdårẖån**
ş.+pådşå 31/31, 47/21
[=2]
Şåhdårẖån Adilhan ile savaşıp çocukları esir alan Zerger padişahıdır.
ş. 8/07, 8/31, 9/04, 9/16, 9/35, 9/36, 10/01, 10/23, 10/30, 10/35, 11/22, 12/10, 12/18, 12/22, 14/13, 24/06, 24/10, 27/21, 27/27, 27/34, 28/08, 28/35, 29/02, 29/06, 29/21, 30/15, 31/05, 31/08, 35/01, 39/27, 45/12
ş.+dän 12/01, 12/10, 22/07, 22/16, 29/16
ş.+degän 8/06
ş.+gä 11/05, 12/17, 29/27
ş.+ni 10/04
ş.+ning 8/14, 9/19, 10/09, 10/41, 12/12, 16/35, 17/09, 24/04, 27/29, 34/14, 34/36, 38/20, 38/25, 39/29, 41/19, 43, 45/04, 45/16, 46/41
ş.+pådşå 8/26, 10/21, 11/08, 11/11, 11/37, 11/38, 11/39, 11/42, 12/15, 12/40, 12/40, 12/43, 14/17, 21/28, 27/26, 28/33, 42/06, 45/01, 45/08, 46/14
ş.+pådşåh 30/36, 30/37, 38/25, 41/42
[=84]

şåhdårşäh Bk. **Şåhdårẖån**
ş.+ım 38/28
[=1]
şåẖa Dal.
ş.+si 13/18
[=1]
şån (Ar. *şe'n* "hal, durum; rütbe; tabiat"tan *şān*) Onur, şeref, haysiyet.
ş.+läri 8/36
ş.+läringning 8/22
ş.+u şuhrät 11/19
[=3]
şån-şävkät Şan görkem.
ş.+lär bilän 23/22
[=1]
şåş- Şaşırmak, hayret etmek.
ş.-di 39/37
ş.-gän 12/29
[=2]
şåşır- Güç bir işin içinden çıkamamak, ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememek.
ş.-di 40/12, 40/17
ş.-ib 32/06
[=3]
şåvşä- Ağrımak.
ş.-dı 27/09, 40/05
[=2]
şekçi Şüpheci.
ş.+lärim 8/09
[=1]
şer (Fars. *şir*) Aslan.
ş. 13/06
ş.+däy 24/27
ş.+ dån 44/08
[=3]
şerbäççä Yiğit, cesur, aslan gibi çocuk.
ş.+lär 13/07
[=1]
şerik Ortak, partner.
ş.+lär 17/18
[=1]
şiddät Şiddet.
ş.+bilän 26/32
[=1]
şirin (Fars. *şirin*) Tatlı.
ş. 16/03
[=1]
şiräi Tatli, lezzetli; sulu.
ş. 25/31
[=1]
şişä1. Şişe; 2.Cam.
ş. 9/05
[=1]
Şigäliẖån Taka Türkmen yurdunun beyi ve Gacdumbek'in babasıdır.
ş.+degän 8/02
ş.+ning 8/02
[=2]
şor Tuzlu.
ş.+i 13/33
[=1]
şu I İşaret sıfatı. Krş. **şul**
ş. 9/21, 9/25, 10/07, 11/34, 14/04, 14/15, 14/35, 15/16, 15/33, 18/34, 19/02, 20/25, 20/28, 20/30, 24/18, 25/08, 26/17, 26/19, 26/26, 26/35, 27/19, 27/24, 27/35, 28/18, 28/25, 30/14, 32/22, 33/02, 33/19, 33/29, 34/08, 34/18, 34/21, 35/03, 40/16, 44/03, 44/42, 45/01, 45/13, 45/22, 45/23, 45/26, 45/33, 46/23, 46/26
[=45]
şu II İşaret zamiri.
ş. 14/09, 14/12, 29/36, 40/22
ş.+nä11/28
ş.+nçä27/34, 28/37
ş.+ndä 7/10, 7/26, 8/14, 8/26, 8/34, 9/01, 9/07, 9/35, 10/35, 10/42, 11/37, 11/40, 12/06, 12/42, 14/38, 15/19, 16/01, 19/17, 22/29, 23/03, 24/10, 25/13, 26/12, 27/06, 27/23, 28/04, 28/28, 28/30, 29/02, 30/22, 30/31, 32/38, 35/08, 35/29, 36/35, 37/21, 39/28, 39/32, 41/23, 41/41, 42/11, 42/23, 42/36, 43/01, 43/04, 44/07, 44/10, 44/15, 45/25, 46/05
ş.+ndän 34/28
ş.+ndäy 8/23, 12/21, 12/27, 24/24, 26/07, 26/25, 27/02, 28/22
ş.+ndäy bol- 11/24
ş.+ndäyin 20/27
ş.+ngä 9/11, 41/27
ş.+ni 10/33, 28/06
ş.+ning 22/20
[=73]
şul Bk. **şu I**
ş.+midi 37/26

[=1]

şu'lä Işık.
ş.+si 13/15
[=1]

şunḳår Mert, cesur.
ş. 36/04
[=1]

şuyit- Ördürmek, düğümleyip bağlatmak(saçı, kuyruğu), atın kuyruğunu örerek.
ş.-ib33/05, 12/32, 14/28, 18/07, 24/11, 30/35, 32/33, 39/21, 43/19, 45/19, 46/11
[=12]

şuytib Şöyle kılmak, yapmak.
ş.şuytib14/30
[=1]

şührät Şöhret.
ş.+lärigä (şån-u şührätlärigä) 11/19
[=1]

şükür Şükür, hamd.
ş.ḳıl- 25/33
[=1]

T

täbib Ar. Hekim, doktor.
t.+läri 9/07
[=1]

täbir Anlatım, deyiş, terim.
t. 13/16, 13/24
t.+i 14/03, 14/05, 14/12
t.+ini 13/23, 13/27, 13/30, 46/17
t.+läri 13/10, 13/22, 14/09
[=12]

täblä Masa.
t. 27/29
t.+dä 33/31
t.+lärdä 35/17
t.+sidägi 45/10
[=4]

taḳdirKader, kısmet.
t.+idän 14/19
t.+igä 44/05
[=2]

taḳıl- Takılmak.
t.-gän 33/39
[=1]

taḳsir Efendim, muhterem.
t. 29/29, 31/12
[=2]

täk- 1.Takmak; 2. Üstüne atmak, yüklemek, isnat etmek.
t.-är 15/01
[=1]

tälä- Soymak, yağma etmek, talan etmek.
t.-b äl- 7/10
t.-b ḳıl- 36/17, 37/03
t.-b ḳıp- 36/11
t.-b ål- 28/29
[=5]

täläb (Ar. *ṭaleb*) İsteme, dileme, arzu etme.
t.+ḳıl- 35/09
[=1]

tälät- Yağma ettirmek.
t.-ämän 8/13
t.-ib 10/40
[=2]

tälätop Bir araya gelme, toparlanma.
t. 21/29
t.+ni 21/29
[=1]

täkä Marv, Ahal, Kızıl Ribat, Ersarı, Sarık ve Yavmitlerle birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
t. 8/01, 10/20, 45/04, 45/18
t.+eli 44/20
t.+yåvmit 9/26
t.+yåvmit.eli 9/23, 10/05, 10/06
t.+yåvmit.urgänçı.yurti 9/20
t.+yåvmit.yurti 9/22
t.+yurti 44/18, 44/24
[=13]

tälätli Yağma edilmiş.
t. 16/02
[=1]

tälätop Bir araya gelme, toparlanma.
t. 11/29, 40/23, 46/23
[=3]

tämåm (Ar. *temām*) Bütünlüğünü bozacak bir eksiği olmayan (şey), bütün
t.+bol- 12/06
[=1]

tän Ten, gövde.
t. 43/18
t.+dä17/33

t.+gä 17/34
[=3]

tänä Vücut, beden, gövde.
t.+ngdir 14/08
[=1]

täng Zor, güç, kritik.
t.+ini 28/12
[=1]

tängä Sikke, bozuk para (Buhara Hanlığı'nda 15, Kokan Hanlığı'nda 20 tiyine denk gümüş para).
t.20/11
t.+dän 21/22
t.+gä 31/12, 31/13
t.+nı 31/10
t.+sını 31/14
t.+sigä31/15
[=7]

täni- Tanımak.
t.-b 45/28
t.-r edi 45/27
t.-r emiş 27/22
[=3]

täḫt 1. Hazır; 2. Taht.
t.+ä14/38
t.+igä 12/11
t.+imdi 29/18
[=3]

täp- Bulmak, keşfetmek, kazanmak; ortaya çıkmak, çıkarmak, tahmin etmek.
t.-äsän 42/10
[=1]

täpşır- Teslim etmek, ulaştırmak, vermek; yetkilendirmek, devretmek.
t.-ıb 26/02
[=1]

tärä- Tarakla saç tellerini birbirinden ayırmak, karışıklığını gidermek, taramak.
t.-b 23/21
t.-nglär 13/20
[=2]

täräf (Ar. *ṭaraf*) 1. Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt yanlardan her biri, cihet, yön.
t. 11/36, 12/06
t.+dän 10/16, 11/28
t.+gä10/14, 39/03
t.+lärigä 11/36, 12/07
t.+läring 37/36
t.+lärning 32/06, 43/24
t.+lärni 31/26
[=12]

täräntir- Taratmak.
t.-ib23/19
[=1]

tärḳal- Yayılmak, dağılmak.
t.-di 27/20
t.-işib 14/28
[=2]

tärlån Kır (at donu).
t. 21/06
[=1]

tärmäş- 1. Tırmanmak; 2. Tartışmak.
t.-gän 16/04
[=1]

täşḳari Dışarı, hariç.
t. 16/01, 24/05, 25/23
t.+dän 12/02
t.+gä26/05
[=5]

täşlä- Atmak, savurmak, bırakmak.
t. 18/27
t.-b 23/32, 30/28, 33/21, 35/06, 37/25
t.-dılär 21/25
t.-di 11/04
t.-gin 25/09
t.-mäsin 42/24
[=9]

tävbä (Ar. *tevbe*) İşlediği bir hatâdan, suç veya günahtan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme.
t. 20/26
t.+si 20/25
[=2]

täġ Çevresindeki araziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi, dağ.
t.+dän 32/09
t.+ı 43/41
t.+ın 21/20, 41/41, 42/33, 43/02
t.+ınä 13/31
[=7]

täyyårlik Hazırlık.

t. 11/12
[=1]

tå Fars. Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri veya zamanı anlatırken söze mübalağa katar; kadar, -e dek, ta ki anlamları verir.
t. 23/29, 29/04
[=2]

tåblä- Tavlamak, kızdırmak.
t.-b 22/18
[=1]

tåġ *Dağ.*
t.+lärning 28/19
[=1]

tåḳ Tek sayılı.
t.+ḳa 9/28**,** 10/07, 10/11
[=3]

tåḳat Sabır.
t. 15/17
t.+ḳål- 19/03
t.+im 15/16
[=3]

tål Tel.
t.+ tål 13/20
t.+tål bol- 16/03
[=2]

tålpin- Çırpınmak, kurtulmaya çalışmak; ileriye atılmak, yeltenmek
t.-ädi 37/17
t.-ib 38/03
[=2]

tålpir Kanat çırpan, çırpınan.
t. 13/12
[=1]

tåm 1.Dam, çatı; 2. tam, dolu, tamamen.
t.+igä23/33
[=1]

tåmåk Boğaz, gırtlak, damak.
t. 20/16
[=1]

tåmån Taraf.
t.+ini 9/33
[=1]

tåmåşä (Ar. *meşy* "yürümek"ten *temāşi* "birlikte gitmek" > Fars. *Temāşā*) Bakıp seyretme, zevkle, hayranlıkla seyretme, izleme, gösteri.
t. 17/16, 28/18
t.ḳıl- 9/29, 14/32, 25/39, 26/04, 26/08, 28/21
t.+gä14/29, 14/31
[=10]

tång Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir, şafak.
t. 12/12, 12/36, 18/32, 20/01, 34/31, 35/03
[=6]

tåp- Bulmak, keşfetmek, kazanmak; ortaya çıkmak, çıkarmak, tahmin etmek.
t.-ıb 45/31
t.-ib 14/15, 24/18, 45/09
t.-mäy 42/09
t.-sä45/39
t.-säm 22/03
[=7]

tåpil- Bulunmak.
t.-di 20/19
[=1]

tåpşır- Teslim etmek, ulaştırmak, vermek; yetkilendirmek, devretmek.
t.-är 23/01, 23/06
t.-dim 9/05, 9/05, 9/06, 9/06, 9/07
t.-gin 23/10
[=8]

tårt- Çekmek.
t. 18/27
t.-är 28/11, 37/18
t.-di 14/26, 14/27, 16/26, 17/19, 18/29, 24/28, 25/36
t.-gän 34/35
t.-ib 9/18, 32/21, 45/29
t.-sä38/33
[=15]

tårt- 1.Çekmek; 2. Tartıya koymak.
t.-ädi 23/28, 26/10, 26/11
[=3]

tårttir-Çektirmek.
t.-ib 37/28
[=1]

tåş Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde.
t. 31/06
t.+gä28/27, 42/31

t.+im 31/01
t.+imning 30/26
t.+ing 31/04
t.+lärimni 28/32
t.+ni 30/24, 31/02
[=9]

tåş- Taşmak.
t.-ärmisän 33/26
t.-di 34/17, 39/36
t.-ıb 40/09
[=4]

tåşḳınlik Su baskını, suyun taşma durumu.
t.+i (tåşḳınligi) 29/21
[=1]

tåşir- Taşırmak.
t.-ib 31/28, 32/05
[=2]
t.-yürak tåşir- 32/05
[=1]

tåşlåḳ Taşlı, kayalı.
t.+dä30/23, 42/31
t.+ḳa 41/37, 42/28
[=4]

tåş-täråzi Taş terazi.
t.+ni 30/29
[=1]

tåvåḳ Büyük tabak.
t.+ḳa25/34
[=1]

tåvus (Fars. *ṭā'ūs* < Ar. *ṭa'ūs* <Yun.) Sülüngiller familyasından, tiz sesli, erkeğinin kuyruğu çok uzun, süslü, parlak ve güzel renkli çok büyük kuş, tavus kuşu.
t.+däy 23/15
[=1]

tåvuş Ses, ton.
t.+i 8/35
[=1]

tåġ Çevresindeki araziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi, dağ.
t.+ämı 45/19
t.+dä 9/27, 13/06, 40/10
t.+dän 11/01, 11/03, 21/01, 31/32
t.+ıdä (äsḳar.tåġı) 11/41
t.+ıgä9/20
t.+ıgä (äsḳar tåġı) 10/04
t.+ım (äsḳar tåġı) 35/15
t.+lärning 13/32, 37/31
t.+ni 9/29
[=15]

tåy- Kayma eylemi.
t.-irgin 22/32
[=1]

tåzä Temiz.
t. 23/17
t.+dän 23/20
[=2]

tebrån- Çalkalanmak, sallanmak, silkelenmek.
t.-di 11/19
t.-ib 8/36
[=2]

teg- Değmek, dokunmak, ulaşmak.
t.-ädı 33/12
t.-ib 26/20
[=2]

tegiz- Değdirmek.
t.-mäy 32/21
[=1]

tekis Düz, düzgün.
t. 28/14
t.+bol- 13/13
[=2]

teng Denk.
t.+i 7/27
t.+idän 20/06
t.+imdän 23/09
[=3]

tep-tekis Dümdüz.
t.ḳıl- 7/13
[=1]

tep- Tepmek, tekmelemek, yoğurmak.
t. 43/01
t.-säng 18/31
[=1]

tepä 1. Bir şeyin en yüksek kısmı, en üstteki bölümü, uç kısmı. 2. İnsan veya hayvanın başının üst kısmı, iki kulak arasındaki bölümü.
t.+mdän 13/11
t.+ngdän 14/06
[=2]

ter Deriden sızan, kendine has kokulu, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı.
t.+i 42/43

[=1]

ter- Toplamak, derlemek.
t.-sä 26/37
[=1]

ters Ters.
t.+in 22/09
[=1]

teş- Deşmek.
t.-gän 28/01
[=1]

teşik Delik, deşik.
t.+ķıl- 32/23
[=1]

tez (< Fars. tīz) Çabuk, hemen.
t. 32/12
[=1]

tezlät- Hızlandırmak.
t.-ib 35/18
[=1]

tikkä Dikey olarak, dik.
t. 39/32, 47/06
[=2]

tikkän Derli , toplu, çevik.
t.+edim 21/18
[=1]

tiklä- 1. Yeniden kurmak, restore etmek; 2. Bakmak.
t.-b 16/02
[=1]

til Ağızda bulunan, tat almaya ve konuşmaya yarayan organ.
t.+ädän 23/32
t.+imä 18/26
t.+imni 16/29, 18/11
t.+inggä 36/07
t.+ingni 21/13
[=6]

tilä- Dilemek, istemek.
t. 12/20, 29/04, 29/11, 29/14, 29/17, 45/13
t.-dım 45/13
t.-gıngnı 45/13
t.-gin 29/10
t.-mä 29/17
t.-r 30/16
t.-säng 29/18, 30/17, 30/17
t.-ydigän 29/16
[=15]

tillä Altın, zer.
t. 17/34, 21/12, 21/19, 23/20, 23/34, 24/13, 24/24, 42/37
t.+gä 21/15, 24/09
t.+m 13/11
t.+ng 14/06
t.+ni 20/11, 24/14
t.+sini 21/22, 21/34
[=16]

tinç Dingin, sakin, huzur.
t.+bol- 44/21, 46/07
[=2]

tirä- (Eski Türk. *tiremek* "destekleyerek dikmek") Bugün sâdece, "karşı koymak, direnmek" anlamına gelen "*Ayak diremek"* söyleyişinde geçer.
t.-b 34/18, 35/31, 38/26
[=3]

tirik Diri, canlı.
t. 14/24
[=1]

tirikçilik Hayat, yaşayış.
t. 45/31
[=1]

tiriklä- Canlandırmak.
t.-yin 38/07
[=1]

tirnåķ T ırnak.
t.+ķa29/13
[=1]

tişlä- Dişlerini geçirip ısırmak, dişlemek.
t.-b 16/07, 23/16
[=2]

tiz- Dizmek.
t.-ildi 19/10
t.-mä 35/36
[=2]
t.-yåş tiz- 19/10, 35/36
[=2]

tizgin Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı idare etmeye yarayan kayış, dizgin.
t.+ini 33/20
t.+ni 35/07
[=2]

tizil- Dizilmek, saf saf olmak.
t.-ib 35/30
[=1]
t.-yåş tizil- 35/30

[=1]

tiziliş- Dizilişmek, sıralanmak.
t.-ib 40/06
[=1]

tizlik Dizlik.
t.+ini (tizligini) 28/03
[=1]

todä 1. Yığın; 2. Grup; 3. Sürü.
t.+todä bol- 26/08
[=1]

toġri Yönünü değiştirmeden, aynı doğrultuda.
t. 9/36, 12/17, 14/16
t.+ḳıl- 30/37
[=4]

tokkiz Sekizden sonra, ondan önce gelen sayı, dokuz.
t. 11/34
[=1]

toktir- Döktürmek.
t. - måḳçı 32/14
[=1]

toḳ Yemek yeme isteği ve ihtiyâcı duymayan, yemek yemiş olan (kimse).
t.+bol- 11/18
[=1]

toḳlä- Doyurmak.
t.-b 14/26, 14/27, 24/22
t.-di 25/36
[=4]

tol- mec. 1. (Bir duygu insanın içini, gönlünü) Kaplamak, sarmak. 2. (Boş bir şey veya yer) İçine giren bir şeyle dolu hâle gelmek, boş olmaktan çıkmak.
t.-di 11/33, 46/11
t.-gän 12/28, 45/38
t.-ib 7/25, 25/39
t.-mäydi 36/33
[=7]
t.-köngli tol- 25/39, 46/11
t.-åyküni tol- 7/25
[=3]

tolä Dolu, tam, eksiksiz.
t. (tolä tolä) 38/16
[=1]

toldir- Doldurmak.
t.-mä 15/22
[=1]

Tolibåy Özel isim.
t. 17/04, 44/30, 44/39, 44/41
t.+ning 17/10
t.+sinçi 7/06, 7/18
[=7]

tolibåy sinçi Tolibåy seyis.
t.+ni 7/16, 45/27
t.+ning 7/22, 9/27
[=4]

toḫtä- Durmak.
t.-t 15/06, 15/14, 15/18, 30/29, 30/29
t.-tä36/29
[=4]

top Grup, takım, yığın, çete, küme.
t.+gä sål- 7/14
t.+topḫånäsi.bilän 7/12
[=2]

top-top 1. Top top; 2. Yığın yığın.
t. 9/13, 46/35
[=2]

tophänä Tophane.
t.+si bilän 7/12
[=1]

toplä- (Birçok kimse veya şeyi) Bir araya getirmek, toplamak.
t.-r 39/10
[=1]

torgäy Turgay kuşu, tarla kuşu, çayır kuşu; gagalı ötücü kuşlar.
t. 20/01
[=1]

toriḳ Doruk at.
t. 41/34, 41/36, 42/31
[=3]

tozånYer adı.
t. 9/31
t.+lär 10/16
[=2]

tök- Dökmek, (göz yaşı, kan, ter vb.) akıtmak.
t.-är 37/01
t.-di 17/20, 32/32
t.-ibmän 20/34
t.-ilär 15/29
[=5]
t.-köz yäş tök- 37/01
[=1]

tökil- Dökülmek, düşüp veya taşıp bütünden ayrılmak.

t.-ädi 20/26
t.-är 22/14
t.-gän 27/38, 33/32
[=4]

törä Asilzade, beyefendi, bey.
t.+sän 21/09
t.+m37/19, 38/01, 38/17
t.+mni 25/12
t.+ngni 37/12
t.+ngning 37/13
[=7]

Törkmän Türkmen.
t.+i 33/12
[=1]

tört Üçten sonra, beşten önce gelen sayının adı.
t. 9/33, 38/18
t.+(beş tört) 30/35
t.+(on tört) 7/19, 12/28
t.+gä (on dörtgä kir-) 7/19
t.+tä22/07
t.+tän (ottiz törttän) 31/14
t.+yüz 41/02, 41/03
[=10]

töşäk Döşek, yatak.
t. 24/24
t.+ning 23/35, 24/25
[=3]

tul Dul.
t.37/23
[=1]

tulpår 1. Asil hızlı koşan at; 2.Uçtuğuna inanılan, kanatlı uçan bir at.
t. 27/20, 40/39, 41/01, 41/18, 41/22, 41/24, 41/34, 41/36, 41/39, 41/41, 43/03, 43/13, 44/03, 45/11
t.+di 28/18
t.+i 27/34, 41/19, 42/04, 42/17, 42/19, 27/29, 27/32
t.+idä 42/18
t.+in 28/21
t.+ing 42/28, 42/31
t.+ingdän 42/27
t.+lärning 31/21
t.+ni 28/08
t.+ning 27/22, 45/09
[=31]

tumän Sis, toz veya yanan maddelerin havada meydana getirdiği bulanıklık, sis, pus, duman.
t.+ä 37/31
t.+däy 9/14
[=2]

tumşuḳ Gaga, hayvan burnu.
t.+ıgä (tumşuġıgä) 18/04
[=1]

tupråḳ Toprak.
t.+ım (tupråġım) 38/33
[=1]

tur- 1. Hareketsiz kalmak. 2. Süreklilik işlevinde tasvirî ve yarı tasvirî fiiller yapar.
t. 42/42
t.-ämiz 44/22
t.-di 37/19
t.-gän 8/18, 8/09, 9/01, 21/21, 21/25, 30/22, 40/25, 42/43
t.- gänlärning 40/17, 46/38
t.-ib 23/17, 25/23, 39/28, 43/14, 45/26
t.-ibmän 45/17
[=19]

turäber- Birden bire durmak.
t.-di 46/12
[=1]

turiş Kalkış.
t.+idän (yüriş turiş) 34/39
t.+ni 10/27
[=2]

tüs Renk, görünüş.
t. +i 25/13
[=1]

tut- 1. Tutmak, yakalamak, kapmak. 2. Doldurmak, istila etmek, etrafını kaplamak.
t.-di 8/35, 10/17, 28/26
[=3]

tuġ Hükümdarlara verilen şan ve şöhret alameti.
t.+ning 37/12
[=1]

tuġ- Doğurmak, doğum yapmak.
t.-di 7/25
t.-ib 21/34
t.-mäy 18/30
[=3]

tuyåḳ Hayvan tırnağı, toynak.

t. 42/28
t.+ı (tüyåğı) 41/34, 41/36, 41/38
t.+ıng (tüyåğıng) 34/01
[=5]

tuyåḳlı Tırnaklı.
t. 41/38
[=1]

tuz Akıl, mantık, mana.
t.+ini 11/07
t.+ni 32/35
[=2]

tuzät- Düzeltmek.
t.-ämän 9/12
t.-äyin 9/09
[=2]

tuzlät- Düzeltmek.
t.-ib 35/19
t.yüräk bäğrın tuzlät- 35/19
[=2]

tügül Değil.
t. 47/31
[=1]

tüzük İyi; sağlıklı.
t. 34/07
[=1]

tünä- Uyumak, geceyi geçirmek.
t.-b 27/17
[=1]

tür Tür, çeşit.
t.+i42/28
[=1]

türkmän Oğuz Türklerinin bir kolu ve bu koldan olan kimse.
t. 45/04
t.+degän 8/01
t.+eli 47/23
t.+gä 39/02, 45/18
[=5]

türtkilä- Dürtülemek, dürtüklemek.
t.-b 21/25
[=1]

tüş 1.Düş, rüya; 2. Öğle.
t. 12/41, 13/01, 13/27
t.+dän 9/25
t.+i 13/22
t.+idä12/41
t.+imdä13/02
t.+imning 13/10, 13/23, 46/17
t.+ing 13/33, 14/09
t.+ingning 13/30, 14/03, 14/05, 14/12
[=16]

tüş- 1. (Zorlayıcı bir sebeple) Başını alıp gitmeye koyulmak, kendini – e atmak.
2. (Bir şeye karşı) Büyük düşkünlük, aşırı ilgi veya sevgi duymak, müptelâ olmak.

t.-ädi 33/12
t.-di 14/37, 17/14, 19/08, 22/13, 40/20, 40/27, 40/30, 41/18, 43/25
t.-gän 11/41, 16/04, 20/15
t.-ib 14/35, 17/18, 39/35
t.-mäsin 36/03, 47/13
t.-säng 18/01
t.-sin 26/31
[=20]
t.-sävdå tüş- 19/08
[=1]

tüşir- İndirmek.
t.-di 32/23
t.-ibsän 32/27
[=2]

tüşün- Anlamak, kavramak, düşünmek.
t.-mägän 12/21
[=1]

tütün Duman.
t.+im 13/09
t.+lär 16/27
[=2]

U

u (Zamir) O.
u. 15/19
[=1]
u.+lär 21/32, 27/26, 43/10
u.+lärni 9/37, 12/18
u.+lärning 9/28
u.+ndän 12/08, 18/06, 46/25
u.+ndäy 12/16, 46/29
u.+ndäy.bol- 11/01
u.+ndån 11/35
u.+ngä 7/24, 26/15, 31/10, 43/17
u.+ni 7/27, 11/21, 12/02, 21/36, 25/15, 44/38
u.+ning 11/01, 12/36
[=25]

uç Bir şeyin baş veya son noktası.

u.+dän 42/42
[=1]

uç- 1. (Kuş) Hacada yol almak, havada gitmek. 2. Çok hızlı gitmek, çabucak geçmek.
u.-ädi 24/36, 37/14
u.-är 22/17
u.-di 34/19
u.-gän 14/07
u.-ib 34/22, 42/29
[=7]

uçil- Uçmak.
u.-di 13/12
[=1]

uh Ünlem.
u. 32/12
[=1]

uẖlä- Uyumak.
u.-b 13/01
[=1]

uklån Anlaşılmak, idrak edilmek.
u.+ning 28/33, 30/23
[=2]

ul Oğul.
u. 18/30
[=1]

ulä- Ulamak, ek, yama.
u.-ydi 27/04
[=1]

uläk Haberci.
u.+in 29/08
[=1]

ünä- Razı olmak.
u.-gän 29/13
[=1]

ur- Vurmak, dövmek, yumruklamak.
u.-dı 30/35, 40/13, 45/29
u.-di 11/13
u.-gän 16/12
u.-ib 13/18, 39/36, 31/29, 34/17
u.-säng 25/14
u.-sin 8/33
[=11]
båş ur- 31/29
coş ur- 40/13, 45/29
mävc ur- 34/17, 39/36
u.-äberdi 8/34
u. -äyåtgän 8/38
[=7]

Uräyẖån Adilhan'ın büyük oğludur.
u. 7/04, 44/34, 45/23
u.+pådşå 44/29, 44/30, 45/21
[=6]

urgän İp, halat.
u.+ni 31/13
[=1]

uriş- 1. Dövüşmek; 2.Harbetmek, savaşmak; 3.Sövmek.
u.-dimikin 24/07
u.-tirdi 28/27
[=2]

uruş Savaş, harp.
u. 11/18, 11/36, 12/06, 26/17
u.bol- 11/33, 11/35
u.ḳıl- 8/27, 11/27, 39/18
u.+gä 11/12
u.+ni 11/35
u.+nåġåräsi 11/12, 11/16
[=13]

uruş- Savaşmak, harpetmek.
u.-gä 9/08
u.-ib 9/09
u.-måḳḳa11/17
[=3]

uruġ 1.Tohum, tane; 2. Akraba.
u. 16/10
[=1]

ustä Usta.
u. 20/19
[=1]

uşlä 1. Tutmak, avuçlamak; 2. Yakalamak, tutuklamak.
u. 18/04, 31/25, 31/31, 40/03, 40/03, 40/07, 40/07
[=7]
u.-b 30/29, 30/34, 33/20, 34/37, 35/07, 36/01, 39/31, 42/04
u.-gän 39/34
u.-nglär 39/27
u.-y 39/30
u.-ymiz 41/15
[=12]

uyäl- Utanmak.
u.-ib 23/33
[=1]

uydir- Uydurmak.
u.-mä15/21
[=1]

uyät Ayıp, utanç, haya.

u.+i 25/29
[=1]

uzängi Eyerin iki yanındaasılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka
u.+gä 35/31, 38/26
[=2]

uzåḳ Yakın olmayan yer.
u. 29/20, 47/26
u.+råḳ 12/25
[=3]

Ü

üç İkiden sonra, dörtten önce gelen sayı, üç.
ü. 9/19, 9/19, 12/11, 21/32, 21/32, 32/22, 32/28, 32/33, 41/16, 41/18, 42/18
ü.yüz 41/04, 41/06
[=13]

üçün İçin.
ü. 11/19, 20/36, 21/18, 21/35, 22/22, 25/39, 32/38, 38/06, 41/38, 44/04
ü.+di 22/20
[=11]

ümid Fars. Ümit, umut.
ü.+ini üz- 12/08
[=1]

üst Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı.
ü.+idä 24/26
ü.+idägi 23/34, 41/42
ü.+igä9/15, 10/08, 11/01, 15/28, 17/19, 23/35, 23/35, 24/24, 29/12, 37/10, 45/42, 46/21
[=15]

üy Ev, oturulan yer.
ü. 12/31
ü.+dä 12/31
ü.+dän 37/10
ü.+gä28/32
ü.+idä 15/12
ü.+idän 25/39
ü.+igä 14/23, 18/09, 18/36, 21/37, 24/19, 24/19, 27/15, 27/16, 31/15, 31/16
ü.+imdä 31/01
ü.+imgä 24/17
ü.+läringni 42/03
[=19]

üz- 1. Koparmak; 2.Kesmek, durdurmak.
ü.-di 12/08
[=1]
ü.-ümidini üz- 12/08
[=1]

V

vä Ve.
v. 35/10
[=1]

väc Sebep, mazeret.
v.+in 19/04
v.+ini 15/10, 19/16
[=3]

vaḳt Ar. Zaman.
v. 27/35, 41/30, 46/29
v.+dä 14/35
v.+i 12/18
v.+ingdi 29/16
v.+lärdä15/33
[=7]

vätän Ar. Bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, yurt.
v.+gä 20/03
v.+idä25/02
v.+ingdä 20/02
[=3]

väzir Bakan.
v.+(hålmån väzir) 10/31, 11/06
v.+dän 11/06
v.+dän (hålmån väzir) 9/17
v.+i 8/14
v.+igä (hålmån väzir) 10/31
v.+ning (hålmån väzir)söz.igä11/23
[=7]

våcib Yapılması, yerine getirilmesi gereken şey.
v. 8/19
[=1]

våḳeä Olay, vak'a.
v. 24/07
v.+lärni 10/11
[=2]

våh Vah, ünlem.
v. 42/37
[=1]

våy Şaşkınlık, kızgınlık, şikâyet, esef, telâş, acı, sevgi vb. çeşitli duygularda anlamı kuvvetlendirir.
v. 37/18, 37/19, 43/12, 43/12, 23/08
[=5]

Y

yaẖşi Güzel, iyi.
y. 7/21, 9/39, 12/24, 13/35, 16/09, 16/37, 20/17, 22/02, 23/34, 26/09, 26/11, 28/17, 28/31, 30/19, 30/19, 32/19, 37/15, 42/09
y.+dän 25/13, 26/10
y.+ning 26/09
y.+bol- 34/01
y.+mı 34/29, 34/30
[=24]

yaẖşilik Güzelik, iyilik.
y. 29/19
y.+kör 47/25
[=2]

yäkdånä Tek parça.
y. 16/31
[=1]

yäksån (Fars. *yeksān*) Aynı seviyede, düz.
y.+(yer bilän yäkån kıl-) 10/38
[=1]

yäl Bazı hayvanların gerdanında bulunan uzun saç, yele.
y.+idäy 19/30
[=1]

yälänġåç Çıplak.
y. 9/32
[=1]

yämån Kötü, fena.
y. 37/15
[=1]

yängılä- Yenilemek.
y.-b 32/33
[=1]

yänä Yine, gene.
y. 7/01, 8/01, 15/28, 21/27, 22/03, 32/28, 32/33, 33/07, 33/19, 41/08, 41/34, 42/06
[=12]

yärä Yara.
y.+sı 31/19
[=1]

yärim Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri, yarı, buçuk.
y. 28/26, 31/01
[=2]

yäräş- Yakışmak, uygun olmak.
y.-gän 12/28, 19/30, 20/16
[=3]

yäräşiḳ Yakışık, güzel.
y.+ḳa 21/10
[=1]

yärät- Üretmek, yaratmak.
y.-gänning 17/16
[=1]

yäsä- Yapmak, imal etmek.
y.-gändäy 20/19
[=1]

yäsåvul Muhafız.
y. 22/07, 22/15
[=2]

yäsåvulbåş Muhafızların başı.
y.+i 20/23
[=1]

yåş 1. Doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman, ömür. 2. Gözyaşı.
y.+imni 20/34
[=1]

yäşä- Sağ olmak, ömür sürmek.
y.29/20, 47/26
y.-r19/33
y.-r bol- 7/19, 7/26, 7/28
[=6]

yäşir- Saklamak, gizlemek.
y.-ib 12/01
[=1]

yätäber- Yatıvermek.
y.-dilär 45/34
[=1]

Yävmit Ersarı, Teke ve Sarıklarla birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
y. 44/14
[=1]

yäy Yay.
y.+däy 12/30
[=1]

yäylåv Otlak, yayla.
y.+gä çıḳ- 8/24
[=1]

yå İki kelimeyi, iki kelime öbeğini veya iki cümleyi birbirine bağlar.
y. 13/03, 18/12, 18/13, 18/18, 18/19, 18/24, 18/27, 24/07, 29/10, 32/19, 32/19, 34/30
[=12]

yåḳ Taraf, yön, cihet.
y. 15/19
y.+ḳa 13/08, 15/20
[=3]

yåḳ- Yanmasını sağlamak, tutuşturmak, ateşe vermek.
y.-ıb 47/30
y.-mäydi 32/16
y.-sä 42/09
[=3]

yåḳa Yaka.
y.+ng 19/05
y.+si 43/21
y.+sidän 18/04
[=3]

yåḳıl- Yakılmak.
y.-gän 33/34, 34/04
[=2]

yål Bazı hayvanların gerdanında bulunan uzun saç, yele.
y.+läring 33/36
[=1]

yål-dum Yelesi ve kuyruğu.
y. 27/38
y.+ini 35/13
y.+ng 34/07
[=1]

yålḳuyruḳ Kuyruk-yele.
y.+ın (yålḳuyruġın) 31/23
[=1]

yålġız Sadece, ancak; tek başına, yalnız.
y. 25/03
y.+gınä35/20
y.+ı 24/38, 25/06
[=4]

yålġızlık Yalnızlık.
y.+dän 19/20
[=1]

yålġånYalan.
y. 15/25, 16/24, 17/11, 33/17, 36/07, 36/35, 37/09
y.+mı 42/29
[=8]

yålġånçı Yalan söyleyen kişi.
y. 17/32, 36/12
[=2]

yåmån Kötü, fena.
y. 8/22, 12/41, 13/22, 15/30, 26/10, 26/11, 28/36, 32/19, 36/28, 44/32
y.+bol- 11/23, 26/10, 42/39
y.+ning 26/09
y.+nini 7/21
[=15]

yåmånlık Kötülük, şer.
y.+ni 29/19
y.+ni kör- 47/25
[=2]

yåmġır Yağmur.
y. 22/32
y.+ı 11/30
[=2]

yån Vücudun sağ veya sol tarafı.
y.+ınä45/28
[=1]

yånbåş Yan, taraf.
y.+gä 12/19
[=1]

yåp Kapamak.
y.+yåruġ 12/31
[=1]
y.+yåruġ ḳıl-13/15
[=1]

yåpıl- Kapanmak, örtülmek; pişirilmek.
y.-gän 33/37
[=1]

yår (Fars. *yār*) Sevgili, yar.
y.25/39, 26/28
y.+ning 19/32, 35/24
[=4]

yår-Yarmak, açmak.
y.-ib 36/22, 36/25, 37/33
[=3]

yårıl- Yarılmak.
y.-ib 9/34, 34/20
y.-gändäy 46/02
y.-yüräki yåril- 34/20
[=4]

yårån (Fars. *yār* "dost" ve çoğul eki –*ān* ile *yārān*) Arkadaşlar, dostlar.
y.+lär 38/09
[=1]

yåsävul Muhafız.
y. 12/22

[=1]

yåş 1. Doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman, ömür. 2. Gözyaşı. 3.Genç.

y. 9/36, 15/03, 15/29, 16/09, 16/15, 20/02, 22/14
y.+i 14/34, 27/05
y.+i tizil- 35/30
y.+igä 43/21
y.+imni 18/16, 37/27
y.+inggä19/05
y.+ini 15/01, 17/20
y.+lär tiz- 19/10
y.+tiz- 35/36
[=18]

yåşlı Yaş almış, ihtiyar.
y. 7/16
[=1]

yåt- 1. Boylu bozunca uzanmak. 2. Süreklilik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
y.-ädi 20/02
y.-äsän 29/05
y.-gän 36/18, 43/25
y.-gän edi 34/38
y.-ib 11/36
y.-ibdi 26/08, 47/02
y.-måķdä45/41
y.-sä 12/31
y.-sin 45/31
[=11]
y.-yeb yåt- 45/31
[=1]

yåtäber- Yatıvermek.
y.-di 27/18, 45/41
y.-sin 28/33
[3]

yåtķız- Yatırmak, koymak.
y.-måķķa 11/35
[=1]

yåv Düşman, hasım.
y. 8/16, 8/19
y.+gä 19/24
[=3]

yåvlä-Düşmanlaşmak.
y.-b 44/38
[=1]

yåvmit Ersarı, Teke ve Sarıklarla birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
y. 16/32, 40/30, 44/14, 47/27
y.+(täkä yåvmit) 9/26
y.+dä16/36, 37/35
y.+dän 8/28
y.+degän 7/01
y.+el 13/04, 13/34, 15/34, 17/05, 17/10, 17/15, 18/12, 18/15, 18/28, 40/20
y.+eli 7/08, 36/11, 47/29
y.+gä 32/04, 32/11, 35/08, 38/31, 38/34, 44/22, 47/17, 47/20
y.+lärni 8/37
y.+lärning 8/39, 9/14
y.+ning 33/23, 45/26
y.+ning eli 37/03, 38/11, 40/24, 47/14
y.+ning yurti 47/11
y.+şähri 36/17, 39/01, 47/36
y.+yurti 7/02, 8/10, 8/4

yåġ- (Yağmur, kar ve dolu) Gökten yere düşmek.
y.-di 11/30
y.-sä 22/32
[=2]

yåġåç Ağaç, kereste, ahşap.
y. 9/06
y.+däy 28/03
[=2]

yåy- 1. Düzensiz bir şekilde dağıtmak. 2. (Birçok kimseye) Duyurmak, herkesin öğremesine sebep olmak.
y.-ib 25/01
[=1]

yåz- Yaymak, açmak.
y.-ib 14/25, 25/30
y.-ib edi 10/30
[=3]

ye- Ağızda çiğneyerek yutmak, karnını doyurmak.
y.-b 28/30, 29/05
y.-b yåt- 45/31
y.-dilär 9/30
y.-gänmän 11/07
y.-mä 18/02
y.-mägin 20/10
y.-mäy 18/10
y.-mäysänlär 9/42
y.-sin 33/33

[=10]

yelkä Omuz.
y.+sidä 20/07
[=1]

yem Hayvan yiyeceği, yem.
y. 32/26, 32/26, 33/04, 33/05, 33/05
y.+ini 33/33
[=6]

yeng Yen, kol.
y. i+bilän 27/05
[=1]

yer 1. Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin. 2. Güneş sisteminde yer alan, insanların üzerinde yaşadıkları gezegen, dünya. 3. Mevki, mekân, mahal. 4. Yaşanılan, oturulan şehir, kasaba veya toprak.
y. 11/19, 39/32, 41/27, 46/02
y.+bilän yäksån ḳıl- 10/38
y.+dä9/22, 29/24, 30/03, 36/30, 42/19, 43/13, 44/03, 45/17, 46/36
y.+dän 12/25, 32/40, 41/22, 45/23
y.+gä 17/08, 25/30, 28/31, 30/33, 41/26, 45/23, 45/37
y.+idän 42/43
y.+ini 34/24
y.+lärdä 26/17, 28/14
y.+lärdän 29/09
y.+lärni 9/29
[=31]

yet- Ulaşmak, varmak.
y.-ädi 41/26, 43/01
y.-ämi 21/04, 21/07
y.-ärmän 39/02
y.-ärsän 29/23
y.-di 12/11, 13/18, 14/10, 25/30, 27/27, 28/25, 40/37, 41/23, 41/30, 41/34, 41/36, 41/42, 44/07, 46/08, 46/10, 46/16, 46/34, 47/07
y.-dim 32/11
y.-gän 26/23
y.-gin 13/29
y.-ib 9/21, 12/27, 24/05, 26/29, 26/33, 41/24
y.-mäs 30/09
y.-sä20/32, 21/15, 24/34
[=37]

yetäklä- Öncülük etmek, başı olmak.
y.-b 31/16, 44/06
y.-dı 31/15
[=3]

yetti Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayının adı.
y. 7/16, 12/26, 12/36, 38/32, 45/03
[=5]

yığ- Toplamak, biriktirmek.
y.-ärmän 39/04
y.-dı 12/43
y.-ıp 8/07, 46/15
[=3]

yığdır- Toplatmak.
y.-är 47/21
[=1]

yığılä- Ağlamak.
y.-b (yığläb) 18/10, 18/36, 21/38
y.-b-yığılä-b (yığläb yığläb) 35/33
y.-ding (yığläding) 15/17, 19/03, 19/15
y.-gändä (yığlägändä) 15/29, 19/05, 22/14
y.-gänim (yığlägänim) 22/20
y.-ib (yığlätib) 17/24, 31/26, 35/14
y.-gäning (yığlägäning) 15/10, 19/04, 19/16
y.-gänning (yığlägänning) 43/21
y.-mä (yığlämä) 19/07, 19/12
y.-mäy (yığlämäy) 40/21
y.-ydi (yığläydi) 27/07
y.-ysän 22/01
y.-ysän (yığläysän) 15/05, 19/11
y.-ysän (yığläysen) 18/37, 15/09
[=25]

yığıl- Yığılmak.
y.-gän 14/28
y.-gänlärgä12/43
y.-ıb 9/01, 46/19
y.+inglär 10/15
[=4]

yığın Toplantı.
y.+gä28/25
[=1]

yigit Delikanlı, genç adam.
y. 14/37, 15/08, 42/14, 45/36, 45/38
y.+bol- 7/21

y.+gä 23/05, 40/35
y.+lärning 19/24
[=9]

yıḳıl- Düşmek, yıkılmak.
y.-di 30/34, 41/33, 41/39
y.-ib ḳål- 42/30, 42/32
[=5]

yıl Sene.
y. 12/26, 45/03, 38/32
[=2]

yılḳı Yılkı, at sürüsü.
y.+sını 46/28
[=1]

yılḳıbåḳar At bakıcı, seyis.
y. 46/29
[=1]

yıllıkYıl dönümü.
y. 27/22, 46/33
[=2]

yoġån Kalın.
y. 40/10
[=1]

yoḳ Bulunmayan, mecvut olmayan.
y. 8/11, 15/16, 21/12, 22/02, 24/16, 24/19, 24/20, 25/17, 25/18, 26/27, 26/27, 26/28, 26/30, 27/33, 30/28, 31/06, 41/10, 42/04, 42/17
y.+bol- 9/09, 9/10, 9/10, 9/11, 46/24
y.+dir 30/12, 37/07, 37/11, 38/02
y.+edi 15/27
y.+ḳıl- 8/28, 8/37
[=31]

yol Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer, tarik, rah.
y. 9/19, 12/11, 36/18, 43/41, 44/07
y.+ber- 31/18
y.bilän 44/09
y.+bol- 35/15, 35/16, 35/21, 35/23, 35/26, 35/27, 35/28, 36/12, 36/15, 36/16
y.+dä 7/09
y.+dän 42/16
y.+gä9/02, 38/18
y.+i 14/34
y.+igä 40/30
y.+imizgä 25/23
y.+ning 31/18
[=25]

yolıḳ- Rastlamak, karşılaşmak, yüz yüze gelmek.
y.-dim 36/13
y.-ding 47/33
[=2]

yolåvçi Yolcu, yaya yolcu, geçen kimse.
y.+lär 44/09
[=1]

yor- Rahatsızlık vermek, zahmet vermek, yorgunluk vermek.
y.-inglär 13/23
[=1]

yubår- Göndermek, yollamak.
y.-ämän 10/40
y.-ämiz 8/20, 46/22
y.-di 10/14, 10/21, 18/08, 43
y.-dihäli-gi 7/14
y.-mäy 8/16
y.-mäymız 8/19
y.-måḳ 8/15, 8/16
y.-sin 11/42
[=13]

yubåriş- Yollayış.
y.-ib 44/21
[=1]

yuḳåri Yukarı.
y.+dän 27/28
y.+sidän 14/36, 32/22
[=3]

yupḳa İnce.
y. 20/16
[=1]

yulduz Işıklı ve sâbit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri, yıldız.
y.+dän 10/12
[=1]

yurgän Yorgan.
y.+ı 37/24
[=1]

yurt Ülke, memleket, vatan; halk.
y. 8/01
y.+dä 8/02, 14/33
y.+gä18/24
y.+i 8/28, 12/11, 44/13, 44/36, 45/04, 45/18, 43/39, 43/39, 43/40
y.+i (yåvmit yurti) 47/11
y.+idä 45/16

y.+idän 45/04
y.+idän (yåvmit.yurti) 8/10
y.+igä 9/03, 44/38, 45/42, 46/04, 46/16
y.+igä (täkä yurti) 44/24
y.+igä (yåvmit yurti) 8/42
y.+im 43/27, 43/31, 43/33, 44/20, 38/32
y.+ingiz 44/22
y.+ingni 16/10
y.+ini 10/38, 28/06
y.+ini (märi yurti) 7/13
y.+ining (märi yurti) 7/05
y.+ining (täkä yåvmit urgänçı yurti) 9/20
y.+ining (täkä yåvmit yurti) 9/22
y.+ining (täkä yurti) 44/18
y.+ining (yåvmit yurti) 7/02
y.+lärdä 26/38
y.+ning 34/12
[=40]

yusuf Özel isim.
y. 13/26
y.+degän 13/26
[=2]

yut- Kazanmak, yenmek.
y.-ämän 18/22
y.-ämi 21/02
y.-mä 35/33
y.-tim 32/01
[=4]

yuv- 1. Yıkamak; 2. Islanmak.
y.-di 32/36, 32/37
y.-ın 23/18
[=3]

yuvdir- Yıkatmak.
y.-ib 25/31
[=1]

yügän Gem, dizgin, başlık.
y. 32/38
[=1]

yük Yük.
y.+ini 28/11
[=1]

yüklä- Yüklemek.
y.-b 29/12
[=1]

yür- Yürümek, adım atarak ilerlemek, gitmek.
y. 26/04, 42/34, 47/27, 47/32
y.-ädigän 46/28
y.-är edi 46/31
y.-äsän 36/18
y.-di 43/41
y.-gän 9/30, 43/16
y.-gänigä14/33
y.-gänlärdänmän 42/16
y.-gin 47/17, 47/20, 47/36
y.-ib9/19,12/11, 14/33, 16/23, 33/06, 44/07, 47/06
y.-ib edi 30/25
y.-inglär35/01, 42/10, 42/39
y.-mä 42/06
y.-sin 9/38
[=22]

yüräber- Yürüyüvermek.
y. 14/22
y.-di 7/19, 7/28, 26/03, 26/01
y.-sin 12/33
y.-gän 44/40
[=7]

yüriş Hareket, hamle, yürüyüş.
y.+ni 10/27
y.+turiş 34/39
[=2]

yüräk İnsanın bütün duygularının kaynağı ve manevi varlığının merkezi, gönül.
y. 40/08
y.+bäğrı ezil- 14/33, 35/29
y.+bäğrın tuzlät- 35/19
y.+båğrim tildir- 17/24
y.+i(yürägi) ciz.et- 47/06
y.+i (yürägi) 16/26
y.+i (yürägi) yåril- 34/20
y.+imdä (yürägimdä) 23/27
y.+ingni (yüräging ni) 22/31
y.+ingning (yüräging ning) 47/12
y.+kinäng 33/27
y.+lär 37/32
y.+läri 9/34, 36/31, 38/16, 40/13
y.+lärin tåşır- 32/05
y.+ning 35/37
[=19]

yüz 1. Surat, çehre.
2. Doksan dokuzdan sonra, yüz birden önce gelen sayının adı. 3. Yüzey, satıh.
y. 20/14, 20/17, 21/21

y.+(beş yüz) 34/38, 40/39, 41/01
y.+(ikki yüz) 8/07, 41/17
y.+(tört yüz) 41/02, 41/03
y.+(üç yüz) 41/04, 41/06
y.+i 24/35, 25/26
y.+i (ikki yüzi) 41/07
y.+imä 15/29
y.+imdi 19/20
y.+in 30/11
y.+inggä 22/14
y.+ini 36/26
[=20]

Z

zämån Ar. Süre, vakit. Ar. Süre, vakit.
z. 42/41
z.+dä 25/08
z.+dä (burungi zämån) 7/01
z.+dän 30/32
z.+degän 10/20
[=5]

zänglä- Paslanmak.
z.-b 36/18, 43/25
[=2]

zäḫar (Fars. zehr) Organizmaya girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, ağı, sem, zehir.
z.+igä(zähriga) 17/07, 36/14, 47/34
[=3]

zär Fars. Altın.
z.+imni 29/12
[=1]

zärdår (?)
z. 34/12

zärgär Kuyumcu.
z.+dä26/27, 26/29
z.+degän 8/05
z.+el 30/05, 31/36
z.+eli 38/08, 38/15, 40/29, 43/23
z.+gä12/11, 45/04
z.+mämläkäti 46/13
z.+şähri 8/05, 46/34, 46/35
[=15]

zärli Altınlı.
z. 17/01
[=1]

zår Fars. Ağlama, inleme.
z. 17/24
[=1]

zåt (< Ar. źāt) Bir varlığın hakikati, hüviyeti, mahiyeti.
z.+ini 16/07
[=1]

zehn Zihin.
z. 17/12
[=1]

zıġır Tohumundan yağ elde edilen bir çeşit bitki.
z. 32/36
[=1]

zimistån Kış.
z. 13/32
[=1]

zirilla- Titremek.
z. 43/36
[=1]

ziyådä Ar. Fazla, çok.
z. 20/15, 20/17, 44/04
z.+bol- 20/06
[=4]

ziyåfåt Ziyafet.
z.+gä14/28
[=1]
z.+ni 14/25
[=1]

zor Fars. Büyük, kocaman, kuvvetli.
z. 25/17, 38/10, 42/26, 42/36
z.+bol- 42/35, 42/38
z.+ning 33/25
[=7]

zörlikYoksulluk, muhtaçlık, gereksinim.
z. 8/16
[=1]

zülf Fars. Zülüf, yüzün iki tarafına sarkan saç lülesi.
z.+i 16/03, 20/15
z.+ini 23/21
[=3]

Toplam kelime: 8987
Geçerli kelime: 8987
Geçersiz kelime: 0
Alt madde: 4138
Madde başı: 1953

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

КУП ТОМЛИК

Айтувчи:

МУҲАММАДҚУЛ ЖОМРОТ ЎҒЛИ ПЎЛКАН.

Нашрга тайёрловчи:

МАЛИК МУРОДОВ

Бурунги замонда Ёвмит деган эл, Мари деган яна бир қўрғон бор эди. Ёвмит юртининг Одилхон деган подшоси бор эди. Одилхон подшонинг икки ўғли бўлиб, каттасининг оти Урайхон, кичкинасининг оти Аҳмадбек эди. Биби Ойша деган бир қизи ҳам бор эди. Мари юртининг Қовиштихон деган хони бор эди. Қовиштихоннинг Тўлибой синчи деган бир ўғли бор эди. Кўп эсли, ақлли, тамизли, фаросатли одам эди. Марининг беги Қовиштихон Ёвмит элининг хони Одилхон подшонинг бозорчи савдогарларини йўлда талаб олди. Шунда молини олдирган одамлар «дод!» деб Одилхон подшога арзга келди. Одилхон подшо буни эшитиб, аччиғи келиб, бирдан сарбоз аскар чиқариб, тўп-тўпхонаси билан Мари юртини теп-текис қилиб юборди. Қовиштихон бекни тўпга солиб отиб юборди. Ҳалиги бозорчи савдогарларнинг молларини олиб берди. Қовиштихоннинг етти ёшли ўғли — Тўлибой синчини банди қилиб олиб келди. Лекин отасининг қилган ишидан буни гуноҳсиз билиб, ўз олдига хизматкор қилди. Тўлибой синчи хизмат қилиб юраверди. Ўн тўрт яшар бўлди. Ун тўртга киргунча ўқиб, хат-саводи чиқди. Лекин ўзи ажаб бир одобли, чиройли, яхши йигит бўлди. Отларнинг яхши-ёмонини биладурган синчи бўлди. Бир кунлари, Тўлибой синчининг хизмати ёққанлигидан, бу хам ўзимнинг суягим-да, деб Одилхон подшо Биби Ойша қизини унга никоҳлаб берди. Биби Ойшанинг бўйида бўлиб, ой-куни тўлиб ўғил туғди, отини Равшанбек қўйди. Шунда Равшанбек беш яшар бўлди, уни мактабга берди. Равшанбек ўзи тенги болалар билан мактабда ўқиб юра берди. Саккиз яшар бўлганда

7

хат-саводи чиқди. Така Туркман деган яна бир юрт бор эди. Бу юртда Жиғалихон деган бек бор эди. Жиғалихоннинг Гаждумбек деган ўғли, Биби Ҳилол деган қизи бор эди.

Ана энди гапни Заргар деган шаҳардан эшитинг: Заргар шаҳрининг Шоҳдорхон деган подшоси бор эди. Кунлардан бир куни Шоҳдорхон икки юз губурларини йиғиб, маслаҳат қилди:

— Э, турган губурларим, моёнахўр жекчиларим, менга маслаҳат беринглар! Менинг бир ўйим бор: Евмит юртидан Одилхон подшони йўқ қиламан, қўрғонини қулатаман, ўлигини сулатаман, хазина-пазинасини ўлжа қилиб, сизларга талатаман, — деди.

Шунда Шоҳдорхоннинг вазири Ҳолмон айтди:

— Э подшо, сўзингиз маъқул, лекин элчи юбормоқ лозим. Элчи юбормай бирдан зўрлик қилиб ёв юбормоқ подшолардан лозим эмас.

Бошқа турган катталар айтди:

— Амри подшо вожиб. Элчи юбормаймиз, бирдан ёв юборамиз!

Ҳолмон:

— Ҳой, аттанг, бу сўз ўзларингга ёмон, жонларингнинг жабри, — деди. Шундай бўлса ҳам, Ҳолмоннинг сўзи яйловга[1] чиқмади, бир ўзи бўлиб қолди. Бошқаси бунинг сўзига қулоқ солмади. Эсли, ақлли Ҳолмон буни билиб, ночор индамай қолди. Шунда Шоҳдорхон подшонинг аскар бошлиқлари, маслаҳат берувчи донолари бирдан уруш қилиб, Одилхонни юрти Евмитдан кўтариб, йўқ қилиб, ўлдириб, молларини ўлжа қилиб олмоқчи бўлиб, маслаҳат қилдилар.

Шоҳдорхон хизматкор маҳрамларига буюрди:

— Бориб бутхонадаги поплярга айтинглар, бутхонанинг қўнғироғини урсин.

Шунда поплар қўнғироқларни ура берди, қўнғироқнинг товуши оламни тутди. Буни эшитган барча фуқаролар жонлари тебраниб нима гаплигини бир-биридан эшитиб: «Бизларнинг подшоҳимиз ёвмитларни йўқ қилмоқчи бўлиб, ғайрат билан қўнғироқ ураётган экан, подшоҳимиз олдида ёвмитларнинг нима ҳадди бор? Бизнинг подшо ҳар нима деса қилади», — дейишиб гаплашиб қолди.

Буларни бу сўзда қўйинг, энди подшодан эшитинг. Подшо: «Евмит юртига лашкар жўнатинглар!» — деб амр қил-

[1] Эътиборга олинмади, маъносида.

ди. Шунда турган лашкар бошлиқлари йиғилиб лашкарларни йўлга соладиган карнай, қўнғироқларни чалишиб, Одилхоннинг юртига жўнамоқчи бўлиб, подшонинг олдида жам бўлди. Шоҳдорхон лашкарларга қараб: — Сизларни лотга топширдим, бутга топширдим, шиша Албат кўкка топширдим, ёғоч чорёрга топширдим, кумушдан бўлган пайғамбарга топширдим, — деди. Шунда табиблари айтди:— Э лашкарлар, урушга бориб омон-эсон келинглар, лекин урушиб майиб бўлсаларинг мен тузатайин! Оёқ йўқ бўлса оёқ қиламан, қўл йўқ бўлса қўл, бурун йўқ бўлса бурун, шунга ўхшаш ҳар бир баданларингиздан йўқ бўлганини ўзим тузатаман, — деб лашкарларнинг кўнглини хуш, димоғини чоғ қилди. Лашкарлар ўлимдан қўрқмай, тўп-тўп, гур-гур, байдоқ-байдоқ, олам-олам, тумандай бўп ёвмитларнинг устига қараб жўнаб кета берди. Лашкарнинг орқасидан подшолик салтанати билан Шоҳдорхон ҳам нойиби Субён деганни ўзининг ўрнига ўтқазиб, Ҳолмон вазирдан тортиб, барча маслаҳат берувчилари билан бул ҳам кета берди. Шоҳдорхоннинг лашкари уч ой йўл юриб, уч ой деганда Така Евмит Урганчи юртининг Асқар деган тоғига етиб қўнди. Шу куни пайшанба эди.

Буларни бу ерда қўнмоқда қўйиб, ана энди Така Евмит юртининг подшоси Одилхондан эшитинг. Така Евмит элининг ўқувчи болалари ҳар куни ўқиб, пайшанба куни тушдан кейин озод бўладирган расми бор эди. Шу куни Така Евмит мадрасаларидаги сап катта-кичик муллаваччалар тоғда саёҳат қилмоқчи бўлишиб, Тўлибой синчининг ўғли Равшанбек уларнинг каттаси бўлиб, тоққа чиқди. Болалар тоғни саёҳат қилиб, булоқлар, кўкалам ерларни томоша қилиб юрган эдилар, бирдан қулоқларига отларнинг дубури келди. Қарасалар, қирнинг бошини тўзон олибди, қўлларида яланғоч қилич, милтиқлари ўқланган лашкар буларга қараб даф қилиб, тўрт томонини қуршаб олибди. Муллалар буни кўриб қўрқиб, юраклари ёрилиб кетди. Шунда аскарлар буларни банди қилиб ҳайдаб Шоҳдорхон подшога тўғри қилди. Шоҳдорхон қараса, ҳаммаси ёш бола экан, уларни ўлдирмоққа кўзи қиймади.

«Кел-э, буларни ўлдирмайман, юрсин», — деди, раҳм қилиб, яхши илтифотлар қилди, ноз-неъмат овқатлар қўйди. Булар қўрқиб қолган эди, овқат еёлмади. Подшо сўради:

— Нимага емайсанлар?

— Бизлар қўрқдик, — деди.

9

Шоҳдорхон эсли подшо эди, буларнинг қўрққанини билди.

— Буларга озор берманглар, — деди. Буларни қўрқмоқда. Шоҳдорхонни Асқар тоғига келмоқда қўйиб, ана энди Така Евмит элидан эшитинг.

Муллаваччаларнинг келмаганидан Така Евмит эли қўрқишиб, ахтариб, ҳар тарафга қараб, булар ҳам шу тоққа, қўшиннинг устига келиб қолди. Буларнинг келганини билиб, Шоҳдорхоннинг қўшини қувиб ярмини банди қилиб олди, ярми қочди. Қочганлар қочиб, Одилхон подшонинг олдига борди. Бўлган воқеаларни: «Бир черик лашкар Асқар тоққа келди, юлдуздан ҳам кўп», — деб арз қилди. Одилхон подшо бу сўзни эшитиб, бу ҳам черик лашкар йиғмоқчи бўлиб, ҳар тарафга, қўрғон-қўрғонга хат юборди. Бекларига: «Дарров йиғилинглар!» — деб қаттиқ амр қилди. Оқшом билан чопишиб, эрта билан ҳар тарафдан тўзонлар пайдо бўлиб, қўрғоннинг атрофини лашкар тутди. Одилхон подшо:

— Келган лашкар ким экан билиб келинглар! — деб ўзининг Така беги Замон деган лашкар бошлиғини бир неча одамларга қўшиб, элчи қилиб юборди. Элчилар Шоҳдорхон подшонинг олдига бориб, қўлларидаги элчилик ариза-хатларини кўрсатдилар. Шоҳдорхон мирзаларига:

— Ўқиб кўринглар, нима хат экан,— деди. Мирзалар ўқиб кўрди. Хатда:

«Бу қандай беҳурматлик, подшолардан бундай беҳурматлик лозим эмас эди-ку. Подшолар юришни, туришни олдин элчилар билан билдириб, элчига кўнмаса, сўнгра сафар қилиб келар эди. Бу расм аввалдан-охир қоида бўлиб келаётган эди...» деб ёзибди. Шоҳдорхон бу сўзларни эшитиб, Ҳолмон вазирига қаради. Ҳолмон вазир:

— Ўзингиз биласиз, мен бир фармонбардорман. Сиз ҳар нима амр қилсангиз, шуни қиламан, — деди. Подшога маслаҳат бермади.

Шунда Шоҳдорхон элчиларга қараб:

— Бориб Одилхон подшоларингга айтинглар, келиб менга фуқаро бўлсин, бож-хирож берсин! Бермаса, фуқаро бўлмаса, юртини, элини ер билан яксон қилиб, ҳаммасини тўс-талқон қилиб, ўзларини ўлдириб, молларини ўлжа қилиб, лашкарларимга талатиб юбораман! — деди.

Элчилар Шоҳдорхоннинг қоғозини Одилхон подшога олиб келиб кўрсатдилар. Ана шунда Одилхон подшо:

— Ундай бўлса, душман тоғдан ошмай, унинг устига бизлар ҳам борайлик,— деди.

Ҳамма лашкар жам бўлиб, булар ҳам Асқар тоғдан ошиб қўш ташлади.

Буларни Шоҳдорхонга кўриниш бериб, қўнмоқда қўйиб, эндиги гапни Ҳолмон вазирдан эшитинг: Ҳолмон вазир, подшоҳимнинг тузини кўп еганмаи, ҳар нима бўлса ҳам бир сўз айтайин, деб Шоҳдорхон подшога қараб айтди:

— Э подшо, душманинг хас бўлса қўрқ, деган экан. Сен ҳам бутунчилигингнинг фикрида бўл!

Шоҳдорхон подшо:

— Урушга тайёрлик қилинсин, — деб амр қилди. Уруш ноғорасини урди, карнай-сурнайларни чалдириб, лашкарини отларига миндириб, милтиқни ўқлаб, пилтани чоқлаб, чоқ бўлди.

Одилхон подшо ҳам уруш ноғорасини чалдириб, лашкарларини чоқлаб отга миндириб, урушмоққа чоқ бўлди, кўнгиллари тўқ бўлди. Икки тараф подшоларининг уруш учун қилган шону шуҳратларига ер тебранди.

Бирдан Одилхон подшонинг лашкарига Назар деган киши бошчилигида кўп лашкар келиб қўшилди. Уни кўриб Шоҳдорхон подшонинг ранги ўчди, қўрқди. «Ҳай аттанг. Ҳолмон вазирнинг сўзига кирмаганим ёмон бўлган экан, айтгани келди», — деди. Шундай бўлса ҳам қочмоққа номус қилди. Кўп ишларнинг бўлишини, одамларнинг ўларини билди, билса ҳам кишиларнинг қонига жабр қилди:

— Ҳар нима бўлса бўлар, уруш қилинглар! — деди.

Шунда икки тарафдан «Ур-хо!» деган овозлар чиқди. Бирдан бир-бирларига от қўйишиб, тала-тўп бўлишиб, бир-бирлари билан аралашиб қолди. Ажал ёмғири ёғди. Найзабозлик, қиличбозлик, бир-бировнинг жазосини бермоқ сарбозларга бўлди армак. Ҳеч ким кўрмаган, ҳеч бир қулоқ эшитмаган катта уруш бўлди, ўликлар тўлди, ўликларнинг остидан сизот-сизот қон кетди. Шу кун тўққиз соат уруш бўлди. Ундан кейин урушни ётқизмоққа ноғора чалинди. Уруш ётиб, ҳар қайси тараф лашкарлари ўз тарафларига қараб қайтди. Шунда Одилхон подшо, Шоҳдорхон подшодан ғолиб келди. Бу иш Шоҳдорхон подшонинг манманлигидан бўлди. Шоҳдорхон подшо ўзини мағлуб кўриб, Одилхондан муҳлат сўради. Шунда Одилхон подшо:

— Асқар тоғида қўлга тушган муллаваччаларни қўйиб юборсин,— деди. Шоҳдорхон подшо ҳаммасини қўйиб юборди. Лекин Шоҳдорхоннинг Ҳамза деган бир одами

бор эди. Шоҳдорхондан яшириб, Равшанни бир сандиққа солиб олди, уни ўғил қилиб олмоқчи бўлди. Ташқаридан Одилхоннинг бекларидан Жиғалихоннинг ўғли Гаждумбек билан қизи Биби Ҳилол ҳам буларнинг ичига қўшилиб ўлжа бўлиб кетдилар.

Шунда уруш тамом бўлди. Ҳар икки тараф подшолар ўз тарафларига қайтдилар.

Одилхон «Равшанхон ўлган экан-да»,— деб ундан умидини узди, афсуслар қилди.

Буларни бунда қўйинг, Шоҳдорхондан эшитинг. Шоҳдорхон уч ой йўл юриб, ўз юрти Заргарга етди, тахтига минди. Эрта билан тонг отди, Шоҳдорхоннинг хос хизматкори келиб арз қилди.

— Э подшоҳим, Одилхон одамларидан бир аёл, бир эркак банди бўлиб келибди,— деди. Шоҳдорхон подшо:

— Ундай бўлса, бунда олиб келтир,— деди. Олиб келиб Шоҳдорхонга тўғри қилдилар.

Шоҳдорхон уларни кўриб, вақти хуш бўлиб, меҳри ёнбошга келиб:

— Э, меҳмонлар мендан мақсад тила!— деди. Қўрққан, гапига тушунмаган Гаждумбек индамади. Шундай бўлса ҳам, Шоҳдорхон Гаждумбекка ясовул бошлиқ амалини берди. Ўз олдида сақлади. Гаждумбек камсиз бўлди, давлати жуда катта, ўзига бир яхши жой солмоқчи бўлиб, шаҳардан узоқроқ ердан саккиз ошёнлик иморат солди. Иморат битди, орадан етти йил ўтиб кетди. Гаждумбекнинг синглиси Биби Ҳилол бўйи етиб қолди. Шундай бир қиз бўлди: ўн тўрт кунлик ойдай тўлган, ҳусни ўзига ярашган, кўрганларнинг ақли шошган, қоши қаламдай, қийилган ёйдай, лаблари мойдай, эртан чой, оқшом палов, муҳрлаб қўйган қоғоздай. Коронғи уйда ётса уй ёп-ёруғ бўлиб кетади. Ўзи ўн бешга кирган, лекин боши бўш эди. Шуйтиб булар юра берсин, эндиги сўзни Равшанбек билан Ҳамзадан эшитинг:

Ҳамза, Равшанбекни ўғил қилиб оламан, деб ҳар куни тонг отгунча унинг кокилини етти мартаба ўриб, ҳар ўргандa мушкнинг сувини берар эди. Равшанхон ҳам бир бола бўлдики, кўрганлар ҳавасда, кўрмаганлар армонда, камсиз, сулув-хушрўй.

Ана энди, Шоҳдорхон подшодан эшитинг: Шоҳдорхон подшо бир куни ёмон туш кўрди, тушида бир ажойиб иш кўрди. Шунда қуръандоз мунажжимларини, ҳукамо-таъбирчиларини йиғди. Йиғилганларга қараб, Шоҳдорхон подшо бир сўз айтди:

Губурларим бугун ухлаб тушп кўрдим,
Мен тушимда кўп қабоҳат иш кўрдим.
Ё билмайман, ўзи манглайнинг шўри,
Ёвмит элдан келди иккита бўри.
Келган бўри, қуръандозлар, ким бўлди?

Икки бўри тоғда икки шер қувди.
Шербаччалар қўйга оралаб қолди,
Қўйимнинг ўлигин ҳар ёққа отди,
Тутуним бурнимдан чиқиб кетди.
Бу тушимнинг таъбирлари на бўлди?

Тепамдан бир лаган тиллам сочилди,
Оғзимдан бир толпир қушим училди,
Иморатим бари текис бўлди,
Бир ой элима пайдо бўлди,
Шуъласи оламни ёп-ёруғ қилди.
Қуръандозлар, айтинг, таъбир на бўлди?

Бир чинор элимдан кўкариб кетди,
Ғалт уриб, шохаси осмонга етди,
Қурай, қурай соялаган ким бўлди?

Сочларингни тол-тол қилиб тарангглар,
Бу гапларни ким кўргандан сўранглар!
Тушп курсин таъбирлари кўп ёмон,
Бу тушимнинг таъбирини йўринглар!
Мунажжимлар, айтинг, таъбир на бўлди?

Барча ҳукамо, қуръандоз-мунажжимларнинг ичида Юсуф деган бир қуръандози бор эди. Юсуф подшога қараб, туш таъбирини айтиб, бир сўз деди:

Билмаганинг билдирайин билмасанг,
Подшоҳим мақсадга етгин ўлмасанг!
Бу тушингнинг таъбирини айтайин,
Тағин-а, кўнглингга оғир олмасанг.

Зимистон айрилмас тоғларнинг қори,
Тушинг қурсин, билдим, манглайнинг шўри!
Ёвмит элдан кепти иккита бўри:
Икковидан яхши фарзандлар бўлар,
Қўйингни ўлдирган бўри — иккови.

Бошларингга неча савдолар солар,
Фуқаронгнинг кўнгли қоралар бўлди.
Тушингнинг таъбири шулдир подшойим.
Шу бирови элатингга шоҳ бўлар,
Тушингнинг таъбири шулдир подшойим!

Тепангдан сочилган тилланг — қонингдир,
Оғзингдан учган қуш — жонингди(р),
Қулаган иморат сенинг танангди(р),
Тушинг қурсин, таъбирлари шу бўлди!

Қайтайин, манманлик етди бошингга,
Ўлмайин подшойим қилган фикрингни,
Тушингнинг таъбири чўртта шу бўлди

Шоҳдорхон қуръандозлардан бу сўзни эшитиб, жаллод-мирғазабларга буюрди:

— Дарров шу икковини топиб келинглар!

Равшанхонни. Гаждумбекни олиб келди; подшога тўғри қилди. Шоҳдорхон подшо бу икковининг қадди-қоматини кўриб, ўлдирмоққа кўнгли бўлмай, кўзи қиймади. «Мен бўлсам ўлар эканман. Мендан қолган болаларим тақдиридан кўрсин», — деди.

— Бор, икковингни озод қилдим, оёғинг борганича юрабер, ўлимларингни ўтдим, — деди. Буни эшитиб Ҳамзанинг димоғи чоғ бўлди, Равшанбекни уйига олиб келди, тирик қолганига элликтача ҳўкиз, сигир, қора молдан сўйди, элни зиёфат қилди. Ҳамма йиғилиб, одамлар жам бўлди, гўштлар пишиб, дастурхонни ёзиб, одамларга зиёфатни тортди. Одамлар қоринни тўқлаб, димоғни чоқлаб қолди. Шуйтиб, зиёфатга йиғилган халойиқлар тарқалишиб кетди. Булар кетгандан сўнг ҳар куни Ҳамза Равшанни томошага олиб чиқди, байрамларни кўрсатди. Шуйтиб-шуйтиб Равшанбекнинг эси кириб, ҳар куни ўзи томошага чиқмоқни ўрганди. Кунлардан бир куни кўчаларда томоша қилиб юриб, бу юртда юрганига хафа бўлиб, юрак-бағри эзилиб, кўзидан ёши оқиб келаётиб эди, йўли Гаждумбекнинг кўчасига тушиб қолди. Шу вақтда Ҳилолой саккиз ошёнлик иморатнинг юқорисидан кўчага қараб ўлтирар эди. Кўзи Равшанга тушди. Фаросат билан билди, бу йигит бу шаҳардан эмас. Шунда Ҳилолой Равшанбекка қараб, тўхта, деб бир сўз деди:

Куйган одам тўкар кўзнинг ёшини,
Ҳақ ўнгаргай мўминларнинг ишини.
Болам ўлган десам, ўзинг ёш бачча,
Кўнгил хуши қалтиққинанг ўлдими?

Нимага йиғлайсан бағринг эзилиб,
Куйган бачча, тўхтат отнинг бошини!
Сулув қизлар бураб қўяр сочини,
Мард йигит ғанимдан олар ўчини.
Бағринг куйгандайин бўзлаб йиғлайсан,
Менга айтгин йиғлаганинг важини!

Бу шаҳри азимда айланиш кўча,
Ошиқнинг уйида қоронғи кеча.
Ота-онанг ўлгандайин бўзлайсан,
От бошини пича тўхтат, бекбачча!

Қизил гул очилар ғунчадан-ғунча,
Тоқатим йўқ шу кун гул очилганча.
Сен йиғладинг, менда тоқат қолмади,
От бошини пича тўхтат, бекбачча!

Шунда Равшанбек, қандай эканини билмай, у ёқ-бу ёққа қараб, аста-аста Ҳилолойга бир сўз деди:

Қошинг кериб, қовоғингни уйдирма,
Олтин пиёлага майни тўлдирма!
Дўстми — душманмисан, сени билмадим,
Бу менинг ўртанган жоним куйдирма!

Қулоқ солгин, сўзнинг ёлғон-ростига,
Қулоқ солгин, сўзимнинг пайвастига!
Бу шаҳарда менда ошна йўқ эди,
Кўп дард қўшдинг яна дарднинг устига.

Йиғлаганда ёш тўкилар юзима,
Қиёматдан ёмон дунё ўзима,
Ким ҳам бўлсанг бир кўрайин чирогим,
Уз куйганим етмасмиди ўзима?

Ажал етиб шу вақтларда ўлмадим,
Ёвмит элнинг қадрини ҳеч билмадим,
Ким ҳам бўлсанг бир кўрайин, қаддингдан,
Дўстми — душманмисан, сени билмадим!

15

Шунда Биби Ҳилол деразани очиб, ташқари айвонга чиқди. Равшанбек тиклаб қараса, ҳур талъатли, малойика келбатли, ширин сўзли, жоду кўзли, зулфи тол-тол бўлиб бетига тармашган, латибаси лабига тушган, мунчоқлари киндикдан ошган. Буни кўриб Равшанбекнинг оғзи анграйиб, бурни танграйиб, Биби Ҳилолга қараб қолди. Биби Ҳилол Равшанбекнинг асли зотини сўраб, лабини тишлаб, қошини булкиллатиб, бир сўз деди:

Яхши кўрдим ёш бачча сумбатингни,
Не уруғ дер сенинг ўсган юртингни?
Баён қилгин, авлоди аждодингни!

Хазон урган қандай боғнинг гулисан?
Отанг билан онангнинг жони дилисан.
Қарайман, сен чаманнинг булбулисан,
Насабингни баён бергин ёш бачча!

Қандай элда, қайси одам ўғлисан?
Ҳар бир гапларинг сенинг бомаза.
Афтингга қарайман ўзинг хонзода,
Авлод-аждодингни айтгин ўзима!
Кўзингга қарасам тарзинг бекзода,
Қандай элда, қайси одам ўғлисан?

Ўзинг пастда, баланд ерни кўзлама,
Бу шаҳарда бундай юриб бўзлама!
Рост гапир, ёлғон сўзни сўзлама,
Қандай элда, қайси одам ўғлисан?

Бу сўзни эшитиб, Равшанбек оҳ тортди. Юраги эзилди, оғзидан буроқ-буроқ тутунлар чиқиб кетди, Биби Ҳилолга қараб, бир сўз деди:

Эшитгин, қаддингдан менинг тилимни,
Мен бандаман, олло билмас ҳолимни,
Аслим сўрсанг бир якдона гавҳарман,
Евмит дейди, униб-ўсган элимни!

Бек бўлиб қилдим элда ҳавомни,
Тополмайман бу дардимга давомни,
Мусофирман Шоҳдорхоннинг шаҳрига,
Евмитда Одилхон дейди бовомни,
Аслим сўрсанг, яхши одам наслиман!

Ёлимга бойладим зарли пўтамни,
Фароқимда боламлатдим отамни,
Отимни сўрасанг дейди Равшанбек,
Тўлибой синчи дер, менинг отамни,
Ёвмит элда хонзоданинг ўғлиман!

Ҳеч ким йўлиқмасин душман қаҳрига,
От чидамас аччиқ қамчи заҳрига.
Банди бўлиб келувдим ўзим бу ерга,
Мусофирман Шохдорхоннинг шаҳрига,
Ёвмит элда Тўлибойнинг ўғлиман!

Қулоқ солгин сўзнинг ёлғон-ростига,
Зеҳн қўйгин ганимнинг пайвастига!
Ҳеч бир одам мендай банди бўлмасин!
Отам билан энам тушди эсимга,
Ёвмит элда хонзоданинг ўғлиман!

Томоша қинг яратганнинг ишини,
Мерганлар отади кўлнинг қушини,
Ўқиган шериклар эсига тушиб,
Оҳ устига, оҳлар тортди Равшанбек,
Қайта бошдан тўкли кўздан ёшини.

Биби Ҳилол Равшанбекдан бу сўзларни эшитиб, Равшанбекка мардоналик бериб бир сўз деди:

Ҳамзани сен билмаганин билдиргин,
Зор йиғлатиб юрак-бағрин тилдиргин!
Гаждумбек деган менинг оғам бор.
Нима десам айтганимни қилади.
Ишқилиб, ўзингни бозор солдиргин!
Ҳарна бўлсам сенинг билан бўлайин,
Бу калламни этагингга солайин,
Ишқилиб ўзингни бозор солдиргин,
Ишқилиб, ўзингни сотиб олайин.

Барча одам ёлғончи дунёга меҳмон,
Энди ўйласам омонатдир танда жон.
Танга-тилла Гаждумбекда фаровон,
Ишқилиб, ўзингни бозор [illegible]
[illegible]
Ингламегин, [illegible] дам дема!
Сен ўсоқсан, бу давлатни кам дема!

Бозор тушсанг сени сотиб оларман,
Олмас, деб Равшанбек асло ғам емаг!

Ана энди Биби Ҳилол Равшанбекка:

— Ҳамзанинг ёқасидан ушла, тумшуғига муштла. Сўнгра Ҳамза куйиб кетади. Сени қул деб бозорга солади. Ундан кейин акам сени сотиб олиб келади, — деди. Иккови шуйтиб, маслаҳатни бир жойга қўйиб, Биби Ҳилол Равшанбекка кўп сўзлар айтиб, жўнатиб юборди.

Равшанбек Ҳамзанинг уйига келиб, дод деб бўзлаб йиғлаб, овқат емай, Ҳамзага қараб бир сўз деди:

Эшитгин, сен Ҳамза, менинг тилимни,
Е жавоб бер, кўрай Евмит элимни!
Е бозор сол, этаклаб ол пулимни,
Арқон билан бойлаб олгин қўлимни,
Озод қилгин, Евмит элга кетаман!

Оқизмагин кўздан қонли ёшимни,
Қочирибман ақлим билан ҳушимни,
Е бозор сол, этаклаб ол пулимни,
Е дорга торт, кесиб олгин бошимни,
Жавоб бергин, мен элима кетаман!

Худонинг ишини ўзим нетаман?
Мусофирман хунобалар ютаман.
Бозор сол, этаклаб келгин пулимни,
Е жавоб бер, ота юртга кетаман!

Раҳм айлагин менинг ғариб ҳолима,
Қулоқ солгин менинг айтган тилима!
Е дорга торт, кесиб ташла бошимни,
Жавоб бер, кетаман, Евмит элима!

Бу сўзни Ҳамза эшитиб, оҳ тортди:

— Ўзинг туғмай, ул бўлмас, сотиб олмай қул бўлмас экан. Ўзингникини ўзагига тепсанг ҳам кетмайди экан, кишининг боласига кишмиш берсанг ҳам турмайди экан, — деди. Эрта билан тонг отди. Равшанбекни қул бозорига олиб борди.

Буни бунда қўйиб, гапни Биби Ҳилолдан эшитинг. Шу куни Биби Ҳилолнинг акаси Гаждумбек подшонинг олдидан уйига келса Биби Ҳилол йиғлаб ўлтирибди. Нима йиғлайсан, — деб Гаждумбек бир сўз деди:

Ой эдинг, ой каби сенсан нигорим,
Шу куйларга солди парвардигорим.
Сен йиғладинг менда тоқат қолмади,
Йиғлаганинг важин айтгин, жигарим!

Ёқанг ҳўлдир йиғлаганда ёшингга,
Оп борарман сени қариндошингга,
Йиғлама чирогим, кўнглим бузилди,
Не аломат савдо тушди бошингга?!

Сени кўриб наргиз кўзим сузилди,
Жимма-жимма кўздан ёшлар тизилди.
Ота-онангни соғингандай йиғлайсан,
Йиғлама чирогим, кўнглим бузилди!

Подшолар олади элдан божини,
Ғайратли душмандан олар ўчини.
Сен йиғладинг, менда дармон қолмади,
Менга айтгин, йиғлаганинг важини!

Ана шунда Биби Ҳилол акасидан бу сўзни эшитиб, Гаждумбекка қараб, бир сўз деди:

Эшитинг, акажон, менинг сўзимди,
Ёлғизликдан ғам сарғайтди юзимди,
Подшоликка сиз кетасиз, акажон
Бу ҳовлига бир хизматкор лозимди(р).

Давлатлининг элга кўпди хотири,
Ёвга от қўяр йигитларнинг ботири.
Хизматли ишга ўзинг кетганда,
Менга ўтди хизматкорнинг қадри.
Ўйлаб турсам мана дунё бепоён,
Бу ҳовлига бир хизматкор лозимди(р),
Бир озода қул оп кеп бер, акажон!

Бедовга ярашган майин ёлидай,
Сулув қизнинг тимкил-тимкил холидай,
Кўнгил суйса ёрнинг лаби болидай,
Ўн беш яшар қул оп кеп бер, акажон,
Ўзи бўлсин подшоҳларнинг оқилидай!

19

Тўргай чуллаб тонг сарғайиб отади,
Ёш оп келсанг, ватанингда ётади,
Қари қулни олиб келманг ватанга,
Бир нарсани олиб қочиб кетади!

Бўйинда силкиниб турсин кокили,
Тенгидан зиёда бўлсин ақли,
Елкасида бўлсин панжа доҳили
Бир озода қул оп кеп бер, акажон!

Алқисса, Гаждумбек Биби Ҳилолдан бу сўзни эшитиб:
— Э синглим, жигарим, ғам емагин, ҳар нима десанг қиламан, — деб кўп танга тиллани олиб, хуржунга солиб, Биби Ҳилолдан фотиҳа олиб, кўчага чиқиб кета берди. Гаждумбек бозорга борса қул бозорида Ҳамза бир қулни бозорга солиб ўтирибди. Биби Ҳилолнинг айтганидан юз баробар зиёда сулув, қоши қора, зулфи бўйнига тушган, кокили ўзига жуда ҳам ярашган, бодом қовоқ, юпқа томоқ, оқ бадан, сулувлиги юз яхши қиздан зиёда, кўрганлар бўлур афтода. Буни кўриб Гаждумбек, «Биби Ҳилол айтган қулнинг ўзи, уста ясагандай топилди»,— деб Ҳамзага қараб, бир сўз деди:

Қизил гул очилар ғунчадан-ғунча,
Сарсон бўлди кўчаларда бир неча.
Ясовулбоши, қулни бозор солибсан,
Айтгин, қулингнинг баҳоси қанча?

Қабул бўлсин шу қулингнинг тавбаси,
Тавба деса тўкилади гуноси.
Шундайин баччани бозорга сопсан,
Нима бўлар, шу қулингнинг баҳоси?

Ўлмасам дунёда даврон сурайин,
Шу қулингга катталиклар жўяйин,
Айтгин менга қулингнинг баҳосини,
Кучим етса, буни сотиб олайин!

Қочирибман ақл билан ҳушимни,
Тўкибман кўзимдан селоб ёшимни,
Айта бергин, қулинг баҳоси қанча,
Қулинг учун гаров қўяй бошимни!

Буни эшитиб Ҳамза Гаждумбекка қараб, бир сўз деди:

20

Бедов минмаган баланд тоғдан ўтами?
Камбағаллар хунобаши ютами?
Аввал киссанг билан ўйлаш, Гаждумбек,
Баҳо қўйсам сенинг кучинг етами?

Остингда бедовинг ўйнар ҳар алвон,
Сайёднинг қўлида борди бўз тарлон,
Баҳо қўйсам сенинг кучинг етами?
Аввал кармон билан кенгаш, Гаждумхон!

Энди билсам сен бир элга тўрасан,
Кокилингни ярашиққа ўрасан,
Мен сенга ростин айтсам, Гаждумбек,
Ҳеч ками йўқ, бир минг тилла берасан!

Мен эшитдим, эй Гаждумбек тилингни,
Боғларда сайратай мен булбулимни.
Минг тиллага кучинг етса Гаждумбек,
Олиб кета бергин менинг қулимни!

Гаждумбек Ҳамзадан бу сўзни эшитиб, айтди: «Мен барча давлатларимни бу қул учун пой тиккан эдим. Баҳосини минг тилла деб айтди, қулнинг баҳосини билмади. Тағин айтган сўзидан қайтиб айниб қолмасин», — деб қул бозорда турган ҳамма даллол-жаллоб, бозор бекларга юз тангадан пора берди. Ҳамзабекнинг айтган минг тилласини ҳам санаб берди. Ҳамзабек:

— Мен бу қулни сотмайман, ҳазил қилиб эдим, — деди. Турган бозор оқсоқоллари Ҳамзабекни турткилаб ташладилар. Ҳамма бирдан жовирлашиб: «Сен қулга баҳо қўйиб сотиб, яна айтган сўзингдан қайтасанми, сўзни айтиб бундай қайтганингни Шоҳдорхон подшога бориб айтамиз», — дедилар. Тала-тўп бўлиб қолди. Бу тала-тўпни кўриб бозордаги барча бакавул-қоровуллар ҳам келиб, «Нима гап, нима гап», — деб қолдилар. Гаждумбек ҳалиги келган қоровулларга ҳам уч сўм-уч сўмдан берди. Улар ҳам Ҳамзабекни айлантириб қолди. Қоровуллар Гаждумбекнинг минг тилласини олиб, Ҳамзанинг рўмолига тугиб, пулингни ол, дедилар. Ҳамза пулни олди. Бир сўзни икки қилгани учун уни гуноҳкор қилиб, қоровулхонага олиб бориб қамаб қўйдилар. Гаждумбек қулни олиб, уйига қайтди. Келса, Биби Ҳилол йиғлаб ўлтирибди. Гаждумбек айтди:

— Нимага йиғлайсан? Айтган қулингни олиб келиб бердим. Бундан бошқа яхши қул йўқ, бозордан тополмадим. Агар топсам яна олиб келиб бераман.

Акасидан бу сўзни эшитиб, Биби Ҳилол бир сўз деди:

Эшит ака, мендай сингланг зорини,
Ўлим бузар мардларнинг кирдикорини.
Шоҳдорхондан келди, тўртта ясовул,
Мен билмайман, нима иши борини.

Боғ оралаб гулларни терсин, деди,
Эсонликда давронни сурсин, деди,
Мен билмайман, нима иши борини,
Қоровул подшолиққа борсин, деди.

Энди билсам, ғаним тушди изингга,
Йиғлаганда ёш тўкилар юзингга,
Иштрафлаб келиб-кетди ясовул,
Шоҳдорхондан маҳрам келди ўзингга.

Ағдарилиб учар чўлнинг лочини,
Чин сулувлар тоблаб қўяр сочини,
Мен билмадим нима иши борини,
Йиғлаганим ака, шунинг учунди(р).

Беклар минмаймикан қора байирди,
Ҳар ким ўз жони учун қилар хайирди,
Фириб билан Гаждумбек акасини,
Подшоликка Биби Ҳилол буюрди.

Гаждумбек Биби Ҳилолдан бу сўзни эшитиб, отини миниб, кўчага чиқиб, подшонинг олдига қараб жўнаб кетди. Буни кетмоқда қўйиб, гапни Биби Ҳилолдан эшитинг:

Биби Ҳилол Равшанбекни кўрди, Равшанбек Биби Ҳилолни кўрди. Шунда Равшанбек, Биби Ҳилолга қараб, бир сўз деди:

Май ичганда юрагингни мойиргин,
Емғир ёғса ёна майдон тойиргин!
Ойими қулига хизмат буюрмайми,
Бойвачча, ўзима хизмат буюргин!

Нима бўлсам сенинг билан бўлайин,
Курак билан супургини олайин.

Мирзаси қулига хизмат топширар,
Нима десанг, мен амрингни қилайин!

[Шунда Равшанбек:]

Эшитгин Ҳилолой ўзимдан додни,
Коса даврон мард йигитга навбатни
Мирзаси қулига ишни топширар,
Айта бергин, мен қилайин хизматни!

Вой-вой дунёси қурсин бепоён,
Тенгимдан айрилиб бўлдим саргардон.
Хизматингни энди менга топширган,
Нима хизмат сенга қилай, ойимжон!—

деди.

Равшанбекдан бу сўзни эшитиб, Биби Ҳилол ойимлик қилиб, бу кунни ғанимат билиб, ўзида бор ҳунар билан, бели бураліб, ғунчадай очилиб, товусдай тараниб, кимхоб-бахмалга ўраниб, лабини тишлаб, кўзини қисиб, ўрнидан сачраб туриб, ўз ҳарамига кириб, бир бўхча тоза кийимларни олиб келиб, буни кийинг, деб Равшанбекни ювинтириб, тарантириб, кимхоб-бахмалга ўрантириб, майин тилла дасторни бошига ўратиб, ўзи ҳам тозадан рўмолни ўраб, зулфини тараб, бўйни бураліб, қўлига созини олиб бир неча шон-шавкатлар билан ноз қилиб, Равшанбекка қараб, бир сўз айтаётибди:

Нангу номус сенинг оринг бўлайин,
Тортушак[1] харидоринг бўлайин.
Қиёматлик сенинг чўринг бўлайин,
Юрагимда дард кўп, ғам билан анча,
Фироқимда оҳ тортади бир неча,
То ўлгунча сизман ўйнаб-кулайин,
Мен чўриман, сиз мирзасиз, бекбачча!

Ана энди, буни Биби Ҳилол айтиб, қўлидаги созини ерга ташлаб, Равшанбекнинг бўйнига қўлини солиб, тилладан бўлган томига олиб кетди. Равшанбек қолди уялиб. Тахмонда сандиқ устидаги яхши кўрпалардан олиб, тилла курсининг устига солиб, тўшакнинг устига чиқиб, суҳбат

[1] Оригиналда «торталашар».

қилишиб ўлтирдилар. Буларнинг ўйига Гаждумбек келмай, дунёнинг ғам-ғуссаси эсидан чиқиб, иккови бир одам бўлиб кетди...

Энди гапни Гаждумбекдан эшитинг: Гаждумбек Шоҳдорхоннинг олдига кундаги кўринишидан ташқари етиб борди. Шоҳдорхон, менинг олдимга нимага бемаҳал келди, бунга бир воқеа бўлдимикин, ё биров билан уришдимикин, деди. Бу ишлардан хабари бўлган бир киши подшога:

— Бу бугун бир минг тиллага бир қул олди, — деди. Шунда Шоҳдорхон:

— Қул олган бўлса пул харжи соп бўлган. Шуйтиб, бугун кечлик овқатни ўйлаб келган, — деди. Хазиначига айтди: — Гаждумбекка бир лаъли тилла олиб келиб бер!

Хазиначи олиб келиб берди. Гаждумбек тиллани олиб, хуржунга солди. Лекин Гаждумбек, мен бекорга келган эканман, подшонинг менда иши йўқ экан. Хайр, ҳар нима бўлса бўлади, энди менинг уйимга бемаҳал борган одамни топиб олиб ўзим жазосини бераман, деди. Шу ўйни ўйлаб уйига қайтиб борди. Уйига келса қули ҳам йўқ, Биби Ҳилол сингланси ҳам йўқ.

«Ҳай аттанг, қулим қочиб кетган, синглим ҳам қулининг орқасидан кетган. Ҳар нима бўлса ҳам қорнимни тўқлаб олайин, сўнгра ахтараман», — деб шарбатхонага чиқиб бораётиб шундай қараса, тилла каравотнинг устига тўшак солинган. Биби Ҳилол билан Равшанбек иккови тўшакнинг устида бир одамдай бўлиб ўйнашиб-кулишиб ўтирибди. Равшанбекни ўлдирмоқчи бўлиб, Гаждумбек шердан ингравиб, ғилофдан ханжарини тортди. Биби Ҳилол акасининг аччиғи келганини билиб, ранги гулдай сўлиб, акасига бир сўз деди:

Қулоқ солгин, мендай сингланг сўзига,
Мерганлар ўқ отар кўланинг гозига.
Акажон меҳмонни озод айлагин,
Қиз бўйи етса, ихтиёри ўзида!

Сарғаймасин, ака, меҳмоннинг юзи,
Ғанғиллаб учади кўлларнинг гози.
Чин ўлдирсанг, мени ўлдир, акажон,
Булам[1] сиздай Одилхоннинг ёлғизи!

[1] Бу ҳам.

қилиб юра берди. Қаёққа борса бора берди. Хазина-дафинасини Равшанбекка топшириб, хизмат ишларини буюриб юра берди. Кунлардан бир кун Гаждумбек:

— Э Равшанбек, юр, имконимиз дала-даштларни томоша қилиб келамиз,— деб шаҳардан ташқарига, чўлга овга чиқиб кетди.

Шундай бораётсалар бир сой кўринди. Сойда одам, отларнинг суяклари тўда-тўда бўлиб ётибди. Буларни томоша қилдилар. Яхшининг боласи яхши, ёмоннинг боласи ёмон, яхшидан ёмон бўлди дема, бу ҳам ўз наслига тортади, ёмон яхши бўлди, деб қувонма, бу ҳам тортади ўз наслига. Ана шунда Равшанбек бир отнинг қўл суягини кўриб, қучоқлаб олиб йиғлай берди. Гаждумбек, Равшанбекнинг барно насллиги бор экан, деди. Лекин Равшанбек бу ишнинг Гаждумбекка маъқул бўлмаганини билди, унга қараб, бир сўз деди:

Шу ерларда уруш бўлган экан-да,
Ажалли, майдонда ўлган экан-да.
Шу бедовни подшо минган экан-да,
Ўқ тегиб жонивор ўлган экан-да.
Бизлардай фариб бўп қолган экан-да.

Эсонликда сайлаб отни еламиз,
Ажал етган куни бир кун ўламиз.
Вой, дегани ора-ини бўлмаса,
Ўлгандан сўнг биз ҳам шундай бўламиз,
Шу суяк бизлардай бўлган экан-да.
Қовминг йўқ, Зартарда, қариндошинг йўқ.
Дод этарга ичкн ёр, сирдошинг йўқ.
Ажал етиб ўла қўйсак Зартарда,
Вой оғам, дерга бизда эмчакдош йўқ.

Дунё тушсин қўйди қайғу-ҳасратга,
Беклар шиддат билан минади отга,
Ажал етиб ўлиб кетсак Гаждумбек,
Қандай одам қўйиб келар лаҳадга.
Шу суяк бизлардай бўлган экан-да.

Ҳали-ҳозирга, бизлар нодон бўламиз,
Қизил гулмиз, офтоб тегса сўламиз.
Бу юртларда биз ҳам бир кун ўламиз,
Оға-ини, қариндошлар бўлмаса.

Қандай одам оп боради мозорга?
Ўлгандан сўнг биз ҳам шундай бўламиз,
Қув суяк бизлардай бўлган экан-да.

Куйганидан гапни-гапга улайди,
Кўзда ёши, енги билан силайди,
— Рост айтасан, — деди шунда Гаждумбек,
Ўпкасини босолмай бўзлаб йиғлайди.

Икковининг банди бўғини бўшади,
Ўлим қурсин суяклари шовшади.
Мусофирлик асар қилиб бошига,
Икковлари «аттанг, аттанг», дейшади.

Кенгаш келар элнинг катта бийига,
Чопилса дол бедов келар кўйига.
Хушвақт бўлиб, келган икки бекбачча,
Хафа бўлиб, бўзлаб қайтди уйига.

Бекбаччалар ҳалиги отнинг калла суягини уйига олиб келиб, хафа бўлиб, лампадай осиб, каллаянинг остида тунаб ёта берди. Буларнинг аҳволини кўриб, Биби Ҳилол ҳам хафа бўлди. Шу орада ўртадан икки ой ўтди. «Булар суякдан тулпор отни билган эмиш», деган гап тарқалди. Шоҳдорхон «Гаждумбекнинг бир куёви бор эмиш, ўлиб кетган қирқ йиллик бедов тулпорнинг суягидан танир эмиш», деб эшитди. Шунда:

— Шу синчини олиб келинглар, бизлар ҳам синаб кўрайлик, — деди. Маҳрам-хизматкорлар келиб, Гаждумбек билан Равшанбекни олиб кетди, улар Шоҳдорхон подшонинг олдига етди. Шоҳдорхон икки бекбаччага катта амалдорлари қатори юқоридан ўрин берди.

Шоҳдорхоннинг саксон табла бедов оти бор эди. «Тулпори борми», деб ҳаммасини бир-бир Равшанбекнинг назаридан ўтказди.

Равшанбек: — Тулпори бор экан, лекин бор ҳам бўлса йўқ экан, — деди.

Шоҳдорхон: — Шунча отнинг тулпори бўмайми? Бу ишинг менга гаранг келди, — деди. Шу вақт бир одамнинг «Ҳолва кетди!» — деган овозини ўтирган ҳамма одам эшитди. Қарасалар, кўчада бир ҳолва сотувчи келаётибди. Минган оти ҳориш[1], ёли-думи тўкилган, думгинаси бир

[1] Қирчанғи.

қарич, остидан шамол эсган, чўққиларини олашақшақ тешган. Луқадан қуюшқони бор, чўпдан сувлуғи бор, ипдан тизгини бор. Ўзи ёғочдай қотган, қамчилаб дингиллатган.

Шунда Равшанбек ҳалиги ҳолвачининг отини мақтаб бир сўз деди:

Шуни минган кўрар ўсган юртини,
Душмандан ҳамиша олар лотини.
Мақтасанг тулпорни, Шоҳдорхон,
Кўрмайсизми ҳолвачининг отини?

Сағрисиман баробардир биқини,
Қаҳрланса тортар норнинг юкини,
Кўрмайсизми жониворнинг тангини?
Мирохўрлар овлайди чўлнинг онгини,
Ҳали ҳам чопишсанг текис ерларда,
Ҳеч бир отинг кўролмайди чангини!
Совоқ отсанг совосидан гаэлайди,
Жилдирганда яхши ўтни излайди.
Томоша қинг шу жонивор тулпорди,
Ҳалитдан тоғларнинг бошин кўэлайди.

Элим десам рангим гулдай сўлади,
Томоша қил, ҳолвачининг тулпорин.
Чин бедов дегани шундай бўлади!
Мақтасанг бедовни мақта, подшойим!

Равшанбек ҳолвачининг отини, бедов, деб мақтади. Ҳолвачи бангибой шу йиғинга етди. Ҳолвачининг баттоллиги тутди. Ярим чорак ҳолвани, чорак деб сотди. Бир одам буни кўрди. Олиб келиб ҳолвани боқли тошга уриштирди. Ҳолва икки қадоқ кам келди. Шунда одамлар бангибой ҳолвачининг ҳолвасини талаб олди. Буни кўриб, ҳолвачи изза еб, хафа бўлиб кетди. Шунда бангибой дайработга, кўп қайроқли ерга кетди. Хуржунига яхши кўрган қайроқларни солиб, уйга бориб тошларимни ростлаб оламан, деди. Бу Уклоннинг сойида ётаверсин. Эндиги сўзни Шоҳдорхон подшодан эшитинг.

Шоҳдорхон:

— Э Равшанбек, сен ҳолвачининг ёмон чибир отини мақтайсан, менинг шунча отларимни мақтамайсан, энди билсам, сенинг кўнглинг бошқа экан, менга душман экансан,— деб аччиғи келиб, одамларига буюрди:

— Кўзини ўйиб олинглар!

Одамлари бир дори қилди, Равшанбекнинг кўзига қуйиб, кўр қилди. Шунда Шоҳдорхон Равшанбекка қараб айтди:

— Энди кўзинг кўр бўлди, мендан давлат тила, то ўлгунингча еб ётасан.

Равшанбекка қараб, Шоҳдорхон бир сўз деди:

Равшан синчи пешонангни синагин,
Куйган қулсан гапни гапга улагин!
Бу ерлардан қуруқ кетма, Равшанбек,
Ё бир амал, катта давлат тилагин!

Тила, берай қатор-қатор норимни,
Нор устига юклаб берай заримни!
Тирноққа унаган жонг бўп қолади,
Тила, берай сенга катта шаҳримни!

Лоту манот бойламасин бахтингди,
Шоҳдорхондан тилайдиган вақтингди.
Кам тилама, дуруст тила, Равшанбек,
Тиласанг берайин бир ним тахтимди!

Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Узоқ яша кўп йилгача ўлмагин,
Хон Шоҳдорнинг тошқинлиги келганда,
Кам эслик қил, сен армонда қолмагин!

Амал берай, муродингга етарсан,
Ҳар ерда ўзимни мақтаб айтарсан!
Катта давлат сенга берай, Равшанбек,
Дунёликдан ўзинг бой бўп кетарсан!

Бу сўзни эшитиб, Равшан кўр Шоҳдорхонга қараб, бир сўз деди:

Эшит тақсир бу синчининг додини,
Мусофирлар кимга айтар дардини?—
Катта халқлик айтганидан қайтмайди,
Олиб беринг ҳолвачининг отини!

Ота-энам десам рангим сўлади,
Билмайман аҳволим қандай бўлади?
Олиб бергин ҳолвачининг отини!
Кўзимнинг хунига шу ҳам бўлади.

Намозшомдан чиқар Ҳўқонднинг ойи,
Подшоҳнинг олдида бордир сипойи.
Ҳар бир ерда дуогўйман чин сизга,
Олиб беринг, ҳолвачининг отини.
Баракалла, Заргар элнинг подшойи.

Кўзим кўрдир, кетолмайман элатга,
Бевафо дунё қўйди мени ҳасратга.
Олиб беринг, ҳолвачининг отини,
Пиёдалар асло етмас муродга.

Кўр Равшаннинг билмаганин билдиринг,
Душманларнинг қизил юзин сўлдиринг!
Аркон давлат бизга йўқдир даркори,
Олиб бергин ҳолвачининг отини.
Ҳолвачининг шу отига миндиринг!

Алқисса, ана энди Шоҳдорхон:

— Кам тилар экансан, кам ҳимматлик қилдинг, бошқа нарса тиласанг бўлмасмиди, шаҳар тиласанг ҳам берар эдим, дунёликдан камсиз қилар эдим, хайр, ўзинг биласан. Ҳар кимнинг яхши кўргани ўзига яхши! Худо бермаганни, мен қайтиб[1] бераман. Ҳолвачининг отини олиб келиб беринглар!— деди.

Шунда турган барча қоровуллар ҳолвачини ахтариб кета берди. Лекин ҳолвачи тошлоқда, Уклоннинг кўлида бир ҳуржун тошни кўтариб, «қадоққа ростлаб оламан»,— деб юриб эди. Қараса, ўнта милтиқли келаётир. «Бу нима бўлди, тошимнинг камлигини подшоҳга айтган, подшоҳнинг амри билан менга одам келаётган экан»,— деди. Ҳуржунини ташлаб, отини миниб қочди. «Ақча йўқ, сотиб ололмайман»,— деб, тош-тарозини ушлаб қочди. «Тўхта! Тўхта!»— деб қоровуллар милтиқ отди. «Рост экан, менга келган экан!»— деди ҳолвачи. Шунда оти пир-пир этди, келаётган отлардан қутулиб жўнай берди. Бирор замондан сўнг орқлиги асар қилди, ғадир-будур ерга бориб, сурунниб йиқилди, қоровуллар ушлаб олди. «Нимага қочасан?»— деб милтиқнинг қўндоғи билан беш-тўрт урди. Шуйтиб, ҳолвачини банди қилиб, ҳайдаб солди. Шоҳдорхон подшоҳга тўғри қилди. Шоҳдорхон подшоҳни кўриб, ўзидан-ўзи валдираб, сандираб:

[1] Қандай этиб.

— Эй подшоҳим, ўзимнинг икки ярим рост тошим уйимда қолибди, кам тошни кампир ҳуржунга солибди. Бу адоватлар кампирдан бўлди. Мендан ҳаргиз гумон қилманг! Мана одам, тошинг кам, деб мени олиб келди,— дея берди.

Шоҳдорхон:

— Э бобо, сиздан тош сўраганим йўқ. От дўст бўламиз,— деди. Гуноҳкор эмаслигини бангибой энди билди. Шоҳдорхон айтди:

— Отингизнинг қимматини айтинг.

Бангибой ҳолвапуруш «Унга қирқ тангани айтай»,— деди. Подшоҳга қараб:

— Тақсир подшоҳим, қирқ тангага олувдим бу худо урганни,— деди. Ана энди отни қирқ тангага олди. Олти тангасини бозор аминлари олди. Ҳолвани ўттиз тўрт тангасига эга бўлиб, уйига кетди. Равшанбек отни етаклади. Гаждумбек Равшанбекни етаклаб уйига борди. Равшанбек Гаждумбекка қараб бир сўз деди:

Отга йўл бермайди йўлнинг ўраси[1],
Сарбозни ингратар ўқнинг яраси.
Арпа бериб, олтой[2] боққин отимни,
Бунинг ўзи тулпорларнинг сараси.

Отни боқсанг, арпа бериб туллатиб,
Ел-қуйруғин Ҳилолжонга силатиб,
Икковимиз миниб олсак белига,
«Ол, ушла!»— деб кўп лашкар қувганда,
Қутқаради тарафларни йиғлатиб.

Арпа бериб олтой боққин отимни,
Арпа берсанг, совойладин тошириб.
Жониворнинг оёғига бош уриб,
Икковимиз элга кетсак, Гаждумбек,
«Ол, ушла!»— деб, Шоҳдор подшо қувганда,
Қутқаради неча тоғдан ошириб,

Бек Гаждумбек энди сўлдим десанг-чи,
Қиёматда ғариб бўлдим десанг-чи.
Арпа бериб, отни олтой боқмасанг,
Заргар элда ғариб бўлдим десанг-чи!

---

[1] Ўри.
[2] Олти ой.

Хунобани бунда юттим десанг-чи,
Боққа кириб олма отдим десанг-чи.
Арпа бериб олтой боқсанг отимни,
Саломат Евмитга кетдим десанг-чи!

От миннанинг юракларин тошириб,
Тарафларнинг ақлларин шошириб,
Хўп совутиб, миниб олсак белига,
Душманларинг «Қўйма, ҳо» деб қувганда,
Қутқаради неча тоғдан ошириб,
Сўзимни қулоққа олсанг, акажон,
Саломат Евмитга етдим десангчи!

Гаждумбек «уҳ, буни тез бозорда чорак арпага олмайди, энди Равшан билгирсиниб бор арпани бунинг олдига тўктирмоқчи»,— деди, кейин Равшанга қараб:

— Одоб билан олим, ака-укали, фаросат билан каромат, бу от, бу сўзинг менга ёқмайди,— деди. Равшабек айтди:

— Ҳар нима бўлса ҳам олти ой боқ!

Гаждумбек:

— Хайр, ё яхши, ё ёмон бир гап бўлар,— деб, Равшанбекнинг сўзини олиб, бангибой ҳолвачидан олган отни офтобга тегизмай, сайисхонага тортиб, арпа бермай боқа берди. Шу орада уч ой ўтди. Сайисхонанинг юқорисидан битта тешик қилди. Отнинг сағрисига офтоб туширди. Равшанни олиб борнб кўрсатди. Равшан кўр ҳамма ёгини сийпаб кўрди:

— Отга ем бермабсан. Ем бермасанг ҳам, от турувда қонган экан, сағрисига кун тушрибсан. Энди минмоққа бўлмайди, яна уч ой боқасан,— деди. Ана энди Гаждумбек Равшанбек кўрнинг синчилигига ишонди:

— Баракалла, синчилигингга,— деди.

Гаждумбек, отни қайта бошдан боқмоққа киришди. Бир охурга арпани тўкди, бир охурга бедани қирқиб солди, бир охурга қозон қўйиб, сувни янгилаб солди. Шуйтиб яна уч ой ўтди, орадан олти ой ўтди. От қулундаги тарзига келди. Энди отни совутмоққа киришди: тузни сувга ивитиб, отни ювди, понсори зиғир мойни чучитиб, ичига ишқор солиб ювди. Отнинг гўштлари қайтиб бўйра-бўйра бўлиб-қолди. Шунда Равшанбек юган солиб, совутмоқ учун Гаждумбекни миндирди.

— Бор, бир катта ердан ирғитиб кел,— деди. Эртанига «фалон жойдан ирғитиб кел»,— деди. Ирғитиб келган куни

«ирғитиб келибсан»,— деди, ирғитиб келмаган куни «ирғитиб келмабсан, бор ирғитиб кел»,— деди. Шу кўргиликда қирқ кун совутди, ирғитиб келгандан кейин, совутиб кел»,— деди. Совутиб келгандан кейин «ем бер»,— деди. Ем бергандан кейин, «ем бости қилиб кел»,— деди. Шуйтиб юриб, Гаждумбек чўпчакдай қайтиб кетди.

Яна бир куни:

— Подшоҳнинг қўрғонидан ўтказиб кел,— деди.

Олтмиш пахса қўрғон эди, ўттиз марза лой хандақдан ўри бор эди. Гаждумбек ийта-ийта қўрғоннинг олдига борди, бориб кўриб қўрқди: от баландга қараб ирғиса, манглайи пахсага тегади. От чопиб тушади, бу туркмани эгарнинг қоши қорнимни киндикдан тешади, ўламан, деди. Гаждумбек қўрқиб Равшан кўрга бориб:

— Ирғитиб келдим,— деди. Равшан кўр сийпалаб кўриб:

— Номаъқул қилибсан, бор ўткариб кел, ёлғон гапни айтма,— деди.

Гаждумбек шу куни яна қўрғоннинг олдига борди, икки қўли билан эгарнинг қошидан ушлаб, тизгинини бўйнига ташлаб, қўрқиб, отга қараб бир сўз деди:

Чув-ҳа, чув-ҳа, бекнинг оти!
Эганг Ёвмитнинг бекзоти,
Ҳолвачининг хоназоти,
Чув-ҳа, чув-ҳа, зўрнинг оти!

Дарёдайин тошармисан,
Юраккинанг жўшармисан?
Чув-ҳа, чув, деб қамчи босгам,
Шу қўрғондан ошармисан?
Чув-ҳа, чув-ҳа, бекнинг оти!
Олти ой таблада боқилган,
Олдингга арпа тўкилган,
Емини кўриб есин, деб
Бурама шамлар ёқилган.
Чув-ҳа, чув-ҳа, бекнинг оти!

Ёлларинг майин кесин, деб
Хитойи хина ёпилган.
Оёғингни ип қиймасин, деб
Пўтадан пайванд тақилган.
Чув-ҳа, чув-ҳа, бекнинг оти!

Туёғинг яхши бўлсин, деб
Ҳақат жушқон нағал қоқилган.

Сувини кўриб ичсин, деб
Ҳар куни машъал ёқилган.
Чув-ҳа, чув-ҳа, кўрнинг оти!

Бадангинанг қиздан нозик,
Сенинг ёли-думинг тузук,
Ирғиб ўтгин шу қўрғондан,
Бўлиб қолсин жуда қизиқ!
Бадангинанг қиздан нозик,

Ҳақ сақласа балосидан,
Юртнинг зардор даласидан,
Чув-ҳа, чув деб қамчи боссам,
Ўтармисан Шоҳдорхоннинг қалъасидан?
Чув-ҳа, чув-ҳа, бекнинг оти!
Бангибойнинг хонавоти,
Мавж уриб дарёдай тошди.
Ўкча тираб шу жонивор,
Қушдай бўп, фалакка учди.
Юраги ёрилиб кетди,
Шу қўрғондан бу жонивор,
Қушдай учиб сакраб ўтди.

Энди Гаждумбек Равшанбекнинг олдига, отинг ўтолмади, деб келди. Равшанбек отнинг ҳамма ерини сийпалаб кўрди, қўлтиғига қўлини суқди. Гаждумбекка:

— От ирғиб ўтибди,— деди. Гаждумбек:

— Қаердан билдинг?— деди. Равшанбек:

— Отнинг қаноти чиқибди, шундан билдим! Гаждумбек, энди кетасанми, ё Заргарда қоласанми? Мол-дунё яхшими, ё эл-қариндош яхшими?— деди. Гаждумбек:

— Тонг отгунча ўйлаб кўраман,— деди.

Биби Ҳилолнинг бўйида олти ойлик гумона бўлган эди.

Ана энди Гаждумбек, кетай деса молни, пулни кўзи қиймади, кетмай деса, элнинг ишқи, қариндошларнинг меҳри тортган, кўп ўйлади. Охири кетмоққа иктиёр қилди. Лекин Шоҳдорхоннинг Сўқим деган бир синчиси бор эди. «Равшан кўр қочади, ушлаб олгани, қутула олмайди!»— деб, беш юз отни совутиб ётган эди. Бу Равшаннинг қочарини юриш-туришидан билар эди.

34

Шоҳдорхон: «Пойлаб юринглар қочса, қувинглар, ҳар нима бўлса ҳам эҳтиёт бўлинглар»,— дегич эди.

Шу орада бир неча кун ўтди, эрта билан тонг отди. Гаждумбек отнинг олдига, Равшанбек кейнинга миниб олди. От сувлуғини чайнаб, парқинин сочиб, кийикдай ўйнаб, думини гажак қилиб, сағрисига ташлаб, бекни опқочиб келяпти. Гаждумбек икки қўл билан тизгинни ушлаб, кетиб бораяпти. Шунда Биби Ҳилол қараса, акаси билан ёри Евмитга талаб қилиб, кетиб бораяпти.

Биби Ҳилол Гаждумбек акаси ва Равшан кўр ёрига қараб, бир сўз айта берди:

Олтой боқдинг жониворни туллатиб,
Ел-думини Ҳилол ойга силатиб.
Биби Ҳилол муштипарни йиғлатиб,
Асқар тоғим, акажоним, йўл бўлсин?
Бир суянчим, акажоним, йўл бўлсин?

Таблаларда буни боқдинг туллатиб,
Олқордайин жониворни теэлатиб,
Бир синглингнинг юрак-бағрин тузлатиб,
Елғизгина Ҳилол ойни бўзлатиб,
Меҳрибоним, акажоним, йўл бўлсин?
Бирор фасл сақланг отнинг жиловин!
Раҳбаргинам, акажоним, йўл бўлсин?

Кўнгил суйса, ёрнинг лаби бол бўлсин,
Сўна кўнган Ойдин кўллар чўл бўлсин!
Йўл бўлсин, бўлари гапнинг каттаси!
Ростин айтинг, акажоним, йўл бўлсин?
Меҳрибоним, ичкуярим, йўл бўлсин?

Шунда Гаждумбекнинг ҳам юрак-бағри эзилиб, кўзидан мўл-мўл ёши тизилиб, ғариб-мунглиғ синглисига қараб узангига оёғини тираб, бир сўз деди:

Мени кетади, деб қошингни четма,
Йиғлаб-йиғлаб ўзинг хуноба ютма!
Намоздигар, Ойдин кўлдан келарман.
Мени кетади, деб кўнглингни бузма,
Қатра-қатра кўзларингдан ёш тизма!

Илоё кетгай-да юракнинг чери,
Чўлларда ўйнайди қарсақман бўри.

Намоздигар ўрдак ушлаб келарман,
Аканг бўпти қуш гўштига хумори!

Хумсага тушмасин бир мардниинг ори,
Кўлга бериб, шунқор чуйиб келарман,
Тўқлининг гўштига бўпман хумори!

Буни эшитиб, Биби Ҳилол акасига қараб, бир сўз деди:

Елғон гапни нега олдинг тилингга,
Худо раҳм айласин ғариб ҳолингга!
Келарга ўхшамас, афти андоминг,
Миниб обсан бедовингнинг белига.
Талаб қипсан, билдим, Евмит элига.
Елғончи акажон, сизга йўл бўлсин?
Мен йўлиқдим энди кимнинг қаҳрига,
Отинг чидамайди қамчи заҳрига.
Акажоним, ғамгузарим, йўл бўлсин?
Ростин айт, Гаждумбек, сенга йўл бўлсин?
Талаб қилдинг, ака, Евмит шаҳрингга,
Йўл юрасан занглаб ётган чўлингга,
Раҳм айланглар, ака, ғариб ҳолимга.

Равшанбекка қараб:

Қулоқ солинг менинг айтган додима,
Ериб оп кет, ичимдаги қўзингни!
Оталиклар, «Ота!»— дейишиб чақирса,
Бунда қолиб, боланг бўлса дарбадар!
Ол ханжарни, ёриб оп кет болангни!

Ғам сарғайтиб ҳаммасининг юзини,
Ҳар ким кўнглин мард билмайми ўзини.
Жигарчилик ёмон экан дунёда,
Гаждумбек тўхтата олмай ўзини,
Шолчиқ ерда икки оёғи тойрилиб,
Май ичгандай юраклари мойрилиб,
«Вой аттанг!»— деб, бек Гаждумбек бўзлайди,
Синглисининг меҳрига ҳеч тўймайди.
«Аттанг!»— деди бўйни ортга қайрилиб.

Шунда Равшанбек «икки ёлғон бир қасам, бунга сўзнинг ростини айтмоқ лозим»,— деб Биби Ҳилолга қараб, бир сўз деди:

Кимнинг дарди бўлса кўздан ёш тўкар,
Хафа одам бўзлаб қоматин букар,
Талаб қилдим, мен Ёвмитнинг элига.
Дийдор қиёматга қолди, аллаёр.

Дардли кўнгил қайнаб-қайнаб жўш эпди,
Вой аттанг, балога қолган бош эпди.
Бу дунёда кўрмоқ йўқдир, қаддингдан,
Дийдор қиёматга қолди, хўш эпди.
Қулоқ солгин сўзнинг ёлғон-ростига,
От чопилар уйдан қирнинг устига.
Бу дунёда кўрмак йўқдир рози бўл!
Тўрангни кўрарсан туғнинг остида.

Тўрангнинг ўйилди қайтайин кўзи,
Ғанғиллаб учади кўлларнинг ғози,
Яхши-ёмон бу дунёда гаплашдик,
Қаддингдан, бўлгайсан бизлардан рози!

Долбой келса толпинади қарчиғай,
Мусофирлар тортар экан оҳу вой.
— Вой тўрам!— деб бўзлаб турди жойидан,—
Тақдиргинам қурсин, деди Ҳилол ой.

Ана шунда буни эшитиб, Ҳилолой, дод, деб акаси билан ёрига қараб, бир сўз деди:

Ери ўлса не ойимлар тулмиди,
Кийикнинг юргани Қуло чўлмиди?
Ҳилолойни кимга ташлаб кетасан,
Сенинг билан аҳду паймон шулмиди?

Оқизиб кет, менинг кўздан ёшимни,
Итларга торттириб кет гўшимни!
Ханжарингни ғилофидан оп, бекбачча,
Чопиб келиб, кесиб олгин бошимни!
Тоғларнинг бошини чалган туман-а,
Юраклар бўлиб қолди қон-а,
Ол ханжаринг, ёриб оп кет болангни
Бор эди ўзингдан бўлган гумона!

Ёвмитда бегимжон дейди ўзингни,
Тарафларинг ўйиб олди кўзингни.

Ол ханжарни, бунда келгин шоҳ тўрам,
Сира йўқдир бу дардларнинг давоси!

Оп кетгин, дер орқасидан толпиниб,
— Вой акам!— деб Гаждумбекнинг синглиси.

Беклар минмаймикан қора байирди?
Ҳар ким ўз жони учун қилар хайрди,
Бир-биридан тириклайин айрилди,
Ҳилол бўзлаб қолди Заргар элида,
Гаждумбекман кўр Равшанбек ёронлар!
Элнинг ишқи кўп зўр экан дунёда,
Евмитнинг элига иккови кетди.

Ошиқ куяр маъшуқининг ҳолига,
Булбул сайрар боғда очилган гулга.
— Вой акам,— деб ўпкасини босолмай,
Биби Ҳилол қолди Заргар элида.
Юраклари тўла-тўла дард бўлди,
— Вой тўрам,— деб бўзлаб қолди хўрсиниб,
Кетган йўлга икки кўзи тўрт бўлди.

Равшанбек айтди:

— Эй, Гаждумбек, Шоҳдорхоннинг олдига бориб, «бизлар кетдик, армонда қолма»,— деб, жавоб берса дуосини олиб, жавоб бермаса, армонда қолмасин, ўзимизни кўрсатиб билдириб кетайик, мардларнинг ишини қилайик, номардлардай қочиб кетмайик,— деб отнинг бошини Шоҳдорхон подшоҳнинг олдига қараб бурди. Шоҳдорхоннинг олдига бориб, узангига оёгини тираб, «фотиҳа беринг»,— деб, бир сўз деди:

Оғайнилар, Шоҳдоршоҳим,
Олдингдан ўтгани келдим.
Биринг катта, биринг киччи[1],
Евмитга кетгани келдим!
Етти йил юрдим элингда,
Тупроғим тортса элима,
Евмитга кетгани келдим!

[1] Кичик.

Ёвмит шаҳрима кетарман,
Бундан Туркманга етарман,
Ҳар тарафга арёа қилиб,
Номи бекларни йиғарман.
Сўқим-моллари сўярман,
Подшоҳлик кийимлар киярман,
Олдингдан ўтгани келдим.

Бедовларни диркиллатиб,
Туғ-байроқни сўлқиллатиб.
Ҳар кўчада тўплар отиб,
Элима кетгани келдим!

Лашкар келар бебош-бебош,
Сизинг билан қилар савош.
Ўздин кетма қизил бош,
Элима кетгани келдим!

Атрофингни лашкар олар,
Ўзбекларнинг бари келар,
Сизинг билан уруш қилар,
Ўликлар чалкашиб қолар,
Элима кетгани келдим!

Шуйтиб келарман, подшойим,
Армонда қолма тождорим.
Эшитгин, подшо сўзимни,
Нега ўйдинг икки кўзимни?
Равшан оптими қизингни?
Олдингдан ўтгани келдим!

Буни эшитиб, Шоҳдорхон «ушланглар», деди. Ҳамма ўлтирган одамлар бирдан туриб даф қилди. Шунда Гаждумбек отнинг бошини буриб олди. Шоҳдорхоннинг бир одами хез қилиб, отнинг жиловини ушлай олмай, думидан ушлаб олди. Ҳамма одамлар буларнинг олдини, орқасини ўраб олди. Шунда Гаждумбек очиқ ер тополмай, тикка ҳовузга қараб, «чув-ҳа», «чув-ҳа», деб отнинг бошини буриб олди. От кўтарилиб, ҳовуздан ирғиб ўтди, ҳалиги ушлаган, ҳовузга чўлп этиб тушиб кетди.

Мавж уриб дарёдай тошди,
Бекларнинг ақли шошди,

Қўрқма, деди Равшанбек.
Подшоликда амалдор,
Ҳаммалари «ушла», «ушла», дейишди.
Одамларнинг бариси чувиллашди.
Гаждумбекнинг суяклари шовшади.
Тизилишиб қува берди бедовлар,
Икковини «ушла», «ушла», дейишади.
Бу гапларга юрак ошдай қайнади.

Мен билмайман тошиб кетган гуноҳди,
Баланд-баланд тоғда йўғон хумоди.
Дарвозани шарққа-шарққа қамади,
Гаждумбекнинг ақлини шоширди.
Равшанбекнинг юраклари жўш урди.

Қамаб олди атрофини кўп сарбоз,
Баракалла Равшан боққан отига!
Шу қўрғонидан икковини оширди,
Турганларнинг ақлини шоширди.
Булбуллар сайрайди боғнинг гулига
От бўлмаса ўлар эди иккови,
Энди тушди Евмит элнинг чўлига.
Йиғламай найлайин, қисматлар қаттиқ,
Бек дегандай, бир белгиси шу экан.
Талатўп қип, бир подшоҳнинг шаҳрини,
Евмитнинг элига саломат кетди.
Қайда кетди, деб турган одамлар,
Ҳар бир одамлардан дарак сўроқлаб,
Орқасидан чопиб тушди бир минг от.
Амалдор анжом бойлар белига,
Соғ-саломат чиқиб Заргар элидан,
Беклар тушди Евмит элнинг йўлига.
Қоча-қоча икки бирдай бекбачча,
Чиқиб олди эсон-омон далага.
Бир минг от буларни қувиб кетди.
Ҳар бир дамни билиб олинг ғанимат,
Коса даврон эр йигитга навбатди(р).

Қулоқ солди бекбаччалар кетига,
Бедовнинг дубири қулоққа етди.
Бир минг отнинг ичидан,
Беш юз тулпор айрилди.

Беш юз тулпор ичидан,
Тўрт юз бедов айрилди.
Тўрт юз бедов ичидан,
Уч юз бедов айрилди.
Орадан бир кун ўтди.
Уч юз бедов ичидан,
Икки юзи айрилди.
Яна бир кун қувишди,
Неча қирлардан ошди.
Сув олгани йўқ экан,
Бир нечасининг ичи пишди.
Аскарлар ўлдик дейишди,
Бедовларга чанг қотди.
Бу дамлар ганиматдир,
Ушлаймиз, деб ҳалак бўп,
Орадан уч кун ўтди.
Икки юз от ичидан,
Уч тулпор илгари тушди.
Бор экан-да, Шоҳдорхоннинг тулпори,
Қолган ҳаммаси ҳориб чўлда қолди.

Ўзи оққина, кипригй йўққина, катта эмас чоққина, гўштли, баданлигина бир тулпор бекларга бир таноб ердан қувиб етди. Шунда Гаждумбек айтди:

— Равшанбек, бир шапақ тулпор етиб қолай деди.

Равшанбек:

— Етай деган бўлса, ҳар ерга борсанг ҳам етади, кўп илдам яманлагур. Мозорли ер бўлса, чангали бўлса, шунга қараб қоч, кун чиқса кунга қараб қоч!

Гаждумбек ўнг келса ўнгга, чап келса чапга қаради, бир вақт бир қозоқнинг мозорига етди. Қозоқ мозорига отни солиб беклар қочди. Шафақ от аксари кунга қарай олмас экан, кунга қарай олмай, чангалга оёқ босолмай, чангалга сурилиб йиқилди. Булар кета берди. Орқасидан яна бир туёғи оқ тўриқ тулпор қувиб етди. Гаждумбек:

— Туёғи оқ тўриқ тулпор етди, — деди. Равшанбек:

— Тошлоққа солиб қоч,— деди. Гаждумбек сел кетган сойга солиб қочди. Оқ туёқли учун, туёғи синиб, ҳалиги тулпор гуппа йиқилди. Бу ҳам майиб бўлиб қолди, нимагаки, қаттиқ қувишиб келаётиб эди. Бекбаччалар бундан қутулиб кетди. Ана шунда тағин бир хоса тулпор орқасидан қувиб етди. Бунинг устидаги киши Шоҳдорхон под-

шоҳнинг Сўқим семиз, деган синчиси эди. Ҳалиги Сўқим семиз синчи Равшанбекка айтди:

— Ўйларингни билмадинг, ўз билганингдан қолмадинг, қаникай «тулпори йўқ», деганинг? Мен сени энди ушлаб, подшоҳнинг олдига олиб кетаман. Лекин қўрқиб, писиб юрма. Шоҳдорхон подшоҳимиз инъом-эҳсонлар бериб яна ўзингга жўнатади. Мен кўп катта одамман, менинг айтганимни подшоҳ қилади. Хизматкорнинг хизмати подшоҳга ёқса яхши, одам сира барака топмай қолмайди, деган. Сен ҳам барака топасан, бундай қилманглар, юринглар,— деди. Шунда Равшанбек:

— Доно билан доно гаплашади, подшоҳ билан подшоҳ гаплашади, синчи билан синчи гаплашади. Айтган сўзинг дуруст, синчилигинг ҳам дуруст. Лекин мард йигит айтмайди, айтган сўзидан қайтмайди. Мен ҳам ўзимни мард олиб юрганлардаман, йўлдан қайтмайман. «Подшоҳнинг тулпори бор экан, бор ҳам бўлса йўқ экан», деб эдим. Подшоҳнинг бу уч тулпорида камчилиги бор, қолвачининг тулпори камчиликсиз, ҳеч ерда қолмайди, чарчамайди. Подшоҳнинг ўзи ёшроқ экан, эси паст экан, менинг сўзимнинг охирини сўрамай, ноҳақдан кўзимни ўйиб олди,— деди. Бу сўзни эшитиб Сўқим синчининг аччиғи келди. Равшанбек шунда билди. «Бизлар анжомсиз, Сўқим синчи анжомли — найзали, милтиқли, мабодо бизни отиб ташламасин»,— деди.

— Эй, Сўқим синчи, ҳамма нарсадан гап зўр,— деб гапга солди.— Сенинг боққан тулпорингдан шафақ отинг кўнга қарай олмайди, тури оқтуёқ тулпоринг тошлоққа бўлмайди, оёғи учиб, синиб қолади. Менинг сўзим ёлғонми? Отинг мозорда, чангалда, кунга қарай олмай йиқилиб қолди, тўриқ тулпоринг сел кетган тошлоқда тошга оёғини босолмай, бу ҳам йиқилиб қолди. Мана, менинг сўзимга подшоҳинг ишонмай, икки кўзимни ўйиб олди. Тағин сен юр дейсан. Албатта, мен борганданкай қолдира қўямн? Ўлдиради. Ана энди сенинг сўзинг зўр бўладими, менинг гапим зўр бўлдими?— деди. Шунда Сўқим синчи:

— Воҳ, асал айнимас, тилла чиримас, саримой сасимас. Сенинг ҳар бир гапинг ҳар нарсадан зўр бўлди, менга ўлимдан ёмон бўлди,— деди.— Ҳали ҳам юринглар меҳмонлар. Элга борайик,— деди. Лекин Гаждумбек Равшанбекка қараб, ҳар замон «кетайлик» деб қистаса, Равшан:— Дам тур, Сўқимнинг оти бир сийсин, ундан кейин кетамиз, отининг тери қотиб, турган еридан ўтолмайди,

тер қотмаса, қочсанг қувиб етади,— деди. Шунда Сўқим синчи тағин Равшанхондан сўради:

— Менинг остимдаги бу тулпор от-чи?

Шунда Сўқим синчининг оти сийди. Равшанбек:

— Сийдими?— деди. Гаждумбек:

— Сийди,— деди.

Равшанбек Сўқим синчига:

— Гапимни кам-кам биласан, ўлмай подшоҳнинг олдига борсанг, менинг сўзларимни подшоҳга айтасан,— деди. Бу гапни айтиб, улар қоча берди. Сўқим синчи, «Чув-ҳа», «чув-ҳа», деб ҳаракат қилиб қувайин деса, остидаги оти олақароқ бўлиб, тарашадай қотиб қолибди. «Вой, вой, ўзбек синчининг айтгани келди»,— деди. Хоса тулпор бир ерда туриб қолса олақароқ бўлиб қотиб қолар эди, буни Сўқим синчи билар эди. Бизлар ҳам синчилик дағдағасини қилиб юрган эканмиз, синчилик мана бундай бўлади экан, деб Равшан кўр синчининг айтган сўзига қойил бўлди, унга тан берди. «Баракалла, Равшанбекнинг синчилигига»,— деди. Ана энди шуйтиб, икки ўзбек Гаждумбек билан Равшанбек кета берди. Сўқим синчи қола берди:

Йиғлаганнинг ёқаси ҳўл ёшига,
Ҳар ким элатига, қариндошига
Соғ-саломат чиқиб Заргар элидан,
Халос бўлди тарафларнинг қўлидан.

Энди тушди занглаб ётган чўлига.
Равшанбекман Гаждумбек:
— Ота юртим қайда,— деб,
Жўнай берди бекзода.
Очилди гули ғунча,
Ғам кўпди, гап билан анча.
Ота юртим қайда, деб
Жўнайберди бекбачча.
Оға юртим қайда, деб
Жўнайберди бекбачча.
От келади ариллаб,
Отган ўқдай зириллаб.
Бедов отнинг шамоли,
Мис карнайдай пириллаб.
Ол-ол, юрди ол юрди,
Озинамас мўл юрди.
Тағи қирқ кун йўл юрди.

43

Намоздигар бўлганда,
Битта шаҳарни кўрди.

Шу ерда жонивор тулпор от, ичи куйиб ўлди. Буларга аламлар зиёда бўлди, оти учун беклар куйиб қолди. Ҳар на бўлса тақдирига кўнди. Ана энди икки бекбачча пиёда бўлиб қолди. Гаждумбек Равшанбекни етаклаб олди. Оқшоми билан йўл юриб, шаҳарга етди. Шунда қарасалар, шердон бозорчи карвонлар, савдогарлар, қабилабошлар, йўловчилар йўл билан келаётибди. Дарвоза очилибди. Шунда савдогарларга булар айтди:

— Бу шаҳар кимнинг шаҳари?

Қабилабошларидан бири:

— Бу шаҳарни қари боболар Одилхон подшонинг юрти Ёвмит дейдилар,— деди.

Шунда Гаждумбек айтди:

— Сизлар қайси шаҳарнинг савдогарларисизлар?

Савдогарлар:

— Бизлар Тақа юртининг карвонимиз.

Буни эшитиб, Гаждумбек:

— Эй, Равшанбек, энди мен ўз юртим Тақа элига кетаман. Қайси биримиз тинч бўлсак, бир-биримизга хат юборишиб турамиз. Сиз ҳам ўз юртингиз Ёвмитга келдингиз,— деди.

Гаждумбек савдогарлар билан Тақа юртига кетди.

Ана энди, Равшанбекдан эшитинг. Равшанбек сўрай-сўрай, истай-истай подшонинг дорхонасига бориб қолди. Подшога кўриниш бериб:

— Ассалому алайкум, ўлтирган қариндошлар,— деди. Лекин Одилхон ўлган, ўрнига Урайхон подшо бўлган экан. Равшанбекнинг отаси Тўлибой синчи ҳам ўлган экан. Урайхон подшо айтди:

— Сўранглар, бундай ёмон аҳволда қолган қандай қариндош экан?

Урайхон Равшанбекдан, қавми насаб сўради. Равшанбек айтди:

— Менинг отамнинг катта юрти бор эди. Отамнинг отасининг оти Қовиштихон. Одилхон подшо Қовиштихоннинг юртига ёвлаб борди, уни ўлдирди, отамни банди қилиб олиб, хизматкор қилди. Отам Тўлибой синчи эди. Отам Одилхоннинг хизматида юра берган. Бир кунлари Одилхон подшо, «Кел-э, Тўлибой ҳам ўзимнинг суянгим»,— деб Биби Ойша деган қизини берган экан. Мен шу Биби Ойшадан

бўлган эканман. Менинг насабим шу. Шоҳдорхон подшо бу шаҳарга ёв бўлиб келганда, мен Ҳамза деган бир одамнинг қўлида банди бўлиб кетдим. Ҳамза мени етти йил боқди. Така Туркман юртидан Шоҳдорхоннинг юрти — Заргарга, Гаждумбек деган киши ҳам Биби Ҳилол деган синглиси билан банди бўлиб борган экан. Бир кунлари Гаждумбек, қариндошим, деб Биби Ҳилолни менга берди. Гаждумбек Шоҳдорхон подшога хизматкор эди. Бир куни бизлар овга чиқдик. Бир тулпорнинг суягини топиб олиб эдик. Буни подшо эшитиб, менга табласидаги отларини кўрсатди. «Қайсиси тулпор?»— деди. Мен билганимни айтиб эдим, Шоҳдорхон аччиғланиб, кўзимни кўр қилди. Мендан тила тилагингни, деганда бир от тиладим. Шу отни Гаждумбек икковимиз миниб, қочиб қутулиб келдик. Мендан Биби Ҳилолнинг бўйида олти ойлик гумона қолди. Биби Ҳилол Шоҳдорхоннинг юртида мусофир бўлиб қолди. Мана, мен бу ерда, сизнинг олдингизда турибман. Гаждумбек ҳам ўз юрти Така Туркманга кетди. Шуйтиб, мен сизларни тоғам, оғам, элим, қариндошим, деб келдим,— деди.

Урайхон подшонинг олдидаги одамлар:

— Шу кўрдан нима қариндошчилик чиқарди? Қайси ердан келган бўлса, шу ерга кета берсин,— деди. Урайхон ҳеч нима демади. Одамларнинг сўзига қараб турди. Шунда Равшанбек, буларнинг олдидан ноумид бўлиб, хафа бўлиб, ўрнидан туриб кета берди. Шу Евмитнинг бир камбағал саройбони бор эди. Тўлибой синчини танир эди, Равшан кўрни сарой ёнида кўриб, суриштириб таниб олди; кўнгли жўш урди. «Азоб тортиб, қариндошим, деб келибди, подшолар қабул қилмабди. Мен бу бечорага саройни ерайин еб ётсин, мен бошқа бир тирикчилик топиб кетарман», деб Равшанга айтди:

— Шу сарой ўлгунингча боқади.

Саройдаги хизматчилар Равшанга хизмат қилиб ёта бердилар.

Дўсти яхши кўрган йигит,
Ҳар ерга борса хор бўлмас.
Ичи ғамга тўлган йигит,
Ҳамдамни топса айрилмас.

Ана энди Равшанбек подшолардек сира сийбат билан ёта берди. Буни ётмоқда қўйиб, гапни Гаждумбекдан эшитинг. Гаждумбек юртига отаси Жиғалихоннинг ўлгани ус-

тига борди: Отасини расми қоида билан кўмди. Гаждумбекнинг кеяганини халойиқ эшитиб, ер ёрилгандай бўлиб, бари кўрмоққа келди. Халойиқ буни подшо кўтарди. Гаждумбек отасининг юртига, даҳхатига эга бўлди, беклик, подшолик даврини сурмоққа киришди. Шунда Гаждумбек, Равшанбекка хат қилди. Айтдики: «Мен давлатли бўлдим, Равшанбек тинч бўлмаса, келсин». Бу хабар Равшанбекка етди. Равшанбек хатни ўқитиб билиб, бу ҳам: «Вақтим хуш!»— деб хатига жавоб қайтарди. Бу хат Гаждумбекка етди. Гаждумбек «димоғи чоғ бўлса бўлди» деб, Равшанбекдан кўнгли тўлди. Шуйтиб, булар бир-бировига хат-хабар қилиб тура берди. Буларни бунда қўйиб, энди сўзни Биби Ҳилолдан, Заргар мамлакатидан эшитинг:

Шоҳдорхон подшо барча қурьондоз, мунажжимларини йиғиб айтди:

— Кетганлар қутулиб кетди, ўз юртига етди. Энди менинг кўрган тушимнинг таъбирини қилинглар, нима бўлади?

Қурьандозлари йиғилиб маслаҳат қилди:

— Эй, подшо, бизларнинг сизга арзимиз бор! Бизларга жавоб берсангиз, Биби Ҳилолни сўямиз, устига олов қўямиз, ўзини куйдириб, кулини элакдан ўтказиб юборамиз. Бу эллларни талатўп қиладиган бола, шу Биби Ҳилолдан пайдо бўлади. Ўлдириб куйдирсак, йўқ бўлиб кетади, ундан кейин давлат ўзингизники.

Шу сўзга маслаҳат қарор бўлди.

Гаждумбекнинг Рустамбек деган бир хизматкори бор эди. Гаждумбекнинг чўлдаги йилқисини боқиб юрадиган йилқибоқар болаларнинг олдида ҳамма вақт, ундай қилинглар, бундай қилинглар, деб айтиб хизмат буюриб юрар эди. Равшанбек билан Гаждумбекнинг қочиб кетганидан хабарсиз эди. «Мен бориб, хўжайинларни кўриб, салом бериб, йиллик пулларни олиб, кийим-кечак қилиб келайин», деб Заргар шаҳрига етди.

Кўчадан келаётса, Заргар шаҳрининг халқи тўп-тўп бўлишиб, ҳар ерда маслаҳат қилиб ётишибди.

Рустамбек:

— Бу элда нима гап бор?— деди. Турганларнинг бировй:

— Буни сўраб нима қиласан. Гаждумбек билан Равшанбек қочиб кетибди. Кетса-ку, майлига-я, Шоҳдорхоннинг кўнглини қора қилиб кетибди. Орқасидан бир минг амалдор қувиб кетган эди, ҳаммаси чўлда отидан айрилиб,

BÖLÜM V: SONUÇ

Köroğlu destanının geniş bir coğrafyaya yayılması ve çeşitli varyantlarının olmasından ötürü bu destanın Türk destanları içinde çok önemli bir yere sahip olduğunu yaptığımız araştırmalar sonucu söyleyebiliriz. Sadece Türk milletleri tarafından değil, Türklerle komşu olan milletler tarafında da sevilen Köroğlu destanları bahsedilen milletlere has kurgularıyla edebiyat eserlerinin arasında yerini almıştır. Çalışmamızda Köroğlu'nun Özbek varyantı olan Göroğlining Tugilişi adlı eser hakkında literatür taraması yapılmış; destan, destan dili, destanların eğitimdeki yeri ve okuyucu veya dinleyici açısından önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eğitimdeki işlevlerinden dolayı destanlar önemli bir konuma sahiptir. Özellikle coşkulu bir anlatımla kahramanlıkları ortaya koyan destan dili dinleyicinin ve okuyucunun dikkatini çekerek eğitim ve öğretimi daha zevkli ve kalıcı hale getirmektedir. Bu bağlamda da Göroğlining Tugilişi adlı çalışmamızda epik özellikleri ön plana çıkartan ve coşkulu anlatımların yer aldığı "våy (vay!) (37/18), våh (vah!) (42/37), ey Gäcdumbek (Ey Gäcdumbek!) (21/13), häy ättäng (Hey yazık!) (11/22)" gibi ünlemlere rastlanmış.

Destan dilinde şiirsel bir yapı hakimdir. Destanların nazım-nesir karışık olması okuyucu veya dinleyicinin ilgisini canlı tutarak bilgilerin kalıcılığını sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Göroğlining Tugilişi adlı eserin incelememize tabii olan 7. sayfadan 47. sayfaya kadar olan kısımda nazım ve nesirin orantılı bir şekilde gittiği, düz metin kısımlarına nazım kısımlarının bir soluk getirdiği ortadadır.

Destanlar milli ve dini kimliklere sahip olduğu için masallara nazaran milletler için ayrı bir önem arz eder. Bu bağlamda incelememize konu olan Göroğlining Tugilişi adlı destan; eğitime katkısı, toplumu kültürel değerleriyle buluşturup gerektiğinde yön vermesi ve milli şuuru, toplum olma bilincini ayakta tutması bakımdan önem arz etmektedir. Çalışmamızda

bu önemi ortaya koyan, milli unsurlara işaret eden cümleler şöyledir: “Vây, väy, Özbek sinçining äytgänı keldi.”(43/12), “ Özbeklärning bäri kelär, sizing bilän uruş ķılär. (39/17)”.

Destanlar milletlerin inançlarına ait unsurlar barındırmaktadır. Destana konu olan kişi ve milletlerin dini kimliklerini de ortaya koymaktadır. Çalışmamızda dini unsurlara işaret eden cümleler şöyledir: “Ҫüdå rähm äyläsin ġärib hålinggä! (36/08), Ķıyåmätdän yåmån dünyå özimä (15/30).”

Destanlarda her milletin kendine özgü değerleri yüceltilir. Özbek destanı olan Göroğlining Tugilişi adlı çalışmamıza konu olan eserde de bu konuda birçok örneğe rastlanmaktadır. Evlilik kurumuna işaret eden ve buna ailelerin öncü olduğuna ortaya koyan bir örneğimiz şöyledir: “Ådilẖån pådşå Bibi Åyşä ķızını ungä nikähläb berdi. (7/24)”

Destanlarda yurt, vatan sevgisi de öne çıkan unsurlardan biridir. Destanların bu özelliği okuyucu veya dinleyiciye devlet sahibi olmanın önemini, esarete başkaldırmanın temel nedeninin ne olduğunu ve doğup büyüdüğü yurda bağlı bir vatandaş olma bilincini aşılamaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda yurda bağlılığa işaret eden örnek şöyledir: “Yå cävåb ber, åtä yurtgä ketämän! (18/24) Cävåb ber ketämän, Yåvmit elimä! (18/28).”

Örnekleriyle ele aldığımız kahramanlık konulu destanların dilini ortaya koyan ünlemler, destanların dini ve milli kimliği, toplumsal değerler, yurt vatan sevgisi, vatana bağlılık gibi konular destan dilini oluşturan bir bütünün parçalarıdır. Bu bağlamda da çalışmamızda destan dili incelenirken bu unsurlar gözönünde bulundurulmuştur.

Toplum vicdanına ve şuuruna dokunmanın yolu sanatsal faaliyetlerden geçer. Sanat toplumları belli noktalara taksim eden, güdüleyen temel faktördür. Bu nedenle eğitimde sanat eserlerinden faydalanılırsa kalıcılık, miili şuur ve eğitimin işlevsel hale gelmesi kaçınılmazdır. Türk dili ve edebiyatı eğitiminde temel kaynaklardan biri de edebi eserlerdir. Edebi eserlerimizin içinde yer alan Göroğlining Tugilişi adlı destan, eğitimde aktif olarak kullanılda, eğitimin kalitesini ve kalıcılığını artıracağı, milli bilincin de her zaman için canlı kalacağı hiç şüphesiz ortadadır.

Kısacası Göroğlining Tugilişi Destanının Dili ve diğer destan dilleri, dinleyicinin ve okuyucunun dikkatini cezbederek eğitimi daha verimli hale getirecektir. Bu nedenle ki özellikle Türk dili ve edebiyatı derslerinde ilk olarak başvuralacak eserler arasında destanlar yerlerini almalı, eğitimciler tarafından yaşamın bir parçası olduğu okuyucu veya dinleyiciye hissettirilmelidir.

BÖLÜM VI: KAYNAKÇA

Banarlı, N. S. (1978). Resimli Türk Edebiyatı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Devlet Kitapları.

Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Coşkun, M. V. (2017). Özbek Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çelikbay, A. (2000).Göroglinin Tugilişi Destanı - Özbek Varyantı. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Değirmencioğlu, C. ve Küçükahmet, L., (1999), Öğretmenlik Mesleğine Giriş, 2. Baskı,Ankara: Alkım Yayınları.

Devellioğlu, F. (2007). Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Yayınevi.

Doğan L., N. Kaya, A. Oyar, Y. Topaloğlu, O Durmuş, M. Özden, E. Özden (2007). Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım. 1. Baskı. İstanbul: Kriter Yayınları.

————. (2010). Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı. 2. Baskı. İstanbul: Kriter Yayınları.

Eckmann, J. (2014). Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar. (hzl.Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erkan S., B. Akkoyunlu, F. Bilge, H. Kelecioğlu, S. Seferoğlu, A. Tazebay, E. Yağcı, M. Demirel, Y. Badavan, M. C. Durmuşoğlu, S. Demirtaş, İ. Akçam, N. Akkocaoğlu (2009). Eğitim Bilimine Giriş. 1. Baskı. İstanbul: Kriter Yayınları.

Ertürk, S. (1997). Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Meteksan Yayınları.

Fedakar, S. (2004). Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi. Millî Folklor.

Fedakar, S. (2004). Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları. Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Gülçür, M. K. (1994). *Kur'an'da Karakter Eğitimi.* İzmir: Işık Yayınları.

Gümüştekin, N. (2015). Kültür Kavramı ve Osmanlı'dan Günümüze Kültürel Yapının İncelenmesi, Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 317-326.

Göğüş, Beşir. (1978), Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, Ankara: Gül Yayınları.

Kavcar, C. (1982). Çalıkuşu ve Türk Eğitimindeki Yeri. Ankara: Edebiyat ve Eğitim.

Kilimci, A.(1998). Anadilinde Çocuk Olmak, İstanbul: Papirüs Yay.

Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri–Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Muradov, M. (1962) Obraz Goroğlı u Uzbekskom Narodom Epose. Taşkent.

————. "İpek Yolu Özbek Halk Bahşıları Sanatı", İpek Yolu Uluslar arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, 1-7 Temmuz 1993, Ankara.

Marufov, Z. M. (1981). Özbek Dilinin İzahlı Lugati (Kiril). Moskova. Cilt 1-2.

Öncül, R. (2000). Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, İstanbul: Meb Yayınları.

Sayıner, Y. (2018). Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Kapsamında Özbek Destanlarından Polkän Rivayeti olan Äväzẖån'ın (303-340 sayfalar) Destan Dili Açısından İncelenmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Sümer, F., & Albayrak N. Köroğlu. DİA. C. 26. (s.268-270). Şahin, H. (2015). Eski Anadolu Türkçesi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şen, M. (2016). Türk Dilinin Dünü ve Bugünü. İstanbul: Post Yayın.

————.(1999). Almak Fiili Üzerine. 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (1996). (s. 1071-1092). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Topaloğlu, A. & Ayverdi İ. (2007). Kubbealtı Lugati Türkçe Sözlük. İstanbul: KubbealtıYayınları.

Uygur V., Y. Öztürk, Ş. Kutludağ, Ş. Çalışkan, A. Tokmakoğlu (2010). Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım. İstanbul: Kriter Yayınları.

Yudahin, K. K. (1998). Kırgız Sözlüğü. (çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.